Ad usum Don Josaphatd ElMc cum Facultate Superioris.

THEOLOGIA
MORALIS UNIVERSA
R. P. GABRIELIS ANTOINE

A REVERENDO PATRE

PHILIPPO DE CARBONEANO

PRIDEM NOTIS ET APPENDICIBUS;

DEIN NOVIS ACCESSIONIBUS

A R. P. BONAVENTURA STAIDEL

AUCTA ET ILLUSTRATA.

ACCEDUNT

Tria Opuscula ex aureo Melchioris Cani de Locis Theologicis libro desumpta, et Disceptatio Prooemialis de Lege Divina.

EDITIO ABSOLUTISSIMA

A JO: DOMINICO MANSI

ARCHIEPISCOPO LUCENSI

Medullitus inspecta, permultis aliis additionibus ex operibus

BENEDICTI XIV. ET CLEMENTIS XIII. & XIV.

Literis Apostolicis locupletata, correcta,

ET IN SEX TOMOS DISTRIBUTA.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS

Ex Typographia Balleoniana.

MDCCLXXXVIII.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

STUDIOSÆ JUVENTUTI

JO. DOMINICUS MANSIUS.

CUM jam annos in literariis laboribus confecissem, nilque magis commendabilius existimassem quam studiosæ Juventuti, illi præsertim, quæ Theologicæ Disciplinæ dat operam, manum adjutricem præbere, equum duxi hanc P. ANIOINE Moralem Theologiam inspiciendi subire onus, ut castigatior tandem, ac locupletior evaderet. Cum igitur, fere per otium, animum eidem adjunxissem, multa deprehendi, quæ emendatione digna mihi videbantur, nonnulla cæteroquin obscura meliori luce illustranda; quædam demum Doctrinis certioribus, ac solidioribus augenda, ac munienda. Hanc itaque obivi provinciam, nisus præcipue BENEDICTI XIV. aureis Operibus, ex quibus omnium, quæ in causa erant adimplendi quod opus erat, genuinum sensum transcribere me non piguit. Errores præterea, eosque grandiores, qui Typothearum nonnisi vitio irrepserant (nulli siquidem alii eos tribuere non ausim) emendavi, quæ repetita delevi, & quæ supervacanea censui, obtruncavi. Habes igitur Theologiam Moralem absolutissimam, qua fruaris velim, supremos vitæ meæ labores tibi commendans, ac veluti ex testamento tradens atque donans.

SS. D. N. BENEDICTO XIV.

PONTIFICI OPTIMO MAXIMO.

FR. PHILIPPUS DE CARBONEANO ORD. MIN. OBS.

NOVAM *hujusce Theologiæ Moralis Editionem, Nomini inscriptam Tuo,* BEATISSIME PATER, *in publicam emittere lucem constitui; quod tantum ei ex Te, hac in editione, decoris & ornamenti accesserit, ut quidquid in ea perfectum sit atque optimum, id tuum jure meritoque dicatur. Ut enim præteream, me ad novam hanc procurandam impressionem ex magna illa motum fuisse existimatione, quam huic Theol giæ judicium illud Tuum conciliaverat, quo præ ceteris digna habita est, quæ in Collegio de Propaganda Fide Adolescentibus ad Sacras Missiones destinandis explicaretur, Tua doctrina est,* PATER BEATISSIME, *qua ambigua quæ sunt, explicantur, & confirmantur; quæ obscura videbantur, clarius, & luculentius exponuntur: & qua ea supplentur, quæ quanquam Confessariis, aliisque scitu sint necessaria, in hac tamen Theologia desiderabantur. Nec iis tantum in ea ita ordinanda, & perficienda sum usus, quæ a Te, sive pro Ethicæ Christianæ puritate sarta tecta servanda, sive pro tollendis abusibus & instauranda Ecclesiæ disciplina, ac divino cultu ampliando, decreta sunt & constituta; verum etiam perutili illo Tractatu tuo de Synodo Diœcesana, ex quo plura deprompsi, quæ propriis addita locis, opus mirifice illustrant, ornant, & augent. Quam ob rem vel ex hoc unico opere poterit quisque conjicere, quot ad Petri Cathedram evectus pro Dei augenda gloria subieris labores; quam bene, maximam, qua polles, eruditionem atque sapientiam, ad Sacrorum Ministros instituendos, conservandam, tuendam, ampliandamque Religionem aptaveris; qua denique industria, fidelium omnium animas per rectam æternæ salutis viam ad cælestem gloriam perducere studueris. Hinc Pastores habent curæ & sollicitudinis Apostolicæ exemplum. Hinc viris omnibus Ecclesiasticis patet, qua ratione, missis vanis & inutilibus, ad solidiora, tuta & necessaria Sacrarum literarum studia incumbere oporteat: Hinc denique Christiani omnes, & regulas discent, ad quarum normam, cum Religionis functiones, tum mores componere debeant suos, ac perpetuo movebuntur ad Deum exorandum, ut Te Summum Pastorem, totius Ecclesiæ bono, diu sospitem, incolumemque conservet.*

IN NOVISSIMAM
HANC MEAM EDITIONEM

RECURRENTE HOC ANNO MDCCLXXXVIII. PUBLICI JURIS FACTAM, ITERUM AUCTAM, MENDISQUE ACCURATISSIME EXPURGATAM.

MONITUM.

CUM jam postremæ meæ Editionis in lucem emissæ hujusce P. ANTOINII sub anno MDCCLXXVI. Theologiæ, præter spem, nulla reliqua apud me superessent exemplaria, eo me adductum esse arbitratus sum, ut statim eam iterum typis mandarem, ut assiduis studiosorum petitionibus possem facere satis. Et revera neminem latet, nisi sit a libris omnino alienus, quod cum primum celeberrimus Auctor Opus hoc ad usum Parochorum perfectum publici juris Nanceii fecisset, dum esset Universitatis Mussipontanæ Rector, omnium in se doctissimorum Virorum oculos convertit, adeo ut & eum suspicerent, & in omnem posteritatem sibimet optime consuluisse præsentirent. Inter eos præcipue Doctores Sorbonici minime dubitarunt, quin testarentur, Opus ipsum egregium, brevitatem conjungens cum claritate & integritate, certioribus innixum fundamentis esse, Scriptura Sacra, Sanctorum Patrum auctoritate, Conciliorum cum OEcumenicorum, tum particularium definitionibus, juris utriusque regulis ac placitis, praxi & usu Ecclesiæ, præstantissimorum Theologorum sententiis, nec non rationum solidiorum momentis gravioribus. Quid plura? ni mavis addere, in eo a vitioso aliunde utroque extremo caute prudenterque Auctorem recedere, nimia videlicet relaxatione, & majori, quam par sit, severitate, mediam constanter ineundo viam, eamque certiorem, & tutam.

Ut primum in Italiam pervenerunt istiusmodi Theologiæ exemplaria, haud mirum, si hæc una præ ceteris a Summo, & Sapientissimo BENEDICTO XIV. fel. rec. electa fuerit, dignaque habita, ut post Gallicas Editiones Romæ iterum excuderetur, & in Collegio de Propaganda Fide adolescentibus ad Sacras Missiones destinandis explicaretur. Atque hoc in causa fuit, cur primum Fr. PHILIP. DE CARBONEANO Ord. Min. Obs. eam provinciam susceperit, ut quæ ambigua erant, explica-

plicaret, & confirmaret; quæ obſcura videbantur, clarius & luculentius exponeret, eaque ſuppleret, quæ deſiderabantur. In his ita explendis doctiſſimus CARBONEANUS non tantum iis uſus eſt, quæ ab eodem Summo Pontifice, ſive pro Ethicæ Chriſtianæ puritate ſarta tecta ſervanda, ſive pro tollendis abuſibus, & inſtauranda Eccleſiæ diſciplina, & divino cultu ampliando decreta fuerant, & conſtituta; verum etiam perutili illo Tractatu *de Synodo Diœceſana*, ex quo plura deprompſit, quæ propriis addita locis Opus mirifice illuſtrarunt, ornarunt, auxeruntque.

Hujuſmodi fuit P. PHILIPPI DE CARBONEANO labor atque cura; ſicque ornata perfectaque tum Romæ, tum Venetiis prodivit ANTOINIANA Theologia Moralis, donec poſtremis annis alterum, eumque inſignem Doctorem, Patrem nimirum BONAVENTURAM STAIDEL, quamplurimorum acceſſionum auctorem nacta eſt. Quam ſit ipſe bene de literaria Republica meritus, jam aliunde conſtat; nec eſt neceſſe, ut hoc loco ſubjiciam ipſius additamenta, utpote quæ univerſa ex DIVO THOMA AQUINATE, ex Seraphico S. BONAVENTURA, ac ex *Conſtitutionibus Pontificiis*, præcipue prælaudati BENEDICTI XIV. fuere deprompta. Non mirum igitur, ſi tot acceſſionibus aucta in magnam excreverit molem, & eo uſque progreſſa ſit, ut VI. Tomos conficiat.

Sed ad me redire fas ſit. Cum JOANNES DOMINICUS MANSIUS fel. recor. Lucenſ. Archiep., quæ in ea inſpexerat, antequam vita excederet, tranſmiſiſſet, ut ſi illam novis typis traditurus eſſem, ſuis additionibus & animadverſionibus locupletatam prodire facerem; ſic nunc, ut ſaltem tanti Viri memoriæ opus meum immolarem, id exequi curavi. Præterea aliquot in locis additæ ſunt quædam aliæ notæ, ad explicandas amplius illuſtrandaſque res, quæ ob brevitatem nimiam cenſura notandæ videbantur; Loca item Theologica ex MELCHIORE CANO deprompta, & excerpta, ex quibus fontes Theologiæ hauriuntur, libenter adjeci; & inſuper recentiori Diſceptatione Hiſtorica de Lege Divina ditavi, quam omnibus Tractatibus præponere viſum eſt, ut facile ab omnibus conſpiciatur: ſicque effectum eſt, ut faventibus Superis, nec quid auctius, nec quid ornatius optari queat.

INDEX

TOMI PRIMI

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. Fr. Gio: Tommaso Mascheroni Inquisitor Generale del Santo Offizio di Venezia nel Libro intitolato: *Theologia Moralis Universa a R. P. Paulo Gabriele Antoine primum concionata &c.* Tomi 6. stamp. non v' esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza agli Eredi Baglioni Stampatori di Venezia che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 12. Febbraro 1782.

(Andrea Querini Rif.

(Niccolò Barbarigo Rif.

(Alvise Contarini 2.° Cav. Proc. Rif.

Registrato in Libro a Carte 72. al Num. 689.

Davidde Marchesini Segr.

DISCEPTATIO HISTORICA
DE LEGE DIVINA,
Et de ſacris veteris, & Novi Teſtamenti Libris.

EXitioſa res peccatum. Creaverat Deus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam: huic dederat mentem ratione pollentem, & in bonum natura ſua converſam, ſed ſuo permiſſam arbitrio, ut quocunque vellet ſeſe ad libitum inflecteret. Ipſe vero accepta ab omnipotenti Creatore lege obſervatu facillima, qua ligni ſcientiæ boni & mali fructus ipſi interdicebatur, externa dumtaxat ſuggeſtione mulieris, non interna concupiſcentiæ, quæ nondum ipſi inerat, ſollicitatione victus, primum Dei mandatum guſtato fructu vetito violavit. Hinc omnis mali origo. Hinc Adamus, & Eva nudos eſſe ſe erubuerunt. Hinc cœpit concupiſcentia contra rationem pugnare; durumque deinceps in omnes homines, qui ab iis prognati ſunt, imperium exercuit. Hujus rei exemplum inter primos ipſorum filios luculentum apparuit. Cainus quippe invidia ſuccenſus Abelem fratrem, quaſi univerſus orbis utrique continendo par non eſſet, interfecit. Horum poſteri impietatem ad ſummum perduxere, adeo ut tempore Noe viri juſti, omnis caro viam ſuam corrupiſſe dicatur: nec aliter quam perpetuis quadraginta dierum imbribus totiuſque terræ eluvione flagrans ubique hominum libido fuerit reſtincta. At vix a filiis Noe reparatum eſt genus humanum, cum rurſus in flagitia, & ſordes ruere, neglectoque ſolius Dei veri cultu, idolis ſervire cœpit. Aucto hominum numero, de diſceſſu in varias terræ regiones cogitatum eſt. Sed prius turris Babel, ſive *confuſionis*, audaci mortalium conatu inchoata, potentiori Dei nutu fuit interrupta. Quippe ibi confuſum eſt labrum univerſæ terræ, & lingua communis in plures diviſa; adeo ut ſublato, quo inter ſe devinciebantur, loquelæ commercio, alii in alias terras commigrare ſint coacti. Sed etiamſi locis diſſiti, & ſermone diverſi forent, in hoc tamen conveniebant, quod moribus perditi, omnium ſcelerum generi eſſent mancipati. Nonnullos tamen in tanta malorum colluvie illibatos, & puros ſervavit ſibi Deus, *qui dives eſt in miſericordia*, & cujus bonitas hominum nequitiæ prævalet. Inter cæteros eminet Abrahamus, qui ſpecialiter electus eſt, ut eſſet credentium pater. Is cum natus eſſet in Ur Chaldæorum, ſeu in Chaldæa Meſopotamiæ finitima, quæ etiam Meſopotamia dicitur, utpote Meſopotamiæ provincia; & cum patre ſuo Thare habitatum veniſſet in Haram, ſeu Charan in Chaldæa; is, inquam, mortuo patre, eductus eſt a Deo de terra, & cognatione ſua, deductuſque in terram Chanaam. Cumque ipſi ſuperandus fuiſſet Euphrates, ut in eam terram veniret, vocatus eſt *hebræus*, ideſt *tranſitor*. (Gen. c. 14. v. 13.) Hincque ipſius poſteri appellati ſunt Hebræi, & lingua eorum hebraica. Joſephus tamen, (lib. 1. antiquit. Judaic. c. 6.) putat ab Hebero, e cujus ſtirpe ortus eſt Abrahamus ut legitur Gen. c. 11. hebraicam gentem, & linguam eſſe cognominatam. Utcunque illud ſit, cum & Abrahamus, & uxor ejus Sara ætate eſſent provecti, ſic eum allocutus eſt Dominus: *Suſpice cælum, & numera ſtellas, ſi potes: & dixit ei, ſic erit ſemen tuum. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam*. Gen. c. 15. v. 5. Poſtea vero non Abram, ſed Abraham appellatus eſt; quia pater multarum gentium fuit conſtitutus. *Et ſignum accepit Circumciſionis, ſignaculum juſtitiæ Fidei*; & genuit filium Iſaac, *& circumcidit eum octavo die, ſicut præceperat ei Deus*. Unde quamvis Circumciſio tranſierit in Legis Moſaicæ Sacramentum his verbis, Lev. c. 12. v. 3. *Die octavo circumcidetur infantulus*; non tamen a Moyſe primum orta eſt; ſed Patres, ſeu Patriarchæ Moyſe antiquiores eam ab Abrahamo acceptam obſervarunt, prout Judæos admonet ipſe Chriſtus, Joan. c. 7. v. 22.

Ut autem Abrahamus illuſtre ſui erga Deum amoris præberet exemplum, quo certum fieret, ipſum ſoli Deo, ut ſummo bono adhærere, cætera vero ab eo non diligi, niſi propter Deum, paratus erat eundem filium ſuum Iſaac, triginta ſeptem annos jam natum, ſecundum Hebræorum traditionem, jubenti Domino in holocauſtum offerre. Jam ambo pervenerant ad montem, quem iis monſtraverat Deus, qui dicitur mons eſſe Moria, cujus in altero vertice templum fuit extructum; in altero, cui nomen *Calvaria*, Chriſtus fuit Cruci affixus. Jam Iſaac, figura Chriſti, humeris ſuis holocauſti ligna in Calvariæ montem, ut

fas est credere, portaverat. Cumque ipsum altari supra lignorum struem imposuisset Pater, in eum stricto gladio manum extendebat; eratque illum immolaturus, nisi missus Angelus de cælo obstitisset. Tunc vero vidisse dicitur diem Christi, sive speciali revelatione intellexisse Christum humani generis Redemptorem, ex posteris suis secundum carnem esse nasciturum. Quippe hujus typum gerebat non tantum Isaac, sed & aries, quem inter vepres cornibus hærentem vidit Abrahamus, & in holocaustum pro filio obtulit. Tunc celebre promissum, quod jam acceperat a Deo, rursus audivit, his verbis Genes. 22. v. 18. *Benedicentur in semine tuo* (Christo) *omnes gentes terræ*. Idem repetitum est ejus filio Isaac, Gen. c. 26. v. 4. & confirmatum ipsi Jacob Isaaci filio, Gen. 28. v. 14. quocirca idem Jacob, qui etiam dictus est Israel, Gen. 32. v. 28. Pater XII. Patriarcharum (quorum sex nati sunt ex Lia, scilicet Ruben, Simon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon; duo ex ancilla Liæ, nempe Gad, & Azer; duo ex ancilla Rachelis, scilicet Dan, & Nephtali; & tandem duo ex Rachele, nempe Joseph, & Beniamin) cum jam morti proximus foret, degens in Ægypto, quo suo tempore famis contulerat, accersitus a filio suo Joseph, qui a fratribus venditus, volente Deo, ad summum gloriæ, & potestatis apicem pervenerat, totique Ægypto a Rege erat præfectus: Jacob, inquam, congregatis filiis paullo ante mortem, hoc illustre de Christo vaticinium edidit, Gen. 49. v. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium*.

Ac re quidem ipsa natus est Christus Messias tempore Herodis Magni, qui, cum esset alienigena, nempe Antipatri Ascalonitæ filius, Regnum Judææ a Senatu populoque Romano petiit circa autumnum anni Juliani VI. Periodi Julianæ 4674. Mundi 3964. A quo tempore regnavit annis 37. ex Josepho lib. 7. antiquit. Judaicarum, cap. 10. ita ut diem obierit supremum mense Novembri an. 42. Juliani, Mundi 4001. Hunc primum Judæi Regem externum habuere.

Ut vero promissionem Abrahamo, Isaac, & Jacob factam impleret Deus, numerosam iis posteritatem post mortem Joseph in Ægypto dedit. Sed cum Israelitæ, seu Hebræi ab Ægyptiis durissime haberentur, ita ut edicto Regio constitutum esset, ut filii eorum, statim ac erant in mundi auras emissi, projicerentur in flumen, ne si magis cresceret ipsorum numerus, tandem Ægyptiis fierent superiores, & sese in libertatem assererent: Deus, qui tempore, & loco per providentiam suam prædefinitis, nunquam suis defuit, Hebræis paravit Moysen, qui adhuc infans cæterorum more in Nilum fuit projectus; sed ex aquis a filia Regis Pharaonis divino consilio servatus est, & enutritus. Ab eo postea Hebræi seu Israelitæ, aut Judæi in desertum ducti sunt, pandente sinum suum mari rubro, iisque viam aperiente, ut sicco vestigio transirent: sicque ab Ægyptiaca servitute sunt liberati. At Ægyptii cum eos persequuntur, relabentibus maris fluctibus, cum curribus, armis, & instrumentis sunt oppressi. Idem Dux Hebræam gentem in deserto rexit, ac misso cælitus divino pabulo, figura corporis Christi, per quadraginta annos aluit.

Sed populus duræ cervicis ad quotidiana Dei beneficia minime attentus, effrænatisque naturæ per primi hominis peccatum corruptæ motibus potius, quam rationi obtemperans, a Deo sæpius avertebatur ad res creatas, & in ducem suum non raro rebellabat. Deinde privati & in seipsos contumeliosi, & in alios injusti, criminum omne genus, Gentilium more, contra naturæ legem patrabant: adeo ut dominante in iis non secus ac in Ethnicis concupiscentia, ferocientibus pravæ libidinis motibus, & omnino inferiori parte contra superiorem sese altius efferente, opprimeretur animi vis, labefactaretur libertas, conticesceret ratio. Unde ut lex naturalis, quæ apud Judæos, ut apud reliquos populos per peccatum erat pene extincta, in hominum animis reviviisceret, ac rationi contra cupiditatem suppetias ferret, positiva lege fuit renovanda.

Igitur cum ventum fuit ad montem Sinai, mandatum accepit Moyses a Deo, ut juberet *sanctificari* populum, quoniam Dei vocem erat auditurus. Tunc vero nube densissima montem cingente, cum tonitru & fulguribus, clangore buccinarum vehementium perstrepente, audita est vox Domini Decalogum, seu decem præcepta populo annuntiantis, ut refertur Exod. cap. 20. & Deuter. cap. 5. in quibus decem præceptis, quæ moralia sunt, sive quæ ad regendos populos comparata, quæcunque ad Legem naturalem & immutabilem pertinent, breviter comprehenduntur: ita ut Decalogus nihil aliud sit, nisi lex naturalis scriptis consignata. Sunt autem hæc præcepta hujusmodi.

„ I. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te „ de Terra Ægypti, de domo servitutis. Non habe- „ bis Deos alienos coram me. Non facies tibi scul- „ ptile, neque omnem similitudinem.... non adora- „ bis ea neque coles....

„ II. Non assumes nomen Dei tui in vanum....

„ III. Memento ut diem Sabbati sanctifices....

Qui dies Sabbati in diem Dominicam a Christianis est commutatus.

„ IV. Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut „ sis longævus super terram, quam Dominus Deus „ tuus dabit tibi.

„ V. Non occides.

„ VI. Non mœchaberis. (*a*)

„ VII. Non furtum facies.

„ VIII. Non loqueris contra proximum tuum fal- „ sum testimonium.

„ IX. Non concupisces uxorem proximi tui.

„ X. Non domum, non agrum, non servum, non „ ancil-

(*a*) Per vocabulum *Mœchari* speciatim intelligitur illud peccatum, quod uxor subjecta viro per matrimonium committit, faciendo alteri copiam sui corporis. At generatim intelligitur omnis coitio, quæ habetur cum muliere aliqua, quæque appellatur etiam *fornicatio*, quia fornicis nomine veteres appellabant lupanaria, eo quod meretrices sub fornicibus habitare consueverant.

„ ancillam, non bovem, non asinum, & universa, „ quæ illius sunt. “

Cum vero Populus præsentia Dei foret perterritus, rogavit Moysen, ut ipse tanquam internuntius Deum solus adiret, & quæcunque didicisset a Deo, hæc ad suos referret. Itaque accessit Moyses ad caliginem, qua Majestas Divina contegebatur; ibique judiciales leges accepit, ut videre licet Exod. c. 21. 22. 23. quibus ea, quæ jus inter Judæos reddendum spectant, fuse exponuntur. Hujusmodi leges transcribere nihil attinet. Præcipuas referam.

„ Servus Hebræus pecunia emptus sex annis ser- „ viet, postea liber erit. Quod si sponte in servitu- „ te permanserit, auris ipsi perforabitur, & erit ser- „ vus in sæculum.

„ Qui hominem prudens occiderit, capite pœnas „ luet; qui imprudens, exilio mulctabitur.

„ Qui patrem, matremve pulsaverit, conviciumque „ iis dixerit, capitali supplicio afficitur.

„ Qui percusserit servum suum, vel ancillam, ita „ ut vel hæc, vel ille ab ictu objerit, reus judicio „ fiet.

„ Si quis prægnantem feriens fœtum ipsi excusse- „ rit, tum vel ipsa vivet, & hic damno erit obno- „ xius, quantum mariti intererit: vel eadem morie- „ tur, & reddet animam pro anima. Si oculo, vel „ dente, vel manu eam mutilaverit, reddet oculum „ pro oculo, dentem pro dente, manum pro ma- „ nu &c. “

Quo quidem loco generalis sancitur lex Talionis; ut qualem quisque intulit injuriam, tale pendat supplicium. Idque in legem XII. Tabularum transiit, ut patet ex Justiniani Institutionibus, l. 4. tit. 4.

„ Si fur noctu domum effugiens vulneratus fuerit, „ & ex vulnere moriatur, percussor non erit reus „ sanguinis. “ Aliter se res habet, si fur per diem furetur. Nam, ut inquit S. Aug. q. 84. in Exod. *potest discerni, quod ad furandum, non ad occidendum venerit.* Itaque lex divina statuebat hoc loco quemlibet hominem justitiæ vindicem contra furem nocturnum, quomodocumque vim inferentem. Quod etiam transmissum est in Legem XII. Tabularum. *Nam ea lege vim vi repellere licebat*, ut refert Tullius in Oratione pro Milone. Idque ad jus gentium pertinere, auctor est Florentinus leg. 3. ff. *de justitia, & jure.* At hinc male quis inferret, bona temporalia nunc defendi posse, etiam interdiu, cum occisione rapientium; id quippe omnino est prohibitum. Et in ipsis Juris Romani Institutionibus lib. 4. tit. 3. §. 2. cum dicitur, *qui latronem insidiatorem occiderit*, actione injuriarum *non teneri*, adduntur hæc verba, *utique si aliter periculum effugere non potest.* Immo nemini per Christi legem licet etiam se defendendo animum habere quemquam occidendi. Sed si, dum alterius ictum avertit, hunc ense feriat, non ipsi est imputandum, eo quod nihil in ea re faciat, *nisi cum moderamine inculpatæ tutelæ*, ut loquitur S. Th. 2. 2. q. 64. art. 7. *Et ideo si quis ad defendendam propriam vitam utatur majori violentia, quam oporteat, erit illicitum.* Quem S. Thomæ locum explicans Sylvius ait; *Moderamen inculpatæ tutelæ in eo consistere, ut non plus facias in tui defensionem, quam sit opus ad evadendum malum, quod tibi intentatur.*

Hanc Doctrinam communem habet S. Thom. cum sui temporis Doctoribus, Alexandro Halensi, D. Bonaventura, & aliis. Sed severiores fuere præcedentes Ecclesiæ Patres. Nam S. Augustin. lib. 1. de libero arbit. n. 13. alias c. 5. a peccato liberos esse inficiatur, *qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt.* Et Epist. 47. alias 154. num. 5. *De occidendis hominibus, ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium; nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat; sed pro aliis.* Idque S. Aug. didicerat cum ex S. Ambr. lib. 3. de Officiis c. 4. ubi sic loquitur: *Non videtur, quod vir Christianus & justus, & sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.* Tum etiam ex S. Cypr. qui Epist. 56. sic pronunciat: *Occidere non licet, sed occidi necesse est.* Et Epist. 57. *Occidere innocentibus nec nocentem liceat.* Nunc ad Legum Judaicarum enarrationem redeamus.

Si quis virginem nondum desponsatam corruperit, dotabit eam, & in uxorem accipiet. Si pater puellæ nuptias recusaverit, raptor dotem dabit.

Si quis nefandum & abominabile crimen commiserit, morti dabitur. Sacrificans idolis pereat. Viduæ & pupillo non nocendum. Non urgendus pauper debitor, nec usuris opprimendus. Non accipiendum pauperis vestimentum pro pignore: *ipsum enim est solum, quo operitur.*

Principi populi non maledicendum.

Primogenita omnia Domino offerenda.

Inimici pecus reduces: sub onere jacens sublevabis, ut se erigat.

Innocentem & justum non occides. Nec accipies munera, *quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba justorum.*

Advenam seu peregrinum bene habebis. Sex diebus operaberis, septimo cessabis. Anno septimo non colliges fructus, sed pauperibus relinques.

Ter in anno apparebit omne masculinum in conspectu Domini, in loco quem elegit, scilicet in Templo Hierosolymitano. Tria enim erant festa singulis annis, quibus Judæi sistebant se in templo, in quo solo sacrificia poterant offerri. Nunc enim jam inde a Templi destructione non sacrificant; sed tantum in Synagogas ad orandum conveniunt.

Primum ex istis Festis erat solemnitas *Azymorum*, seu *Paschatis*, Æquinoctio verno, in memoriam liberationis a servitute Ægyptiaca. Secunda solemnitas erat *Hebdomadarum*, seu *Pentecostes*, quæ die quinquagesimo post Pascha celebrabatur ad offerendas primitias operum seu frugum. Hoc die quinquagesimo post primum Pascha data fuerat lex Moysi in monte Sinai. Eodem die, post ascensum Christi in Cælum, descendit Spiritus Sanctus in Apostolos, ut refertur in Act. Apostol. c. 2.

Tertia denique solemnitas erat *Scenopeja*, sic vocata, seu *Tabernaculorum*, circa Æquinoctium autumnale, ad agendas Deo gratias pro acceptis toto anno beneficiis, & pro speciali auxilio, quo per quadraginta annos in deserto Israelitas servaverat sub tentoriis.

Hæc cum Moyses ad populum retulisset, altare ex duodecim lapidibus sub monte constituit.

Rursum ascendit in montem, ibique quadraginta diebus, totidemque noctibus intra nubem commoratus est. Quo tempore præcepta cæremonialia, circa tabernaculum ædificandum, circa arcam Fœderis, circa sacrificandi ritum ab ipso Deo accepit.

At immorante diutius Moyse, ingratus populus, in malum pronus, Aaron compulit ex fusis mulierum inauribus vitulum conflare, cui divinum exhibuit cultum, hostiasque obtulit. Quod cum Moyses in reditu e monte comperisset, tabulas lapideas, quas afferebat, scriptas digito Dei, & continentes præcepta, quæ in monte de medio ignis intonuerat ipse Deus, ad radices montis confregit; accersitisque ad se Levitis præcepit, ut strictis gladiis populum cæderent; quo impetu *quasi viginti tria hominum millia cecidisse*, tradit versio nostra vulgata. Exod. cap. 32. v. 28.

Postea reversus est Moyses in montem, & per alios quadraginta dies fusis pro populo precibus Deum placavit. Deut. c. 9. v. 18. & 25.

Denique obtenta venia, & disposito ad pœnitentiam populo, novas tabulas præcludit, montemque repetiit, unde scriptum a Deo secunda vice Decalogum, transactis tertio quadraginta diebus, ad populum retulit, fronte ipsius propter consortium, quod propius cum Domino habuerat, renidente, & duo veluti luminis cornua spargente: quem splendorem cum Israelitæ ferre non possent, velamento vultum suum tegere coactus est Moyses.

Ita Lex tradita dicitur in Scripturis Sanctis, & populo Judaico imposita: Deus tamen his præceptis, quæ scripsit in Monte Sinai, alia deinceps addidit plurima, Moysen alloquens in Tabernaculo, ut toto Levitico legitur. Nam hoc libro specialiter tractantur ea, quæ spectabant ad res sacras, quarum Ministri e Tribu Levi sumebantur; quandoquidem in eo agitur de ritu Sacrificiorum, de variis præparationibus ad sacrificia, de munditiis, & immunditiis legalibus; & consequenter de ciborum delectu, de purificatione puerperarum, de circumcisione puerorum, de festis, de votis &c.

Verum hæc omnia in mercedem duntaxat terrenam, & temporalem collineabant, non in æternam felicitatem; neque ex amore Dei, sed ex timore pœnæ perficiebantur. Unde Lex vetus in hoc erat imperfecta, quod circa res externas duntaxat versaretur; quod umbras tantum proponeret futurorum bonorum, nec mentem intrinsecus afficeret. Quapropter indicabat quidem malum; sed non afferebat remedium. Vulnerata & ægra natura indigebat Medico, ut sanaretur. Indigebant homines terræ adhærentes cælesti duce, qui viam ipsis ad cælum, veram nempe illorum patriam aperiret. Hunc expectabant in Limbis non tantum Abrahamus, & qui ex eo secundum carnem erant prognati, quique sub Lege Mosaica vixerunt; sed & ipse Adamus omnium Parens hominum, & alii: qui licet ortum non ducerent ex Abrahamo, tamen humani generis Salvatorem aliquando venturum divinitus acceperant, in eumque crediderant, & speraverant.

Eundem prænuntiabant identidem Prophetæ; multa & ante legem, & sub lege apud Hebræos gesta præfigurabant.

Primo enim Moyses, traducto per mare rubrum populo, figura fuit Christi Domini, non secus ac successor ipsius Josue, qui eumdem populum superato Jordane in terram promissam deduxit. Nam Christus verus Moyses, & verus Josue per lavacrum regenerationis, salutaresque Baptismi aquas ex peccati servitute in libertatem filiorum nos asserit, & in beatam mansionem, & quietis sedem traducit.

Secundo. Quæ contingebant tum sub hebræorum Judicibus, tum etiam sub Regibus, res prænotabant futuras: ac vel ipsum Christum, vel ipsius sponsam Ecclesiam adumbrabant. Id patet ex Gedeone, Samsone, aliisque Judicibus; id etiam maxime in Davide, Salomone, aliisque Regibus, ut cuilibet Scripturas Sacras attente legenti, & vetus cum novo Testamento conferenti, erit perspicuum.

Tertio. Multi ex Prophetis clare & aperte absque ulla figura redemptorem humani generis annuntiarunt. Nam præter vaticinium Jacob, cujus paullo ante meminimus, Isaias c. 7. v. 14. hanc instinctu Divino de Christi ortu prædictionem edidit. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus EMMANUEL*. Peperit autem Maria, Virgo Sanctissima, B. Joseph desponsata, formatum in se Spiritus Sancti virtute Salvatorem *JESUM CHRISTUM*, tempore Herodis Magni Judæorum Regis, qui mortuus est circa 25. Novemb. diem an. 42. Juliani, adeo ut Christi nativitas tardius evenisse non potuerit, quam 25. die Decemb. anni 42. Juliani, a mundo condito 4000. Ex quo sequitur, dudum completam fuisse Isaiæ prædictionem.

Item Daniel ab Archangelo Gabriele ita est edoctus, Dan. c. 9. v. 24. *Septuaginta hebdomades* (annorum, quæ faciunt annos 490.) *abbreviatæ sunt* (id est breves, & paucæ decretæ sunt) *super populum tuum & super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum; & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & Propheta, & ungatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo, & animadverte: ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem* (idest ab eo tempore quo ab Artaxerxe Longimano Rege Persarum exibit edictum, quo concedet Nehemiæ, & aliis Judæis, ut Jerusalem instaurent; quod edictum latum est mense *Nisan*, qui Martio nostro fere respondet anno vigesimo Regni Artaxersis Longimani, ut legitur Esdræ lib. 2. cap. 2. qui annus incidit in annum Periodi Julianæ 4260. Mundi 3550., *usque ad Christum ducem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt*, idest hebdomades 69., quæ continent annos 483., qui si addantur num. 3550., quo notatur annus Edicti Artaxerxis, dabunt annum mundi 4033., quo baptizatus fuit Christus Redemptor noster, completo anno ætatis 33., & inchoato anno 34., Ducisque & Legislatoris officio functus). *Et rursum*, non completis, sed currentibus illis annorum hebdomadibus, *ædificabitur platea, & muri in angustia*, seu difficultate, *temporum*, propter obstantium vicinorum populorum incursus. *Et post hebdomades sexaginta duas*, additis septem memoratis, idest post hebdomades 69. *occidetur Christus*, scilicet circa medium hebdomadæ septuagesimæ, quæ nempe, sicut edictum Artaxerxis exiit mense *Nisan*, incipere debuit ab eodem mense hujus anni mundi 4033. Æræ Christianæ 30., hoc est a

Primo

Primo Paschate, quod Christus post baptismum suum celebravit. *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est*: ideft Judæi, qui clamabunt Pilato, *non habemus Regem nisi Cæsarem: Crucifige, crucifige eum*, non erunt amplius ipsius populus. *Et Civitatem, & Sanctuarium dissipabit populus* (Romanus) *cum duce venturo* (Tito Vespasiani filio) *& finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio*, ideft, decreta desolatio populi Judaici carentis templo, & Prophetis, virisque doctis destituti, ac per orbem vagi, & contempti, nec unquam ad pristinum statum restituendi. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*, nimirum septuagesima, qua Christus novam legem promulgabit; *& in dimidio hebdomadis*, scilicet anno ejus quarto, mundi 4037., ipsius Christi 37., Æræ Christianæ 33., die 3. Aprilis, feria 6. in solemnitate Paschæ, hora more Judaico nona, Gallico vero tertia pomeridiana, *deficiet Hostia & Sacrificium*, seu per mortem Christi abrogabuntur sacrificia, & hostiæ veteris, seu Mosaicæ legis. *Et erit in templo desolationis abominatio*, scilicet postea templum polluetur ab impiis Judæis, qui se *Zelotas* nominabunt, quorum facinora & Urbis, & ipsius Templi vastationem, quæ accidit anno Æræ Christianæ 70. provocabunt. *Et usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio*; ideft, hæc desolatio erit perpetua, sive usque ad sæculorum consummationem perseverabit.

Hujus prædictionis veritatem non tantum adventu suo, & morte, sed etiam nova prædictione confirmavit Christus Dominus (Matth. cap. 24.)

Nec omnino de ea dubitare finit populi Judaici status, & conditio. Nam eorum Civitas eversa est, Templum dirutum, dispersa gens. Ubicunque degunt, ibi tolerari magis, quam admitti videntur. Nullum habent Ducem, aut Principem, nulla Sacrificia, nullam Reipublicæ formam. Remota, & plerunque mœniis vicina iis assignatur regio in urbibus, ut a reliquis incolis omnino segregentur. Ad munera civilia vocantur nunquam; nullos gerunt Magistratus; nullam habent administrationis partem in Republica; & quasi forent diversa hominum species, a cæterorum consortio penitus excluduntur.

E contrario in immensum crevit Ecclesia Christi, tum miraculis, quæ fecit ipse, cum adhuc in terris viveret, tum iis, quæ ipsius nomine ab Apostolis & Martyribus toto orbe terrarum sunt patrata. Viles, abjectique homines, sine opibus, sine armis, sine ullo humano præsidio, relictis retibus, aggressi sunt prædicare Christum Crucifixum, *Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*. Horum inceptis Judæi, Gentilesque junctis viribus obstiterunt; atque ut eos prorsus attererent, omnem humanam sapientiam, omnem sæculi potentiam advocarunt, sed frustra. *Nam quæ stulta sunt Mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret; ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.*

Itaque potestas humana Divinæ concessit, ac Gentiles Judæorum testimonio, Judæi vero confessione Gentilium a Christianis sunt debellati. Nam fatebantur quidem Gentiles completas esse Prophetias, quæ proferebantur de Christo, si modo essent veræ; sed eas falsas esse contendebant, & a Christianis confictas. Verum Judæi, quorum testimonium, quasi plus æquo favens Christianis recusari non poterat, Prophetiarum veritatem, tanquam illarum custodes perpetui, propugnabant. Unde optime more solito, Sanctus Augustinus in Psalm. 57. v. 22. & alibi sæpe; *Per omnes gentes* (inquit) *dispersi sunt Judæi, testes iniquitatis suæ, & veritatis nostræ. Ipsi habent codices, de quibus prophetatus est Christus, & nos tenemus Christum; & si quando forte aliquis Paganus dubitaverit, cum ei dixerimus Prophetias de Christo, quarum evidentiam obstupescit, & admirans putaverit a nobis esse conscriptas; de codicibus Judæorum probamus, quia hoc tanto ante probatum est. Videte, quemadmodum de inimicis nostris alios confundimus inimicos*: nimirum Gentiles testimonio Judæorum, & Judæos confessione Gentilium. Ergo tandem vicit veritas, Regesque, & Imperatores aurea sua sceptra ligno Crucis subjicere magno duxerunt honori. *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris*. Christus orbem terrarum inspirata dilectione, non incusso terrore domuit. Lex ejus, lex gratiæ est, quæ non servis datur, sed filiis; quæ non indicat tantum quid agendum sit, sed ad illud implendum voluntatem viresque tribuit. Hanc legem solus poterat ferre, qui solus poterat concupiscentiam nostram vincere, & eximere nos a tyrannide peccati, scilicet Christus, homo Deus, qui infinito Sanguinis sui pretio abundantem pro nobis omnibus satisfactionem Patri obtulit, & gratiam medicinalem, qua languores nostri sanarentur, & mala vinceretur cupiditas, obtinuit. Hæc est gratia Salvatoris, qua non tantum velle possumus, sed qua volumus bonum, illudque sancto amore perficimus.

Igitur lex gratiæ, lex nova, lex Evangelica, multo potentior est, & efficacior, quam lex vetus, & Mosaica, tametsi utraque ab eodem principio, nempe Deo, sit profecta, nec differat a lege naturali renovata, & inculcata, quæ docente Christo Domino, Matth. 22. vers. 37. duobus his præceptis comprehenditur: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua & in tota mente tua .... Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Sed lex vetus per Moysen servum accepta fuit: lex nova per Christum lata, qui erat Dominus; Lex vetus terrena duntaxat pollicebatur, exteriores tantum regebat actus, interiores non attingebat: Lex nova æternam felicitatem promittit: homines non exterius modo, sed etiam interius ad præceptorum observationem disponit. *Ibi*, inquit Sanctus Augustinus lib. de Spiritu, & litt. n. 29. alias cap. 17. *in tabulis lapideis digitus Dei operatus est, hic in cordibus hominum. Ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua injusti terrerentur; hic intrinsecus data est, qua justificarentur.*

Hoc discrimen in Epistolis suis passim inculcat D. Paulus. *Quoniam autem*, inquit ad Galatas cap. 3. vers. 11. *in Lege* (scilicet Mosaica) *nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivit.* Deinde vers. 19. *Quid igitur lex? propter transgressiones* (declarandas) *posita est: donec veniret semen* (seu Christus) cui *promiserat* Deus, se in ipso homines esse

esse justificaturum. Declarandæ erant autem per legem transgressiones, ut homines superbi peccata sua agnoscentes, Christi gratia sibi opus esse ad legem implendam faterentur: atque ita lex tacite homines ad Christum transmitteret. Quod docet idem Apostolus, dum ait ibidem vers. 23. *Prius autem, quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat*. Tandem cap. 4. vers. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus*.

Lex igitur vetus, non secus ac lex naturalis, Deum summo amore diligendum docebat; sed eam dilectionem non præstabat. Unde per solam legem veterem, aut naturalem impleri non poterant legis præcepta, cum ad id opus sit charitate, quæ non est a natura, sed a gratia, sive a Spiritu Sancto, ut docet Apostolus ad Romanos cap. 5. vers. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*. Non tamen legis naturalis, vel Mosaicæ præcepta erant impossibilia: sed per ea monebantur homines & facere quod possent, & petere quod non possent. *Magnum aliquid Pelagiani scire se putant*, inquit Sanctus Augustinus lib. de gratia; & libero arbitrio, num. 32. alias cap. 16. *quando dicunt: non juberet Deus quod sciret non posse ab homine fieri. Quis hoc nesciat? sed ideo jubet aliqua quæ non possumus, ut noverimus quid ab illo petere debeamus. Ipsa est enim fides, quæ orando impetrat, quod lex imperat*. Et num. 37. alias cap. 18. *Hæc omnia præcepta dilectionis, idest charitatis, quæ tanta ac talia sunt, ut quidquid se putaverit homo facere bene, si fiat sine charitate, nullo modo fiat bene: hæc ergo præcepta charitatis inaniter darentur hominibus non habentibus liberum voluntatis arbitrium; sed quia per legem dantur & veterem & novam (quamvis in nova venerit gratia, quæ promittebatur in vetere, lex autem sine gratia littera est occidens, in gratia vero Spiritus vivificans) unde est in hominibus gratia Dei, & proximi, nisi ex ipso Deo? Nam si non ex Deo, sed ex hominibus, vicerunt Pelagiani: si autem ex Deo, vicimus Pelagianos. Sedeat ergo inter nos Judex Apostolus Joannes, & dicat nobis*: Charissimi diligamus invicem: *In his verbis Joannis cum se illi extollere cœperint, & dicere, ut quid nobis hoc præcipitur, nisi quia ex nobis habemus ut invicem diligamus? sequitur continuo idem Joannes cunfundens eos, & dicens*, quia dilectio ex Deo est. *Non itaque ex nobis, sed ex Deo. Cur ergo dictum*, diligamus invicem, quia dilectio ex Deo est, *nisi quia præcepto admonitum est liberum arbitrium, ut quæreret Dei donum? Quod quidem sine suo fructu prorsus admoneretur, nisi prius acciperet aliquid dilectionis, ut addi sibi quæreret, unde quod jubebatur impleret. Cum dicitur*, diligamus invicem: *lex est: cum dicitur*, quia dilectio ex Deo est, *gratia est*.

Itaque legis veteris, & naturalis complementum est in lege nova, ut testatur ipse Christus, Matth. cap. 5. vers. 17. *Nolite putare, quoniam veni solvere legem, aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere*.

Quoniam tamen triplicis erant generis præcepta in lege veteri, scilicet *moralia*, quæ nempe ad mores spectabant; *cæremonialia*, quæ ad ritum divini cultus, ad festa, ad sacrificia, ad altaria, ad varias purificationes &c. pertinebant; ac demum *judicialia*, quæ jus civile Judæorum, & judiciorum formam inter eos observandam præscribebant; sola præcepta moralia in nova lege remanserunt: judicialia vero, quoniam Judæis solis erant posita; & cæremonialia, quoniam adumbrabant Ecclesiæ Sacramenta, Christumque venturum significabant, novo fœdere, quod umbras & figuras veteris legis destruit, sunt abrogata.

Quo vero tempore lex vetus omnino abolita sit, & mortua, non conveniunt Theologi. Probabilius tamen est, id factum non fuisse nisi in morte Christi, postquam nempe in Cruce pronunciavit, Joann. 19. vers. 30. *Consummatum est*: id est, perfecta & ad finem adducta sunt omnia, quæ ad implendam Patris voluntatem, ad homines redimendos, ad legis, & sacerdotii veteris, figurarumque omnium complementum erant necessaria.

At quamvis inter Christianos dubium non sit, quin post Christi mortem lex vetus fuerit *mortua*; contentio tamen non levis inter Sanctum Hieronymum, & Augustinum exarsit, utrum simul fuerit *mortifera*, idest, utrum statim post Christi mortem peccati lethalis reos fecerit illos omnes, a quibus est observata. Etenim Sanctus Hieronymus putabat, eam legem, per quam significabatur Christus venturus, non potuisse sine culpa servari, postquam Christus venisset, ac sese pro generis humani salute hostiam Patri obtulisset. Nam observationes legales fuissent significationes falsæ, & consequenter reprehendendæ, tamquam malæ: *finis enim legis, Christus, ad justitiam omni credenti*, ex Apost. ad Rom. cap. 10. vers. 4. Unde idem ad Galatas cap. 5. vers. 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*. His & aliis hujusmodi Scripturarum testimoniis nitebatur Sanctus Hieronymus Epist. 75. inter Augustinianas num. 14. alias cap. 4. ac demonstratum arbitrabatur, statim post Christi mortem *cæremonias Judæorum & perniciosas esse, & mortiferas Christianis; & quicunque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex Gentilibus, eum in barathrum diaboli devolutum*. Cumque ipsi opponebatur exemplum Apostolorum Petri, & Pauli, & Jacobi, qui post Christi mortem cæremonias Judaicas aliquando observaverant, respondebat, Apostolos de hac œconomia seu dispensatione inter se ad tempus convenisse, ac se legis, a qua abhorrebant, sectatores simulasse, ne Judæos offenderent, & in Evangelicæ legis odium adducerent. Unde cum Apostolus Paulus ad Galatas cap. 2. vers. 11. restitisse se dicit in faciem Petri, *quia reprehensibilis erat*, eo quod cum essent simul Antiochiæ, ubi Christi discipuli circa annum æræ Christianæ 41. dicti primum fuerant Christiani, ex Act. Apost. cap. 11. vers. 26. ipse D. Petrus sese a convictu Gentilium legis observandæ gratia, subtraxisset, id totum ficte, & simulate inter eos gestum ajebat D. Hieronymus, ut nimirum exemplo Sancti Petri D. Paulo morem gerentis, non in ipsum contendentis, discerent omnes abolendas esse legis cæremonias, nec gentibus ad fidem conversis imponendas. Quomodo enim D. Paulus serio ac sincere D. Petrum arguere potuisset, quod Judæorum metu subtraxisset

traxisset se a convictu Gentilium, quibuscum libenter edebat, antequam Antiochiam advenissent Judæi? Cum etiam ipse Paulus eodem Judæorum metu Timotheum patris Gentilis, & matris Judææ filium circumciderit, Act. Apost. cap. 16. vers. 3. & *votum Nazaræatus* nuncupavit, Act. 18. vers. 18. Quo voto qui tenebantur, a populo, Religionis causa, separabantur. Nam *Nazaræatus* separationem significat, quæ vel erat perpetua, qualis fuit Samsonis, & Samuelis, qui fuerunt Nazaræi perpetui; vel erat ad tempus, quod dum discurrebat, Nazaræi abstinebant ab eo omni, quod inebriare eos poterat; capillos non tondebant, aliaque observabant, quæ referuntur Numeror. cap. 6. At elapso tempore, quod sibi præstituerant, templum, purgandi sui causa, petebant; radebant capita; sacrificia offerebant: quæ omnia, suadente Jacobo, præstitit Sanctus Paulus cum aliis Judæis, Act. Apost. cap. 21. vers. 26. Unde infert Sanctus Hieronymus, utrumque Apostolum, scilicet Petrum & Paulum *bene quidem sensisse de abolitione Legis Mosaicæ*; *sed ad simulationem observandæ ejus timore compulsum*.

Aliter tamen sentiebat Sanctus Augustinus, ut patet Epist. ipsius 82. ad Sanctum Hieronymum. Nam tria distinguit tempora: primum ante Christi mortem: secundum a morte Christi ad sufficientem Legis Christianæ promulgationem; tertium, post sufficientem Evangelii prædicationem.

Primo tempore, scilicet ante Christi mortem præcepta legalia observanda fuisse statuit, idque exemplo Christi Domini, qui a parentibus circumcisus est, Lucæ 2. vers. 21. qui mundatum leprosum ad Principem Sacerdotum misit, Marci cap. 1. vers. 44. qui ascendit ad diem festum, Jo: 7. vers. 10. &c.

Secundo tempore, nimirum post mortem Christi Domini, usque ad sufficientem Evangelii prædicationem, quamvis mortua est lex, eam tamen eadem Epist. 82. n. 15. alias c. 2. negat statim fuisse mortiferam; ac licet Gentibus non esset imponenda, non existimat eam a consuetudine Judæorum auferri debuisse tanquam detestandam, & damnandam; siquidem ab Apostolis Petro & Paulo legitur observata. In eo quippe maxime distinguenda fuit Lex sancta, quam Deus ipse dictaverat, ab impio idolorum cultu, quod hic repente a Gentilibus, qui ad Christi fidem transibant, fuerit ejurandus tanquam detestabilis; illa vero paulatim duntaxat abolenda per novam legem fuerit, & veluti ad tumulum cum honore deducenda. Licet enim illius cæremoniæ nullam haberent vim aut vitam; si quidem *amiserant tanquam vitam officii sui: veruntamen sicut defuncta corpora necessariorum officiis deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose, non autem deserenda continuo, vel inimicorum obtrectationibus tanquam canum morsibus projicienda*. Ead. Epist. num. 16. alias cap. 2.

Cum ergo D. Paulus arguit Sanctum Petrum, quod Judæorum metu abstineret a cibis sumendis cum Gentilibus Antiochiæ, quibuscum libere ante Judæorum adventum convescebatur, id factum est serio, non simulate: non quod legis observatio tunc lethalis foret Judæis dummodo eam non spectarent ut necessariam; sed quod D. Petrus exemplo suo contra propriam scientiam Gentiles illos induceret ad credendum, Judaicos ritus esse adhuc in lege Evangelica ad salutem necessarios; sicque iis erat offendiculo, & hanc D. Pauli objurgationem merebatur, ad Galatas cap. 2. v. 14. *Si tu cum Judæus sis, Gentiliter vivis, & non Judaice, quomodo gentes cogis judaizare?*

At re quidem vera cum Apostolus circumcidit Timotheum; cum votum Nazaræatus suscepit, ac se oblato sacrificio in templo purgavit, in iis omnibus solos spectabat Judæos; iisque solis volebat ostendere, non abhorrere se a Lege Mosaica, tanquam mala, & detestanda, ut multi calumniabantur; sed hæc non ideo præstitit, quod legis Mosaicæ observationes ad salutem necessarias post Christi mortem, ac Resurrectionem judicaret. *Si enim per legem justitia*, inquit ad Galat. cap. 2. vers. 21. *Ergo gratis Christus mortuus est*. Et cap. 5. vers. 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini* (scilicet spem ponentes in circumcisione velut Christianis ad salutem necessaria) *Christus vobis nihil proderit*. Unde quamvis circumciderit Timotheum, scilicet ex matre Judæa natum, ne Judæis esset invisus; non tamen Titum Gentilem circumcidit; nec ullo modo Gentiles ad fidem conversos Judaicis ritibus subjici passus est. Eadem Epist. ad Galatas cap. 2. vers. 3. & sequentibus.

Itaque aliud est consulere dignitati legis Mosaicæ eamque cum honore post Christi mortem sepelire, atque ab impio falsorum numinum cultu distinguere; aliud eam spectare ut necessariam. Primum ab Apostolo Paulo factum legimus; non item secundum. Ideoque putandum est cum S. Augustino, non simulate, non *ex cum pacto*, sed vere, & ex animo reprehensum D. Petrum a D. Paulo, utpote exemplo suo offendentem Gentiles ad Christianam Religionem conversos, nec recte *ambulantem ad veritatem Evangelii*. Idque eo certius haberi debet, quod S. Paulus ibidem coram Deo testetur verum se dicere, non mentiri, ad Galatas cap. 1. vers. 20. *Quæ autem scribo vobis*, inquit, *ecce* coram *Deo*, *quia non mentior*. At mentitus esset, si reprehensio fuisset tantum simulata, ut optime observat Sanctus Augustinus laudata Epistola, num. 7. alias cap. 2. *Si hoc fecit Petrus, quod facere debuit; mentitus est Paulus, quod eum viderit non recte ingredientem ad veritatem Evangelii. Quisquis enim hoc facit, quod facere debet, recte utique facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit recte facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est, quod Petrus tunc non recte ingrediebatur ad veritatem Evangelii. Id ergo faciebat, quod facere non debebat; & si tale aliquid Paulus jam ipse fecerat, correctum potius etiam ipsum credam Coapostoli sui correctionem non potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua Epistola posuisse: & si in Epistola qualibet; quanto magis in illa, in qua prælocutus ait:* „ Quæ autem „ scribo vobis ecce coram Deo, quia non men- „ tior “.

Tanti autem ponderis D. Hieronymo visæ sunt hæ Sancti Augustini rationes, ut ipse in hujus sententiam postea descenderit, quemadmodum intelligitur ex Epist. 180. Sancti Augustini ad Oceanum, num. 5.

Tertio tandem tempore, scilicet, ex quo ab Apostolis prædicatum fuit Evangelium, non ambigitur

inter

inter Christianos mortiferam esse Legis Mosaicæ observationem, nimirum quoad cæremonias, quæ Christum venturum præfigurabant. Unde non affirmare dubitat S. Augustinus prædicta Epist. 82. num. 18. alias c. 2. *Quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex Gentibus, non solum veraciter, verum etiam simulate, eum in barathrum Diaboli devolutum.*

At si hæ legales cæremoniæ temporales tantum fuerint, certum est præcepta moralia, quæ legem naturalem renovant, ut diximus, quæque novo fædere sunt confirmata, nullum unquam finem esse habitura. Quamobrem cum hujusmodi præcepta non tantum in Novo Testamento, quod Christi Sanguine signatum est, sed etiam in veteri multis modis proposita sunt, & inculcata, nihil melius, ac utilius suaderi potest Fidelibus, quam ut in Divinis tum veteris Testamenti libris legendis, ac meditandis assidue ac diligenter versentur. Nam præterquamquod ad docendum accommodatæ & scitu dignissimæ sunt Sacrorum Bibliorum historiæ, quibus mundi creatio, primorum parentum lapsus, hominum propagatio, electio populi Judaici, ejusdem liberatio, victoriæ de Infidelibus divinitus reportatæ, lex constituta, & innumera omnipotentiæ divinæ signa, & miracula commemorantur, præter vaticinia Prophetarum de Christo venturo, de ipsius morte, & Resurrectione, de Ecclesia ab ipso constituenda; quæ omnia in novo Testamento completa novimus, & quibus utriusque Testamenti consensio apprime demonstratur; præter hæc, inquam omnia, quæ a Christianis accurate sciri expedit, accedunt divina documenta ad morum sanctimoniam comparata, in sacris paginis ubique sparsa, præsertimque in libris, ut vocant, *Sapientialibus*, tradita, quæ si quis legere, & animo imprimere studuerit, nihil habebit amplius ad salutarem morum se etiam desiderandum.

Quoniam vero utile est sacrorum librorum seriem memoriæ præsentem habere, ut facilius, cum opus est, adeantur, eos hoc loco breviter enumerare non pigebit, prout referuntur in Concil. Trid. sess. 4. in decreto de Scripturis.

Igitur in veteri Testamento statim occurrit Pentateuchus, sive volumen quintuplex Moysis, cujus primus liber inscribitur *Genesis*, id est generatio, quia primam mundi creationem refert. Secundus *Exodus*, sive exitus, quia exitum filiorum Israel ex Ægypto commemorat. Tertius dicitur *Leviticus*, quo Levitarum officia, & munia describuntur. Quartus liber est *Numerorum*, qui varias populi Hebræi numerationes recenset. Quintus denique dicitur *Deuteronomium*, seu secunda lex, quia legis repetitionem, & inculcationem continet.

Pentateuchum excipit liber *Josue*, qui historiam Josue Successoris Moysis complectitur; tum liber *Judicum*, qui Judices post Moysen, & Josue fuerunt populi Judaici duces, liber *Ruth*; quatuor libri Regum, qui Reges post Judices populum rexerunt; duo *Paralipomenon*, idest derelictorum, qui supplent, quæ in Regum libris erant derelicta, seu prætermissa. Accedunt Esdræ liber primus, & secundus, qui *Nehemias* etiam vocatur. Postea veniunt *Tobias*, *Judith*, *Esther*, *Job*, *Psalterium Davidicum* CL. Psalmis constans. Sequuntur libri *Sapientiales*, qui Salomoni communiter tribuuntur, scilicet Parabolæ, seu *Proverbia*, *Ecclesiastes*, seu Concionator; *Canticum Canticorum*, *Sapientia*, & *Ecclesiasticus* a Jesu filio Sirach compositus.

His cohærent majores Prophetæ, nimirum Esaias, sive *Isaias*, *Jeremias* cum *Baruch*, *Ezechiel*, *Daniel*; Tum duodecim minores Prophetæ, videlicet *Osee*, *Joel*, *Amos*, *Abdias*, *Jonas*, *Michæas*, *Nahum*, *Habacuc*, *Sophonias*, *Aggæus*, *Zacharias*, & *Malachias*. Opus concludunt duo libri Machabæorum, qui sic vocantur a præcipuo sacrorum bellorum duce Juda *Machabæo*, ut ait S. Hieronymus.

In novo autem testamento primum locum habet *Tetrateuchus*, seu quatuor voluminum liber, continens quatuor Evangelia, scilicet secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, & secundum Joannem. Deinde Actus Apostolorum a S. Luca Evangelista conscripti. Tum quatuordecim Epistolæ B. Pauli Apostoli. Postea septem Epistolæ Catholicæ, scilicet non ad unum dumtaxat hominem, aut populum, sed ad omnes Christifideles directæ; quarum una Divi Jacobi, duæ S. Petri, tres B. Joannis Evangelistæ, & una D. Judæ, seu Thaddæi. Postremus sacrorum librorum est Apocalypsis ejusdem S. Joannis Evangelistæ, quam scripsit in Insula Pathmos, in quam ab Imperatore Domitiano propter Christi fidem fuerat relegatus.

Atque hæc quidem sufficiant quoad legem Divinam, atque veteres & novos Testamenti libros.

EXCER-

EXCERPTA QUÆDAM EX

MELCHIORIS CANI

EPISCOPI CANARIENSIS

INSTITUTIONIBUS AD THEOLOGIAM MAXIME SPECTANTIA.

Quid Theologia sit.

THeologia quidem, si Græcam vocem in Latinas vertimus, ratio est sermoque de Deo. Omnis autem, quæ ratione & via de aliqua re suscipitur, institutio, essentiam & potenties, quas vocant, ac cætera omnia vestigat, quæ illi rei sunt peculiariter ac proprie attributa. In Theologia ergo quædam facultas intelligitur, quæ Dei naturam, vim & proprietates inquirit. Nec vero Theologo satis est, quæ Deo in se absolute conveniunt, facultatis suæ viribus juribusque tribuere: nisi etiam illa vindicet, quæ Deo quasi accidunt in ordine ad creaturas. Dei enim notionem omni ex parte rimatur.

Bipartita igitur est Theologiæ tractatio: una de Deo secundum se: altera de eodem, quia rerum est principium ac finis. Nec Theologus tamen summa & insima, divina & humana miscet: sed adeo articulate, clare, artificiose, hæc componit illis, his illa jungit, ut non modo nullam sibi vicissim obscuritatem afferant; verum etiam utraque utrisque adhibeant lumen. Quid? quod sicut solem intueri nequimus adversum, ejusque radiis acies nostra sensusque vincitur: sic ad divinæ lucis obtutum mentis nostræ oculi alucinantur & caligant. *1. Tim. 1.* Quamobrem necesse est, ut Deum sua natura invisibilem in effectis seu in umbra, in speculo, in imagine, in signis vestigiisque cernamus. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellectu conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus & divinitas. *Rom. 1.*

Cum vero inter omnia, quæ oculorum sensu percipimus, rationalis creatura Deo simillima sit, ad imaginem quippe Dei factus est homo; *Gen. 9.* nihil profecto invenies, in quo divina bonitas, potestas & sapientia magis eluceant. Quare Theologiæ disciplina, quamvis de Deo ipsa præcipue sit, plurimum tamen circa homines humanaque versatur: & cum ex homine, tum ex iis, quæ Deus homini fecit atque effecit, divinæ naturæ cognitionem quærit.

Quod si potentiam, benignitatem & providentiam Dei indagare & proferre, proprium Theologiæ munus est, de fine, quem Deus non alium quam seipsum hominibus comparavit, deque mediis ad hunc finem necessariis, virtutibus, legibus, gratia, incarnatione, sacramentis, longissima licet Theologi disputatio, non est ab instituto Theologiæ aliena. Non solum ob eam causam, quam D. Thomas sane gravem reddit, ne Theologia, quæ effectrix etiam est, non modo speculatrix, manca & minuta hac parte omissa linqueretur: sed multo magis quod eæ res Dei ipsius probitatem, æquitatem, virtutem, integritatem, beneficentiam, liberalitatem, misericordiam, patientiam, longanimitatem insigniter & præclare patefaciunt & illustrant. Cujus rei ignoratio causa quibusdam erroris illius fuit, ut existimarent disciplinam hanc non esse contemplandi gratia inventam, sed agendi.

Quod Theologia sit speculativa.

DE fine, & mediis (quæ non ad mentem, sed ad effectum referuntur) humanæ vitæ, plurimam Theologus disputationem instituit: unde Theologiæ vis non in cernendo potissimum, sed in agendo sita est. Theologiæ, & Scripturæ idem finis est. Hujus est dilectio. Nam finis legis charitas. *1. Timoth. 1.* Idem Augustinus Gregoriusque testantur. *Lib. 1. de Doctr. Christ. cap. 35. & 36. Hom. 10. in Ezech.* Non ergo Theologia præcipue ad contemplandum tendit, sed ad amandum. Porro doctrina speculatrix oculos maxime ad cernendum postulat, non ad agendum vires. Nec stultitiæ eos arguit, qui in actione torpent, sed in speculatione tardos. Scriptura a discipulis opera exigit, torpentes ut varios & otiosos carpit, *Matthæi 7.* Et fides in charitatem refertur, non contra. *Matth. 22. & 1. Corinth. 13.* Nam fides diligendi causa datur. Et fides sine operibus mortua est. *Jacob. 2.* Unde illud rursum: *Luc. 1.* Ad dandam scientiam salutis plebi ejus in remissionem peccatorum eorum. Quæ scientia in praxim spectat. *Prov. 9.* Et scientia sanctorum prudentia. *2. Tim. 3.* Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est, &c. ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Qui dicit se nosse Deum, *1. Joann. 2.* & mandata ejus non servat, mendax est. Et id genus innumera in Scripturis reperiuntur. Unde Theologiam non esse speculatricem, sed effectricem, nec finem ejus præcipuum esse contemplationem, sed actionem, videri posset.

Sed notandum est, alium esse finem doctrinæ, alium doctoris: sive, alium esse finem doctrinæ primarium, alium postremum. Ut si verbi causa dicimus, vini duos esse fines, unum ad bibendum, alterum ad medendum. Charitas ergo docentis Dei, atque ea re doctrinæ quidem hujus finis est, at non primus, sed secundus. Nam & cognitio contemplatioque naturæ, ut ait eleganter Cicero, manca quodammodo atque inchoata est, si nulla actio rerum consequatur. Vani sunt, *Sap. 13.* inquit Sapiens, omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, &c. & alias item. *Rom. 1.* Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, &c. Quapropter si ex fine secundo naturam disci-

plinæ consideres, jam tibi Physica inter actuosas numerabitur. Et finis noster primus, ut D. Thom. verissime sentit, visio Dei est clara & manifesta. Quia vero finem illum adipiscimur mente & voluntate, cognitione & amore; fit, non ut cognitio ex se ad amorem, sed ut utraque res ad visionem referatur. Quod si cognitio viæ ex se non nisi ad patriæ cognitionem referenda est, quamvis illa non sit per se idonea, nisi ei affectus dilectioque jungatur, visio vero Dei, cujus fides seminarium, contemplatio potissimum est, non effectio, sequitur Theologiam maxime speculativam esse, non practicam. Liceat enim, quando de scholæ disputatione habetur oratio, scholæ verba usurpare; quod semel monuisse suffecerit.

Adde, quod Theologia Dei naturam, potentiam & proprietatem inquirit. Est ergo Deus hujus scientiæ proprium objectum; atque adeo speculationis caussa comparatur: Atque August. *Lib. 2. de Trinit. c. 14. & 15.* aperte docet, sapientiam de qua Apost. *1. Cor. 12.* loquitur, intellectualem notionem esse & contemplationem rerum æternarum. Sine dubio autem sacra doctrina sapientia est, eaque re speculativam esse constat. Quod vel Theologiæ nomen præfert. Ut etiam addubitare stultum esset, num Physiologia, Astrologiaque speculatrices sint an effectrices, cum nomina testentur his contemplationem rerum ingeri, non mores & actionem. Tametsi Medici, nautæ, cæterique rebus publicis addicti, otiosam naturæ astrorumque notionem aspernantur, actuosam colunt. Sic ambigere, Theologia speculatrix ne sit an effectrix, e communi sensu remotum est, cum nihil aliud ipsa sit, quam ratio sermoque de Deo; quanquam prudentes otiosam esse nolunt, sed ad humanæ vitæ & usum & finem accommodari.

Præterea, Theologia omnem de Deo cognitionem tradit, sive ea per naturæ lumen, seu divino solum munere & illustratione habeatur. Cum igitur speculetur quicquid de Deo cognoscere humana ingenia possunt, nimirum aut speculativa est, aut scientia de Deo nulla esse speculativa potest. Quod licet nonnulli huic argumento dederint, adeo tamen absurdum est, ut refelli non debeat. Quin Theologia nostra divinæ sapientiæ quædam impressio est, quæ eadem & speculandi vim habet & agendi. *Ps. 4.* Nihil igitur obstat, cur non idem lumen vultus Dei, quod signatum est super nos, utraque ostendat, & quæ contemplari oportet & quæ agere. Sicut anima rationalis quod formarum omnium præstantissima sit, vires quidem excellenter habet & sentiendi & vigendi; sed in ea tamen vis intelligendi prima eademque præcipua est. Nec vires illa exercet reliquas, nisi ut proprio tandem intelligentiæ munere perfungatur. In hunc itaque modum Div. Thomas scienter ac perite dixit: Theologiam muneribus utrisque fungi & speculandi & agendi, quamvis magis speculetur quam agat. Non enim agit, nisi quia agendo ad perfectam Dei cognitionem tendit.

Quibus rebus breviter explicatis illa tria perspicue satis intelliguntur, quæ a principio exponenda erant: nempe quænam sit Theologiæ propria notio ac definitio, quæ rursum illi subjecta materies, circa quam ipsa versetur, quis tandem illius finis tum primus tum secundus. Theologia igitur scientia est, quæ docet, quidnam natura divina sit, & quæ naturæ ejus vires ac proprietates. Deus ipse est doctrinæ huic objectum subjectumque propositum, & quasi versanda materia; his enim modis res, quam facultas quælibet mente tractandam cognoscendamque proponit, a Philosophis appellatur. Finis primarius quidem naturæ divinæ notio, & contemplatio per Dei potentias, virtutes & proprietates explicata: postremus autem earum rerum actio, quæ ad mores sunt ac bene beateque vivendum necessariæ.

Quod Theologia vere scientia sit.

THeologiam simpliciter & absque ullo temperamento scientiam nuncupamus. Haud inscii Philosophum in scientia evidentem, & claram conclusionis notitiam exigere. Cujusmodi quum in principiis Theologia non habeat, ne in conclusionibus quidem habere potest. Pugnat enim, rationis conclusionem dilucidam, apertam & manifestam effici, si res, e quibus illa colligitur, obscuræ, opertæ, atque involutæ sunt. Porro autem si non ut Philosophus, ut sacri auctores, sic nos certe loquimur, qui doctrinam hanc scientiam absolute vocarunt. Scire, August. *Lib. 12. de Trinit. cap. 1.* inquit, quemadmodum fides & piis opituletur, & contra impios defendatur, proprio appellare vocabulo scientiam videtur Apostolus. Illud autem sine dubio munus Theologiæ proprium & officium est. Et Hieronymus, ut alios omittamus, scripturæ sacræ doctrinam, quam Theologi profitemur, scientiam sapientiamque passim appellat. Quin sacræ litteræ, ubi res certa est, ibi nullo modo sciendi vocabulum reformidant. Nota sunt illa: *Job 13.* Scio quod redemptor meus vivit, &c. *1. Reg. 24.* Item: *Sapient. 10.* Scio, quod certissime regnaturus sis, &c. *Proverb. 2.* Item: Dedit illi scientiam sanctorum. Item, scientiam Dei invenies, quia Dominus dat sapientiam, & ex ore ejus prudentia & scientia. Et Apostolus. *1. Corinth. 12.* Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ.

Præterea evidentiam Philosophus in disciplinis flagitat, ut rerum cognitio nec fallere possit, nec mutari. Firmam enim immutabilemque notionem scientiæ vocabulum postulat. Cum igitur quæ res in fidem ac Theologiam incidunt, qua ratione in eas incidunt, stabiles immobilesque sint, nec in eis Theologus errare, labi aut decipi queat: fit, ut sine perspicuitate etiam Theologia scientiæ proprie sibi appellationem vindicet. Quæ eadem caussa subest, ut disciplina hæc etiam circa res contingentes, hoc est, sua natura minime necessarias, sine sui nominis impendio & jactura versetur: Necessitatem quippe in doctrina idcirco Philosophus requisivit, quod sine ea nec rerum nec cognitionis stabilitas & immutabilitas appareret. At caussæ vel fortuito antegressæ, harumque effecta, suapte natura parum firma & constantia, ut sub Theologiam & fidem cadunt, non mobilia & quæ modo huc atque illic transferantur, sed certa immutataque perinde ac perennia manent. Quamobrem utraque Deus proprie scire dicitur, & quæ necessario eveniunt, & quæ nobis in casu & fortuna (ut vulgo loquuntur) sunt posita. Rite ergo Theologiam scientiam dicimus, in qua certitudo immobilis, firma constantia, & ut ita dicamus, infallibilitas conclusionis est.

Quin

Quin Musica & Astronomia a plerisque scientiæ nuncupantur, & tamen vix unus aut alter cælorum syderumque errantium conversiones, a quibus disciplinæ illæ nunc pendent, proprio vel instrumento vel experimento exploravit, Astrologi fere juniores veterum experientia, tamquam certa earum rerum præjudicia sequuntur, quas ipsi tractandas, judicandasque suscipiunt. Theologia igitur jure quoque Scientia vocabitur, præsertim cum hujus doctrinæ principiis accidat, ut obscure nobis sint cognita. Nimirum enim, si nobis his perspicua ac dilucida forent, nihilo secius suum hæc disciplina & nomen & rationem tueretur. Ac revera, si modo Philosophus viveret, non aliud nomen inveniret, quo Theologiam aptius & congruentius appellaret. Nam fidem dicere, quæ non auctoritati proxime, sed rationi & syllogismo innitatur, absurdum est. Alioqui si prior propositio certa ex fide sit, posterior autem ratione naturæ probabilis, conclusionis fides erit, non opinio. Quod plane falsum est.

Discrimen inter fidem & Theologiam.

THeologiam ergo, quando aliud melius non occurrit, scientiæ vocabulo nuncupemus. Firma enim & stabilis earum rerum perceptio & comprehensio est, quæ e certis constantibusque principiis manifesta connexione nectuntur. Nec enim illud vere dici potest, Theologiæ consequentias probabiles & obscuras esse, non evidentes & firmas. Cujus rei ponunt hebes argumentum, quod si certa esset claraque connexio, conclusiones non jam ad Theologiam, sed ad fidem attinerent. Nam hæc ratio ridicula est, jureque reprehenditur. Est enim facile & apertum fidei Theologiæque discrimen. Quod fides proxime, & ut sic dicamus, immediate auctoritate nititur, Theologia vero proxime & immediate ratione. Habent enim se fides & Theologia non aliter, quam habitus principiorum & scientia conclusionum. Et sicut naturæ lumen absque ratiocinationis medio, principiorum naturalium notitiam efficit: ita lumen fidei nullo adhibito rationis argumento, earum rerum persuasionem facit: quibus fideles assentimur divina solum auctoritate nixi. Non igitur consecutionis evidentia & firmitas Theologiam tollit, sed facit: non aufert, sed infert.

Quanquam sunt in hac, sicut & in aliis disciplinis, opinationes quædam rebus scitis exploratisque permixtæ, utque doctrina Physica, naturæ licet ipsa congruens & consentanea, non omnes conclusiones explorate conficit, sed quasdam probabili argumentatione suadet: sic plurima Theologus pronunciat quidem constanter, certo, fidenter; in quibusdam tamen præclare agi secum putat, si verisimile quod sit invenerit. Nec arbitratur sese scire quod nesciat, aut, perinde ut si omnia certa essent Theologiæ dogmata, nihil formidat, nihil ambigit: sed illud cavet & providet, ne universis temere assentiens & valde cuncta asseverans, earum etiam rerum auctoritatem, quæ sunt certiores, & illustriores, connectat.

Sed cum incerta connexio est, vel altera propositio est incerta, quæ cum fidei principio sumitur, conclusionis opinio erit, Theologia proprie non erit. At sive ambo syllogismi principia sint, seu alterum ex fide certum, alterum ex natura evidens, conclusio ad Theologiam pertinebit, modo consecutio, aut clara luce naturæ sit, aut fidei illustratione cognita. Haud enim secus ejusmodi conclusionis scientia refertur ad fidem, quam ad habitum principiorum naturales disciplinæ.

Quænam sit fidei Theologiæque ratio formalis.

CUm disciplina omnis quosdam habeat fontes, quos scientiæ principia dicimus; quosdam deinde rivulos, quos quasi scientiæ fines, conclusiones appellamus: necesse est Theologo cognoscere quænam facultatis suæ causæ & principia sint, quæ effecta causis illis, principiisque connexa. Principia vero Theologiæ primum cognoscenda sunt: nam his cognitis, multo facilius extrema intelligemus.

Ut comprehendamus brevi quæ sint Theologiæ principia, expediemus primum, quænam sit hujus doctrinæ ratio formalis; deinde quæ ejus nativa germanaque principia; atque in his, quæ capitalia sint; quæ vero legitima quidem, sed secundaria tamen. Postremo, quæ sint extranea & aliena, hoc est, ascita & accersita ab exteris disciplinis.

Formalis ratio Theologiæ, non est una & simplex, sed duplex & bipartita. Est namque ratio formalis rei objectæ, quia res est, quomodo deitas Theologiæ ratio dicitur. Est item ratio rei, ut mentem ad assentiendum movet, quemadmodum veritas prima revelans Theologiæ habetur ratio. Sic rationem videndi intelligimus & colorem & lucem: colorem quidem priore modo, lucem autem posteriore. Atque illam quidam vocant rationem quæ, hanc rationem sub qua. Quia vero de ratione formali rei huic doctrinæ subjectæ, quia res est, nulla esse potest inter viros doctos controversia; de ratione formali ex parte habitus & potentiæ cognoscentis hujusmodi conclusiones statuuntur.

I. *Conclusio.* Ratio formalis fidei non est ratio Theologiæ formalis. Nam si Theologiæ principia lumine prophetiæ cognoscerentur, aut lumine etiam gloriæ beatorum, conclusiones nihilo secius ad Theologiam pertinerent. Erat enim Christus Dominus longe omnium quicumque fuerunt, Theologia divinæque naturæ cognitione princeps, qui tamen sine fide conclusionibus Theologiæ assentiebatur. Exigit quippe fides in ratione sua formali obscurum quiddam & invisum, cum sit substantia rerum sperandarum & argumentum non apparentium. *Hebr.* 11. Theologia vero evidens quoque & clara esse potest. Nam est ratio sermoque de Deo. Atque inter prophetiam & fidem (si D. Thomæ credimus) nonnihil interest, nec lumina sunt eadem, quibus vates ad vaticinandum, & fideles ad credendum illustrantur. At si vates illustratione sua illa Theologiæ principia cognoscat, & ea, quæ consequuntur ac repugnant, ratiocinando colligat: Theologus profecto erit, tametsi Theologiæ ejusmodi ratio formalis non fidei lumen sit, sed prophetiæ.

II. *Conclusio:* Esse revelatum a Deo lumenve divinitus infusum, est ratio Theologiæ formalis, sive illud lumen fidei sit, seu prophetiæ, seu gloriæ. Theologia namque lumen aliquod natura ipsa superius ge-

neraliter ad principia cognoscenda requirit. Sed quale illud in specie futurum sit, nec nomen Theologiæ, nec notio propria definit. Verum quia Theologi non de beatorum, sed de viatorum Theologia disputant, nec quærunt quid disciplinæ ipsi, sed quid naturæ nostræ consentaneum sit, idcirco fere afferunt, Theologiæ principia per fidem a Theologo intelligi. Lumen quippe prophetiæ, vel quoniam rarum est, generali præceptioni nihil obstare creditur: vel quoniam est, ut lumen fidei, obscurum, in lumine fidei communiter & confuse intelligitur. A qua nos consuetudine minime abhorrentes, Theologiæ nostræ principia per fidem accipi oportere sæpe dedimus.

III. *Conclusio*. Unde tertia nascitur, Theologiæ nostræ formalem rationem eamdem ac fidei esse. Tametsi aliter ad assentiendum principiis movet, aliter ad assentiendum conclusioni. Illis, inquam, sine medio syllogismo & ratione, huic ratione & syllogismo intermedio. Quo discrimine, ut diximus, Theologia & fides non verbis & cogitatione, sed universa re & toto genere secernuntur, quamvis utriusque ratio eadem formalis sit.

Revelatio principiorum quibus limitibus contineatur.

DIvus Thomas multis in locis fidei nomen, ut videtur, existimat manare latissime, idque versari in omnibus, quæ Deo sunt dicta & revelata, sive auctoribus sacris atque canonicis, sive aliis quibuscumque divino quodam spiritu afflatis. Quod si verum est, ratio fidei formalis longe etiam lateque patebit: ut non solum contineat revelationes prophetis & Apostolis factas, sed eas etiam, quæ ceteris quoque sanctis Ecclesiæ Dei factæ sunt: immo illas etiam, quas viri interdum improbi divinitus habuerunt, ut Balaam *Num.* 24. & Cayphas, *Joann.* 11. quorum prædictiones ad fidem attinere, ne dubitari quidem potest. Eadem ergo causa subest, ut cætera etiam, quæ quibuslibet aliis revelata a Deo sunt, ad fidei rationem referantur.

At alibi verbis 1. *p. q.* 1. *art.* 8. *ad* 2. nihil obscuris docet, fidem nostram inniti revelationibus aliis præter eas, quas Apostoli & Prophetæ, auctores videlicet canonicorum librorum ediderunt. Id quod Paulus confirmat, quo loco ait, fideles esse superædificatos super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, *Ephes.* 4. Nulla igitur alia nisi Prophetarum, Christi, Apostolorumque doctrina fidem Ecclesiæ fundat, nulla alia Theologiæ principia continet. Eadem enim sunt disciplinarum principia ac fundamenta.

Adde quod fides est virtus Theologica cum religione Ecclesiæ erga Deum conjuncta & sociata. Non ergo quæcumque a Deo revelata ad fidei virtutem pertinent, sed ea tantum quæ ad ecclesiæ etiam religionem pertinebunt. Quia vero nihil Ecclesiæ refert ea credere an non, quæ Brigidæ Catharinæque Senensi visa sunt, nullo certe modo ad fidem referuntur. Adde etiam, quod fides, de qua hic sermo fit, non est privata virtus, sed communis. Ea enim re catholica dicitur, hoc est, universalis. Quo circa privatæ revelationes, cujusmodicunque & quorumcumque illæ sint, ad fidem catholicam non spectant, nec ad fundamenta & principia ecclesiasticæ doctrinæ, quæ vera germanaque Theologia est. Cujus rei illud item non leve argumentum est, quod quæ non per Ecclesiam & ejus publicos administros fidelibus proponuntur, illa non credit catholica fides. Videlicet æquum erat, ut quæ ad Rempublicam generaliter attinerent, hæc non privati quivis homines ad eam retulissent, sed ejus communes omnino administri. Fundamenta ejus, inquit, in montibus sanctis *Psal.* 86. Id quod explicaturus statim adjunxit: Dominus narrabit in scripturis populorum, & principum horum, qui fuerunt in ea. Scripturæ ergo privatæ non sunt fidei ecclesiasticæ fundamenta, sed scripturæ populorum, quas nobis principes Ecclesiæ tradiderunt.

Quamobrem in principiis Theologiæ nostræ non ea sunt habenda, quæ privatæ & singulariter quibusdam hominibus a Deo significata sunt, sed quæ communiter & publice Ecclesiæ suæ loquutus est Deus. Id si consentaneum est, uti videtur certe, necessario fit consequens, ut ratio fidei Theologiæque formalis non sit tam diffusa & ampla, quam nonnullis apparet, sed multo adstrictior atque contractior, ut intelligatur esse veritas prima Ecclesiæ revelans ea, quæ ad religionem attinent. Id, quod sine dubio fidei constantia, certitudo & firmitas, requirebant. Nullo enim loco firma stabilisque ac fixa consisteret, si privatas revelationes sequeretur.

Nec quisquam nobis angelorum in via fidem & religionem objiciat, quibus nescimus an Deus quæ credere illos oportebat, per se hæc, an per aliquem publicum administrum angelum superiorem proposuerit. Illud dicimus, in angelis quoque communem fuisse fidem, communem revelationem, quæ non privatæ usurpationis esset, sed publicæ religionis.

Jam quod objiciebatur de Balaam & Cayphæ prophetiis, hoc facile rejicitur. Non enim illorum verba ad fidem spectant, quia dixerunt illi, sed quia auctores sacri scripserunt. Ac formalis Theologiæ ratio quænam illa sit, breviter quidem, sed non indiligenter expositum est. Sequitur ut explicemus quæ sint hujus disciplinæ propria legitimaque principia.

Quæ sint Theologiæ principia.

FAcile nunc e rebus positis intelligitur, omnia, quæ sunt per sacros auctores Ecclesiæ divinitus revelata, in propriis Theologiæ principiis habenda. Non ea solum, quæ auctores sacri scriptis suis prodiderunt, sed quæ verbo etiam posteris commendarunt. Auctores autem sacros appellamus, non eos modo, qui libros canonicos scripserunt, verum etiam Christum Dominum, qui & vitæ & doctrinæ Catholicæ primus est auctor, & Apostolos, qui ministri fuere sermonis.

Nec si Conciliorum & Apostolicæ sedis auctoritas fidem certam facit Catholici dogmatis, aut Sanctorum etiam omnium consensus & conspiratio una, idcirco aut principia Theologiæ cumulamus, aut ejus formalem rationem extendimus. Quoniam nec Concilia, nec sedis Apostolicæ pontifex, nec sancti scripturarum interpretes, novas fidelibus revelationes edunt,

tdunt, sed quas ab Apostolis accepit Ecclesia, aut posteris integras & illibatas tradunt, aut illas exprimunt & interpretantur, aut certe consequentia & connexa colligunt, adversa & repugnantia manifestant.

Principiorum itaque Theologiæ numerus e libris sacris atque Apostolorum traditionibus integerrime constituitur. Unde duobus primis locis contenta erunt omnia, quæ initiis Theologiæ veris & germanis numeranda sunt. Sed his initiis tanquam seminibus ab Ecclesia datis, quæ Christus Apostolis, Apostoli Ecclesiæ dederunt, pastores & doctores ac Theologi in universum omnes ea rigant, & excolunt, & quæ plantæ, traduces, propagines ex eis oriuntur, proferunt & ostendunt.

Illa fundamenta sunt Theologicæ ecclesiasticæque doctrinæ, quæ Christus per Apostolos posuit; cæteri sive concilii Patres, sive Pontifices summi, seu Ecclesiæ doctores sancti, omnino superædificant. 1. *Corinth.* 3. Nam fundamenta alia nemo potest ponere præter ea, que posita sunt, Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

Quodnam sit principiorum discrimen.

ENimvero disciplinarum principia non eodem gradu locata sunt omnia. Quædam enim simpliciter prima sunt, quæ vi sua generali cætera continent, ut in metaphysicis illud: Impossibile est simul affirmare & negare. Qualia in Theologia sunt illa: Deus est remunerator inquirentium se. *Heb.* 11. In quibus tanquam in primis credibilibus omnes fidei articuli implicite continentur, ut D. Thom. eisdem quoque verbis affirmat. 2. 2. *q.* 1. *art.* 7.

Alia sunt principia præcipua quidem & immediata, sed contractiora tamen, quam illa communia, quæ erant cæterorum omnium quasi fontes. Hujus generis in Physicis ea sunt: Res naturales materia formaque constare. Naturam esse principium motus & quietis.

In Theologia vero articuli fidei capitales, qui ut idem ait, primo & per se credendi fidelibus proponuntur. Nimirum enim de Deo, qui est res Theologiæ subjecta, ea articuli enuntiant, quæ vel ex perpetua æternitate in Deo insunt, vel humanæ salutis ergo disposita in tempore ac dispensata sunt. Eumdem quippe Deum, qui trinus & unus est, qui creavit mundum, qui & impios facit justos, & felices pios: eumdem, inquam, credimus & hominem factum & natum, & mortuum, & sepultum, & suscitatum, & elevatum in cælos. Jure igitur hæc prima sunt & propria Theologiæ pronunciata, quæ a nobis de subjecto disciplinæ nostræ vel maxime supponuntur. Initiis enim his principalibus non concessis, Theologus progredi ne digitum quidem potest.

At sunt priora illa similia iis, quas Philosophus appellat dignitates. Accedentem namque ad Deum oportet credere quia est, *Hebr.* 11. & inquirentibus se remunerator sit. Quicunque igitur disciplinam hanc divinam discere parat, eum necesse est duas illas generales prænotiones animo antecepisse. Quæ dignitatum nota propria atque insignis est.

Ad hæc posteriora principia suppositiones Theologiæ non injuria vocabuntur. Eas enim Theologus discipulo suadere quodam modo aut explicare certe valet. Verum horum cognitio, sive etiam illorum, haud aliunde habetur, quam ex Deo mentem hominis illustrante. Dei enim donum fidem esse testatur Apostolus. *Eph.* 2. *Rom.* 1. Qui de gentilibus Deum cognoscentibus ait: Deus enim illis manifestavit.

De principiis secundariis, & ascitis.

SEd præter hæc duo principiorum genera, sunt alia non propter se potissimum petita, sed ut D. Thomas sentit, eorum, quæ sunt potissima, explicandorum gratia. Cujusmodi sunt, inquit, præter articulos fidei omnia, quæ in sacris litteris assumuntur, vel Dei natura & majestate explicanda, vel exponenda ipsius in homines benevolentia, rerumque omnium procuratione, quæ illis essent utiles & necessariæ. Hæc vero licet non fidei sunt, nec Theologiæ præcipua capita, sed his ex accidenti conjuncta & quasi principia secundaria: accipit tamen ea Theologus, non aliter ac Philosophus principia per se nota, sine medio & ratione, perinde ut articulos fidei acceperat. Hæc enim quasi naturalis atque insita in animis fidelium notio est, ut quidquid ab Apostolis scriptum traditum est, verum esse sentiant. Ac Theologiæ legitima germanaque principia hæc sunt.

Quæ autem vel a Metaphysicis, vel a Physicis, vel a Mathematicis, vel a reliquis demum naturæ disciplinis asciscit, perspicua per se evidentiaque principia, non ex sua sunt vi atque natura, sed foris inventa in proprium usum mutuatur, aut certe jure quodam suo vindicat. Forsitan quispiam dixerit: Nonne igitur multæ variæque erunt rationes Theologiæ formales? Siquidem multarum disciplinarum varia item principia sunt. Minime vero. Non enim ex adjunctis & extrinsecus attributis doctrinarum formalis ratio petitur, sed ex propriis nativisque principiis. Atqui in Theologia horum omnium una & eadem ratio formalis est, nempe lumen fidei divinitus donatum. Quæ igitur sint Theologiæ principia, tum germana tum aliena, atque ex illis quæ prima quæ secunda, ex primis vero quæ generalia quæ quasi in speciem contracta, satis, ut opinamur, dilucide aperte docuimus.

Quatenus principia quædam demonstrari contingat.

DOcet Philosophus absurdum esse, de cujusque disciplinæ principiis velle cum quovis homine differere. Consentit D. Basilius: in quolibet studio, inquit, quod ordine in finem procedit, impossibile est, primorum subjectorum demonstrationes inquirere. Sed necesse est omnium artium, quæ probatione nituntur, principiis sine investigatione aut ratione positis, reliqua, quæ deinceps sequuntur, cum ratione ostendere. Sic & Theologiæ mysterium ex fide minime rationibus probata ædificium quærit. Hactenus Basilius. Atque Hilarius: Fides *Lib.* 2. *ad Constant. Aug.* ait, non in quæstione Philosophiæ est, sed in Evangelii doctrina.

Cum vero & Theologia & fides eo tanquam summo principio adnitantur quod omnia in Scripturis a Deo revelata vera sint, stultum videtur esse, id aut in

dubium

dubium vertere, aut Philosophiæ argumentis velle finire. Quasi fides in quæstione philosophiæ sit, & non magis oporteat, cum in aliis doctrinis, tum in hac maxime discipulum addiscentem credere. Ac revera ut prima philosophiæ principia quibusque non omnino rationis expertibus animo antecepta sunt, nec nisi absurdissime in quæstionem vocarentur; sic omnes Christiani istam sive anticipationem sive prænotionem nullo argumento intercedente habent animo quasi insculptam, Deum esse natura veracem, neminemque proinde ab eo posse falli. Quod tamen alibi comprobaturi sumus.

Neque hinc imprudentiæ nomine accusari debemus, si de re, quæ controversa esse non debet, controversiam facimus, & primum fidei ac Theologiæ fundamentum non testimonio solum, sed etiam ratione constituimus. Nam disciplinarum principia non eamdem rationem universa subeunt. Quædam enim sunt tam nota atque perspicua, ut qui ea in quæstionem vocant, hi non sint verbis, argumentis & disputatione arguendi, cum vel sensu vel pœna ut ait Philosophus, egeant: Ut quodlibet esse vel non esse: Omne totum esse majus sua parte. Alia vero sunt ejusmodi, ut & negari ex ignorantia quandoque possint, & rationibus etiam illustrioribus comprobari. Sic enim ille tradidit dialecticem & metaphysicem eos coarguere, qui aliarum disciplinarum principia inficiantur. Atque ipse idem Philosophus, sæpe ex effectis manifestis causas eorum minus manifestas persuadet, quibus causis tamen Philosophiæ principia continentur.

Sed & duas esse cujusque disciplinæ partes exploratum est. Unam, in qua principia ipsa tanquam fundamenta ponimus, statuimus, firmamus. Alteram, in qua principiis positis, ad ea quæ sunt inde consequentia proficiscimur. Atque in hac quidem posteriore, si quis principia negarit, quæ nimirum in scientia supponuntur, non est cum eo contentiosa disputatione certandum. Si enim Theologo suas conclusiones ex principiis colligere volenti neget quispiam Deum esse, stultus erit si adversum ejusmodi, disputationem Theologicam velit instituere. In illa vero, quam priorem esse diximus, licebit utique non solum obscura perspicuis illustrare, sed etiam minus nota principia, ex his, quæ sunt nobis notiora, ostendere. Fere autem fit, ut causæ rerum, quæ sunt suapte natura manifestæ, sint nobis obscuræ. Ut oculo nictycoracis radii solares tenebræ sunt; ita si vero sapienti negaretur Deus esse, licet primum sit Theologiæ principium, daret tamen ille operam, ut via aliqua & ratione Deum esse constitueret.

Non igitur mirum esse cuipiam debet, si hoc sane opere, ubi de principiorum Theologicorum firmitudine agimus, ipsa nos principia non modo explicemus, verum etiam constituamus. Aliter autem urbium fundamenta inimicus concutit, qui conatur evertere: aliter artifex, qui nititur non solum jacere, sed etiam confirmare.

Quomodo fides humanis adjumentis obtinetur.

QUia vero fides in primis ad Theologiam facit, operæ pretium nobis facturi videmur, si & de ipsa quomodo habeatur, pauca quædam attigerimus. Primum ergo id statuimus, juxta communem legem aliqua exteriora & humana incitamenta necessaria esse, quibus ad fidem inducamur. Quomodo enim credent ei quem non audierunt? *Rom.* 10. *Io*: 15. Quomodo autem audient sine prædicante? Item si non venissem, & loquutus eis non fuissem, peccatum non haberent: & si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, excusationem haberent de peccato suo. Non igitur solum necessarium est, ut credituro ea quæ fidei sunt simpliciter ab homine proponantur, quasi prima principia discipulo: verum etiam opus est exteriorem aliquam persuasionem, & humanum incitamentum adhiberi, quomodo principia geometriæ nonnulla a magistro & explicantur & suadentur. *Exod.* 4. Hinc illud est, quod cum dixisset Moyses Domino, non credent mihi, Dominus dedit ei potestatem signa faciendi. *Marc.* 16. Hinc rursum illud: Prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Huc illa pertinent: Hic venit in testimonium, &c. *Jo*: 1. Ut omnes crederent per illum. Et Sergius Paulus vir prudens cum vidisset factum, credidit, admirans super doctrinam Domini. *Act.* 13. Et Centurio videns quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: Vere filius Dei erat iste. *Luc.* 23. Et cognovit pater, quod illa hora esset, in qua dixit ei Jesus filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus ejus tota. Atque multa hujuscemodi in evangeliis passim obvia sunt. Philippus denique & Petrus non utcunque fidem Eunucho, Cornelioque proposuere: sed & causas etiam adhibuerunt. *Act.* 8. & 10.

Deinde id quoque statuendum est, auctoritatem humanam & incitamenta omnia illa prædicta, sive alia quæcumque adhibita ab eo qui proponit fidem, non esse sufficientes causas ad credendum, ut credere tenemur, sed præterea opus esse interiori caussa efficiente: id est Dei speciali auxilio moventis ad credendum.

Docent id D. Thomas ac D. Augustinus, quin sacræ literæ id quoque docent. *Lect.* 2. *in* 10. *cap. ad Rom. lib.* 1. *Retract. cap.* 21. *& alibi sæpe*. Quam speciosi, inquit, pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona. Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? *Rom.* 10. Item nolite murmurare invicem: Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: est scriptum in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei. *Isai.* 53. Omnis, qui audivit a patre & didicit, venit ad me. *Joann.* 6. Et inferius quibusdam discipulis dicentibus, durus est hic sermo, & quis potest eum audire? propterea (inquit Dominus) dixi vobis quod nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. Et alio loco. *Jo*: 12. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: ut sermo Isaiæ impleretur; Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est, &c.

Exter-

Externæ igitur omnes & humanæ persuasiones, non sunt satis ad credendum, quantumcunque ab hominibus competenter ea quæ sunt fidei proponantur. Sed necessaria est insuper causa interior, hoc est, divinum quoddam lumen incitans ad credendum, & oculi quidam interni Dei beneficio ad videndum dati. Viderunt (inquit Moyses *Deut.* 29.) oculi tui signa illa portentaque ingentia, & non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum, & aures ad audiendum, nec oculos ad videndum. Hoc quoque sua voce dilucide confirmavit Christus Petro inquiens: Beatus es Simon Barjona, quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in cælis est. *Jo:* 1. Certe Petrus audierat Joannis Baptistæ testimonium, quo aperta voce clamaverat, Christum esse filium Dei. Multa insuper Christi miracula viderat, & tamen post hæc omnia non aut testimonio, aut auctoritati Joannis, non miraculis visis, fidei confessionem Christus assignat, sed divinæ revelationi. Et ad Thessalonicenses: 1. *Thess.* 1. Gratias agimus Deo, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei qui operatur in vobis, qui credidistis.

Sunt & alia pleraque sacrarum literarum testimonia in hujus rei confirmationem. Ut ad Cor. Nemo potest dicere Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto, &c. 1. *Cor.* 12. quæ sequuntur. 2. *Cor.* 3. *Act.* 16. Et rursum inter spiritus charismata Paulus numerat fidem: & alibi: Non sumus sufficientes, &c. Et apud Lucam: Quædam mulier colens Deum audivit Paulum, cujus Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur a Paulo. Et illud: Erigit mane. *Isai.* 50. mane mihi erigit aurem. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Dies nos deficetet si omnia velimus commemorare, quibus secundum hoc fundamentum stabilitur. At quorsum multa? Quid enim apertius hoc Apostoli testimonio? Gratia estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est. *Ephes.* 2.

Quod fides non Ecclesiæ auctoritati, sed divinæ veritati innitatur.

PRædictis autem tertium fundamentum subjiciendum est, rationem formalem nostræ fidei non esse Ecclesiæ auctoritatem, hoc est fidei ultimam resolutionem non fieri in Ecclesiæ testimonium. In cujus confirmationem illud est: Crediderunt Domino, & Moysi servo ejus. *Exod.* 14. Non dixit: Moysi. Item: *Jo:* 12. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, &c. 1. *Thess.* 2. Et Apostolorum: Gratias agimus Deo, quoniam, &c. quæ modo adduximus.

His vero tribus certis stabilibusque sententiis illa etiam conjuncta est, ultimam fidei nostræ resolutionem fieri in causam interiorem efficientem, hoc est in Deum moventem ad credendum. Unde huic articulo: Deus est trinus; & huic, Ecclesiæ non potest errare, & cæteris universis doctrinæ Christianæ principiis assentio per infusam fidem. Non quod Joannes dixerit, aut quivis alius homo, sed quod Deus revelaverit. Huic autem Deus revelavit, Immediate credo a Deo motus per instinctum specialem. Itaque ex parte objecti ratio formalis movens est, divina veritas revelans: sed illa tamen non sufficit ad movendum, nisi adsit causa interior, hoc est, 22. *quæst.* 2. *art.* 9. *ad* 3. Deus etiam movens per gratuitum specialemque concursum, *Lib.* 11. *Confess. cap.* 3. Unde D. Thom. & August.

Quod si hæc omnia unde manant videre volumus, illud tandem intelligamus oportet, habitum fidei in ordine ad Theologiæ disciplinam se habere, ut habitus intellectus se habet ad humanas scientias & facultates. Ut itaque intellectus noster in discursu disciplinarum naturalium, primo cum principiis congreditur, deinde ad reliqua cognoscenda proficiscitur, quæ videlicet a principiis positis derivantur: sic in cognitione supernaturalium rerum quædam sunt principia supernaturalia, ex quorum fide fidelis animus ad cætera investiganda procedit. Accedentem *Hebr.* 11. (inquit) ad Deum oportet credere quia est, & quod inquirentibus se remunerator sit. *Hebr.* 5. Et iterum. Cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, ut doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei. Et statim docet quænam sint ejusmodi elementa inquiens. Intermittentes inchoationis Christi sermonem ad perfectionem feramur: Non rursum jacentes fundamentum pœnitentiæ, fidei ad Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, resurrectionis mortuorum & judicii æterni.

Quibus rebus expositis facile (ut opinamur) intelligi potest, vera esse quæ paulo ante sunt dicta: Hoc est oportere, humana quædam & exteriora adminicula intervenire ad credendum: nec tamen ea esse idonea per se, nec fidei nostræ resolutionem in ejusmodi fieri, sed in interiorem causam divinam quæ excitet & moveat ut credamus. In assensum siquidem principiorum geometriæ, vel arithmeticæ multa veniunt quasi præambula & antecedentia, ut cognitio sensitiva, explicatio & suasio præceptoris, qui eadem principia non utcunque proponit, sed explicat etiam vel per exempla sensibus manifesta, vel per effecta notissima. At ratio assentiendi formalis non est quicquam illorum: sed sunt illæ quasi determinationes, & veluti conditiones, sine quibus ejusmodi principia a discipulo non intelligerentur. Ratio autem formalis, lumen naturale est inexistens, quo videlicet evidens ille assensus efficitur: ut & lumen hoc exterius ratio formalis est, quæ colores efficit evidentes. In hunc ergo modum proponere credenda, suadere, miracula facere, determinat quidem intellectum ut credat, quasi conditiones, sine quibus vix unquam intellectus determinatur. At ratio formalis assentiendi lumen fidei est, quod Deus infundit credenti.

Jam si hæc quæ dicimus sacris literis acommodaveris, invenies profecto, ea esse usque adeo consentanea, ut obtinere a quovis vel adversario debeamus. Huc enim pertinet illud Joannis. *Jo:* 4. Jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus quia hic est vere Salvator mundi. Ut illa alia prætereamus, quæ retro sunt a nobis commemorata.

Cæterum si neganti principia Philosophiæ naturalis, ex effectis notissimis nitamur ea suadere, non quærimus causam, a qua principia Philosophiæ naturalis

ralis pendeant; sed argumentum aliquod vel indicium certum ejus rei quæ in controversiam venit. Ac fere in omnibus disciplinis contingit, ut adversus ignorantem causam utamur effectu: & adversus negantem effectum utamur causa, propter utriusque mutuam connexionem. Ita terram interjici inter solem & lunam, ex Lunæ defectu suadet Astrologus: nec affert tamen genus argumentationis ineptum.

Quod igitur in cæteris artibus, idem quoque in Theologia contingit, ut rerum ordo interdum humani ingenii causa permutetur. Ita fit ut contra negantes novum testamentum aptissime argumentemur ex veteri: atque ex diverso contra negantes vetus testamentum, ex novo. Etenim ab his quæ notiora sunt nobis, ad ea quæ minus nota sunt, quodam quasi naturæ ductu homines ferri, non solum Philosophus author est, sed nullo etiam philosopho authore experimur. Ut Judæo, cui vetus testamentum certius est, novum ex veteri suademus. Habemus, inquit, firmiorem *2. Petr. 1.* propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Et in Actis: *Act. 17.* Ii qui cum aviditate verbum Pauli susceperant, scrutabantur quotidie scripturas, an hæc ita se haberent. Contra vero oportet ut adversus eum qui novum testamentum recipit, ac rejicit vetus, ex novo veteris authoritatem colligamus.

Ad eundem quoque modum authoritas Ecclesiæ cum sacrarum literarum authoritate connexa est, & per legem connexorum utramque in alterius probationem sumimus. At si generaliter quæratur; unde fideli constet, ea quæ fide tenet esse a Deo revelata, non poterit Ecclesiæ authoritatem inducere: quia unum de revelatis est, Ecclesiam errare non posse. Ut ad Timoth. habetur. *2. Timoth. 3.* Nec verus catholicus, quod nonnulli fingunt, assentitur huic. Ecclesia est verax, solum per conjecturas humanas, quibus acquisita fides innititur. Ad quem modum & Saraceni suis præceptoribus, & Judæi suis Rabbinis, & gentes suis Philosophis, & omnes denique suis majoribus inhærent. Non sic autem Christiani: sed per interius lumen infusum a Spiritu sancto, quo firmissime atque certissime moventur ad credendum, Ecclesiam christianam errare non posse: Saracenorum, Judæorum, Paganorum errare posse.

Denique non est Ecclesiæ authoritas ratio per se movens ad credendum, sed causa, sine qua non crederemus. Quippe ut nos credamus, juxta præscriptam a Paulo legem, oportet ut illa, quæ credere debemus, nobis per hominem proponantur. Providit autem Deus, ut Ecclesia esset, quæ certo ac firmo judicio ea, quæ vere nobis sunt credenda, proponeret. Proponit enim Ecclesia, ut rem exempli causa illustremus, Evangelium Matthæi esse a Deo revelatum: nec mihi proponere nisi verum potest. Ego igitur non credo Evangelistam dicere verum, quia Ecclesia eum dicat verum dicere, sed quia Deus revelavit. Et tamen Ecclesia proponens est causa, sine qua ego non admitterem illud Evangelium esse Matthæi. Spiritu itaque sancto Ecclesiam afflatam certo credo, non ut veritatem authoritatemve libris canonicis tribuat; sed ut doceat illos non alios esse canonicos. Nec si nobis aditum præbet ad hujusmodi sacros libros cognoscendos, protinus ibi acquiescendum est, sed ultra oportet progredi, & solida Dei veritate niti.

Qua ex re intelligitur, quid sibi voluerit Augustinus cum ait: Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiæ moveret authoritas: & rursum: Per catholicos Evangelio credideram. Videlicet negotium Aug. erat cum Manichæis, qui absque controversia suo cuidam Evangelio credi volebant, & Manichæi fidem astruere. Rogat igitur Aug. ecquid facturi sint, si in hominem incidant, qui ne Evangelio quidem credat: quove genere persuasionis sint eum in suam sententiam adducturi. Certe se affirmat, non aliter potuisse adduci ut Evangelium amplecteretur, quam Ecclesiæ authoritate victum. Non itaque docet fundatam esse Evangelii fidem in Ecclesiæ authoritate, verum simpliciter nullam esse certam viam, qua sive infideles seu in fide novitii, ad sacros libros ingrediantur, nisi Ecclesiæ catholicæ unum eundemque consensum. *In epist. fund. cap. 4.* Id quod satis ipse explicat, qui & tradit, quod certum argumentum in controversia de uno quolibet libro sacro ex Ecclesiæ authoritate sumitur; sed non ad hanc, sed ad divinam authoritatem fides divinorum librorum referenda est. *Et lib. de util. cred. ad Honor.* Atque hæc eo adducta sunt, quod multis argumentis diluendis servient, ut in libro sequenti conspicietur.

De duobus generibus argumentorum, quibus omnis disputatio transigitur.

ARgumentum omne, vel a ratione, vel ab authoritate ducitur. His enim duobus modis cujusque rei, quæ in controversiam venit, assensionem facimus. Cum vero in reliquis disciplinis omnibus primum locum ratio teneat, postremum authoritas: at Theologia tamen una est, in qua non tam rationis in disputando, quam authoritatis momenta quærenda sunt. Etenim locum ab authoritate adeo sibi proprium vindicavit, ut rationes vel tanquam hospites & peregrinas excipiat, vel in suum etiam obsequium adsciscat, quasi longe repetitas. Quippe fidei potissimum innititur, quæ nisi ab authoritate proficiscatur, non modo fides esse, sed ne intelligi quidem potest. Est namque fides (ut Apostolus tradit) *Hebr. 11.* argumentum rerum non apparentium, quas si certas certa velis ratione facere, cum ratione profecto insanies.

Principem itaque locum, sicut apud fideles, ita apud Theologos authoritas habet. Ratio deinde velut pedissequa sequitur. Id quod Apostolus videtur significare cum ait; *Tit. 1.* Oportet Ecclesiæ doctorem amplecti eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere. Primum enim stringat fidei sermonem necesse est, quicumque Christianæ scholæ magister esse volet; sed nisi mox doctrinæ rationem adhibet, fidelis quidem esse poterit, fidelium doctor esse non poterit.

Nam & homines quantumlibet experientes, quod ex Philosopho recte collegit D. Thomas, *1. Metaph.* disputare cum adversariis non querunt, nisi experimento ratio artis accesserit.

Utraque igitur Theologo necessaria est, & authoritas & ratio. Sed ita tamen, ut authoritas primas in Theo-

Theologia partes obtineat, ratio vero habeat postremas. Unde recte docet D. Thomas, quod argumentari ex authoritate est maxime proprium hujus doctrinæ; 1. *p. qu.* 1. *art.* 8. *ad* 2. eo quod principia hujus doctrinæ per revelationem habentur. Et sic oportet quod credatur authoritati eorum, quibus revelatio facta est. Nec hoc derogat dignitati hujus doctrinæ. Nam licet locus ab authoritate, qui fundatur super ratione humana, sit infirmissimus: locus tamen ab authoritate, qui fundatur super revelatione divina, est efficacissimus. Tantum ille. Ratio utrinque in promptu est. Nam ille ex humana inscitia vel malitia falli & fallere potest, at iste nequaquam. *Sap.* 9. Scit enim Deus omnia, inquit Sapiens, & incertæ providentiæ nostræ. Et cum Evangelista & Propheta *Jo.* 3. *Ps.* 115. ait Apostolus; *Rom.* 3. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Locorum Theologicorum numerus & Expositio.

QUia Moralis Christiana est Doctrina, quæ vel per revelationem proponitur, vel ex revelatione, quantum fieri potest, deducitur, qua percipimus quid agere vel non agere debeamus ut nostram adipiscamur sempiternam salutem, ac felicitatem: Hinc præcipuus hujus disciplinæ fons est divina revelatio, & divina Scriptura, quæ dicitur verbum Dei scriptum, & in Traditione, quæ appellatur verbum Dei non scriptum, continetur. Verbum enim Dei datum est homini, ut virtute divinæ claritatis purgata ejus mente a peccati caligine debita sua officia edisceret; *Omnis scriptura* (ait Apostol. 2. ad Timoth.) *utilis est ad docendum . . . . & erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Ratio autem est; quia cum officia moralis Christianæ sint juris naturalis, vel supernaturalis, in his humana ratio sine divina revelatione sæpe cæcutit; ita ut homo nec facile, nec semper absque tali lumine advertere potest, an dum in moralibus practice agit, dirigatur a solo recto rationis dictamine, absque eo quod admisceatur aliqua amoris proprii vel alterius passionis deceptio.

Divina scriptura dividitur in vetus, & novum testamentum. Vetus continet 45. libros, & Novum 27. sicque sunt 72. libri divini, scilicet Genesis, & alii, quos Tridentina Synodus recenset, & sacros ac canonicos declarat; & in ipsa divina scriptura sigillatim videri possunt. Libri sacri Canonici appellantur, quia norma sunt & regula fidei, ac morum, & quia in Ecclesiæ canonem sunt relati.

Varii sunt divinæ Scripturæ sensus. Et primo litteralis, & mysticus, seu spiritualis. Sensus litteralis est ille, quem littera ipsa exprimit, ut ubi ait, Abraham duos filios habuit unum de ancilla, alterum de libera. Sensus mysticus est ille, qui non verbis ipsis, sed rebus per verba significatis indicatur; ut in allato exemplo de Abrahamo, ubi non nomina illa ancillæ & liberæ, sed personæ his nominibus mystice seu spiritualiter significatæ, Jerusalem nempe terrestrem, & Ecclesiam significant, ut ex Apost. *Gal.* 4.

Sensus litteralis alius est proprius quem verba proprie accepta important ac efficiunt, ut in hac propositione, Abraham duos filios habuit; metaphoricus vero qui exurgit ex verbis improprie acceptis, ut cum dicitur, Christus sedere ad dexteram Patris. Dexteræ enim vocabulo non corporis pars, sed honoris æqualitas intelligitur. Sensus mysticus triplex est: Allegoricus, cum res gestæ in veteri lege accipiuntur ut figura eorum, quæ implenda erant in nova lege. Sic aries inter vepres cornibus hærens & ab Abrahamo immolatus loco Isaaci *Gen.* 22. in sensu allegorico significat Christum spinis coronatum, & Cruci affixum. Tropologicus, qui ad informandos mores pertinet. Sic circumcisio carnis, quæ apud Judæos in usu erat, in sensu tropologico; & morali significat vitiorum, & cupiditatum recisionem *Rom.* 2. *v.* 29. Anagogicus; & hic est cum verba, & res gestæ referuntur ad cælestem Patriam: sic Apost. *Hebr.* 9. ingressum Pontificis in Sancta Sanctorum refert ad introitum Christi in Cælum. Idcirco sensus mysticus ut allegoricus, est de rebus credendis, & refertur ad fidem. Tropologicus seu moralis de agendis, & refertur ad Charitatem. Anagogicus de sperandis, & dicit ordinem ad spem.

Præter verbum Dei scriptum attendendum est quoque verbum Dei non scriptum, idest Traditio non humana, sed divina, non per privatos authores proposita, sed non interrupta Pastorum successione fideliter ad nos transmissa: quia hæc divinam revelationem oretenus traditam nobis exhibet. Hæc Traditio est secundus Christianæ Moralis locus.

Tria sunt genera Traditionum; divina scilicet, quæ a Christo derivatur, apostolica, quæ ab Apostolis ortum habet; nonnulla enim Apostoli, ut Ecclesiæ Pastores instituerunt; ecclesiastica, quæ auctores habet Apostolorum successores. Vera nota seu argumentum divinæ Traditionis est, quod omne, cujus initium non invenitur in Conciliorum canonibus, nec in decretis summorum Pontificum aut in Patrum statutis, & semper, ubique, & ab omnibus servatum est: Hoc profecto a Christo Domino originem ducit, ac proinde est divina Traditio.

Divina Traditio est vera regula in rebus fidei, & morum, & ut talis necessario agnoscenda. Sic docet D. Paul. 1. *Thess.* 2. *state, & tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Et hoc observatum fuit etiam in lege Moysis, ut *Jeremiæ* 6. 6. *Interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea.* Imo etiam ab initio de hoc Moyses populum admonuit *Deuter.* 32. 7. *Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi.*

Tertius locus Theologicus est judicium, consensus, & auctoritas Ecclesiæ, quæ est cætus fidelium hominum, nempe unius & ejusdem Christianæ fidei professione, & eorumdem sacramentorum communione conjunctus, sub regimine legitimorum pastorum ac præcipue Romani Pontificis visibilis totius Ecclesiæ capitis, & ejusdem Ecclesiæ invisibilis capitis & Sponsi, Christi Domini Vicarii in terris. Judicium, consensus, & auctoritas Ecclesiæ in definiendis controversiis fidei, & morum infallibile est, ut nec fallere nec falli possit. Hinc Ecclesia dicitur ab Apostolo 1. *Timoth.* 3. Columna, & firmamentum veritatis. Hanc infallibilitatem pollicitus est suæ Ecclesiæ Christus Dominus cap. ult. *Matth.* v. 20. ubi ait se nunquam ei defuturum; Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. Et *Joann.* 14. ubi alloquens Apostolos testatus est ad ipsos missurum alium

alium Paraclitum Spiritum veritatis perpetuo in Ecclesia mansurum, qui eos successoresque suos doceret omnem veritatem quam ipse eisdem revelarat: *ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*, & ℣. 26. *ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis*. Quare infallibilis est Ecclesia sive congregata in Conciliis, sive per Provincias diœcesesque dispersa. Verum cum Ecclesia præcipue in Conciliis congregata suum judicium assensumque proferre soleat, hinc Concilia Generalia ad hunc tertium locum theologicum pertinent; idcirco res ita exigit, ut aliqua breviter circa rationem Conciliorum Generalium aperiantur.

Concilii nomen idem significat, ac in regnis comitia, quæ aliud non sunt, quam Principum, Procerum, magistratuum in unum locum Congregatio ad regni negotia pertractanda: idcirco Concilia Ecclesiæ aliud non sunt, nisi Ecclesiæ Præsulum conventus, ut de rebus ad Ecclesia n spectantibus agant. Concilia, alia Generalia sunt ad quæ congregantur totius Ecclesiæ Episcopi; Alia Nationalia ad quæ conveniunt unius regni, aut Nationis Præsules; Alia Provincialia in quibus sub Metropolitano reperiuntur unius Provinciæ Episcopi; Alia Diœcesana in quibus sunt sub Episcopo totius Episcopatus Presbyteri.

In quæstionibus morum definiendis post Scripturam, & Traditionem consulenda est Ecclesia præcipue in Generalibus Conciliis congregata, idest consulenda sunt Concilia Generalia. Concilia Œcumenica seu Generalia, quæ universalis Ecclesiæ consensu sunt recepta, divinam revelationem nobis exhibent ac universalem Ecclesiam repræsentant, quæ cum a Spiritu Sancto dirigatur, errare non valet. Unde ajunt Apostoli Act. 15. v. 28. *visum est Spiritui Sancto, & nobis*. Hinc semper Conciliis Generalibus habita est reverentia, quæ ipsi divino verbo exhibetur, ut patet exemplis ipsius nascentis Ecclesiæ ad hæc usque tempora.

Quartus Ethicæ Christianæ fons, seu locus est summi Pontificis de aliqua morali controversia solemne judicium. Et hoc comprobatur ex ipsa divina Scriptura, Joann. 21. v. 15. *Pasce oves meas*, & sic alibi. Ex scriptura igitur Romanus Pontifex, ut Petri legitimus successor in dubiis circa fidem, & mores nos instituere debet, & hoc patet etiam ex perpetua praxi Ecclesiæ, quæ quovis sæculo assueta fuit in dubiis fidei, & morum judicium summi Pontificis exquirere, & reverenter excipere, ut passim habetur in Ecclesiastica historia.

Quintus fons & locus moralis Christianæ sunt Concilia particularia, idest judicium particularium Ecclesiarum, sive Nationalium, sive Provincialium, sive Diœcesanarum. Tametsi hæc particularia Concilia universo Ecclesiæ consensu non sunt recepta (si enim universim recipiantur, fiunt Generalia, idest vim habent ac Generalia) gravis tamen momenti est eorumdem judicium, ac authoritas, ut ipsius Scripturæ testimonio comprobatur: Matth. 18. 20. *Ubi sunt duo, vel tres in nomine meo congregati, ibi sum in medio eorum*. Concilia particularia proponunt judicium plurimorum Episcoporum, qui propositam quæstionem examinaverunt, non obiter sed attente, quilibet antiquam suæ exhibendo Ecclesiæ Traditionem. Igitur hujuscemodi judicium in morali valde æstimandum est, maxime si attendatur ad supra latam Christi Domini promissionem interessendi conventui, ubi plures in nomine ejus essent congregati. Praxis quoque Ecclesiæ graviter sententiam confirmat. Nam illa fuit semper Ecclesiæ consuetudo, ut sæpe celebrarentur Concilia particularia, quæ vel essent dispositiones ad Generalia, aut præteriti Concilii Generalis executiones; sicuti plurima in Ecclesiastica historia exhibentur exempla.

Hoc patet etiam ex ratione. Concilium Universale est infallibile, quia universam Ecclesiam repræsentat, quæ est columna fidei, & veritatis firmamentum. Igitur & Concilia particularia gravis sunt auctoritatis, utpote quæ totam Ecclesiam particularem repræsentant; idcirco a Conciliis Generalibus, localia, seu particularia semper habita fuere in magno honore, & æstimatione, ac fideles eis subjiciendos esse decrevere. Et de hoc plura habentur exempla.

Sextus locus seu fons Christianæ moralis est judicium Episcoporum, præsertim quando plures in idem consentiunt. Et hoc itidem ex ipsa Scriptura comprobatur. In veteri enim lege quando dubium aliquod circa res ad religionem spectantes Judæis oriebatur, ad Sacerdotes mittebantur Deuter. 17. 9. *Venies* (inquit Deus) *ad Sacerdotes Levitici generis, & ad Judicem, qui fuerit illo tempore, qui indicabunt tibi judicii veritatem*. Imo Christus Dominus ita præcepit Matth. 23. 2. *Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi; omnia ergo quæcumque vobis dixerint, facite*. Et ita etiam docuere Patres, quorum plurima habentur testimonia, quorum brevitatis gratia, aliqua recensere prætermitto. Episcopi revera jure divino Rectores sunt Ecclesiarum, Patres, & Doctores populorum ut Apostoli Act. 20. 18. *Spiritus Sanctus posuit eos Episcopos regere Ecclesiam Dei*. Igitur in moralibus etiam Episcoporum judicium consulendum est.

Septimus Christianæ moralis fons est Patrum auctoritas, quæ major, vel minor est, quatenus plures, vel pauciores in idem consentiunt, aliis non contradicentibus. Patres sunt ii, quos Deus juxta Apostol. 1. Cor. 12. 28. posuit in Ecclesia tamquam Doctores: quocirca eorum doctrina in Moralibus reverenter amplectenda est. Patres insuper habentur hi, qui tum ob eminentem scientiam, tum ob insignem sanctitatem, tum ob venerandam antiquitatem censentur Traditionis custodes. Igitur sicuti quando sunt concordes, irrefragabilem faciunt auctoritatem; ita dum plures in idem dogma conveniunt, auctoritatem habent non spernendam, sed summopere venerandam: Hinc in moralibus consulendi sunt Patres, illi præcipue, qui materiam aliquam pertractant.

Octavus Ethicæ Christianæ fons est Theologorum Scholasticorum authoritas; non eorum tamen, qui ex sola ratione, sed eorum qui præcipue ex divina revelatione, ex Ecclesiæ, Pontificum, Patrumque oraculis doctrinam morum percipiunt; ex his peti possunt argumenta ad fidem moresque spectantia, quos Ecclesia ipsa consulit ubi de fide, & moribus agitur, quorum sententiæ rationem habet.

Dixi qui *ex revelatione doctrinam morum percipiunt*: quia Theologi, qui solam rationem, quæ corrupta & cæcutiens est, ostentant, minime audiendi sunt. Consulendi

sulendi sunt igitur insigniores morales Theologi, qui divinæ revelationi nituntur, & principem locum habent inter Ethicæ Christianæ D. D., quales sunt Ss. Thomas, Bonaventura, Antoninus, Raymundus &c. Hos enim commendat eruditio in divinis summa, & profunda, atque vitæ integritas, unde digni habiti sunt ut Ecclesia eos in albo Sanctorum adscriberet; qui ex sincero fidelissimoque veritatis amore, non ingenio contendendi scripsere. Hujusmodi pariter, sed in inferiori classe sunt Cajetanus, Silvester, Soto, Sylvius, Toletus, Comitolus, aliive multi ingenio, & doctrina insignes, & integritate morum spectabiles, dummodo tamen veteres non reprobent, & in contrarium sensum detorqueant.

Consulendi sunt pariter insigniores Canonistæ, quales sunt Panormitanus, Navarrus, Covaruvias, Fagnanus, Cabasutius, aliive non pauci. Canonistarum enim authoritas magni est momenti.

Magni item habendum est doctrinale judicium S. Theologiæ facultatum, seu Accademiarum, seu Universitatum, ac earum præsertim, quæ per orbem totum sunt in summa æstimatione, cujusmodi sunt Lovaniensis, Duacensis, Salmaticensis, & maxime Sorbonica Parisiensis, quam Episcopi, imo & summi Pontifices consulere non dedignantur.

Nonus Moralis Christianæ fons est naturalis ratio, juxta illud Isaiæ cap. 46. 8. *Redite prævaricatores ad cor*; idest naturalis ratio revocet peccatores ad conscientiam. Ratio enim naturalis homini a Deo data est ad veritatis agnitionem comparandam; cum naturalis ratio sit Divini ipsius luminis communicatio; ut ait coronatus Propheta; *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*. Quare valde utilis est naturalis ratio in Christianæ moralis studio. Hæc enim suppeditat communia morum principia, cujusmodi ea sunt: *Bonum est faciendum, malum fugiendum: quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*: Ex his variæ deducuntur conclusiones, quibus varia explicantur officia, quæ exercere tenemur erga Deum, erga proximum, erga majores, erga nos ipsos. Verum ratio naturalis versari debet in theologicis non ut domina, sed ut famula, & pedissequa: oportet (ait D. Thomas 1. p. quæst. 1. art. 8.) ut ratio subserviat. Inservire debet naturalis ratio in theologicis tamquam pedissequa ex principiis revelatis conclusiones eliciendo, ac regulas exponendo, ad quarum normam ordinare seu conformare debemus actiones nostras, ut bonæ sint, & vitia ab his arceamus. Quare nemo non videt eos ratione abuti, qui in rebus theologicis primum locum tribuunt rationi; non secus ac in rebus fidei hæretici faciunt; nonnulli in moralibus, qui Dei ipsius (ait Juveninus) judices se constituentes, affirmant saltem indirecte, virtualiter, & interpretative, *hæc aut illa præcepta*, si ad litteram sumerentur non satis fore attemperata infirmitati nostræ, & ex hoc temerario judicio argumenta petunt, quibus præcipua Dei mandata clare cæteroquin in divinis litteris exposita convellere, vel saltem sophisticis cavillationibus subvertere, aut enervare student, & conantur. Neminem latet nullum esse præceptum in Decalogo, quod suis ratiociniis ex primis principiis (ut iis videbatur) deductis, non labefactaverint, ut notat Juveninus. Unde Alexander Papa VII. die 25. Septembris an. 1685. de ejusmodi scriptorum placitis merito dixit, opiniones Christianæ disciplinæ laxativas & animarum perniciem inferentes, natas ex summa luxuriantium ingeniorum licentia.

De locorum seu Fontium Theologicorum usu.

Circa usum vero prædictorum Christianæ moralis fontium seu Locorum, cum hæc non sint æqualis ponderis, & auctoritatis, sua prudenti cautione adhibenda sunt, nempe ubi quæstio moralis resolvi potest per expressam revelationem, standum est revelationi, quidquid in contrarium ratio humana suggerat, aut reclamet. Revelatio siquidem in se regulam certissimam morum continet, utpote quæ infallibili verbo Dei nitatur, cum ex opposito humana ratio erroris periculo subjaceat, ac proinde mendax in scripturis divinis homo appellatur Roman. 3. vers. 4. *omnis autem homo mendax*, & Deus ex opposito ita verax est, ut sit ipsa veritas, idcirco nec fallere, nec falli possit.

Quod si quæstio solvi nequeat per expressum Dei verbum, sed per necessariam demonstrationem ex principiis revelatis; standum est hujusmodi demonstrationi nihil attendendo ad id quod ratio humana nebulis passionum obcæcata in contrarium suadeat. Propositio enim, quæ ex propositione revelata necessario sequitur, irrefragabilis est auctoritatis.

Si quæstio autem moralis, neque per expressum Dei Verbum, neque per necessariam demonstrationem ex revelatis resolvi queat; audiendi sunt hi, quorum in Ecclesiis est facultas docendi simul & præcipiendi quid super eam quæstionem definierint, cum hi ad divinam revelationem propius accedant. Quia cum Deus eos constituerit ut genuinum Scripturæ, & Traditionis sensum exponant, isti consulendi sunt ubi manifesta non habetur revelatio: *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus*. Malach. 27.

Ubi talis quæstio, neque per revelationem expressam, neque per necessariam demonstrationem ex revelatis, neque per superiorum Decreta solvi nequit, consulendi sunt, qui antiquitate, doctrina, pietate sunt in Ecclesia excellentiores. Habent enim hi ab antiquitate, quod testes sint, ac custodes divinæ traditionis; a doctrina, quod sint divinæ revelationis interpretes; a pietate, quod ab humanis affectibus in exponendis morum regulis eorumque difficultatibus dissolvendis immunes extiterint. Ex quo patet quod cum major, ac sanior pars antiquorum Patrum, & Theologorum in aliquod morum dogma convenerint, illis est adhærendum. Quod si tandem circa morales difficultates Patres Patribus adversantur; Theologi insigniores alii alia tradant, celebriores Canonistæ diversa opinentur, tunc rationis est definire. Sed in hoc necesse est ut magna cautione procedatur, idest 1. opus est ut caveamus, ne rem secundum inclinationem pravorum nostrorum affectuum decidamus; quidquid enim placet, & amamus, hoc bonum, & sanctum nobis est. Unusquisque proprium defectum & passionem excusat, defendit, & cohonestare studet. 2. ut caveamus, ne a partium studiis seu affectionibus abducamur. Ex hoc enim fit ut quisque pro susceptis sive jure, sive injuria semel

partibus, veritatem stare pertinaciter tueatur, eaque omnia, quæ contra sentiunt aliarum partium defensores ut falsa rejiciat, ac respuat. 3. ut medio quantum fieri potest inter laxiores & rigidiores opiniones tramite incedamus. Etenim sicuti sine culpa nec gravari potest dulce Christi jugum, ita nec via salutis amplior reddi potest, dum angusta in Evangelio designatur. 4. Oportet ut in opinionum ambiguitate, quod propius revelationi accedere deprehendimus, ac parti quæ magis legi favere videbitur, religiose adhæreamus.

De usu Conciliorum, seu sacrorum Canonum in resolvendis casibus Conscientiæ.

Nota I. Concilia in suis Canonibus de tribus agere solent; 1. de his quæ ad Fidem, 2. de his quæ ad mores, & 3. de his quæ ad Disciplinam pertinent. Et cum Jus civile & canonicum ad invicem aliquando juvent, hinc fit ut quandoque agant de his quoque quæ ad jus civile spectant. Canones Fidei exponunt quæ credenda, aut non credenda sunt: Canones morum quid circa mores fieri possit aut debeat, quid non possit fieri nec debeat. Canones Disciplinæ statuunt quale esse debeat regimen ecclesiasticum. Nam quod in civili Republica appellatur Politia, in Republica Christiana dicitur disciplina. Regulæ canonico-civiles hæ sunt, quæ institutæ sunt ab Ecclesia ad jus civile firmandum.

Nota II. Quod cum Conciliorum canones non uno eodemque tempore constituti sint, hinc fit non in omnibus eumdem stylum inveniri, nec formulas easdem loquendi; etenim nunc comparantur ad mores unius regionis & gentis; modo ad instituta alterius regni seu nationis. Imo ex quo non uno eodemque tempore conscripti sunt canones, exinde contingit quod varietas vocum modo puræ, modo barbaræ latinitatis in illis reperiatur, unde non levis exoritur difficultas, ut eorum genuinus sensus intelligatur; eo vel maxime, quod pro temporum varietate eadem vox quando unum, quando aliud significat. Quare ad verum eorumdem Canonum sensum assequendum opus est recurrere ad Glossarium Ducange, vel si hoc haberi facile nequeat, ad P. Annatum in suo Theologiæ Apparatu, ubi agit de Conciliis: ibi enim inveniet studiosus quæ ad intelligentiam Canonum conducere valent.

Qui igitur uti voluerit sacris Canonibus ad resolvendos casus conscientiæ, profecto opus est ut prius plane dignoscat quinam sint canones fidei, quinam morum, quinam disciplinæ, ac tandem quænam regulæ canonico-civiles. Canones fidei invariabiles sunt; cum invariabilis sit fides quam explicant; cum Deus nequeat inter se mutuo pugnantia revelare, ver. grat. hodie revelare quod sit trinus, postea declarare quod trinus non sit; quia ita sibi aperte contradiceret. Canones quoque morum invariabiles sunt; quia 1. præcepta Decalogi quæ ipsi explicant, variare nequeunt, cum præcipiant quod intrinsece bonum est, & prohibeant quod ab intrinseco est malum. 2. Præcepta pariter Evangelica quæ per Canones explicantur, sunt inviolabilia, quia legi Evangelicæ non debet alia divina lex succedere. Concilia enim in suis canonibus tota sunt, ut ingruente aliqua hæresi, vel gravi difficultate circa res fidei, vel morum, declarent, seu clarius exponant quæ Deus in suis divinis Scripturis subobscure revelavit, seu præcepit aut prohibuit, absque eo quod ne minimum quidem veritati revelatæ addant, vel detrahant. Quocirca canones fidei in generalibus Conciliis editi, sunt uberiores articulorum fidei, sive præceptorum Decalogi explicationes, non secus ac conclusiones in scientiis naturalibus sunt uberiores expositiones principiorum; quæ in iisdem scientiis sunt per se nota. Canones tamen disciplinæ variabiles sunt, eo ferme pacto quo varia est sæcularis Politia pro diversitate loci, temporis, vel personarum. Regulæ autem canonico-civiles non plus habent firmitatis quam leges civiles, utpote quæ non alio fine constituantur, nisi ut jus civile in suo robore maneat. Igitur qui uti voluerit Conciliorum canonibus ad casuum moralium resolutionem, ad hæc omnia attendere debet, ne regulas variabiles cum invariabilibus confundat.

Exemplo vero aliquo res apertius circa differentiam canonum fidei, morum, & disciplinæ explicabitur. Si Doctor cum pertinacia assereret usuram non esse peccatum, esset hæreticus: non esset vero hæreticus mercator qui amore pecuniæ usuras exerceret. Et ratio est; quia Doctor peccaret contra canonem fidei, quo definitur usuram esse peccatum; & mercator peccaret contra canonem morum, quo usura interdicitur. Rursus nec contra fidem, nec contra mores, sed contra disciplinam peccaret ignarus Parochus, qui publicum usurarium ecclesiastica sepultura non privaret, modo illud non factum sit malitiose. Et ratio est; quia Parochus nec fidei nec morum canonem, sed canonem disciplinæ violat. Quare ut hæc regula ad praxim reducatur, Doctor absolvi non posset, nisi hæresim retractaret: mercator, nisi damnum temporale repararet; parochus, nisi consulto prius Episcopo novisset quomodo se in hoc casu gerere deberet. Et sic in aliis dicendum.

Qui autem dictos canones distinguere velit, uti debet gravi consideratione, cum nihil difficilius sit, quam distinguere exacte quinam sint canones fidei, quinam morum, quinam disciplinæ; dum sæpe hæc tria in uno eodemque objecto conjuncta reperiuntur, puta in Baptismo ad fidem pertinet te scire baptismum rebus constare, materia nempe & forma, scilicet vera ac naturali aqua, quæ est materia, & verbis *ego te baptizo in nomine Patris* &c. quæ sunt forma. Ad mores, quod adultus non recipiat baptisma nisi cum sanctis dispositionibus, & quod minister non illud conferat cum conscientia peccati mortalis. Ad disciplinam, quod Baptismus talibus ac talibus ritibus accidentalibus conferatur, qui ritus non semper iidem fuere.

Difficultas distinguendi inter canones fidei, morum, & disciplinæ augetur a mutua eorumdem canonum ab invicem dependentia; quia regulæ disciplinæ moralia præcepta determinant, & moralia præcepta fidem vivam reddunt: v. g. fides credendi Deum esse adorandum, nisi talis fides ad praxim reducatur per illud morale præceptum *memento ut diem sabbati sanctifices*, & præceptum hoc *sabbathum sanctifices* vagum est, nisi ad aliquem particularem Religionis actum determinetur, uti fit per ecclesiasticum præceptum,

ceptum, quo jubetur ut eo die Missa audiatur, & divinis officiis sistatur.

Ad hoc vero ut canones fidei, morum, & disciplinæ distinguamus, opus est ut hæc tria attendamus: nempe 1. Symbolum Apostolorum, ut cognoscamus canones fidei; 2. Præcepta Decalogi, per Evangelium exposita, ut agnoscamus canones morum. 3. Præcepta mere Ecclesiastica, ut canones disciplinæ deprehendamus. Nam, sicut antea jam notavimus, canones fidei non aliud sunt, quam explicationes ampliores Symboli Apostolorum; Canones morum, uberiores expositiones Decalogi; canones disciplinæ, certæ juris ecclesiastici applicationes. Igitur si velimus prædictos canones distinguere, oportet ut hæc tria attendamus. Ut enim fiet nos dignoscere canones fidei, si eos ad Symbolum comparaverimus: Sic apprehendemus canones morum, si cum Decalogi præceptis eos conferamus; tandem percipiemus canones disciplinæ, si cum præceptis ecclesiasticis comparaverimus. Diximus notanter *cum præceptis mere ecclesiasticis*; quia, quando præcepta Ecclesiastica jubent quæ fidem respiciunt, vel imponunt quæ respiciunt mores, tunc vel ad fidem, vel ad mores spectant, & non secus ac præcepta fidei & morum, ipsa quoque præcepta ecclesiastica circa res hujusmodi versantia, sunt invariabilia.

Ex dictis igitur colligitur 1. canones omnes quibus statuitur Deum unum esse in substantia, trinum in personis, cæteraque alia quæ in Symbolo continentur, ad fidem spectare; canones omnes explicantes præcepta affirmativa, vel negativa, quibus præcipiuntur actus interiores exterioresve fidei, spei, charitatis & religionis circa hæc mysteria exercendi, seu actus vetantur hujusmodi mysteriis adversantes, sunt canones ad mores spectantes, utpote qui sint latiores seu uberiores expositiones illius Decalogi præcepti *Dominum Deum tuum adorabis*. Item canones omnes, quibus stabiliuntur dies festi, & solemnitates circa Trinitatem, Incarnationem &c. canones sunt disciplinæ; quia non aliud sint quam Ecclesiastici præcepti explicationes.

Colligitur 2. omnes illos canones esse de fide, qui determinant Ecclesiam sacram esse Rempublicam, non civilem seu politicam, utpote non ab hominibus, sed ab ipso Deo fundatam institutamve, ac consistentem non in puris hominibus, sed civibus sacro baptismate initiatis, & Præsulibus, idest Episcopis, Sacerdotibus, Diaconibus per Sacramentum Ordinis consecratis, cum hæc omnia pertineant ad articulum fidei *Credo sanctam Ecclesiam*. Ita canones omnes statuentes, quales dispositiones inesse oporteat in iis qui in Ecclesia præsunt & subsunt, sunt canones morum; quia sunt ampliores explicationes illius præcepti Decalogi *Honora patrem tuum, & matrem tuam*. Regulæ item omnes quæ ordinant tempus, locum pro recipiendis sacris Ordinibus, seu vestes præscribuntur quibus convenit ut clerici a laicis distinguantur, sunt canones disciplinæ.

Ita pariter canones omnes pertinentes ad Sacramentorum substantiam; v. gr. quod homines nonnisi per Baptismum in Ecclesiam recipiantur, non corroborentur nisi per confirmationem, ac nonnisi per Eucharistiam nutriantur hujuscemodi canones ad fidem spectant, utpote qui sint fusiores explanationes articuli *Credo in remissionem peccatorum*; quo articulo signatur, homines justificari per sacramenta, aut eorum votum. Quod vero Sacramenta recipienda non sint ab adultis nisi cum sanctis dispositionibus, cum sanctitate a Ministro & illo consecrato conferantur, ad canones morum sunt spectantia. Quod tandem Baptisma non conferatur solemniter nisi in festo Paschatis, vel Pentecostes; quod Confirmatio detur immediate post Baptisma, ut fiebat olim, vel in adulta ætate, uti nunc fit, ad meram disciplinam pertinet. Ad fidem pariter pertinet non unum, sed plures debere esse Episcopos Apostolorum successores. Quod sancta ordinatione consecrentur; quo explicatur articulus *Credo sanctam Ecclesiam catholicam*. Item ad fidem spectat quod Matrimonium sit Sacramentum. Pertinet autem ad mores quod Episcopi vocati sint a Deo, non intrusi, docti & non indocti, sancti & non vitiosi, ita ut præeminere debeant laicis sanctitate, utpote qui Christi Domini vices, seu personam repræsentant; idcirco hoc canone explicatur locus ille *Sancti estote quoniam ego sanctus sum*. Sic ad mores pertinens est, quod Matrimonium habeat ea omnia, quæ ad essentiam contractus sunt spectantia. Ad disciplinam tandem pertinet extensio major, vel minor Episcopalis Diœcesis, cum limites Episcopatuum crescant & decrescant pro arbitraria determinatione Ecclesiæ. Item quod Prælati instituti sint modo sorte, ut Matthias, modo ad preces Populi, ut septem Diaconi, modo electione, modo præsentatione, ut contingit in quibusdam locis. Et respectu Matrimonii talia, vel talia impedimenta ad illius invaliditatem; cum hoc jure positivo sit inductum. Patet igitur quod varietati quam pati possunt canones disciplinæ quoad circumstantias loci, temporis, personarum, non sint subjecti etiam canones fidei & morum, utpote qui pertineant ad Decalogum, idest ad legem naturalem, ita ut ubique terrarum, & gentium ab omnibus generatim sint admittendi.

Colligitur 3. canones fidei & morum sic invariabiles esse quoad substantiam, ut nunquam factum sit in illis variationem contigisse, nisi circa expressiones. Et ratio est; quia doctrinam fidei & morum non recipit Ecclesia ab hominum documentis, sicut humanæ scientiæ, v. grat. Physica quæ mutatur secundum varia quæ nobis objiciuntur, phænomenorum experimenta; verum doctrinam fidei & morum recepit Ecclesia a Deo revelante, cujus infinitæ sapientiæ nulla nova cognitio advenire potest: Et cum sit immutabilis, nequit suis semel revelatis contradicere; ac ideo canones posteriores fidei & morum possunt quidem priores explicare, minime vero prioribus derogare. Sic ex. g. unitas Personarum in divinis, quæ ante Synodum Nicænam exponebatur, quod Personæ essent quid unum, post eamdem Synodum, quod Personæ essent consubstantiales &c.

Colligitur 4. canones pariter disciplinæ, prout habent explicare canones fidei, vel morum, cum ex hac parte spectent ad jus naturale, esse prorsus invariabiles, & solum variabiles esse posse quoad modum, quo vel fidei exercitium determinant, vel præcepta Decalogi applicant ad praxim; dum ex hoc capite pertinent ad jus, seu ad legem positivam. Sic canones quibus Ecclesia statuit solemnitatem Festorum, jejuniorum austeritatem &c. ea parte qua

quà præcipiunt pietatem erga Deum, vel ſobrietatem in nobis ipſis, quia ſecundum tale munus pertinent ad jus naturale, variari nequeunt; variari quidem valent quoad modum celebrandi feſti, vel jejunia obſervandi; quia ſecundum talem reſpectum ſpectant ad jus poſitivum.

Nota I. Canones diſciplinæ, etiam ex illa parte qua variabiles ſunt, variandi non ſunt niſi publica Eccleſiæ authoritàte, quæ vel etiam mutationem ſtatuat, vel juſtis de cauſſis permittat, minime vero authoritate privata; quia nulla lex authoritate privata mutari poteſt.

Nota II. Canones diſciplinæ tamdiu valere ſeu permanere in ſuo vigore, quamdiu Eccleſia ſtatuit novas pœnas, vel ſtatutas innovat contra inobedientes, vel aliquid aliud adhibet ut vigorem eorum tueatur. Quare canones antiqui quibus diſciplina Monaſtica, & Cleri reformatio ſtatuitur circa ea quæ ſpectant ad ſubſtantiam votorum & eſſentiam Clericatus, nunc quoque ſuum habent vigorem, cum Tridentina Synodus antiquos canones innovaverit.

Nota III. Tunc canones diſciplinæ vigere deſinunt, quando Eccleſia contrariam legem ſtatuit, aut uſum contrarium non obſiſtendo permittit; quia tunc aut mutationem decernit, aut ſaltem eam tolerat. Sic præceptum recipiendi quater in anno Euchariſtiam, mutatum eſt a Concilio Lateranenſi can. *Omnes utriuſque ſexus* in præceptum ſumendi ſemel in anno. Sic jejunium non amplius viget in tanto rigore, ſicuti quando fiebat hora tertia poſt meridiem, nec fiebat cœnula quæ nunc permittitur veſpere, & comeſtio ſeu prandium circa meridiem. Et hoc permittitur in Religionibus etiam ſtrictioribus. Sic pœnitentiæ peccatoribus olim per canones injungendæ, Eccleſia permittente, ad prudentiam Confeſſarii relictæ ſunt. Sic &c.

TRA-

TRACTATUS

De usu juris canonici & civilis, & de vero usu Casuistarum.

DE JURE CANONICO.

§. I.

Quid sit Jus Canonicum.

JUS Canonicum idem latine sonat ac regula ex cap. can. dist. 3. & tali nomine significantur leges ecclesiasticæ ad divinum cultum & ad supernaturalem finem pro animarum salute ordinatæ. Jus Canonicum aliud est scriptum, quod continetur in corpore Juris canonici; & est illud, quod proprie solet appellari jus canonicum, & fertur ab Ecclesiastico legislatore, qui plerumque leges suas per scripturam promulgare solet. Aliud non scriptum, & hoc est consuetudo, quæ longo usu firmata non secus ac lex, seu jus scriptum vim habet obligandi.

Canon scriptus generice acceptus dividitur in canonem specifice sumptum, seu in significatione minus ampla, in decretum, in epistolam, in Decretalem, in dogma, in mandatum, in interdictum & sanctionem. Hæc divisio fertur a Glossa in Decreto Gratiani dist. 3. v. *Omnes*. Nomine canonis specifice sumpti, seu in significatione minus ampla intelligitur Constitutio, seu lex edita a Concilio Generali. Decretum etiam specifice sumptum est Constitutio edita a Summo Pontifice nulla præcedente alicujus consultatione. Epistola Decretalis dicitur Constitutio facta a Summo Pontifice ad consultationem alterius scripto transmissa & publicata. Dogma est Constitutio doctrinalis circa fidem; mandatum Constitutio circa mores; Interdictum Constitutio aliquid prohibens, nulla certa pœna pro transgressoribus imposita. Sanctio tandem per quam aliquid prohibetur, ut simul adjiciatur aliqua pœna transgressori. Omnes hæ Constitutionum species aliquando veniunt & confunduntur sub uno eodemque canonis nomine. Canon denique alius dicitur extravagans, alius inclusus in corpore juris: hic dicitur omnis Constitutio, quæ reposita est in voluminibus componentibus corpus juris canonici. Canon extravagans vocatur ea Constitutio, quæ nondum posita est in dictis voluminibus; sed quasi extravagatur, quales sunt Constitutiones Summor. Pontificum editæ post compilationem totius juris Canonici; quod nomen adhuc retinent quædam Constitutiones, quæ componunt librum Extravagantium intra corpus juris; quia tale nomen habuerunt, antequam eidem corpori adnecterentur.

Corpus Juris Canonici est Collectio canonum illorum seu regularum, quibus Christiani diriguntur vel ad divinum cultum exercendum, vel ad eorum supernaturalem finem assequendum. Corpus Juris canonici aliud est antiquum, aliud novum, aliud novissimum; & illud dividitur in commune omnibus Christianis, & in particulare alicui nationi seu Genti. Corpus juris canonici antiqui illud est, in quo per varios authores canones collecti sunt, quibus Ecclesia prioribus sæculis per octingentos annos usa est; & hoc constat variis Canonibus Apostolorum, nempe Conciliorum & Pontificum. Canones Apostolorum sunt nonnulla præcepta, quæ Apostoli Episcopis & Presbyteris ad animarum curam, Ecclesiarumque gubernationem generatim pertinentia tradidere, quæ longo tempore hominum memoria conservata, tandem scriptis consignata sunt, licet authore ac tempore incertis. Unde nati sunt Canones Apostolici seu Constitutiones Apostolicæ, quæ S. Clementi Papæ attribuuntur, tametsi eorum Apostolicorum Canonum authoritas non sit omni exceptione major; quandoquidem diversa diversis temporibus illis additamenta apposita sunt. Canones antiqui Conciliorum ii sunt, qui in pluribus Conciliis priorum temporum editi fuere. Prioribus enim sæculis plurium Civitatum Episcopi nonnunquam ad decidendas caussas majoris momenti simul convenere, quorum Congregationes Concilia vocabantur. Hæc tamen tribus prioribus sæculis ob æstus persecutionum rarius agebantur; nonnulla tamen etiam ex difficillimis illis temporibus ad nostram notitiam pervenerunt, veluti Concilia sub Victore Papa habita de Paschæ controversia; Carthaginense sub Agrippina Episcopo, cujus meminit Cyprianus Epistola 71., & alia plura, dum toties tales Conventus haberentur, quoties commode fieri poterant. Verum ex quo sub Magno Constantino pax Ecclesiæ reddita fuit, frequentius ac meliori ordine facti fuere Episcoporum Conventus: sub ipso Constantini imperio celebrata fuere Ancyranum in Galatia anno 314. Neocæsareense in Ponto, quæ sunt eorum, quorum canones supersunt, antiquissima Concilia. Ejusdem Imperatoris auspiciis coactum fuit anno 325. Nicææ in Bithynia Concilium Œcumenicum primum, ad quod omnes Episcopi Orbis convenere. Nicænum secuta sunt tria particularia, scilicet Antiochenum anno 341. Laodicense in Phrygia anno 370. & anno 371. Gangrense in Paphlagonia, quorum canones maximi habebantur. Tandem anno 381. habitum fuit Constantinopoli Œcumenicum secundum.

Horum septem Conciliorum, nempe duorum Universalium & quinque particularium canones in unum corpus collecti sunt, quod appellatum fuit *Codex* canonum Ecclesiæ Universalis, quo constat usum fuisse Concilium Chalcedonense, cujus canon primus generatim comprobatur. Huic Codici accessere canones Concilii Ephesini Œcumenici tertii habiti anno 430. & Chalcedonensis Œcumenici quarti celebrati anno 440. Item Canones 50. Apostolorum, & Canones Concilii Sardicensis celebrati anno 347. a pluribus Ecclesiis pro continuatione Concilii Nicæni, adjecti fuere huic Codici.

Omnes isti canones græca lingua concepti fuere. Verum in Ecclesia Occidentali retenta fuit antiqua versio latina, cujus author incertus est. Hæc vetus com-

compilatio adhibita fuit in Concilio Chalcedonensi in Ecclesia Romana usque ad subsequens sæculum, nec per Galliam & Germaniam usque ad sæculum nonum aliam compilationem noverunt. Denique Dionysius dictus Exiguus, qui anno 530. Romæ vixit, novam versionem, eamque multo fideliorem adornavit, cui addidit omnia, quæ tunc temporis in Græco Codice continebantur, nempe 50. Canones Apostolorum, Canones Conciliorum Chalcedonensis, Sardicensis, Carthaginensis & nonnullorum aliorum, quæ habita fuere in Africa. Item collegit idem Dionysius Decretales Epistolas Pontificum, ideſt a Syricio, qui obiit anno 398. usque ad Anastasium II. qui decessit anno 498. Appellabantur enim *Decretales* Epistolæ, quibus Pontifices ab Episcopis consulti decidebant momenta disciplinæ, quæ Canonum loco habebantur, non secus ac Græci his æquiparabant Decretales Dionysii Alexandrini, Gregorii Thaumaturgi, Basilii Magni ad Amphilochium Epistolas.

Authoritas Compilationis Dionysianæ tantæ fuit æstimationis, ut Ecclesia Romana ea deinceps semper uteretur sub appellatione *Corporis Canonum*; & hæc Compilatio usque ad Caroli Magni tempora etiam in Gallia sola agnita fuit. Extitit in Ecclesia Africana Codex Canonum collectus maxima ex parte ex Conciliis habitis tempore Sancti Augustini. Quod fecit Romæ Dionysius Exiguus, hoc idem præstitit in Hispania Martinus Bracarensis Episcopus, qui floruit anno 570. cum hic Compilationem Canonum ediderit secundum Orientales, quibus nonnullos canones adjunxit Conciliorum, quæ habita fuere in Hispania. Hæc pauca præcepta quæ Jus antiquum appellantur, universæ Catholicæ Ecclesiæ per octo sæcula satis fuere.

Jus Canonicum antiquum non aliter citari solet quam citantur Patres aut Concilia e quibus extractum est; puta si citandus sit canon Concilii Neocæsareensis, vel Syricius Papa de Diaconis non ordinandis ante annum trigesimum incœptum, sic loca illa citantur *Concil. Neocæsar.* can. 2. *Syric.* epist. 1. quæ duo reperiuntur in Dionysii Exigui Collectione.

Corpus juris canonici novum illud est, quo hodie Scholæ & Forum utuntur; & collectio juris canonici novi habetur in volumine quod corpus canonicum nuncupatur. Hoc autem corpus canonicum constat Decreto Gratiani, quinque libris Decretalium, sexto Decretalium, Clementinis, Extravagantibus Joannis XXII. & Extravagantibus communibus.

Decretum Gratiani dicitur volumen a Gratiano Monacho Ordinis S. Benedicti compilatum, cui Operi doctas Glossas nonnulli addidere. Continet hoc volumen præter Decreta Conciliorum & Summorum Pontificum, quæ vim canonis habent, plurima alia vel ex SS. Patribus vel ex aliis Interpretum fragmentis, vel etiam ex jure civili petita; unde orta est controversia inter Doctores, num omnia translata in hoc volumen canon censeri debeant.

Decretum hoc Gratiani dividitur in tres partes, quarum prima continet 101. distinctiones in plures canones seu capita excepta q. 3. caus. 33. secunda continet tractatum de pœnitentia in 7. distinctiones per canones seu capita divisum. Denique tertia pars Decreti continet quinque distinctiones divisas in canones seu capita agentia de consecratione.

Secunda pars corporis Juris Canonici est volumen Decretalium, quæ dicuntur Gregorii IX. quia illius jussu collectæ sunt ex variis Rescriptis, Constitutionibus summorum Pontificum, Conciliorum Decretis per S. Raymundum de Pennafort Ordinis Prædicatorum Cappellanum, & Pœnitentiarium ejusdem Pontificis, cujus voluminis Glossator est Bernardus Parmensis. Dividitur autem in quinque libros continentes Titulos & capita, in quorum primo agitur de Ministris Ecclesiæ eorumque electione, ordinatione, officiis usque ad Titulum 34. ac deinde sub finem ejusdem libri subnectuntur principia judiciorum. In secundo libro agitur de jure, quod præcipue est via judiciaria. In tertio libro de Clericis, necnon de quibusdam, quæ sunt Clericis laicisque communia. In quarto de Sponsalibus & Matrimonio. In quinto de criminibus & pœnis. Quæ omnia breviter indicantur veteri illo versiculo quinque vocibus constante, quæ totidem libris Decretalium correspondent.

Judex, Judicium, Clerus, Sponsalia, Crimen.

Tertia pars corporis Juris Canonici est Sextus Decretalium jussu Bonifacii VIII. compilatus opera & studio Guillielmi Archiepiscopi Ebredunensis, Berengarii Episcopi Bicterensis, & Richardi de Senis S. R. E. C. Vice Cancellarii, ex pluribus Pontificum Rescriptis, Decretis Conciliorum, quæ emanarunt post editum volumen Decretalium antiquarum Gregorii IX. cujus Operis Glossator est Joannes Andreas Bononiensis. Appellatur Sextus, quia additus fuit quinque antiquioribus libris Decretalium Gregorii, licet ipse quoque dividatur in quinque libros continentes similiter titulos ex Decretalibus Gregorii desumptos, & capita.

Quarta pars corporis juris canonici sunt Clementinæ & volumen Extravagantium. Primæ sunt Constitutiones Clementis V. editæ in Concilio Viennensi, quibus Glossas apposuit prædictus Joannes Andreas, ac similiter partitæ sunt in quinque libros continentes titulos ex Decretalibus Gregorii excerptos & capita.

Volumen Extravagantium subdividitur in duas partes, in quarum prima continentur Extravagantes Joannis XXII. quibus Glossas addidit Zenzelinus de Cassanis. In altera autem sunt Extravagantes diversorum Pontificum post Sextum emanatæ; quibus Glossas adjunxere Joannes Monachus, Guillelmus de Monte Laudano, & Joannes Franciscus de Pavinis.

Istæ sunt partes ex Pontificia authoritate receptæ quæ componunt corpus juris. Constitutiones aliæ Conciliorum, & Summorum Pontificum emanatæ post illarum omnium compilationem, vim etiam Canonum habent, & dici possunt Extravagantes, quia quodammodo vagantur extra corpus juris canonici, nec adhuc nisi privata authoritate in unum compilatæ; & hujuscemodi Extravagantes vocantur ab aliquibus Jus Canonicum novissimum, de quo infra.

Totum corpus hoc juris canonici componitur partim ex sacrarum Litterarum præceptis, partim ex Conciliorum & Summorum Pontificum Constitutionibus, partim ex SS. Patrum sententiis, partim ex aliquibus statutis juris civilis; cum hac tamen differentia, quod præcepta sacrarum Litterarum, Decreta

Conci-

Conciliorum quæ approbata sint, Constitutiones summorum Pontificum, habeant per se vim legis Ecclesiasticæ. Et talem vim acquirunt SS. Patrum sententiæ, quæ translatæ sint in Decretalium volumina & a Summo Pontifice approbatæ; quod tamen illis non competit nisi quatenus mediante translatione & approbatione Pontifex eas suas facit. Statuta vero legum civilium secundum se licet obligent, ac observentur etiam in foro Ecclesiastico, supposito quodneque canonicis Decretis, neque bonis moribus adversentur ex cap. *1. de novi operis nuntiatione* juncto cap. 1. & 5. alisque distin. 10. tamen vim non habent ea nominis Ecclesiastici nisi prout in aliquam Constitutionem Ecclesiasticam translata sunt & assumpta a Summo Pontifice tamquam sua juxta illud Justiniani in *l.* 1. cap. *de veteri jure enucl.* cui consonat cap. 22. *si Apostolicæ 22. de præbend. in 6.*

Circa vero Decreta Conciliorum distinguendum est inter Decreta Conciliorum Generalium, quæ, si Concilium a Summo Pontifice approbatum sit, habent per se vim canonis universalis, sive inclusa sint in corpore juris sive non, & Decreta Conciliorum particularium, quæ cum secundum se sint canones particulares, eam tantum obligant Diœcesim seu Provinciam, pro qua particulare Concilium congregatum fuit, nisi tamen a Summo Pontifice assumpta sint, & facta tanquam sua, ut sua illa fecit, quæ inserta sunt in libris Decretalium juxta illud effatum: *Omnia nostra facimus quibus authoritatem nostram impartimur*. Et ratio est; quia vis & extensio legis dependet a vi & extensione jurisdictionis, cum extra territorium jusdicenti impune non obediatur; idcirco vis canonis universalis procedere nequit, nisi ab eo qui jurisdictionem habet universalem per totam Ecclesiam, cujusmodi sunt Concilium Generale & summus Pontifex.

Jus novum sua signa habet quibus citari solet. Hinc ad tales citationes dignoscendas ista advertenda sunt, ideſt quoties in libro qui legitur, inveniuntur hæc signa *can.* vel *c. dist.* tali puta 5. adeunda est pars 1. Gratiani quæ, ut vidimus, complectitur 101. distinctiones. Si reperiatur *can.* vel *cap.* 12. caus. 3. tunc adeunda est secunda pars ejusdem Gratiani quæ caussas triginta sex complectitur. Et si reperiatur *dist. de pœnitentia* trigesima causa adeunda, ubi habentur distinctiones 7. *de Pœnitentia*. Si inveneris *can.* vel *cap. dist. de consecrat.* consulenda est pars tertia Gratiani, in qua sunt quinque distinctiones *de consecratione*.

Quando autem inveniuntur hæc signa *can.* vel *cap.* de tali materia v. grat. *de feriis*, &c. tunc adeundæ sunt Decretales quæ continent quinque libros, & liber quilibet certos titulos, & quilibet titulus certa capita.

Quoties vero inveniuntur hæc signa, nempe *can.* vel *cap.* ex. gr. *de feriis*, & insuper hæc nota in 6. aut in 7. recurrendum est ad Sextum Decretalium, qui Sextus vocatur, quia additus quinque libris Decretalium.

Si reperiantur hæc signa, vid. *cap.* vel *can.* cum addito *Clement.* tunc consulendæ sunt Clementinæ.

Si autem hæc signa occurrant v.g. *can.* vel *cap.* de tali materia, puta *de Feriis*, cum additio Extravag. 22. tunc adeundæ Extravagantes Joannis XXII., si vero additum dicat *Extrav. commun.* tunc recurrendum ad Extravagantes communes.

Et ut facilius inveniantur citationes librorum juris canonici, recurrendum est ad indicem qui positus est in fine cujusque libri, ubi habentur primæ voces canonis, ideſt voces quibus canon incipit, cum additione distinctionis canonis, & capitis & numeri paginæ, in quo canon habetur v.g. cit. canon *Presbyter*, adi indicem libri canonici, & quære verbum Presbyter; & si citet cum alio addito, quæratur hoc vocabulum in indice, donec illud invenias cum tali addito v. g. dicet scripto afferens canonem hoc habetur can. *Presbyter* 2. dist. 91. & extra cap. *dolentes 9. de celebr. Missæ*; & si error caussa Typographi esset in pagina, recurre ad 2. dist. Gratiani, & can. 91. & sic in aliis qui habent titulos, quæratur titulus de tali materia; & sic in casu erroris in citatione paginæ invenies quod quæris; & ut facilitas comparetur inveniendi in indice canones vel capita, opus est se exercere in tali indice in exquirendis canonibus, vel capitibus, quæ in indice citantur.

§. II.

De Jure canonico novissimo & quomodo citetur.

Præter jus novum habetur insuper Jus canonicum novissimum, & est illud quod coalescit ex variis legibus Ecclesiasticis quæ institutæ sunt a tempore Joannis XXII. a quo facta fuit collectio Extravagantium. Hujuscemodi autem leges continentur vel in Conciliis, in quibus statutæ fuere, nempe in Basileense, Constantiense, Florentino & Tridentino, vel in Bullario in quo exponuntur Constitutiones omnes summorum Pontificum. Jus vero novissimum non aliter citari solet, quam citentur Concilia vel Bullæ Pontificum. Hinc quando citantur Concilia, hæc quærenda sunt in Summa Conciliorum; & cum citatur aliqua Constitutio Summi Pontificis, illa Constitutio quærenda est in Bullario.

§. III.

De Jure non scripto, seu de consuetudinibus.

Jus non scriptum, seu consuetudo est jus quoddam moribus seu ex longo, & communi aut fere communi usu institutum, quod pro lege suscipitur. Magna est vis consuetudinis in Ecclesia, si laudabilis sit, ideſt non opponatur juri naturali vel divino, & rationabili caussa introducta, longo usu, Pastorum Ecclesiæ consensu, vel saltem his scientibus invaluit, ut ipsam a canonum observantia excuset, cum ipsis deroget. Maxima vis consuetudinis cernitur in ritibus, hoc est in ratione precum publicarum, in administratione Sacramentorum, observatione feriarum, jejuniorum, &c. Cum enim Christiana Religio de interioribus actibus mentis humanæ solicita sit, in exterioribus Christianorum semper libertas fuit, tutissimum est, ut suum unaquæque Ecclesia morem sequatur, nisi quid habeat quod universalis Ecclesiæ doctrinæ repugnet; & constans perseverantia ac studium Ecclesiæ Gallicanæ antiquas suas laudabiles consuetudines servandi est illud, quod vocatur libertas Ecclesiæ Gallicanæ.

§. IV.

De modo utendi jure canonico in resolvendis casibus conscientiæ.

Jus Canonicum cum coalescat ex variis Scripturæ textibus, ex variis Sanctorum Patrum sententiis, & ex variis Conciliorum canonibus, ac summorum Pontificum decretis; hinc totum suum robur mutuatur ex locis, quibus constituitur. Quare qui uti velit jure canonico ad casuum moralium decisionem, attendat quid excipiat ex jure canonico, videlicet num textum Scripturæ aut Patrum authoritatem, aut canones Conciliorum, aut decreta summorum Pontificum. Si sumat ex jure canonico Scripturas, eas servet regulas, quas initio statuimus de locis moralibus agendo servandas esse circa Scripturas. Si Canones extrahat, leges observet quas ibi pariter circa Concilia visum est servandas præscribere. Et sic dicito circa authoritatem alicujus Patris vel Decretum Pontificis in quolibet ex his a jure canonico mutuando.

De Jure civili.

§. V.

Quid sit Jus civile.

Jus civile est collectio legum earum, quibus diriguntur homines in Reipublicæ bonum. Et tot sunt genera juris civilis, quot sunt Rerumpublicarum conditiones; sed Jus Romanum longe cæteris præfertur; idcirco de hoc solo hic agitur. Jus civile seu Romanum duplex est, antiquum & novum. Jus civile Romanum antiquum est illud quod constat ex Codice Hermogeniano, Gregoriano, & Theodosiano. Jus civile novum illud est, quod constat ex his libris qui in Scholis explicari solent, & integrum corpus Juris civilis constituunt.

Corpus autem Juris civilis sic ordinatur. I. Occurrunt quatuor libri Institutionum: quilibet horum suos habet titulos, & quilibet titulus suos paragraphos. II. Occurrunt Pandectæ seu libri quinquaginta Digestorum, in quibus collecta sunt jussu Imperatoris Justiniani 534. judicia seu decisiones celebriorum veterum Jurisconsultorum super totidem occurrentes quæstiones in lege civili, quibus Imperator vim legis dedit. Vulgatum fuit hoc opus sub nomine Digesti, id est recto ordine dispositum. Constituit primam partem legis Romanæ; & est primum volumen corporis juris civilis. Translatum fuit in Græcum sub eodem Imperatore, & Græco nomine vocatur Pandectæ. Citari solet duplici ff. ratione nominis græci Pandectæ quod tali figura abbreviabatur ππ quod Latini ex errore acceperunt pro duplici ff. III. Occurrunt duodecim libri Codicis, quilibet quorum habet suos titulos, & quilibet titulus suas leges. IV. Occurrunt Novellæ, idest novæ leges diversorum. V. Feudorum Constitutiones. VI. Extravagantes.

§. VI.

De modo, quo citari solet jus civile.

Ut sciatur quomodo citari soleat Jus civile, operæ pretium est notas librorum indicare, quæ sunt hujusmodi, idest ita libri signantur.

I. Denotat Institutiones seu librum institutionum.
C. Codicem.
N. Novellas.
E. Edicta Justiniani Imperatoris.
N. J. Novellas Justiniani.
C. T. Constitutiones Tiberii.
C. J. J. Constitutiones Justiniani Justiniani.
L. Leonis Novellas.
C. I. Constitutiones Imperiales.
F. Feudorum Consuetudines.
Ex. Extravagantes.

Et ut in praxi res melius deprehendatur, hic exponuntur modi, quibus varii libri Juris civilis citantur. Invenies v. g. Instit. libr. 3. t. 16. §. 2. *de verbor. oblig.* hic est sensus citationis: Institutionum libro tertio titulo decimo sexto paragrapho secundo de verborum obligationibus; & sic aliæ citationes sequentes intelligendæ sunt, sicuti hic infra explicantur, ut l. 42. ff. *de verbor. obl.* idest Lege quadragesima secunda Digestorum seu Pandectarum tit. de verborum obligationibus; idcirco quærendum est in quo libro sit hic titulus: lib. 4. *de obl. & act.* idest lege quarta c. idest Codicis de obligationibus & actionibus, & hic pariter quærendus est liber in quo sit ille titulus. Nov. 7. c. 3. §. 2. idest Novella septima capite tertio paragrapho secundo, §. fin. & in tit. in quib. mod. feud. amitt. idest paragrapho finali, & titulo in quibus modis feudum amittatur. Sed pro faciliori notitia ut hæc inveniantur, sicuti diximus, in voluminibus juris canonici, in libris pariter juris civilis habetur index alphabeticus primæ vocis cujuscumque legis, quæ vel in Digestis, vel in Codice, vel in aliis libris reperitur; & non secus ac in indice voluminum juris canonici, in codice quoque juris civilis designantur liber, titulus, pagina, in qua reperitur canon vel capitulum legis, cujus citatur initium. Idcirco volens sibi comparare expeditam facilitatem inveniendi juris civilis citationes, legat indicem, & in quærendis illis legibus se exerceat.

DISSERTATIO PROŒMIALIS
DE HUMANIS ACTIONIBUS,
AC DE PRÆCIPUIS ALIIS MORUM MATERIIS.

SCripturo mihi de Rebus Moralibus, quæ sunt per sese maximi momenti, simulque præsenti nostra ætate plurimis disceptationibus (nescio quo fato) obnoxiæ, satius videtur *aliena verecunde discere, quam mea impudenter ingerere*; quod olim D. Hieronymus Paulino rescribens commendabat in Platone, qui cum *Athenis magister esset, Provincias laboriosissime peragravit, ut aliena Sapientiæ Discipulus fieret*. Hanc ob caussam ex gravibus, probatisque Auctoribus non nisi certa, aut vero proximiora conatus sum decerpere, atque in unius quasi corporis formam coaptare, quæ deinceps magis enarrando quam disputando proferam, seu ipsorummet verbis, seu dictionibus consimilibus, prout commodior erit occasio. Perspicuitatis gratia Dissertationem istam partior in Articulos quinque. *Primus* constabit ex generalibus Prænotionibus, a quibus auspicandum Moralium Rerum studium. *Secundus* Actionum Humanarum naturam, divisionem, seriem patefaciet. *Tertius* Voluntarium, ac Liberum explanabit. *Quartus* Involuntarium, ejusque caussas singulas evolvet. *Quintus* actionum Moralitatem tum universim tum speciatim edisseret. Huic autem labori ut Numen Divinum ex alto adspiret propter Nominis sui gloriam, quæ unice mihi cordi est, submisse & devote precor.

ARTICULUS PRIMUS.

De Prænotionibus Generalibus.

SUmme providens Deus, qui rebus omnibus abs se creatis peculiarem constituit finem illarum naturæ & facultati attemperatum, principio Hominem cum efformaret corpore organico, & animo intellectuali constantem, suaque insignitum Imagine, eumdem elevavit ad finem omnium sublimissimum ac perfectissimum, videlicet ad Beatitatem in Cælis assequendam; quæ cum in ipsius summi Dei intuitiva visione, & amore fruitivo consistat, omnem prorsus rationalis hominis appetitionem cumulate explere, atque æternum satiare valet.

Siquidem vero omnis ordinate volens, quotiescumque finem aliquem aut sibi aut alteri agenti sibi subdito præfigit, media quoque ad finem conducentia disponit, ac parat; idcirco Deus homini sic condito, & elevato rectam in hoc sæculo vivendi rationem præscripsis ex supremæ Beatitatis ceu finis ultimi contemplatione dimetiendam moderandamque, ut ea accurate servata, in præsenti etiam vita initialem quamdam felicitatem prægustaret, ac deinceps ad aliam translatus vitam completa felicitate jugiter perfruiturus conquiesceret.

Sapienter, benigne, ac splendide hæc omnia Deus Optimus Maximus. Ast homo post brevem tam faustis auspiciis inchoatæ lucis usuram a præstituta sibi norma agendi turpissime defecit, arbitrio suo libero mandatum Divinum transgressus. Unde (quæ justa fuit inobedientiæ multatio) confestim & nativarum virium debilitationem sensit, & gratuitorum donorum jacturam subiit, & cælestis gloriæ conceptam spem amisit. Quis crederet? dejectum, denudatum infirmatumque *Misericors* jam Deus relevavit, sanavit, ornavit, æterna unigeniti Filii sui *Redemptione inventa*.

Ita tamen idem, qui antea (Christo Jesu humanam Progeniem collapsam restaurante, & instar Agni ab origine mundi occisi per sanguinem suum pacificante sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt) propositus homini beatissimus Finis, ut, pristino decreto *invariato*, sciret se constringi ad comparandam repromissam felicitatem continuata honestarum sanctarumve actionum serie, quæ & rationali ejus naturæ forent

consentaneæ, & cælestium Legum præscripto apprime conformes, sicque acerrimæ luctæ destinari, jugiter in hoc sæculo sustinendæ adversus inordinatos rebellis concupiscentiæ motus.

Clementissimi Numinis beneficio provisum est, ut restauratus tam mirabiliter homo, præter alia plurima adminicula ad proficiendum in tanto negotio, peculiari informaretur Disciplina, quæ moribus ejus ad veram, solidamque felicitatem componendis deputata cum sit, tota quanta est, *Moralis* nuncupari consuevit. *Moralis* voce hoc in loco intelligimus *actiones humanas*, quæ *consulto*, & *deliberate* fiunt; non tantum animorum nostrorum propensiones, vel agendi consuetudines, vel pacta, instituta, leges. Harum enim rerum omnium hic ei dumtaxat habetur ratio, quam exigit illarum influxus in humanas actiones.

Ex prænotatis cuilibet pronum erit conjicere istiusmodi Disciplinæ objectum, finem, officium. *Objectum* est ratio summi Boni adipiscendi; eaque cum sita sit in honestis actionibus ab homine producendis ad rectæ rationis normam, hinc consequens est, ut Scholastico loquendi genere actiones vere humanæ dicantur *materiale* objectum, *formale* vero honestas in ipsas inducenda. *Finis* est comparare homini felicitatem numeris omnibus absolutam, quæ ejusdem summi Boni possessionem complectitur, sicque statum hominis efficit omnium bonorum aggregatione perfectum. *Officium* denique seu munus est certis quibusdam præceptoribus humanas actiones regere, & ad virtutem accommodare, quo scilicet invenire possint legitimum medium assequendi Bonum summum.

Duplicem itaque finem Moralis Disciplinæ propositum agnoscimus: *proximum* unum, qui est morum seu actionum honestas: alterum *ultimum*, qui suprema felicitas est, ex quo simul intelligimus, tria hæc promiscue usurpari, *Beatitudinem*, *Finem ultimum*, *Summum bonum*. Eximia sane, ac peculiaris istius Disciplinæ dos, quod intimo suo fine haud contenta ad externum quoque eumque summum excurrat. In reliquis quippe Artibus cum geminus pariter finis secerni queat, unus qui est ipsum opus conficiendum, alius qui est extra ipsas artes tamquam operis finis; compertum est, nulli artium curæ esse posteriorem finem: ut jamdiu apud Sextum Empiricum (*Lib. cont. Eth.*) notavit Metrodorus iis verbis: *nulla rerum peritia suum finem considerat*.

Exinde autem tria prono velut alveo fluunt. 1. Maximam esse Disciplinæ Moralis dignitatem, utilitatem, necessitatem, quæ in id recta tendit, quod hominem perficere, ac beare valet. 2. Mirandum, omnes homines beatos esse cupere, & tamen eidem, uti par est, addiscendæ excolendæque admodum paucos vacare ex eorum quoque cœtu, qui latina sciunt, sacris operantur, ac etiam exoticæ eruditionis olent unguenta. *Quæ dementia* (inquiebat Seneca ad Lucilium scribens) *supervacua sectari in tanta temporis inopia!* 3. Cum velut antonomastice *Practica* vocetur scientia neminem ei rite incumbere, nisi, qui ipsam, ut Tullii verbis utar (*Lib. 2. Tuscul. Quæst.*) *non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putat*; & illuc præterea spectat, ut solidam ac perennem sibi paret felicitatem.

Porro *Disciplinam Moralem* dum toties hic nomino & commendo, ne quis Philosophiam Practicam sive Ethicen præcise intelligat, exerte admoneo, sed potius sibi persuadeat, Theologiam Moralem Christianam designatam iri: quæ quidem, ubi pro dignitate sua traditur, quidquid bonæ frugis in illa prius aderat, proprio sinu jam complectitur, ac multum itidem continet, quod illa ignorabat. Quamquam ambæ facultates in eadem *Moralis* nomenclatura conveniant, eo quod moribus humanis ad honestatem dirigendis præsideant, subindeque homini beando intendant; re tamen ipsa inter se valde discriminantur, ac posterior priori tantum dignitate prævalet, quantum cæli terræ antestant. Quocirca eo, quo par est, moderamine admittenda quotquot, vel de Morali Philosophia apud vetustos Scriptores Ethnicos, vel de Naturali Jurisprudentia apud novissimos Protestantes Auctores, leguntur prolixa & exaggerata nimis encomia.

Quod inter Ethicam, sive Jurisprudentiam naturalem, atque Theologiam Moralem statuimus discrimen, non unicum aut leve illud est, sed multiplex, & notabile. Illa siquidem omnem *honesti*, & *inhonesti* ideam nonnisi ex naturalis rationis dictamine deducit. Hæc vero ex regulis superioribus Doctrinæ divinitus, hoc est per Sacram Scripturam, seu per Traditionem Ecclesiasticam, revelatæ potissime haurit. Illa pro fine felicitatem respicit naturalem, & conclusam præsentis vitæ ambitu; Hæc ad supernaturalem, atque æternam beatitatem collimat. Illa suis placitis *hominem* format; Hæc præceptionibus suis *Christianum* instituit. Itaque quod specie tenus illa mortalium generi promittit; hæc solum reapse præstat.

Sane qui potest unquam fieri, ut quæ solius naturalis rationis ductum sequitur Disciplina, valeat homini suppeditare perfectam normam veræ honestatis & justitiæ, eumque ad sublimissimum Finem ultimum recta dirigere; quando constat, ipsum per se humanæ rationis ocellum, nisi uberiori ac puriori revelatæ Doctrinæ lumine fuerit perfusus & confortatus, nedum in istius Finis cognitione, ac in mediorum eidem subordinatorum notitia plane cæcutire, sed in multis etiam veritatibus definiendis, quæ cæteroquin vim naturalis rationis minime excedunt, passim hallucinari & deficere?

Evidens & ineluctabile ejus rei argumentum capere licet ab integro priscorum Philosophorum cœtu, in quibus & naturalis rationis lumen splendore satis visibili scintillasse, & exactam Ethices cognitionem viguisse, novimus. Quamquam ii reputarent se esse sapientes, & *suam sapientiam*, (ut ait D. August. *Tract. 45. in Joann.*) *buccis crepantibus ventilantes etiam dicere auderent hominibus: Nos sequimini, sectam nostram tenete, si vultis beate vivere*: nihilo tamen secius, teste Apostolo (*ad Rom. c. 1.*) *stulti facti sunt: obscuratum est insipiens cor eorum*, adeo ut & seipsos, & sequaces sui gravissimis erroribus implicarint, & infandis flagitiis conspurcarint. Quod utique palam facit, illos nihil minus, quam sinceræ honestatis regulas, & veræ felicitatis metam, adsecuros.

Eorum lapsus distincte recensere ut longi foret operis, ita supervacanei etiam videtur, cum sint passim obvia in Historia Philosophica. Ecquis enim est qui ne-

qui nesciat, ut de moralibus dumtaxat erratis aliqua promamus exempla, Platonicos uxorum communioni, ac mendaciis patrocinatos? Stoicos parilia judicasse omnia peccata, atque autochiriam sive occisionem sui perquam dignam homine sapiente? Solonis aliorumque Atheniensium Sophorum legibus promiscuum masculorum concubitum; & incestas nuptias commendatas? Carneadis Academicos, Jus naturale nullum esse, nullamque justitiam propugnasse, proinde ex sola utilitate cuncta hominibus peragenda? Cyrenaicos, Epicureosque ad temporariam prosperitatem, & cœnosas sensuum voluptates universa retulisse? Sed quid plura? concludamus in unum quæcunque possent seorsim in re ista notari, ratiocinium ducentes ex eo quod D. Aug. (*Lib. 19. de Civ. Dei cap. 1.*) commemorat.

Si Philosophi, *qui studium sapientiæ in hujus sæculi vanitate professi sunt*, ut inquit S. Doctor, instar furiosorum invicem dissensere in summo bono, & ultimo fine constituendo: adeo ut *facta tripartita velut generalium distributione Sectarum, quarum aliæ in animo, aliæ in corpore, aliæ in utroque fines bonorum ponerent, & malorum, M. Varro in libro de Philosophia tam multam dogmatum varietatem diligenter, & subtiliter scrutatus advertit, ut ad ducentas octoginta octo sectas, non quæ jam essent, sed quæ esse non possent, adhibens quasdam differentias facillime pervenisset*; quanta, quæso, non oportet eos detentos fuisse caligine in pervidendis, quanta deordinatione abstractos in explendis officiis singulis sive erga Deum, sive erga seipsos, sive erga proximos, ita quidem ut universæ vitæ ipsorum *& tenebræ & lubricum* (*Ps. 34.*) rectissime dicantur? Etenim a præconcepta ultimi finis idea totam præsentis vitæ rationem pendere, meridiano sole clarius. Sicuti namque, juxta Metaphysicos, omnes effectus in rerum natura existentes sunt necessario penduli ab influxu primæ Causæ Effectricis ita moralium judicio omnis appetitio creatæ voluntatis ab ultimo Fine debet primario moveri. Infra (*a num. 25. usque ad n. 45.*) de hoc argumento plura occurrent.

Haud absimile argumentum, illudque huic nostræ ætati forsan accommodatius, ad confirmandum quod (*num. 10. & 11.*) statutum a nobis est, sumere licet ex Acatholicis Scriptoribus plurimis, qui Disciplinæ *Juris naturæ & Gentium* excolendæ, restaurandæ, atque (ut ipsi arrogantia & impudentia pari dicere amant) a Scholasticorum Romanensium ineptiis & quisquiliis penitus expurgandæ, æmulis studiis laboribusque improbis adlaborant. Et hi enimvero passim ac gravissime cespitant, impingunt, labuntur in stabiliendis justi, decori, honesti regulis; in declarandis societatis civilis, & moralis vitæ officiis, in formandis ad honestatem, ac felicitatem humanis actibus; adeo ut nihil minus quam prætensam falsoque jactatam Naturalis Juris reformationem apud eos invenias, sed magis deformationem pessimam atque horribilem errorum colluvium, quibus ipsorum opuscula aut volumina grandiora frequenter avideque legendo, afflantur sensim bene multi ex nostratibus incauti, & Sacrarum Disciplinarum imperiti.

Sed quænam caussa tot, tantarumque allucinationum in hominibus tam eruditis, qui irregulari etiam beneficio (quod vetustæ Gentilitatis in Sophis minime obtigit) lucem beatissimam adspicere jam potuerunt, quam in hac temporum plenitudine exortus sol justitiæ Christus Orbi universo importavit? Ne diutius, & operosius disquiratur, quod mihi videtur esse in propatulo, ideo ab hujusmodi Novatoribus profecta, & propagata tum in Christianæ Religionis, tum in moralis civilisque conversationis perniciem innumera dogmata; quia præterquamquod falsis propriarum sectarum præjudiciis in transversum aguntur, superstitiosa nimis religione litant humanæ rationi, quasi ratum habentes, ex ingenitis naturæ luminibus omnem ferme morum honestatem in præsenti quoque corruptionis statu posse a nobis intelligi, ac definiri: quo utique posito necessum est & ipsos stultescere, quamvis putent dicantque se esse sapientes.

Ut ex mox dictis veritas manifesto constet, & quævis seu amarulenti seu invidi animi suspicio propulsetur, indicare præstat errores aliquos palpabiles ex multis, quos in novissimis Protestantium commentationibus notarunt ac sugillarunt nuperrime Orthodoxi duo Germaniæ Scriptores, quorum unus appositam ab aliis *Juri Naturali larvam detraxit*, alter vero eorumdem *principia ad crisim revocavit*. Incipiamus ab Hugone Grotio enucleante Naturalis Juris scita in celebri Opere *de Jure Belli, & Pacis*, quem tamquam coryphæum venerantur. 1. Moaomachiam, seu Duellum omni jure prohibitum, gemino in casu licere asseverat (*Lib. 2. cap. 15. §. 15.*) 2. Conjugii notionem assignat in hoc sitam, quod femina constituatur sub custodia maris, & fide data se obstringat: quæ concubinatui potest aptari, cum mutuum conjugum nexum, fidemque reciprocam non exprimat (*Lib. 2. cap. 2. §. 8.*) 3. Monogamiam, quamvis optimam & laudabilem, minime tamen a Deo præceptam in primæva Matrimonii institutione arbitratur (*ibidem §. 9.*) 4. Obligationem vitandi mendacii derivat ex tacito hominum pacto, & illius malitiam ex repugnantia cum jure penes audientem residente (*Lib. 3. cap. 1. §. 11.*) 5. Facta distinctione *Falsiloquii, & Mendacii mali*, quorum utrumque a Catholicis Theologis *formale mendacium*, ac *semper illicitum* reputatur, sustinet locutionem contra mentem, etiam animo fallendi & simulandi, inculpatam esse, quotiescunque proprium, vel alienum commodum, maxime publicum, eam exigat; tunc vero illicitum evadere mendacium, quando est cum alterius damno conjunctum: & hanc totam doctrinam monet Divinis Scripturis esse apprime conformem (*ibidem*). Quotusquisque porro est, qui non videat, sic patefactam latissimam viam mendaciis, simulationibus, restrictionibus mentalibus, ac destructam communem apud Ecclesiasticos Doctores divisionem mendacii *perniciosi, jocosi, officiosi*? nam secundi, & tertii generis locutiones a cogitatis diversæ reducuntur in tali systemate, ad simulationes, & falsiloquia licita. Hic error (*num. 314. & seq.*) impugnabitur.

Samuelem Puffendorfium examinemus, cui honores secundos deferunt iidem Protestantes. 1. Docet Juris Naturalis, cujus principium unicum est lumen rationis, finem, & usum intra terminos hujus vitæ coerceri, & tranquillitatem hujus vitæ pro fine ultimato haberi (*in Præf. de Off. Hom. & Civ. in Apol. & alibi*)

quo

quo admisso sequitur, naturali ratione non constare, Divinam Providentiam, quæ in præsenti vita non reddit malis omnibus condigna supplicia, nec præmia bonis, quid amplius utrisque rependere in futura vita: quod nedum Christianæ Fidei, sed & sanæ Philosophiæ contrarium est. 2. Postquam (*in Præf. ad cit. Lib. de off.* §. 9.) obligationes naturalis juris circa officia hominis erga se, & relate ad interiorem animi culturam, imperfecte admodum designavit, immo enormiter mutilavit (quod sane adversum scopum illius operis, instruentis & formantis hominem, cujus præcipua pars est animus rationalis) dicendo, jus naturæ solicitum non esse circa ea, quæ intra pectus latent, nec aliquem effectum foras producunt societati humanæ contrarium: & hac mutila ineptaque declaratione illud etiam insinuavit absurdum exinde necessario consequens, scilicet plures cogitationes & delectationes animi deliberatas; pertinentes scilicet ad triplicem concupiscentiam a D. Joanne (*Epist. 1. cap. 2.*) nominatam, non esse naturali jure illicitas, adeoque nec ullo Decalogi præcepto prohibitas; quippe haud paucæ illarum sunt, quæ civili externæque hominum societati nullatenus obsunt, ut delectatio de præterito aliquo somnio, aut adspectu impudico, vel de nocturna pollutione: postquam, inquam, hæc omnia male perfecit, tum pejus ad alia digreditur (*Lib. cit. cap. 5.* §. 3.) quæ licet ad scopum illius operis minime faciant, in quo naturalis Juris scientia traditur penitus sequestrata a Theologia revelata, sunt tamen valde consentanea malignæ indoli, qua Romanam insectatur Ecclesiam. Nam ubi officium præcipuum in animi cultura esse dixit, ut perniciosis opinionibus expurgetur, subinde in eo declarando verbis insidiosis impetit catholicos Articulos de Sacramentali Confessione, & Absolutione, de Indulgentia, de Purgatorio, de Suffragiis pro animabus mortuorum, & ejus generis aliis.

Idem Puffendorfius tradit. 3. (*De Jure nat. & gent. lib. 2. cap. 3. de Off. Hom. & Civ. cap. 3.*) originem, fundamentum, principium Legis Naturalis esse *Socialitatem* toti humano generi a Deo inditam; vi cujus desiderat quilibet homo ordinatam, & tranquillam ducere vitam cum aliis hominibus, quamque idcirco debet homo, quantum in se est, colere & servare; hinc vero definit, jure naturali esse *præcepta* omnia, quæ ad istam socialitatem faciunt; & eodem jure *vetita*, quæ eamdem turbant aut abrumpunt. Porro ejusmodi principium ex ovis, quæ jam posuerat Hugo Grotius, ab ipso Puffendorfio eductum, atque a Protestantibus plurimis, præsertim Vitriario & Bohemero deinceps tantopere decantatum, approbari nequit ab ullo Orthodoxo serio prudenterque cogitante: quippe, si penitus introspiciatur, immo secundum extimam etiam formam spectetur, plenus rimarum deprehenditur; unde in ipso quoque Lutheri grege plures validosque adversarios offendit, scilicet Heineccium, Coccejum, Leibnitium, aliosque. Ut enim brevibus dicamus, primum *cognitionis* principium ex constanti, & unanimi Metaphysicorum doctrina debet esse *verum universale adæquatum*. Principium autem socialitatis, præterquam quod duo supponat quæ sunt (*ex num. 18.*) falsissima, nimirum Juris Naturalis finem esse solam temporariam felicitatem, atque ejusdem Juris vim & usum ad solos ferme exteriores actus humanos reduci: ipso etiam Puffendorfio haud dissimulante non inservit ad detegenda, & statuenda directe & immediate officia hominis sive erga *Deum*, sive erga *seipsum*: immo nec universa officia erga *proximum* patefacit, utpote supponens, juxta prædictam falsam hypothesim, felicitatem externam, & temporalem tamquam finem socialitatis; ex quo patet, nec universale nec adæquatum esse. Quid quod solitariam vitam, cujus dignitatem & utilitatem tum Divinæ Litteræ, tum Sancti Patres commendant, & insigniores quoque Gentilitatis sapientes extulere, omnino eliminat ceu irrationalem, & inhumanam? 4. Contendit (*de Jur. Nat. & Gent. lib. 6. cap. 1.*) violata per adulterium conjugali fide competere parti læsæ jus faciendi divortium tam quoad thorum, quam quoad vinculum, ita ut licite possit ad alias nuptias transire; additque, nugatorium esse, quidquid ea de re in contrarium a Jure Pontificio statutum legitur.

Ad Christianum Thomasium accedamus, qui permagnæ æstimationis est apud catholicorum Eruditorum cœtum. Quamvis in secundis curis Operis de *Jurisprudentia Divina* nonnulla antea perperam scripta vel omnino expunxerit vel aliquatenus emendarit, inducta distinctione regularum, quarum alias *justi*, alias *decori & honesti* appellat; nihilominus multa posteris reliquit, quæ reapse merentur nigrum theta, etiamsi eorum aliqua post palinodiam retinuerit spectatis solis regulis *justi*: exempli manifesti loco sint sequentia in eodem opere contenta. Propugnat, naturali ratione nec satis cognosci, nec solide demonstrari. 1. Hominem debere Deo impendere cultum aliquem exteriorem laudis, invocationis, gratiarum actionis, ac similium pertinentium ad moralem virtutem religionis (*lib. 2. cap. 1. num. 20. & 27.*) quia nempe ex Historia Sacra, & Ecclesiastica patet, nunquam placuisse Deo cultum a ratione humana inventum; in qua tamen probatione temperandam esse universalitatem locutionis subinde monuit. 2. Divinas Leges non complecti deobligantem exceptionem necessitatis seu periculi extremi, cujusmodi esset decretum tyranni prohibentis sub pœna mortis cultum Dei publicum, (*lib. 2. cap. 2. num. 137.*) quia scilicet exempla Martyrum, quæ possunt in tali casu opponi, sunt heroica, & specialem instinctum Divinum præsupponunt. 3. Illicitam esse certis in casibus directam sui occisionem. (*ibid. num. 74.*) 4. Polyviriam seu polyandriam, quæ plures maritos uni eidem uxori copulatos supponit, adversari naturæ ac fini matrimonii (*lib. 3. cap. 2. num. 206.*) 5. Illicitum connubium in primo gradu consanguinitatis lineæ rectæ inter parentes & liberos (*ibid. num. 246.*) 6. Illicitum consensum in veneream delectationem momentaneam ex alterius congressu nefario (*lib. 2. cap. 2. num. 116.*) 7. Prohibitam omnem scortationem, etiam ad bestialitatem quæ pertinet, aut concubinatum, aut lenocinium (*lib. 3. c. 2. n. 143.*) ubi scortationis nomine designat quamlibet luxuriæ speciem excludentem prolis generationem, nomine vero concubinatus & lenocinii fornicationem, qua proles generari potest. Hæc, inquam, omnia inficiatur ostendi posse sola naturali ratione, adeoque vetita esse & mala spectatis regulis saltem

justi,

Justi, quæ juxta ipsum continent jus *stricte* sumptum.

Posset similiter produci accurata series errorum circa res morales, quos in suis commentariis disseminarunt reliqui Protestantes recentiores nominis fama satis clari. Verum, ne longius digrediamur ab instituto nostro, eos vel me tacente poterit quisque conjectando intelligere; si nimirum advertat, posteriores hosce Scriptores secutos esse presso pede Antesignanos illos, quorum malesanam doctrinam primis lineis jam designavimus; quippe, ut veteri tritoque fertur adagio, *non procul a proprio stipite poma cadunt*. Immo, quod magis mirandum! Discipuli isti haud raro magistrorum systemata ac theoremata sic intellexerunt, exposuerunt, propagarunt, ut vel recta scribentibus omnino errores affinxerint, vel perperam scribentibus novos addiderint errores; quod brevitatis caussa duplici dumtaxat exemplo declarabimus, petito ab uno Kemmerichio Puffendorfii interprete seu paraphraste. Hic enim (*in Elem. Juris Nat. & Gent. c. 6. §. 10.*) disserens de reparatione alieni damni, ex illo deducit, quod qui malum consilium alteri dat, unde proximis damnum emergit, peccet quidem, sed tamen ad compensationem damni minime teneatur, quia, ut damnum necessario fieret, non effecit: quod Puffendorfio prorsus affricatur, cum ipse alibi oppositum palam docuerit. Item, statuente Puffendorfio, adulterium, & malitiosam desertionem sufficere ad divortium & dissolutionem matrimonialis vinculis, idem Kemmerichius (*ib. c. 2. §. 6.*) hæc alia superaddit impedimenta, videlicet conjugum inimicitias capitales, sterilitatem, mores alterius intolerabiles. Lepidum vero est, aut si mavis insanum, quod in hujusmodi materia ex secundis Thomasii curis adnotavit Fleischerus (*in Inst. Jur. Nat. & Gent.*) quia alia præterea comminiscitur impedimenta, nempe Christum Dominum, dum apud Matthæum (*c. 5. & 19.*) adulterium dumtaxat memoravit tamquam caussam dimittendi uxorem, quam dimissionem ipse non pro solo divortio quoad thorum accipit, sed pro solutione matrimonialis nexus, contra constantem Catholicæ Ecclesiæ doctrinam in Trident. Conc. (*Sess. 24. de Matrimon. can. VII.*) expressam; Christum, inquam *non fuisse Legislatorem*, *sed merum Doctorem*.

Quicunque universa hæc, quæ circa Protestantium commentationes de Naturali Jurisprudentia observavimus oculo purgato voluerit perpendere, procul dubio agnoscet, easdem generatim & indefinite acceptas & valde mendosas esse, & plenas periculi; quamvis periculum fortasse non omnes, uti par est, animadvertant, qui eas versant diurna nocturnaque manu; atque, ut anacephalæosi quadam cuncta breviter perstringamus, hoc multiplici nomine tales judicandas existimo. 1. Quia ex calamo prodierunt Acatholicorum Auctorum, qui continere se nequeunt, quin (ut in Puffendorfio palam deteximus *num. 18.*) suarum sectarum virus diffundant subnata occasione, & oppositam Catholicæ Ecclesiæ doctrinam aut clanculum vellicent, aut manifesto coarguant. 2. Quia ad unum concordes videntur (ut in posteriore parte Articuli III. ostendemus) in ea tuenda hæresi, quæ supponit liberum hominis arbitrium contagione Adamitici peccati exspirasse quoad illas saltem actiones, quæ ad genus moris, & ad ordinem supernaturalem pertinent: unde principium extat omnis morum corruptelæ, adeoque & ipsius moralis Disciplinæ pernicies. 3. Quia plerique Tractationes suas ad solius humanæ rationis sæpe caligantis trutinam exigentes, non nisi temporariam præsentis vitæ felicitatem, & externa hominum officia spectant; qui scopus, ac methodus, præterquamquod hominem naturalia jura scire cupientem quoad medietatem solum informant, possunt item caussam præbere multis variisque deceptionibus circa reliqua officia, quæ solius revelatæ doctrinæ adminiculo vel absolute, vel perfecte percipiuntur.

Demum 4. Quia inter plurimos errores, quos in particularibus Juris Morumque materiis fovent Protestantes consensu ferme unanimi, duo præsertim numerantur, qui sunt magnæ amplitudinis, & innumeras humanæ vitæ actiones, si in praxi habeantur pro norma, inficere possunt. Unus Simulationes, Falsiloquia, Æquivocationes respicit, a quibus abesse putant (*n. 17.*) formalem malitiam mendacii, quotiescumque nostræ aut alienæ utilitati promovendæ inserviunt. Quod quam late pateat in tanta mentiendi proclivitate, & occasionibus fere continuis, nemo non videt. Alter ad Usuras refertur, quas pariter adeo pervagatas esse liqueat, ut iis solum concludantur limitibus, quibus humanum ac civile fittitur commercium. Nimirum ex mutuo licite honesteque percipi posse a mutuantibus lucrum aliquod moderatum, quoties Christianæ Caritatis regula non obstat, nec statuta municipalia Regionum vetant, Calvini præsertim gregales, ac plures etiam seu Lutheranæ, seu aliarum Sectarum novarum Scriptores passim sustinent; cujusmodi sunt potissime Molinæus, Salmasius, Broedersenius, (*a*) Gronovius, Noodt, Heinigius, Barbeyrac, quæ opinio & Juri qua naturali quave Divino, & communi perpetuæque doctrinæ Ecclesiæ e diametro repugnat; hinc enim edocemur *usuram esse, quodcumque sorti accedit, sive pecunia, sive esca, sive vestis sit* (ut inquit S. Ambrosius *lib. de Tobia c. 14.*) sive quid aliud pretio æstimabile, descendendo usque *ad aquæ guttam*, sicut in Sabaudiæ Senatu Vir Sapiens edixit, referente Cl. Honorato Leotardo in Opere de Usuris. Quare merito Benedictus XIV. Ponti-

(*a*) Recens Scriptor aliquibus fortasse incognitus, qui, etsi in fronte sui voluminis *De usuris licitis & illicitis*, an. 1743. excusi Batavis formis sine designatione loci, *Pastorem* se dicat *Romano Catholicum*, re ipsa tamen tutatur eorumdem Hæreticorum doctrinam, juxta declarationes iteratas Pontif. Sum. *Bened. XIV.* omnino pravam, & commenticiam. Ad personam, fidemque ejus quod attinet, characterem nullum designo; sed utramque Ecclesiæ, ac Dei judicio relinquo. Cæterum inscriptionem illam aperti mendacii redarguit eruditus Veronensis Petrus Ballarinus in vindiciis præclari sui operis *De jure naturali & Divino circa usuras* (*c. 1. n. 4.*) asseverans Pastorem fuisse Ultrajectina Ecclesia, qua vere Schismatica est, fautrixque Jansenianæ hæreseos.

Pontifex Summus, omniumque sæculorum memoria dignissimus, ubi advertit quorumdam etiam Orthodoxorum patrocinium accessisse tam desperatæ causæ, illam penitus dejecit (*in lib.* 10. *de Syn. Diœc. c.* 4. *atque in Litter. Encycl. ad Episc. Ital.* 1. *Nov. ann.* 1745.) declarans, ac definiens, omne auctarium, quod ultra sortem recipitur *præcise* vi mutui, ac seclusо legitimo titulo *ejus quod interest*, fœneratitia labe fœdari.

Haud minori vigilantia ac zelo tuendi avitam Ecclesiæ Doctrinam idem Pontifex Maximus (*in Constit.* Detestabilem 10. *Nov. an.* 1752.) solemniter proscripsit Propositiones varias, exitiosæ & toties ab Apostolica Sede anathematizatæ Duellorum licentiæ faventes, quas nonnulli Theologi Catholici dissemidabant honori magis fucato, quam solidæ veritati velificantes. Harum itidem diagramma aliquod jam expresserant Protestantes in suis de Naturali Jure scriptionibus, ut patet conferenti ambas postremas cum isto theoremate, quod inter alios Weberus, & Kemmerichius posuere Puffendorfium enucleantes (*L. de Off. Hom. & Civ. c.* 5.) *Duella in statu naturali non sunt injusta, si ad reparationem damni tendant.* Exinde magis clarescit, ad quos tandem scopulos allidant evanidæ illæ sanctiones justi honestive naturalis ab iis prodeuntes, qui sive ad vitandam Jurisprudentiæ Naturalis cum reliquis facultatibus confusionem, sive alias ob caussas, fidunt humanæ rationi, seposita auctoritate vere Theologica, cujus est imbecillitatem ipsius rationis sustentare, ac defectus supplere. Deprehenditur etiam ex dictis splendidum discrimen Ecclesiæ Romanæ a prophanis Hæreticorum Synagogis. Nam apud istas error semel exortus serpit ut cancer, illæsus adolescit, magisque roboratur. Illa vero, erroris incunabula perscrutando, eumdem ne increscat & prævaleat, tam in hostibus execratur, quam in filiis corrigit; quia reipsa mater, non noverca.

Porro dum calamum hucusque acuimus adversus Protestantes Scriptores, non illuc collimavit aut animus, aut sermo noster, ut eosdem vel universim traduceremus, quasi nil bonæ frugis protulerint in suis commentationibus, vel ea laude spoliaremus, quam apud eruditos nacti sunt ob curas, & labores excolendæ naturali Jurisprudentiæ impensos, vel malo consilio videantur nobis constituisse peculiarem Disciplinam ad Jus naturæ, & Gentium explanandum. Sunt hæc omnia ab animo nostro prorsus aliena, cum unicuique quod suum est, libentissime tribuamus. Hanc ipsam ob caussam, etsi Philosophos Ethnicos gravium errorum, & criminum insimulaverimus (*num.* 12. & 13.) haud inficiamur tamen multa ab iisdem valde congrua ac præclara morum præcepta tradita fuisse. Unde D. Augustinus (*De Civ. Dei l.* 8. *c.* 8. & 11.) Platonicos prolixe commendavit præsertim, quia *intelligentiam habuerunt, quæ Christianæ Scientiæ propinquavit*: eamque laudem Stoicis pariter dedere S. Gregorius Nazianzenus ad Eudoxium scribens, & illius discipulus S. Hieronymus, testantes *ipsos cum nostro dogmate in plerisque concordasse*.

Quæ nos unice sentimus, contendimus, mentibusque studiosæ Pubis altissime impressa percupimus (ne forte immodico novæ ac tantopere decantatæ facultatis amore illecta in perniciosorum errorum ambages incaute prolabatur, ac moribus subinde depravetur) sunt potius sequentia hæc. Nimirum etsi commendanda, & imitanda non videatur illorum Magistrorum methodus, qui in Philosophicis tradendis Theologicas doctrinas passim infarciunt, propterea quia singularum scientiarum oportet servare divortia, nec unam alteri temere permiscere; nihilominus non ita a revelata Theologia sequestranda mosum, jurisve naturalis Disciplina, ut piaculum credatur in statuendis istius placitis illam consulere, atque ex illa etiam, enata opportunitate aut necessitate, quidpiam assumere, quo istius vel obscuritates eliquentur, vel difficultates tollantur, vel emendentur nœvi, vel suppleantur defectus. Quantumcumque enim Philosophos & Jurisconsultos agere velimus, Christiani tamen esse nunquam cessamus; proinde æquum est, ut sapientiæ ac justitiæ præcepta non ad solam naturalis rationis libellam, sed potissimum ad Religionis normam exigamus, ne otiosa aut ludrica in nobis sit tanti nominis professio.

Quali quantoque jure nos talia exigamus, ipsimet inimici sint judices, quorum testimonia juvat hic subnectere. Ad Boeclerum, & Fortschium Lutheranæ professionis homines appellamus, quorum ambo prudenti consilio novas adornarunt editiones aureorum Librorum D. Ambrosii *de Officiis*. Boeclerus (*in Præf. edit. Argentin.*) sic loquitur. *Certe ad consummandam officiorum disciplinam, non sufficit a gentilibus dumtaxat tradita condiscere, sed omnino altius ascendendum est, quia nobis, qui de Christo nomen gerimus, non licet aliter bonos viros esse, quam ut simul boni Christiani simus (neque enim actionum ac vitæ finis extra ejus voluntatem ac leges, cui vivimus, & in quo vivimus, constitui potest). Itaque ex purissimis Theologiæ fontibus interpretatio officii; in quo ratio sibi relicta subinde deficit, aut hebescit, suppleri debet. Quam in rem egregius est Ambrosii nostri labor, sæpeque eo nomine a me commendatus.*

Fortschius vero (*Dissert.* 1. *in Offic. Ambr.* §. 21.) hæc habet: *Fontes, unde rationes probandi & demonstrandi petit Auctor, sunt partim lumen Naturæ, partim Scripturæ. Quamquam enim rectæ rationis decreta certitudine sua nitantur, utpote principiis primis practicis, & nobiscum natis innixa; in illorum tamen adplicatione facilis est aberratio; & quam infida sit ratio post lapsum, quamque lubrica etiam circa ipsa principia practica, vel ex eo judicari potest, quod integræ Gentes illorum vim praxi legumque constitutione contraria destruxere: nec moratiores, quas vocant, gentes in incorruptum Legis Naturæ, quæ principia illa practica complectitur, trahi possunt testimonium. Exempla collecta videas apud Georgium Calixtum de Theol. Moral. cap. de Legibus. Verissimum quoque est Seldeni judicium: Gentes Populosque similes interdum invicem mores non paucos, interdum vero plane contrarios amplexos esse etiam in rebus, circa quas Jus Naturæ seu hominum commune versari solet (velut in consanguineorum coitu, liberis exponendis, cæde humana, conjugiis aliis) eosque parili ratione mutasse, revocasse, ac pro libitu atque cæca & temeraria cupiditate novasse.*

Pergit eodem loco. *Divinum Numen summe providum humano generi de certiore agendi regula prospe-*

kit;

rit, *quam hactenus recta ratio mortalium se præstiterat*, *ac propterea Naturæ Leges peculiari revelatione repetit*, *sanxitque*.... *Fide igitur ac peculiari Dei disciplina*, *idest*, *Revelatione opus erat*, *quæ fluctuanti rationi succurreret*; *eidem clariorem lucem adderet*, *&* *refractarios motus Divini Spiritus efficacia compesceret suo modo*; *adeoque animus in doctrina de Officio certus redderetur*, *&* *immotus*. *Recte proinde Tertullianus lib. de Anima c. 1. ait*: *cui veritas comperta sine Deo*, *cui Deus cognitus sine Christo*, *cui Christus exploratus sine Spiritu Sancto*, *cui Spiritus Sanctus accommodatur sine fidei Sacramento*? *&* *Augustinus*, *lib. 3. contr. Academ. c. 6. cum Alipio colloquens inquit*: *Quis verum possit ostendere*, *abs te Alipi dictum est*, *a quo ne dissentiam magnopere mihi laborandum est*. *Etenim Numen aliquod aisti solum posse ostendere homini*, *quid sit verum*, *cum breviter tum etiam pie*: *&* (§. 15.) *Itaque valde nobis placet illud Ludovici Vives judicium*: *tutius hauriri Officia de Christiano pectore manantia quam de Gentilitio*: *lib. 1. de Tradend. Discipl. Non quod existimem Aristotelem vel Ciceronem scholis eliminandum esse*; *sed quod consultum*, *immo necessarium ducam*, *ut illorum præceptis & decretis addatur Christiana regula ad gravitatem*, *supplementum veritatis*, *morumque sanctitatem fundandam*. *Conjunctionem scholis suadeo*, *non confusionem*, *ne totum mutiletur in discentis damnum*, *cum pars aufertur*, *Philosophiæ & Ordinis causa*, *ut ajunt*.

Totam vero istam rem ad Sanctorum Patrum exempla referens ita scribit (§. 7.) *Paucissimi sunt*, *qui de veterum Ecclesiæ Doctorum scientia morali*, *&* *pia praxi cogitant*: *qui tamen eclectico quodam consilio*, *quicquid pretiosi fuit apud Gentiles*, *collegerunt*, *gravi judicio & esticrisi limarunt*, *ad normam veritatis examinarunt*, *&* *ad Christianam disciplinam ita transtulerunt*, *ut ex hac illud perficerent atque corrigerent*, *hanc vero vicissim ex illo illustrarent suo modo*, (Ac de D. Ambrosio nominatim §. 11. & 14.) subdit: *Ambrosius admirabilis est artifex*, *qui passim in hoc opere mira quadam temperie Luminis Naturalis & Scripturæ Sacræ radios miscet*, *nunc hanc ex illa illustrat*, *nunc illam ex hac confirmat*.... *Utroque & Aristotele*, *&* *Cicerone sublimior*, *qui instar Commentatoris Christiani est*. *Constituerant illi prudentiæ rationes partim ad Philosophiæ subtilitatem*, *partim ad societatis regulam*, *&* *privatum usum*. *Noster vero altius progressus Philosophiam plane divinam ac cælestem tradit*.

Quod si hæc omnia, quæ verissima, plane sunt ab ipsis Lutheranis acri judicio detecta, & laudabili confessione prædicata; ecquis jam non videt, valde importunas, & iniquas esse plurimorum aliorum Protestantium querimonias adversus Doctores Ecclesiasticos, & Scholarum præsertim nostrarum Theologos; quod scilicet in Moralibus pertractandis, ubi maxime Peripatetica Philosophia fuit cum Theologia Sacra conjuncta & ferruminata, temere permiscuerint Naturalem Jurisprudentiam, Ethicemque cum revelatis Disciplinis, & confusionem induxerint officiorum, quæ Hominis sunt, & Christiani? Mirandum, quod auctorum partes sibi arrogent, qui rei vel maxime existunt methodi vitiosissimæ hactenus a nobis descriptæ & sugillatæ! Obmurmurent isti, quantum volunt; teneant intrepide Orthodoxi Tractatores omnes seu Practicæ Philosophiæ, seu Moralis Theologiæ, præmonstratam ab Tertulliano, Ambrosio, Augustino, aliisque Ecclesiæ Luminaribus tum docendi, tum scribendi rationem, quæ vere decet Christianos sapientes, atque agendæ bonæ vitæ, beatæque adipiscendæ tuto inservit.

Itaque a Catholicis nostris Scholis procul facessant, sive dum Fidei dogmata declaranda, sive cum morum regulæ constituendæ sunt, adversæ, turbulentæ, insanæ illæ *Rationalium* & *non rationalium* factiones, nuper in Hollandia apud Acatholicos exortæ. Omnino persuasione nostra certissima unus idemque Deus & Pater luminum est, qui nobis & rationem indidit, & religionem manifestavit. Ex quo consequitur ut neutra alteram penitus excludere aut elidere, sed utraque potius suo modo mutuam sibi operam præstare debeat, in Disciplinis qua naturalibus quave Sacris. Id autem ut contingat citra præjudicium germanæ methodi in tradendis scientiis tenendæ, curabunt Magistri vere docti, prudentes, exercitati.

Quæ (*a. n.* 10. *hucusque*) disseruimus, ut multiplex Philosophiæ, ac Theologiæ moralis discrimen aperiremus, simulque modum & convenientem & proficuum interpretandi Naturalem Jurisprudentiam vindicaremus adversus Heterodoxos Scriptores in Septentrione famigeratos, eadem in unum recollecta argumentum perquam accommoda evadunt ad *utilitatem*, ac *necessitatem* demonstrandam alicujus doctrinæ *Supernaturalis*, seu *Divinitus Revelatæ*, quam nunc plures *Naturalistæ*, Angli præsertim & Batavi, præcedentium Incredulorum vestigia prementes mordicus recusant admittere: quamque Metaphysici nostri politiores & oculatiores scite defendunt in Disquisitione *de Dei Dominio*, ut scilicet viam sternant Dogmaticis Theologis sese comparantibus ad persuadendam Antiscripturariis extantiam, & auctoritatem Divinorum Librorum. Is enim labor in irritum cederet Theologis, nisi prius Metaphysici evincerent, hominis religionem veram perfectamque, unde plurimum elucet supremi Numinis in rationales creaturas dominium, innixam esse fundamento supremæ cujuspiam Revelationis.

At re quidem vera (ut jam incipiam auctoritate uti Summorum illorum virorum, quorum ducatum constanter sequi deliberavi) Bonaventura, Thomas, Scotus, Richardus de Mediavilla, ac reliqui veteris Scholæ Antesignani, tum in enarratione prologi Magistri Sententiarum, tum aliis in locis suorum Operum, cuncorditer provocarunt ad limitationem & imbecillitatem humanæ rationis in pervadendis veritatibus scitu necessariis, simulque ad plurimos ingentes errores, in quos constat prolapsos Gentilitatis Sapientes, ex solo rationis naturalis lumine de Deo, mundo, anima, beatitudine, virtutibus, affectibus, vitiis, philosophantes; ut sic argumento palmari adstruerent adversus incredulos omnes absolutam necessitatem revelatæ Doctrinæ, ac Theologiæ Supernaturalis: atque hinc deducerent; immenso Dei beneficio & maximo nostro emolumento universa, & quæ pervia & quæ impervia naturali rationi sunt, subjecta fuisse Fidei Supernaturali, ac Theologiæ revelatæ, *quæ est una scientia de omnibus rebus*, *&* *signis*, *in quantum ordinantur ad unum*, *quod est alpha*, *&* *omega*, ut scribit Doctor Seraphicus (*in Prolog. art.* 1. *q.* 1.)

In primis Scotus propositæ quæstionis momentosæ statum, quasi cum nostri temporis Naturalistis cominus congrederetur, sic ad vivum expressit, ac postea nervose illam dissolvit (Qu. I. Prol.) *Utrum sit necessarium specialem quamdam doctrinam supernaturalem homini viatori revelari, quam naturali intellectus lumine assequi nequeat? Varia profecto hac in re est Theologorum & Philosophorum (Aristotelis potissimum, & sequacium) opinio. Hi enim naturæ perfectionem plus quam oporteat, extollentes, supernaturalem negant perfectionem. Asserunt itaque nullam supernaturalem cognitionem homini pro hoc statu esse necessarium; sed quod per caussas naturales, quæ sunt intellectus, & objectum, omnem sibi necessariam cognitionem conquirere possit. Quibus refragantur Theologi auctoritatibus, primum Sacræ Scripturæ, & Sanctorum Patrum, deinde rationibus.*

Inter varia argumenta receptæ apud Theologos Sententiæ hæc profert. 1. Ex Scriptura: Baruch. c. 3. *Non est qui possit scire vias ejus (naturaliter videlicet), sed qui scit universa, novit eam. Unde consequens est, ut nullus sapientiam hanc habere possit, nisi a sciente universa, Deo videlicet. Proinde adnectit Propheta: Tradidit eam Jacob puero suo & Israel dilecto suo.* 2. Ex ratione: *Omni agenti per cognitionem necessaria est distincta cognitio sui finis: atqui homo ex naturalibus nequit distincte suum cognoscere finem: necessarium proinde est, ut supernaturaliter illi reveletur.* 3. Ex S. Augustino, qui (*lib.* 18. *de Civit. Dei cap.* 41.) inquit: *Quid agit, aut quo, vel qua, ut ad beatitudinem perveniatur, humana se porrigit infelicitas, si divina non ducit auctoritas?* alludens scilicet *ad innumerabiles controversias Philosophorum dissidentium, non de agris, & domibus, vel de quacunque pecuniaria ratione, sed de his rebus, quibus aut misere vivitur, aut beate;* in quibus *quidquid Philosophi quidam inter falsa, quæ opinati sunt, verum videre potuerunt nescientes fuere, ad quem finem, & quonam modo essent ista omnia referenda.*

D. Bonaventura idem argumentum prosequitur, & illustrat sequenti verborum serie, quæ brevitatis caussa sic connexa damus, cum sparsim, & aliis conjuncta occurrant (in ejus *Serm.* 6. & 7. *in Hexam.*) ubi verba Genes. *Vidit Deus lucem, quod esset bona, & divisit lucem a tenebris,* interpretatur in hoc mystico sensu. *Philosophi antiqui in tenebris fuerunt. Ad hoc venerunt nobiles eorum, quod esset principium, & finis, & ratio exemplaris; sed aliqui negarunt in ipsa prima caussa exemplaria rerum. Ex quo triplex intelligentia veritatis occultatur, scilicet veritas artis æternæ, divinæ providentiæ, & ruinæ Angelicæ. Ex quo sequitur triplex cæcitas, scilicet de æternitate Mundi, de unitate intellectus, de pœna & gloria. Hi ergo ceciderunt in errores, nec fuerunt divisi a tenebris, licet enim magna lux videretur in eis præcedentibus scientiis, tamen omnino extinguitur per errores prædictos.*

Pergit Seraphicus. *Alii Philosophi, qui fuerunt cultores unius Dei, quia omnia bona posuerunt in optimo Deo, qui posuerunt virtutes exemplares, a quibus fiunt virtutes Cardinales, videbantur illuminati; sed adhuc isti in tenebris fuerunt, quia non habuerunt lucem Fidei. Unde primo posuerunt falsam beatitudinis circulationem, secundo falsam præsentium meritorum sufficientiam, tertio internarum virium falsam incolumitatem. In has tres tenebras inciderunt, quia sine mediatore, idest, sine homine Christo philosophati sunt, quem nec venturum Prophetis, nec venisse Apostolis crediderunt; morbum nescierunt, caussam ignoraverunt, Medicum, & Medicinam non agnoverunt. E contra Fides purgat tenebras, docet morbum, sanat animam ponendo meritorum radices in Deo, cui placent, & sic proficit per fidem in spem certam per meritum Christi, non præsumptuose. Has radices ignoraverunt Philosophi. Fides ergo sola divisit lucem a tenebris. Nos autem habemus lucem Fidei; unde Apostolus: eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

Ne amicum ab amico separemus, quos peculiaris amor in uno crucifixo Domino arctissime conglutinavit, atque ex eadem subinde Magistrali Cathedra præcones reddidit eximiæ doctrinæ, qua universa eruditur Ecclesia, S. Bonavent. confestim excipiat Thomas Sanctus. Hic quæstionem eamdem pluribus in locis pertractans ea protulit momenta pro communi Theologica Sententia, quæ cordatum quemlibet movent, & adigunt, ut Revelationis supernæ necessitatem, utilitatemque non utcumque admittat, sed omnino extendat ad omne genus rerum, quas oportet homini præcognitas esse, ut recte operando possit tuto adipisci ultimum suum finem. Eum ad scopum in primis (*lib.* 1. *contra Gen. cap.* 4.) distinguit veritates duplicis ordinis. *Quædam namque vera sunt de Deo, quæ omnem facultatem humanæ rationis excedunt, ut Deum esse trinum, & unum; quædam vera sunt, ad quæ etiam ratio naturalis pertingere potest, sicut est Deum esse, Deum esse unum, & alia hujusmodi; quæ etiam Philosophi demonstrative de Deo probaverunt, ducti naturalis lumine rationis.*

Quoniam de iis veritatibus, quas naturalis ratio assequitur, nullum existit dubium, ad aliarum dumtaxat rationis captum transcendentium extantiam comprobandam adversus incredulos naturalistas varia subnectit argumenta, quorum postremum illud est. *Quod autem sint alia intelligibilia Divinorum, quæ humanæ rationis penitus excedant ingenium, manifeste apparet ex defectu, quem in rebus cognoscendis quotidie experimur. Rerum enim sensibilium plurimas proprietates ignoramus, earum proprietatum, quas sensu apprehendimus, rationem perfecte in pluribus invenire non possumus. Multo igitur amplius illius excellentissimæ Substantiæ transcendentis omnia intelligibilia humana ratio investigare non sufficit. Huic etiam consonat dictum Philosophi in l.* 2. *Metaphys. asserentis, quod intellectus noster sic se habet ad prima entium, quæ sunt manifestissima in natura, sicut oculus vespertilionis ad Solem. Huic etiam veritati Sacra Scriptura testimonium perhibet. Dicit enim* Job c. 36. *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. Non igitur omne, quod de Deo dicitur, quamvis ratione investigari non possit, statim quasi falsum est abjiciendum, ut Manichæi, & plures infidelium putaverunt.* Quod quidem nostro tempore *Sociniani* præsertim contendunt, statuentes pro Fidei regula humanam rationem; scilicet ut nihil reapse credant, & veterum Hæresiarcharum errores possint pro arbitrio suo assumere, & simplicioribus glaucoma offundere sua vana Christianæ Religionis professione.

His præstructis, ad utrumque genus veritatum necessa-

ceſſarium fuiſſe Divinæ Revelationis lumen oſtendit (ſequentibus duobus *cap.* 4. & 5.) *Duplici igitur veritate Divinorum intelligibilium exiſtente, una ad quam rationis inquiſitio pertingere poteſt, altera, quæ omne ingenium humanæ rationis excedit, utraque convenienter divinitus homini credenda proponitur: hoc autem de illa primo oſtendendum eſt, quæ inquiſitioni rationis per via eſſe poteſt; ne forte videatur, ex quo ratione haberi poteſt, fruſtra id ſupernaturali inſpiratione credendum traditum eſſe. Sequerentur tamen tria inconvenientia, ſi hujus veritas ſolummodo rationi inquirendæ relinqueretur. Unum eſt quod paucis hominibus cognitio Dei ineſſet. A fructu enim ſtudioſæ inquiſitionis, quæ eſt veritatis inventio, plurimi impediuntur tribus de cauſſis; quidam ſiquidem propter complexionis indiſpoſitionem, quidam neceſſitate rei familiaris, quidam pigritia. Secundum inconveniens, quod illi qui ad prædictæ veritatis cognitionem pervenirent, vix poſt longum tempus pertingerent, tum propter hujuſmodi veritatis profunditatem, tum propter multa, quæ præexiguntur. Tertium inconveniens, quod inveſtigationi rationis humanæ plerumque falſitas admiſcetur propter debilitatem intellectus noſtri in judicando, & phantaſmatum permixtionem. Salubriter ergo Divina providit Clementia, ut ea etiam, quæ ratio inveſtigare poteſt, fide tenenda præciperet; ut ſic omnes de facili poſſent divinæ cognitionis participes eſſe, & abſque dubitatione, & errore.*

Proſequitur (*cap.* 5.) loquens de veritatibus alterius ſuperioris ordinis. *Videtur autem quibuſdam fortaſſe non debere homini ad credendum proponi illa, quæ ratione inveſtigare non ſufficit: cum Divina Sapientia unicuique ſecundum modum ſuæ naturæ provideat. Et ideo demonſtrandum; quod neceſſarium ſit homini divinitus credenda proponi etiam illa, quæ rationem excedunt. Nullius enim deſiderio & ſtudio in aliquid tendit, niſi ſit ei præcognitum. Quia ergo ad altius bonum, quam experiri in præſenti vita poſſit humana fragilitas, homines per Divinam Providentiam ordinantur, ut in ſequentibus inveſtigabitur, oportet mentem evocari in aliquid altius, quam ratio noſtra in præſenti poſſit pertingere: ut ſic diſceret aliquid deſiderare, & ſtudio tendere in aliquid, quod totum ſtatum præſentis vitæ excedit: & hoc præcipue Chriſtianæ Religioni competit, quæ ſingulariter bona ſpiritualia & æterna promittit; unde & in ea plurima, humanum ſenſum excedentia, proponuntur.* Similia leguntur repetita etiam in Summa (*tum part.* 1. *q.* 1. *art.* 1. *tum* 2. 2. *q.* 2. *art.* 4.)

Demum Richardus de Mediavilla, qui ita fuit ſubtilis Magiſtri diſcipulus, ut ſimul etiam eſſet cultor Angelici, cujus propterea & ſententias ſæpe adoptavit, & mirabilem docendi perſpicuitatem feliciter eſt æmulatus (*lib.* 1. *q.* 1. *Prologi ſent.*) hæc ipſa, quæ ex D. Thom. hunc audivimus, decernit, ac brevibus probat, videlicet *Doctrinam Theologicam eſſe nobis neceſſariam principaliter propter illa, quæ de Deo non poſſunt a nobis cognoſci niſi per revelationem: & ex conſequenti etiam propter cognitionem aliorum, quæ de Deo poſſumus cognoſcere per humanam inveſtigationem, & propter excitationem noſtri affectus ad efficaciorem Dei dilectionem, quæ etiam juvat intellectum ad cognitionem.* Cum autem Scoto monente (*n.* 35.) *Gentiles Philoſophi naturæ perfectionem plus quam oporteт extollerent, ut ſupernaturalem perfectionem,* ac ſcientiam eliminarent; idcirco Richardus oſtendit deinceps, quidnam præſtare valeat Philoſophia tantopere decantata.

Cum dicis, quod Philoſophicæ Scientiæ ſufficienter ordinant animam, quia Philoſophia, ſicut dicit Algazael, non eſt niſi ordo animæ, dico quod non eſt verum per comparationem ad felicitatem veram, & ideo ſuper Philoſophicas fuit iſta doctrina Theologiæ neceſſaria ad ordinandum animum per comparationem ad felicitatem æternam, quæ eſt felicitas ſine miſeria: & etiam multum juvat, ut anima ordinetur per comparationem ad felicitatem politicam, & pluſquam Philoſophicæ ſcientiæ: Non nego tamen, quin Philoſophicæ doctrinæ juvent illis bene utentem ad ſe diſponendum ad futuram felicitatem. Unde ex Avicenna omnes Scientiæ conveniunt in una utilitate, quæ eſt acquiſitio perfectionis humanæ animæ in effectu præparantis eam ad felicitatem futuram.

Tum examinans elogium Tullii ajentis in Tuſculanis, *Philoſophiam mederi animis, inanes ſollicitudines detrahere, cupiditatibus liberare, pellere livores*, adeoque exterminare præcipuas duas peccatorum radices, quas D. Auguſt. ſuper Pſalm. reducit *ad amorem male inflammantem, & timorem male humiliantem*, hæc ſubdit: *Quod tu arguis per auctoritatem Tullii, Philoſophia liberat cupiditatibus, pellit timores, ſecundum quod habent impedire politicam felicitatem, de qua loquitur* Phil. lib. 1. Ethic. *& felicitatem contemplativam, quæ poteſt acquiri ex naturalibus, de qua loquitur* Phil. lib. 10. Ethic. *Quæ felicitates non ſunt felicitates niſi ſecundum quid; multis enim miſeriis ſunt permixtæ. Sed Sacra Scriptura*, adeoque etiam Theologia, quæ *Scientia eſt Sacræ Scripturæ ſubalternata* ex D. Bonav. (q. 2. Proleg.) *docet fugere cupiditates male inflammantes, & timores male humiliantes, ſecundum quod ſunt impedimenta deveniendi ad felicitatem veram, quæ conſiſtit eſſentialiter in clara Dei viſione, & perfecta ejus fruitione, & ſecuritatis perfectione, quæ felicitas ex puris naturalibus acquiri non poteſt. Et propterea magis juvatur homo per Theologiam, quam per Philoſophiam tantum.*

Jam vero ſatis non eſt perneceſſarias credere homini ad beatitudinem ſupernaturalem ordinato ſupernas Dei revelationes tum circa finem ultimum, tum circa media eidem aſſequendo neceſſaria, niſi quæ quales illæ ſint, & ubinam reperiantur expreſſæ, præterea ſciatur. Plures namque prophanæ Nationes, & Sectæ nefariæ poſſunt numerari, quæ illas jactitant, cum tamen reapſe non niſi aut dæmonum figmentis, aut hominum deliriis adhæreant. Ad evitandam in re iſta deceptionem omnem certa quædam ſigna attendi debent, quæ veram Divinamque revelationem tuto demonſtrant, atque a falſa quacunque ſecernunt. Solent ea a noſtratibus Theologis appellari *motiva credibilitatis*, ſeu rationes ad Fidem inducentes ſanæ mentis hominem; cumque (ut iidem opportuno loco accurate demonſtrant) ſolis illis Canonicis Scripturis aptari queant, quas ſervat Chriſtiana & Catholica Eccleſia: exinde diſcimus Doctrinæ divinitus revelatæ ſeriem in hujuſmodi Scripturis comprehenſam eſſe; adeoque ſupernaturalem Dei Religionem penes eum dumtaxat hominum cœtum extare, qui Eccleſiæ ipſius magiſterio edocti talibus credunt Scripturis, uti ſunt omnes illi, quibus, ut ait S. Pa-

cianus (epist. 1. ad Symphorianum) Christiani nomen est, Catholici vero cognomen, videlicet Romanæ Communionis Fideles.

Prædicta divinæ revelationis signa soli Sacræ Scripturæ aptissime convenientia Scotus præ cæteris ingeniose collegit, atque ad numerum octonarium revocavit (*Quæst. 2. Proleg.*) monens, eadem inservire posse *refellendis in communi innumeris hæresibus, Sacram Scripturam, vel ejus partem reprobantibus*. Sunt autem 1. *Prænunciatio Prophetica*. 2. *Scripturarum concordia*. 3. *Auctoritas scribentium*. 4. *Diligentia recipientium*. 5. *Rationabilitas contentorum*. 6. *Irrationabilitas singulorum errorum*, qui scilicet in Sectis Hereticorum, aut Infidelium extra Ecclesiam Catholicam defenduntur. 7. *Stabilitas Ecclesiæ*. 8. *Miraculorum auctoritas*. Quisquis singulorum explicationem desideret, integram illam Quæstionem percurrat, itemque Seraphicum Doctorem adeat, qui de plerisque disserit (*Serm. 9. in Hexamer.*) Inter posteriores Scriptores, qui hanc spartam ornarunt, digni sunt ut legantur Eminentiss. Cardin. Gotti in Opere *De Veritate Christianæ Religionis*, atque egregius simul Orator & Theologus P. Segnerius in Opere lingua nostra vernacula conscripto sub hoc titulo: *L'Incredulo senza scusa*.

Quandoquidem Fides Christiana, Sacra Scriptura, Teologia supernaturalis circa unam eamdemque Doctrinam nobis divinitus revelatam versantur, dubium suboriri potest, quomodo hæc tria inter se discernantur. D. Bonaventura (*Qu. 1. Prolog.*) ubi Libris Sententiarum, seu Theologicæ Scientiæ *Credibile* substernit ceu *universale subjectum*, sequentibus verbis illud diluit. *Credibile, secundum quod habet in se rationem primæ veritatis, cui fides assentit propter se, & super omnia pertinet ad habitum fidei. Secundum vero quod super rationem veritatis addit rationem auctoritatis, pertinet ad doctrinam Sacræ Scripturæ, de qua dicit Augustinus super Genes. ad lit. Quod major est ejus auctoritas, quam humani ingenii perspicuitas. Sed secundum quod supra rationem veritatis, & auctoritatis addit rationem probabilitatis, pertinet ad considerationem præsentis Libri, in quo ponuntur rationes probantes fidem nostram. Unde Magister dicit in Prologo, quod propositum suum est fidem nostram clypeis Davidicæ turris munire, hoc est, ad probandam fidem rationes adducere: non, inquam, fidem secundum habitum, sed secundum creditum. Et sic patet, quomodo differenter est fides de credibili, & libri de Canone Sacræ Scripturæ, & præsens Scriptura*. Atque hæc de Revelata Doctrina satis ac super quantum ad scopum nostrum.

Jam minime operosum erit genuinam ideam efformare Theologiæ moralis Christianæ, simulque legitimam methodum apprehendere illam pertractandi. Ea facultas est nobilissima atque utilissima, quæ tum rectæ Rationis dictamina, tum revelatæ præsertim Religionis decreta, ad omnem morum informationem, atque ad ultimi beatissimi Finis assecutionem pertinentia, sinu suo complectitur, & artificiosa methodo jamdiu in Scholas laudabiliter inducta proponit ac declarat, cunctas suas propositiones, quoad fieri potest, firmando aut effatis Sacræ Scripturæ, aut Ecclesiasticæ Traditionis & Confessionis monumentis; aut Conciliorum & Pontificum Summorum Canonibus, aut veterum Patrum & subsequentium Doctorum testimoniis, aut demum rationibus exinde deductis plausibili argumentatione: verbo, recurrendo ad *Locos Theologicos*, hoc est ad communes illos fontes, unde quoquot sunt veri nominis Theologi solent, ac debent probationes suorum dogmatum elicere, ut *potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere*, quemadmodum Apostolus loquitur (*in Epist. ad Titum cap. 1.*)

Nomine autem *Doctorum* Sanctis Patribus posteriorum, non qualescumque promiscue Scriptores, sed eos utique intelligere oportet, quos pro sua facultate ac modo constat benemeritos de Sacra Theologia, de Scholis Catholicis, de Ecclesia; utpote *enutritos verbis fidei, & bonæ doctrinæ* (1. ad Tim. cap. 4.) & *Magistros non prurientes auribus* (2. ad Tim. c. 4.) sed potius *amplectentes eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem* (ad Titum cap. 1.) proindeque palam seu voce, seu scriptis *loquentes, quæ decent sanam doctrinam* (cap. 2.) Hujusce namque ingenii, ac temperaturæ Theologi sunt, quorum auctoritas, ubi in aliquo morali dogmate adserendo simul conspirant aut universi, aut plerique insigniores, valde gravis ac ferme decretoria existit; quia tunc plus quam probabile exhibent judicium, sic ferre Ecclesiasticam traditionem, juxta regulam Tertulliani (*lib. de præscr.*) *quod apud omnes unum est, non est erratum, sed traditum*.

Hinc oppido falluntur, secumque alios præcipites trahunt, qui volentes doctrinis suis Moralibus probabilitatem *extrinsecam* quam possunt majorem conciliare, atque a suis systematibus longius avertere labem singularitatis sive novitatis, quam constat eamdem prorsus esse ac falsitatem juxta Vincentii Lirinensis monitum (*in Commonit. ad Hæres.*) *non dicas nova, sed nove*, magna cura Theologos scribunt seu ex propria, seu ex aliena Schola, & undequaque possunt, Fautores colligunt, non tam qualitatem quam copiam commilitonum attendendo, quasi non meritis pensandi forent Ecclesiastici Theologi, sed solum digitis numerandi. Ex quo fit, ut numerosum manipulum jam nacti, passim postea in fingendis suis thesibus nominent opinionem aut *communem*, aut *fere communem*, aut *communiorem*, cum tamen, si aucupatorum suffragiorum numerus exigatur ad theologicam computandi rationem, opiniones illæ habendæ sint longe minus communes, adeoque a quovis cordato Theologo deserendæ juxta D. Bonaventuræ præceptionem, qui (*Serm. 19. in Hexam.*) modum legitimum studendi assignans, & de Commentariis Theologorum Scholasticorum loquens ita scribit: *in Summis Magistrorum homo debet cavere, ut semper adhæreat viæ magis communi*.

Eam ad rem Cl. Prosper Fagnanus (*in 1. lib. Decret. de Const. C.* Ne innitaris *n. 347. 348. 476. & seq.*) plures recenset gravissimos Jurisperitos, ac Theologos, qui prædictum errorem reprehendunt. Inter alia, quæ ibidem profert testimonia, sunt hæc notatu digna. Joannes Major (*in 4. Sent. Qu. 2. Prol. 3.*) *Non semper habendus est oculus ad multitudinem dicentium, sed sapientiam cum numero considerabis, quia sicut duos vel tres debiliores valet unus fortis; sic unus oculatus materiam diligenter inquirens, tres alios inferiores valet*. Martinus Navarrus (*in Man. Confess. cap. 27. num. 289.*) *Communiorem existimarem illam opinionem, quam sex vel septem auctores classici*

rem

rem ex professo tractantes assererent, quam probatam a quinquaginta sola fere auctoritate priorum ductis; ut dicit Alexander relatus a Gomez quæst. 2. Proœm. Reg. Cancellariæ. Hinc laudatus Fagnanus, qui Summis sex Pontificibus strenuam navavat operam in hac Romana Curia, postquam *de jure verissimam* ostendit thesim, in qua statuit ex variantibus opinionibus *eligendam esse veriorem, & melioribus rationibus fulcitam*, relicta contraria tametsi *communi* in sensu indicato; hoc est a Scriptoribus asserta sola auctoritate aliorum ductis, confirmat eamdem thesim praxi ipsius Romanæ Curiæ, dicens (*num.* 347.) *Servatur tam in Rota, quæ communem opinionem non sequitur, quando apparet contrariam esse veriorem, & validioribus subnixam rationibus: quam in Sac. Congregatione Concilii, quæ propterea in casibus contingentibus sæpe mandavit, ut videretur de veritate communis opinionis.*

Porro autem, cum evidentia & inconcussa prorsus sint apud Catholicos & Sapientes omnes, quæcumque fuerunt superius tradita, partim de Revelatæ Doctrinæ præstantia, necessitate, utilitate (*num.* 24. *& seq.*) partim de Theologiæ Moralis indole, ejusque propria docendi methodo (*num.* 9. 10. 49. *& seq.*) mirari valde subit, qui fieri potuerit, ut postremis hisce temporibus, in quibus pleræque Artes ac Scientiæ, diutino squallore confectæ, feliciter restauratæ, & decori nativo restitutæ, complures Christiani nominis Theologi ac publici morum Magistri in pertractanda & edocenda hac Sacra Facultate Practica tam studiose humanis rationibus velificari, tantum coæqualium, & coævorum sibi Scriptorum opinamentis famæque deferre voluerunt, ut *Theologicos* communes Fontes seu Locos videantur ferme neglexisse: ac propterea non tam Scientiam, quæ vere Theologia Moralis sit, suis auctoribus aut sectatoribus tradidisse, quam Scientiæ istius larvam deformem, inconditam, infrugiferam; utpote magna ex parte expertem *Salutaris illius morum Disciplinæ*, quæ testimonio Tridentinorum Patrum (*sess.* 4.) *continetur in Libris scriptis, & sine scripto Traditionibus, quæ ab ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante, quasi per manus traditæ ad nos usque pervenerunt*: quibus quidem præsidiis ipsamet Œcumenica Synodus constanter usa est *in confirmandis Dogmatibus, & instaurandis in Ecclesia moribus.*

Dum talia *universim* dico (nulli nominatim sive Auctori, sive Scholæ, sive Cœtui detrahere, aut invidiam creare intendens, sed solo amore veritatis salutaris tuendæ, ac studiosæ Juventutis præmuniendæ desiderio) nihil utique ex meo cerebro fingo, nihil exaggero. Innotescunt ea cuncta per sese unicuique vel Litterariam Historiam legenti, quæ est de varia Theologiæ Moralis fortuna, vel ipsamet Auctorum hujusmodi volumina percurrenti, vel graves attendenti Romanorum Antistitum (*Alexandri VII. in Decret.* 7. *Sept.* 1665. *& Benedicti XIV. in Epist. Encycl.* 26. *Jun.* 1749.) querimonias *de luxuriantium ingeniorum licentia*, ac de *modo opinandi in rebus ad conscientiam pertinentibus, alieno omnino ab Evangelica simplicitate, Sanctorum Patrum Doctrina*; vel tandem seriem recognoscenti plurimarum propositionum, quas ab iisdem Auctoribus *noviter invectas*, primum florentissimæ Academiæ Lovaniensis, ac Parisiensis, dein Apostolica Romana Sedes confixere, ceu *Christianæ Disciplinæ relaxativas, & animarum perniciem inferentes*, (*Alexander VII. in Decret. cit.*) tamquam *laxas, & periculis plenas, falsas, scandalosas, perniciosas*, (*Bened. XIV. in Const.* Detestabilem 19. *Nov.* 1752.) *ut falsas, temerarias, piarum aurium offensivas, & hæresi proximas* (*Clem. XIII. in Decr. Congr. Gen. S. R. Inquisitionis*, 26. *Febr.* 1761.)

Sunt igitur, quæ obiter ac per transennam præmonuimus, & notissima & verissima, unde pluribus eadem comprobare haud necessarium; præsertim cum Viri in republica litteraria satis famigerati hanc operam jam occupaverint, & eorum censoria scripta sint longe lateque pervagata. Dolendum nobis magis est, quod ob hujuscemodi doctrinarum moralium flagitia (uti ergo reor, non ex perverso scribentium animo, sed ex illegitima studendi methodo profecta) vehementius increverit Ecclesiæ gemitus, cujus jam in pace amaritudo amarissima. Ipsa namque hinc vidit illatam Theologiæ Sacræ cladem, Christianæ Disciplinæ corruptelam, regenitis animabus perniciem; illinc audiit nedum plurium Filiorum graves questus, sed & procacia sibila inimicorum, qui (ut Eruditis probe compertum) ad ipsius contumeliam irrisionemque linguas & calamos in dies acuunt, hoc præsertim nomine, quod gremio suo sustineat tam ineptos Theologiæ commentatores, ac tantarum novitatum, errorum, subtilitatum architectos, qui ne in Porticu quidem Stoica plausum possent invenire. Itaque non absque caussa de Republica Christiana solliciti optimeque meriti Viri nihil aut frequentius aut ardentius desiderant, quam ut exactior & tum ad solidam Moralem scientiam, tum ad pietatem sinceram accommodatior methodus opinandi, docendi, scribendi teneatur ab universis Romanæ Communionis Theologis.

Profecto, quam absonum simulque periculosum sit res Theologicas pertractare, conscientiæ controversias examinare, forum Poli gubernare, utendo potius ratione vel auctoritate humana, quam Sacra Divinarum Litterarum, & Ecclesiasticorum Patrum oracula consulendo, quilibet intelligit qui vel solam callet *Theologiæ Revelatæ* definitionem. Audiatur, quæso, D. Bonav. (*Præfat. in Confession.*) *Cum, secundum B. Gregorium de Cura Pastorali, sit ars artium regimen animarum, & occultiora sint vulnera cogitationum, quam viscerum, horrendum profecto est videre quosdam Sacerdotes nostri temporis, qui Sacram Scripturam, in qua præfati regiminis ars sufficientissime traditur, & Jura Canonica, & scripta Doctorum, in quibus plenissime declaratur, vel per torporem legere negligunt, vel per ignorantiam nesciunt; & tamen cordis medicos in audiendis confessionibus se profiteri impudenter non metuunt: quando qui pigmentorum vim nesciunt, videri carnis medici erubescunt.* Ad quæ verba hanc apponit glossam perdoctus P. Christophorus a S. Joseph Collegii Salmanticens. Rector *in tract.* De Reg. Morum (*part.* 2. *quæst.* 2. *art.* 2.) *Hæc S. Bonav. qui ut Ecclesiæ lumen nobis ab ipsa Ecclesia proponitur: Si de solo Sacerdote particulari sic loquitur; quid diceret de Scriptore seu Doctore, qui pro animarum directione universaliter scribit & docet sine aliquo recursu ad Doctrinam Sacram, ut in plerisque Auctoribus patet?*

Sed

Sed multo antea S. Joannes Chrysostomus (*homil. 13. in 2. ad Corinth.*) quasi tale malum jam prospiceret, hæc protulit, quæ ad præsentem scopum faciunt perbelle. *Non igitur multorum opiniones habeamus, sed res ipsas, id est rei veritatem, inquiramus. Quomodo autem non absurdam propter pecunias aliis non credere, sed ipsas numerare, & supputare: pro rebus vero amplioribus sententiam sequi simpliciter, præsertim cum habeamus exactissimam trutinam, & gnomonem, & regulam, Divinarum, inquam, Legum assertionem? Et ideo obsecro, & oro omnes vos, ut relinquatis quidnam huic vel illi videatur, de quo his a Scripturis hæc omnia inquirite.* Ac merito quidem; *tanta est enim Christianorum profunditas Litterarum*, inquiebat S. August. (*Epist. 2. ad Volusianum*) *ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere.* Hinc cum variis ipse difficultatum fluctibus pulsaretur circa substantiam Dei incorpoream, & immensam, quam olim ex Platonicis Libris didicerat, sola Scripturarum lectione fatetur se ex iisdem feliciter emersisse (*Lib. 7. Confess. cap. 20. & 21.*) *Avidissime arripui venerabilem stylum spiritus tui, & præ cæteris Apostolum Paulum, & perierunt illæ quæstiones. In illos libros me propterea, priusquam Scripturas tuas considerarem, credo voluisti incurrere, ut cum postea in Libris tuis mansuefactus essem, discernerem atque distinguerem, quid interesset inter præsumptionem, & confessionem, inter videntes quo eundum sit, nec videntes qua, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernendam, sed & inhabitandam.*

Minoris tamen mali loco habendum foret, si insalutatis ferme Scripturis Patribusque, quasi exoticis aut supervacaneis, morum doctrina exposita fuisset (quod a non paucis posterioris ævi Auctoribus factitatum fuisse negari certe non potest, quicunque demum ii sint; quod perscrutari minime ad me attinet). Pernicies longe major, ac plane intoleranda in eo versatur, quod tum Scripturarum, tum Patrum testimonia fuerint quidem agnita, & producta sæpissime a Moralibus Tractatoribus; sed subinde ad eos sensus contorta, qui vel ipsis magis arridebant, vel probati erant Amicis, quibus non affectu aut obsequio solum, sed doctrina quoque gratificari, & indulgere cura erat præcipua. Quonam præcise tempore prodierint tam male feriati Theologi, haud cogas me divinare; Davus sum enim, non Œdipus. Satis tibi scire, eos revera extitisse; non ætate quidem Sophorum Gentilium, apud quos alte invaluerant præclara Platonis, & Euripidis monita a Stobæo consignata (*in Epitom. Locor. Com.*) *Non quis dixerit, sed quam recte dicatur, in quærenda veritate perpendendum. Qui ut complaceant, & delectent te, verba faciunt, eos tamquam malos præ foribus excludito*: sed multo post inchoatam Æram Christianam. Quod si hoc minime tibi persuadere potes, adi P. Albertum de Albertis pietatis doctrinæque laude conspicuum Scriptorem, qui scenam totius rei tibi aperiet, ita ut nequeas amplius ambigere.

Hæc profert laudatus Scriptor (*Præl. ad tract. de Ornatu Mulier. num. 1.*) non utique aerem verberans, sed homines alloquens & reprehendens. *Non pauci qui Moralium quæstionum arbitros sese constituunt, atque inter Theologos irrepere, & censeri cupiunt sæpenumero, quamvis Divinarum Litterarum, priscorumque Patrum sententia perspicua in controversia aliqua ex adverso obluctetur; nihilominus ut nescio quibus suis placitis, nullo fundamento etiam innixis, serviliter ancillentur, suaque dogmata, quæ semel imbiberunt, præfracte tueantur, vim plane apertam tam Sacris Codicibus, quam Patrum monumentis inferre, utrosque torquere, eludere, inflectere, laxare, ac traducere minime dubitant. Si quam enim mundi corruptelam valde usitatam Scriptura Sacrosancta, & Patres improbant damnantque: ii omnem operam studiumque, quo hominum gratiam aucupentur, ejusdem corruptelæ patrocinio suscipiendo impendunt; atque ut impendant, eamdem Scripturam, & Patres ludibrio, quam religioni, habere malunt, ne dicam prodere. Hæc vero carnis prudentia ipsissima illa est* (concludit num. 6.) *quæ in animarum judicio ferendo personas hominum intuetur, quæ pro panis bucella veritatem deserit .... at enim hæc & inimica Deo, & mors est ex Apostolo.* Putasne Christum Dominum fuisse crucis supplicio damnandum, si prædicatione sua (quod erat ceteroquin a Deo alienum) adblandiri voluisset Primoribus illis, qui super cathedram Moysi tunc sedebant?

Verum non videtur consultum diutius immorari in referendis damnis probrisque Sacræ Theologiæ Morali illatis superiore memoria. E re magis erit curatius pervidere, quanam via nobis omnibus sit deinceps incedendum, ne ab officii nostri religione declinemus. Notus enim apologus a D. August. (*Epistol. 29. ad Hier.*) expressus, *cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quam suffocaret ne loqueretur, accessit alius, & eo viso admirans ait: quomodo huc cecidisti? At ille, obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quomodo huc ceciderim quæras.* Porro ad votum nos rectissime instruet Summus Pontifex, & Universalis Ecclesiæ Magister, CLEMENS XIII. Sanctæ memoriæ, qui (*in Epist. Encycl. ad Univ. Episcop. 14. Septemb. ann. 1758.*) hanc studendi formam Ecclesiasticis Pastoribus, quo morum sanctimonia simul & doctrinæ luce resplendeant, præscribit inviolate servandam. *Ad puros sanctosque mores accedat oportet digna Ecclesiastico homine ab iis percepta doctrina. Scripturas cognitas habeant: omnis enim* (2. ad Timoth. 3.) *Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Sacrum igitur utriusque Fœderis Codicem, Ecclesiæ traditiones, Sanctorumque Patrum scripta, velut fontes, adeant; unde pura, & incorrupta Fidei, morumque doctrina profunditur.*

Eadem ipsa pridem inculcaverat Spectatissimo Clero Patavino (*in Epist. Pastor. hinc scripta an. 1743.*) ad illius Ecclesiæ regimen incredibili omnium bonorum gaudio assumptus: *Divinas Paginas, Sacrosancta Concilii Tridentini, Prædecessorum nostrorum Decreta, familiares Sanctorum Patrum & præsertim Chrysostomi conciones, Acta Mediolanensis Ecclesiæ Rectoribus animarum maxime utilia, & Sancti Caroli Borromæi spiritu plena, saniores morum Regulas ex limpidissimis fontibus haustas, Romanum Catechismum, & Rituale*

Parochorum, diurna nocturnaque manu versare vobis summopere commendamus, ut decet dispensatores mysteriorum Dei. Hæc sunt sapientissima præscripta Antistitis Supremi, quibus si parebunt Ecclesiastici Viri, Sacrarumque Disciplinarum studiosi (parere autem omnino debent omnes) nullum dubium, quin brevi intervallo præclaram illius sanæ Doctrinæ supellectilem sint habituri, quam calamo Apostoli Timotheum ac Titum instituentis (*n.* 50.) delineavimus; sicque futurum sit optime consultum & Moralis Theologiæ dignitati, & Ecclesiæ decori, & Fidelium utilitati.

Ut autem Moralis quisque Theologus haurire feliciter possit ex indicatis *limpidissimis fontibus saniores morum Regulas*, quas Bened. XIV. ejus Prædecessor *sententias* vocaverat, *quibus magis suffragatur ratio, & auctoritas favet* (*in Epist. Encycl. super præparat. ad Jubil.* 26. *Jun.* 1749.) omnino certa quadam methodo opus est, qua cogitationes, sermocinationes, exercitationes nostræ invicem rite disponantur, ad hujusmodi finem assequendum. At undenam licebit repetere scientificam istam methodum? in ea statuenda determinandaque *non simus prudentes apud nosmetipsos* (ad Rom. c. 12.) *sed os prudentis quæramus in Ecclesia, & verba illius cogitemus in cordibus nostris* (Eccles. c. 21.) Christus quippe Ecclesiæ dedit *Pastores & Doctores, ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento Doctrinæ* (ad Eph. cap. 4.) Quod ad me attinet, ex Prudentibus istis unum hic seligo, & propono *honorabilem cultu, & consiliarium & sapientem de architectis, & prudentem eloquii mystici* (Isa. c. 3.) Bonaventuram scilicet, qui (*Serm.* 19. *in Hexam.*) modum studendi accurate demonstrat cupientibus (*Eccles. c.* 1.) *scire prudentiam, atque doctrinam*.

Admonet ibidem Seraphicus Doctor *oportere nos operari in Sacra Scriptura, & exercitare intellectum*, secus ac multi faciunt, *exercitantes corpus, non ingenium*. Mox indicat, *modum studendi debere habere quatuor conditiones*; scilicet *ordinem, assiduitatem, complacentiam, commensurationem*. Ac de prima eaque præcipua conditione hæc docet. *Ordo diversimode traditur a diversis, sed oportet ordinate procedere, ne de primo faciant posterius vel e converso. Sunt ergo quatuor genera Scripturarum, circa quæ oportet ordinate procedere, & exerceri. Primi libri sunt Sacræ Scripturæ, secundi libri sunt Originalia Sanctorum, tertii Sententiæ Magistrorum, quarti Doctrinarum Mundalium, sive Philosophorum. Qui ergo vult discere, quærat scientiam in fonte; quia apud Philosophos non est scientia ad dandam remissionem peccatorum; nec apud Summas Magistrorum, quia illi ab originalibus extraxerunt; originalia autem a Sacra Scriptura: unde dicit Augustinus, quod ipse decipi potest, & alii; sed ibi est fides tanta, quod ibi non potest esse deceptio.*

Tum de singulis quatuor Scripturarum speciebus differens ita progreditur. *Primum igitur est, quod homo habeat Scripturam non sicut Judæus, qui solum vult corticem: ad hanc etiam intelligentiam non potest homo pervenire per se, sed per alios, quibus Deus revelavit: scilicet per originalia Sanctorum, & Augustini, Hieronymi, & aliorum: oportet ergo currere ad originalia Sanctorum. Sed quia ista sunt difficillima, ideo necesse sunt Summæ Magistrorum, in quibus elucidantur difficultates: sed cavendum est de multitudine scriptorum. Et quia ista scripta adducunt Philosophorum verba, necesse est quod homo sciat, vel supponat ista. Est periculum descendere ad originalia, quia pulcher sermo est originalium; sermo autem Scripturæ non ponit sermonem ita pulchrum, unde si dimittis scripturam in libris Augustini studens, ipse non habet pro bono, sicut nec Paulus nomen illorum, qui nomine Pauli baptizabantur. Sacra Scriptura in magna cautela legenda est. Majus autem periculum descendere ad summas Magistrorum, quia aliquando magnus est in eis error, & credunt se habere & intelligere originalia, & non intelligunt, immo eis contradicunt. Unde sicut fatuus esset, qui vellet semper immorari circa tractatus, & nunquam accedere ad textum, sic est de summis Magistrorum: in his autem homo debet cavere, ut semper adhæreat viæ magis communi. Descendere autem ad Philosophiam est maximum periculum, non amplius revertendum est in Ægyptum. Magistri cavere debent, ne nimis commendent, & appretientur dicta Philosophorum; ne hac ratione populus revertatur in Ægyptum, & exemplo eorum dimittant aquas Siloe, in quibus est summa perfectio, & vadant ad aquas Philosophorum, in quibus est periculosa deceptio. Est ergo ordo, ut prius studeat homo in Scriptura Sacra, quantum ad litteralem sensum; post in originalibus, & ista subjiciat Sacræ Scripturæ; similiter in scriptis Magistrorum, & in Scripturis Philosophorum, sed transeundo & furando, quasi ibi non permanendo.*

Perpendatur nunc, si placet, num ordinem modumque istum studendi a Seraphico Doctore tam scite præostensum, ac reliquorum veterum Sapientum calculo usque firmatum, religiose custodierint Morales Tractatores & conscientiarum Moderatores, seu a Romanis Pontificibus designati (num. 54.) seu alii, qui deinceps ipsorum vestigia impleverunt, videlicet, an ad comparandam *dignam Ecclesiastico homine doctrinam, & saniores morum regulas*, uti prælaudatus (num. 60.) Pontifex Max. loquitur, aliis etiam suadendas, *quæsierint scientiam in fontem Scripturarum, ubi non est deceptio*: An concurrerint *ad originalia Sanctorum Patrum, quibus Deus revelavit* sensum Scripturarum: An adierint etiam *Summas Magistrorum, in quibus elucidantur difficultates*, quæ sæpe occurrunt in *difficillimis originalibus Sanctorum*: An in iisdem *Magistris* sequendis *adhæserint semper viæ magis communi*, ubi ipso variantes & discordantes invicem deprehendebant: Demum an *ad Philosophiam* ac rationem naturalem caute *descenderint*, scilicet *transeundo, & furando, non ibi permanendo*. Quilibet propriis oculis, modo non cæcutiat, poterit hæc singula dispicere.

Ex hactenus dictis (*num.* 53. *& seq.*) illud legitima ratiocinationis lege deducitur, eos præclarum *Theologi* nomen jure sibi vindicare minime posse, qui in adstruendis explicandisque morum regulis ad Revelatam Theologiam pertinentibus vix solent ad eas sedes confugere, unde Theologia seu Dogmatica seu Moralis haurit argumenta sibi propria; sed plerumque res suas conficere amant vel naturalibus rationibus, vel auctoritate pure humana. Quare quisquis in *sortem Domini* vocatus morales notitias proprio statui, aut officio convenientes nancisci peroptat,

voti

voti compos haud fiet unquam; si illorum commentariis ita se mancipet, ut valedicat aliis veræ litteraturæ Ecclesiasticæ monumentis; quia discipulum se facit Librorum, in quibus *est periculosa deceptio*, quamvis Auctores religione, pietate, eruditione, aliisve nominibus possint esse conspicui. Non hæc est Clericorum propria lectio, non istud studium, ut ex recitatis jam testimoniis Patrum, & Pontificum liquet: quibus hoc alterum addatur Julii I. (in Epist. ad Clerum Orientalem) *Nolite errare, Fratres mei Dilectissimi. Doctrinis variis, & peregrinis nolite abduci. En instituta Apostolorum, & Apostolicorum Virorum, Canonesque habetis; his fruimini, ut his freti & armati contra cuncta inimicorum jacula persistere valeatis.*

Nec sane desunt inter recentioris etiam ætatis scriptores, qui permagno Reipublicæ Litterariæ ac ipsius Ecclesiæ bono, salutarem morum doctrinam pro dignitate edisserere, atque ad normam Divinarum Litterarum, Sanctorum Patrum, Canonum Ecclesiasticorum constanter exigere solent: ut propterea familiaris eorum lectio videatur cunctis commendanda, qui avent vere sapere, & aliunde tanti non sunt, ut possint proprio marte morales regulas immediate deducere ex illis primariis Theologiæ fontibus. Ast neque pro ejusmodi florulentis Theologis cuipiam ita me vadem constituo, ut sentiam ipsorum libros posse inoffenso pede decurri, aut quaslibet opiniones tuto prudenterque approbari; multiplici namque experimento constat, & ipsos persæpe veritatem acu minime attigisse. Hoc dum observo & observari volo, nec ipsi, nec eorum fautores idcirco habebunt, unde jure mihi succenseant. *Neque enim*, monet, & confortat me Augustinus omnibus anteponendus, (Ep. 111. ad Fontunatianum) *quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum & laudatorum hominum, velut Scripturas Canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere; si forte invenerimus quod aliter senserint, quam veritas habet, Divino adjutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum.*

Itaque, ut idem ait Augustinus, *deposita dissensionis amaritudine, & fraternæ charitatis suavitate servata, diligenti, & tranquilla consideratione quæramus*, quænam caussæ subesse possint, cur & qui Divina passim eructant Eloquia, ac plurima Sanctorum testimonia velut munitissimam castrorum aciem ostentant, nihilominus haud infrequentia patiantur deliquia. Eæ multæ, ac variæ sunt, non equidem meo judicio puro putoque, quod certe nullius ponderis est; sed subtili & accurata animadversione Virorum aliorum, quorum auctoritas permagna, singularis probitas, solida scientia. *Prima* caussa, eaque valde generalis: quia commemorati Theologi & ipsi *homines* sunt ex Adamo prognati, adeoque cum infirmitatis communis participes, tum obnoxii præjudiciis propriæ Nationis, Sectæ, Scholæ, Instituti: ob quæ facillimus est lapsus in errores, *perit enim omne judicium, cum res transit in affectum*, ex Seneca apud Seraphicum (*Comp. Theolog. Verit. lib. 2. cap. 52.*) Extant hanc ad rem in Ecclesiastica Historia ferme innumera exempla.

Secunda caussa, etiam late patet; quia fieri potest, ut ad scribendum animum adpellant nonnulli, zelo magis perciti quam exacta scientia instructi, sicque progrediantur ad præscribenda, quæ non sunt reapse intra necessitatem legis conclusa, vel ad vetanda, quæ per sese labe carent. Quam quidem ad rem D. Ambrosius (*serm. 2. in Ps. 118.*) ita scripsit: *sunt in nobis, qui habent timorem Dei, sed non secundum scientiam, statuentes duriora præcepta, quæ non potest humana conditio sustinere: timor in eo est, quia videntur sibi consulere disciplinæ, opus virtutis exigere; sed inscitia in eo est, quia non compatiuntur naturæ, non æstimant possibilitatem.* Pariter Seraphicus (*Expos. in cap. 2. Joann.*) inquit: *Secundum Gregorium nullum Omnipotenti Deo sacrificium tale est, quale zelus animarum; debet tamen zelus esse regulatus recta scientia, ne contingat illud: æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. Unde Bernardus: quo fervidior est zelus, eo magis scientia est necessaria: dilectio, & cognitio sunt necessariæ cum zelo, illa ne infler, ista ne erret.* Inde est, quod Benedictus XIV. (*in Opere de Synod. Diœc.*) nihil frequentius reprehendat, quam leges, statuta, præcepta inferiorum Pastorum, zelum magis quam rectam scientiam, providamque discretionem spirantia.

Tertia caussa sic patescit. Cum Divinas Litteras, primævorum Patrum Commentaria, Ecclesiasticas Sanctiones, præsertim antiquiores, rite nunc assequi & interpretari difficile admodum sit; eo quod res tanta necessario postulet acre ingenium, omnigenam exquisitamque eruditionem, strenuum laborem, diutinam exercitationem, & plura alia adminicula non omnibus passim communia; inde fit, ut aliqui Theologiæ tractatores non eo, quo proprie valent, sensu accipiant, & usurpant Testimonia Sacra serie longa producta; sicque dum ad præconceptas suas opiniones eadem inflectunt, videntur cum sibi tum aliis minus oculatis, revelatam Dei & Ecclesiæ doctrinam proponere, reapse tamen, quod mere humanum est verbum, venditant. Quadrant ad hoc verba superiora (num. 64.) Seraphici Doctoris, qui postquam Summis Scholasticorum Magistrorum *elucidari* dixit *difficultates* occurrentes in operibus veterum Patrum Scripturas Sacras explicantium, mox advertit ejusmodi Summas *non vacare periculo; quia aliquando magnus est in eis error, & credunt magistri se habere, & intelligere originalia, & non intelligunt, immo eis contradicunt.*

Divinorum Codicum, & Ecclesiasticorum monumentorum genuina & accurata intelligentia, non ex mero verborum cortice, neque ex uno alterove textu præcise sumenda, sed potissimum ex scopo scribentium, ex circumstantiis scribendi, ex integra sermonum serie, & operum œconomia. Hæc & similia caute animadvertenda admonet jus ipsum Canonicum, (*part. 2. Decr. dist. 29.*) ubi sequentes traduntur regulæ. 1. Ex S. Hieronymo; *Sacræ Scripturæ juxta diversitatem locorum, & temporum, & hominum, quibus scriptæ sunt, diversas & caussas & argumenta, & origines habent.* 2. Ex S. Gregorio M. *Regulæ Sanctorum Patrum pro tempore, loco, persona, & negotio instante necessitate traditæ sunt.* 3. Ex S. Isidoro: *pleraque capitula*, scilicet Juris Canonici, *ex causs*

causſa, ex perſona, ex loco, ex tempore conſideranda ſunt, quorum modi quia medullitus non indagantur, in erroris labyrinthum nonnulli intricando impingunt; cum ante judicant quam intelligant, ante inculpant quam iterando lecta perquirant. 4. Addatur hæc alia ex Seraphico de Scriptura ſic loquente (*Serm. 19. in Hexam.*) *Tota Scriptura eſt quaſi una cythara, & ſicut chorda per ſe non facit harmoniam, ſed cum aliis, ſimiliter unus locus Scripturæ dependet ab alio, immo unum locum reſpiciunt mille loca.*

Quoad veteres Eccleſiæ Patres ſpeciatim, Regulas octo aſſignat Bened. XIV. (*in Opere de Beatif. tom. 2. lib. 2. c. 18. num. 8.*) quas præſtabit habere perſpectas. Quod vero generatim omnes ſpectat Auctores, has docet adhibendas cautelas, quas (*num. 9.*) iis præſertim proponit, quibus a Superioribus onus imponitur examinandi opera ab aliquo Scriptore Catholico compoſita. *Scriptoris mentem non ex aliqua particula, ſed ex tota Scripturæ textura reviſores pronuntiabunt. Photio ſiquidem auctore S. Eulogius Alexandrinus legem conſtituit: ſcripta dijudicare non oportere ex parte, neque fragmenta quædam ſumendo ex his detorta de Scriptoris mente judicium ferendum.* Item *benignitatem debent, quantum fieri poteſt, ſeveritati adjungere, & meminiſſe celeberrimi dicti Petri Abaelardi, qui in Apologetico ait: notum proverbium eſt, nil tam bene dictum, quod non poſſit depravari: Et profecto ſicuti prudentis eſt, inquit Lamindus Pritanius* (de Ingen. moder. lib. 2.) *caute omnia perpendere, & quantum poteſt errorem aut errorum atque vitiorum cauſſam in libris damnare: ſic a prudentia diſcedit, qui tam caute agere vult, ut in ſcrupulos poſtea & cavillationes, & aſperitatem nimiam ſe proripi non animadvertat.*

Pergit ſapientiſſimus Pontifex. *Debent quoque de alienis ſententiis judicium non ex ſua, vel ſuorum opinione ferre; ſed agnoſcere libenter probabilitatem doctrinæ, a qua alioquin abhorrent: Quocirca Alphonſus de Caſtro* (lib. 1. contr. Hær. c. 7.) *ait: Sunt plerique, qui ſic afficiuntur aliquorum hominum ſcriptis, ut ſi forte quempiam viderint, qui vel digito tranſverſo ab eorum ſententia diſcedat, hæreſim inclament. Quare fateor, me non poſſe cohibere iracundiam, quoties video aliquos ita addictos hominum aliquorum ſcriptis, ut impium autument, ſi vel in modica re quis ab eorum ſententia diſcedat. Volunt enim hominum ſcripta, velut Divorum oracula, recipi, illumque honorem eis exhiberi, qui ſolis Sacris Litteris debetur. Non enim juravimus in verba hominum, ſed in verba Dei: Ideo ad rem noſtram quadrant aſſerta Joan. Franciſci de Pavinis in relatione cauſſæ S. Bonaventuræ* (par. 2. a. 2.) *ubi poſtquam laudibus extulit Sancti doctrinam, concludit non eſſe curandum, ſi aliqui Theologi illi adverſentur; cum judicium ferendum ſit, non juxta eorum placitum, ſed juxta regulas Eccleſiæ.*

Jam vero ex duabus potiſſimum cauſſis (*num. 69. & 70.*) memoratis, ni ego fallor, turpiſſime, repetenda videtur ſcaturigo nimii cujuſpiam rigoris in præfigendis morum ac Diſciplinæ Chriſtianæ regulis, ad quem ſenſim declinarunt haud pauci recentes Scriptores, qui Theologiam egregia cæteroquin methodo tradidere, & plurima optimæ frugis ex Sacræ Antiquitatis promptuari[illegible] in lucem edidere. Inde eſt, ut ipſorum quoque libros non ſine delectu ſententiarum legendos probandoſque (*num. 67.*) præmonuerim; quod utique, pro ſolo veritatis amore a me prolatum, haud ferent gravate quicumque eos in deliciis habent. Quod ſi præterea extant Scriptores alii, qui conſulto ſeveritatem doctrinarum moralium affectant ex tumore, aut etiam, cum *orthodoxia* a nobis diſcrepent, ut videantur quod non ſunt; tunc iſtos, utpote *habentes in ſe vitia clauſa ſimulatione exterioris virtutis palliata*, ſicuti loquitur Seraphicus (*in Gentil. part. 1. ſect. 30.*) ecquis non videt maxime cavendos? eis ſiquidem quadrabit quod D. Iſidorus ſcripſit de ſuperbis Doctoribus (*lib. 3. De Sum. Bon. c. 41.*) *Æſtimatio prava arrogantium Sacerdotum, per quam imitantur Sanctos rigore diſciplinæ, & ſequi negligunt caritatis affectione, videri volunt rigidæ ſeveritate, ſed formam humilitatis præſtare nequeunt, ut magis terribiles quam mites aſpiciantur. Superbi doctores vulnerare potius quam emendare noverunt, Salomone teſtante, qui ait: in ore ſtulti virga ſuperbiæ, quia increpando rigide faciunt, & compati humiliter neſciunt.*

Ut ab omni ſeu temeritatis nota, ſeu calumniæ labe liberetur ſuperior noſtra animadverſio, qua contendimus reſpuendas morales doctrinas nimium rigorem præſeferentes, cujuſcumque demum ſint auctoris, & quocumque ex fine productæ, juvat ad Benedictum XIV. confugere, cujus judiciis ſanctionibuſque nemo prudens refragabitur. Exploratum eſt, quanta dixerit, egerit, decreverit (*Inſt. Eccleſ. 32. 102. 103.*) ad promovendas in Sæculari Clero congregationes ſeu collationes illas, in quibus Theologiæ Moralis quæſtiones diſcuti ſolet, & conſcientiæ caſus enodari præſide ipſo Epiſcopo, vel Pœnitentiario, vel Archipresbytero, vel quovis alio idoneo Doctore. Quaſnam autem opiniones in hujuſmodi Eccleſiaſticis Conventibus maxime prævalere voluerit, hiſce verbis declarat (*De Syn. Diœceſ. lib. 11. c. 7. num. 12.*) *Epiſcopus hoc ſtudioſe curabit, ut in prædictis collationibus Moralibus eorum Theologorum ſententia vincat, qui media via inter rigorem, & laxitatem incedere norunt*. Igitur Paſtores, Confeſſarios, Clericoſque univerſæ qua late patet Eccleſiæ, alienos optavit a rigidioribus doctrinis Auctorum, qui aut neſciunt, aut nolunt modum tenere, & viam mediam, quæ tutiſſima, incedere. Quam ſerio autem ac ſollicite id ſuaſerit Epiſcopis, proprio deinceps manifeſtavit exemplo, factus forma Gregis ex animo; nam quotquot legendo, ac ſcribendo offendit ejuſmodi farinæ doctrinas, omnes maſcule impetiit, ſuiſque nominibus notavit.

Ad exempla deſcendamus, quæ vitiligationibus viam præcludunt. Nemo neſcit quanto conatu, quantave teſtimoniorum ex Eccleſiaſticis monumentis collectorum copia quidam recentiores Theologiæ ac Juris Canonici Scriptores pertentarint orbi perſuadere ſequentia iſta. Nimirum 1. Clericos Sæculares bonis patrimonialibus abundantes non poſſe victum & ſuſtentationem capere ex Eccleſiaſticis beneficiis. 2. A Div. Thom. Aquinate in Summa ſaltem Theologica propugnatum, & a Sancto Carolo Borromæo in Concilio Mediolanenſi definitum, Beneficiarios non eſſe dominos Eccleſiaſticorum redituum, qui ſuæ honeſtæ ſuſtentationi ſuperſunt, eoſque in pro-

in profanos usus impendentes, ad restitutionem ab eodem adactos ex lege *justitiæ*. 3. Sacerdotes, qui nec curam animarum habent, nec alium titulum celebrandi Missam, obligari Concilii Tridentini decreto sub gravi culpa ad celebrandum in præcipuis anni Festis. 4. Lethalis culpæ reus evadere Sacerdotes, quoties deficiente legitima caussa non præmittunt Missæ privatæ recitationem Matutini cum Laudibus. 5. Regularium Cœtus, quibus suppetunt reditus sufficientes ad certum Religiosorum numerum sustentandum, ideoque actuali egestate haud premuntur, eo ipso quod nullum gratis ad Monasterium admittunt, peccatum gravissimum contrahere simoniæ Naturali ac Divino Jure, nedum Ecclesiastico prohibitæ: eademque turpi labe fœdari Sanctimoniales, quæ generatim quibuslibet puellis Religioni nomen dantibus Dotale Subsidium exigunt ac recipiunt. 6. Antiqui Juris Ecclesiastici communis præscripto graviter adhuc constringi Fideles omnes ad audiendam diebus Festis Missam Parochialem. 7. Matres a mortali peccato minime excusari, quæ absque caussa legitima se subtrahunt a naturali onere lactandi propriam prolem.

Quid ad hæc singula Pontifex ac Magister summus Benedictus? Partim in opere *de Syn. Diœces.* partim in opere alio *de Sacrificio Missæ* (quemadmodum suis locis referemus in notis ad præsentem Theologiam) plane universa deseruit, improbavitque vel ut nimis severa, ob immutatam rerum, ac temporum conditionem; vel ut minus congrua veritati aut æquitatis rationi; vel ut minus recte ex Theologicis fontibus, & Ecclesiæ monumentis deducta; vel ut discordantia a posterioribus Summorum Pontificum Constitutionibus, ac declarationibus Sacrarum Congregationum Urbis Romanæ; vel tandem ut opposita usui nunc recepto, & ex rationabili caussa inductæ jam in toto Orbe consuetudini, proindeque induenti naturam novi Juris communis. Unde iteratis & consiliis & admonitionibus inculcavit Episcopis, ut omnino abstineant a ferendis hisce de rebus generalibus præceptis, ac legibus Synodalibus; neve adeo facile auscultent homines talia ipsis ad aurem insusurrantes zelo forsan optimo, sed consilio minus prudenti ac provido, atque ad excitandas seu in Clero, seu in Populo Fidei dissensiones, tumultus, murmurationes aptissimo.

Quod si petas, quibus principiis innixus laudatus Pontifex valere jusserit singulares illas sententias, operosum non erit potissima indicare. Primum (*lib. de Sacrif. Missæ c. 13. num. ult.*) *Sanctionibus Conciliorum Provincialium nonnisi ii tenentur, qui Synodis illis sunt subjecti*. Secundum (*libr. de Synod. Diœces. c. 11. num. 3.*) *Non omnes Synodales Constitutiones omni loco, & tempori conveniunt*. Tertium (*ib. lib. 11. c. 1. num. 2.*) *Haud inficiandum, potuisse antiquas leges contraria consuetudine abrogari; nec quandoque renovari posse absque Populi offensione, quam omni studio præcavendam prudentia dictat. Hæc locum sibi vindicant, cum consuetudo est rationabilis, & legitime præscripta*. Quartum (*c. 4. n. 1.*) *Imprudenter agit Episcopus, qui mores in suam Diœcesim inducere tentat ex rationabili caussa postea obsoletos; præcipue si res hujusmodi respiciant, in quibus mutatio fieri potuit sine ullo Ecclesiæ dispendio, & purioris Ethices jactura*. Quintum (*n. 4.*) *Posterioribus legibus antiquæ Disciplinæ rigor nonnullis in rebus expresse mitigatus dignoscitur. Hinc cavendum Episcopis, ne obtentu renovandi pristinos Ecclesiæ canones quidquam in Synodis statuatur, quod contrarium sit posterioribus istis legibus*.

Nequis tamen (quod hic admonere necessarium existimo) fortasse abutatur principiis hujusmodi, quæ ita præcise ac solitarie inspecta videntur posse aliquo modo assumi ad inducendam prætextu *consuetudinis* tum relaxationem avitæ Disciplinæ Ecclesiasticæ, tum laxitatem moralium opinionum; idcirco oportet ex adverso perpendere & alias communes regulas de hoc ipso argumento a Benedicto XIV. prolatas iisdem in locis, ac præterea observare, sententias numero longe plures in mollioribus Auctoribus ab eodem Pontifice fuisse profligatas. Hæ regulæ sic leguntur expressæ *in lib. 11. de Syn. Diœces.* Prima (*c. 3. n. 7.*) *Non potest vetustatis argumento abusus sustineri, qui rectæ rationi, decentiæ, atque honestati adversatur*. Secunda (*c. 1. num. 2.*) *Nunquam rationabiles esse possunt consuetudines, quæ præcipuas labefactant Leges, quibus Ecclesiasticæ Disciplinæ nervus continetur*. Tertia (*c. 5. num. 12.*) *Consuetudinis vim non negamus; sed hoc merito admonendum censemus, ut videatur, an hæc vel illa consuetudo vera & legitima dici debeat, & an apud pios probosque viros recepta sit; ne forte abusus & corruptelæ pro judicandi, & agendi norma accipiantur*. Quarta (*c. 8. n. 2.*) *Plures Synodales Constitutiones sunt in invidiam adductæ falsa criminatione nimiæ severitatis; quæ tamen expensæ ad Sacrorum Canonum normam deprehensæ sunt eorumdem rigorem potius temperasse*. Quinta (*c. 3. num. 9.*) *Episcopo non est metuendum a novatoris calumnia, cum Constitutiones edit, quas necessarias agnoscit ad depravatos populi, Clerique mores reformandos, & sanctissimos Ecclesiæ Canones reparandos, temporum injuria, hominumque malitia labefactatos: facile quippe ab improborum dicteriis se tuebitur decr. Conc. Trid. sess. 22. de Ref. c. 1.*

Sententias autem sive Theses plurium Scriptorum Moralium, quas vel ut *nimis laxas*, vel ut *solidis fundamentis destitutas*, vel ut *aperte erroneas*, & *scandalosas, piarumque aurium offensivas*, vel sub quavis alia censura perstrinxit, & condemnavit, unusquisque facili negotio pervidere poterit, legendo Apostolicas ejus Constitutiones, Decreta, Epistolas, quibus jamdiu increscentem in rebus moralibus opinandi licentiam opportune compescuit. Ceterum neque in Operibus reliquis intermisit oblata occasione sugillare quotquot detexit in Auctoribus placita ad *molliorem Ethicem*, ut ipsi dicere moris erat, pertinentia. Tales sunt (*ex opere de Sacrif. Missæ l. 3. c. 1. 13. 19.*) quatuor istæ sustinentes 1. Sacerdotem, in statu peccati lethalis administrantem Eucharistiæ Sacramentum, non esse arguendum gravis culpæ. 2. Venialiter solum delinquere Sacerdotem, qui nullo speciali titulo ad celebrandum adstrictus integro anni spatio sacrificium Deo offerre intermittit. 3. A mortali noxa immunem esse Sacerdotem, qui ex consuetudine, & habituali quasi proposito Missam semper celebrat non recitato Matutino.

Demum 4. cum nuperrimo Scriptori, a quo plurima

rima ceteroquin optimæ frugis collecta & in apricum prolata ad commodum extemporalium Moralistarum & Canonistarum, excidisset a calamo hæc assertio, quæ jam antea non sine advocatis vagabatur. *Si a Clericis comœdiæ audiantur ob solam vanam curiositatem absque periculo probabili lapsus, etiamsi res turpes repræsententur, & modus repræsentandi sit turpis, probabilius est non esse peccatum mortale, cessante scandalo, quod modo videtur cessare, & non esse, quia frequentissimum est Clericis comœdiis interesse:* non se continuit idem Pontifex ab ea multis nominibus refutanda. Unde (*lib.* 11. *de Syn. Diœc. c.* 10. *n.* 12.) inquit: *Qui est, qui non intelligat, rerum obscœnarum vel solam narrationem pravos animi motus in audientibus excitare, eosque sensim ad interitum disponere, juxta illud Apostoli effatum: corrumpunt bonos mores colloquia prava? qua igitur ratione evenire poterit, ut suæ spiritalis ruinæ periculum declinet, qui earumdem turpium rerum theatrali interest repræsentationi, quæ plus certe efficacitatis habent ad spectatorum mentes conturbandas, animos commovendos, & tandem ad peccatum inducendos?*

Hæc cum sint, perperam omnino facerent sive mollis sive rigidæ fibræ Theologi, si Benedictum XIV. ad proprias partes trahere pertentarent. Nam quantum ab utroque extremo opinandi docendive modo constanter declinarit, tum ex hactenus dictis, tum ex aliis quæ possent ulterius observari, si necessitas postularet, satis dignoscitur. Omnibus sapientiæ numeris cumulatissimus Pontifex neque ad dexteram, neque ad sinistram deflexit: sed ductore cælesti Spiritu viam semper tenuit mediam, quæ & rectissima & tutissima est. Quare felicissime perfecit, quod olim Parisiensis Cancellarius Joannes Gersonius inculcabat cunctis Moralis Disciplinæ studiosis (*in Tract. Regul. Moral. c.* 1.) *Ambulandum est in virtutum doctrina via regia, ut nec strictius fiat Dei mandatum, nec latius, quam ipse mandavit: quamvis inde sumere possint aliqui aut malitiæ velamen libertate, aut e contra in desperationem corruere.*

D. Bonaventura (*Comment. in c.* 3. *Luc.*) admiratur simul cum Auctore Glossæ *magnam virtutem* Baptistæ Joannis, quod sermone ac prædicatione sua ad *consilium salutis coegerit & Turbas, quæ gerunt personam Subditorum; & Publicanos, qui gerunt personam Ministrorum; & Milites, qui gerunt personam Rectorum sive Præpositorum:* tam *fructuosam* vero horum omnium *eruditionem* gemina ex caussa repetit. Prima, quia *isti diligenter & discrete quæsierunt: Magister, quid faciemus? secundum illud* (Jer. c. 6.) *State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis: quæ sit via bona, & ambulate in ea.* Secunda, quia *ille dixit ad eos: nihil amplius quam quod constitutum est vobis faciatis. Constitutum, inquam, secundum legem Divinam,* (Deuter. c. 6.) *non addatis ad verbum, quod vobis loquor, neque auferetis ex eo: custodite mandata Domini Dei vestri. Et nota prudentiam ipsius qua unicuique præcipit secundum posse suum. Videns enim illos infirmos, non apponit gravia, sed quantum potest, mitigat sarcinam, secundum illud* (Rom. c. 14.) *Infirmum in fide assumite. Unde Joannes, qui sibi erat rigidissimus, Publicanis infirmis factus est benignus;* hæc Seraphicus Doctor.

Utinam Magistri Scriptoresve Catholici plane omnes, magnam Præcursoris Dominici virtutem & prudentiam æmulantes, regulas humanorum actuum, qui possunt esse salvationis & perditionis sempiternæ media, unanimes in uno sensu edisserant, atque Christi fidelibus enuntient; nec ulla foveant amplius Doctrinarum divortia, quibus hactenus universam ferme Theologiæ moralis compagem pulcherrimam ceu a Baccantibus conquassatam discerptamque perspeximus. Teste enim D. Hieron. (*epist.* 30. *ad Aug.*) *æmuli & maxime hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere.* Itaque juxta Seraphicum *nihil quam quod constitutum est secundum divinam legem edoceant, nec addendo nec auferendo, unicuique præcipiant secundum posse suum: non apponant gravia infirmis; sed infirmis benigni mitigent sarcinam,* equidem non quantum volunt vel pro privato suo genio, vel pro communi Nationis aut Scholæ propriæ præjudicio; sed *quantum possunt,* rationabiliter nempe ac prudenter: quippe ex Cælestino I. Summ. Pontif. (*in Epist. ad Episc. Illyr.*) *dominari nobis debent regulæ, non nos regulis dominari.* Ad hæc vero præstanda, quæ longe facilius optari quam impleri possunt, cunctis viriliter conantibus adsit *Pater misericordiarum, Deus pacis, Dominus scientiarum.*

Hic jam fidem imponimus Generalibus Prænotionibus, atque ad Humanas Actiones quaqua versus contemplandas gradum facimus. Unicum est illudque observatione dignum, quod adhuc insinuandum arbitramur, videlicet perquam necessarium esse studium Psycologicum seu ad Theoriam, seu ad Praxim Moralem, sicuti Anatomicum ad Medicinam. Ut enim apposite notavit Wolphius (*in Phil. Pract. univ. p.* 1. *c.* 1.) *In Moralibus magnum momentum in eo situm est, ut accurate a se invicem distinguantur, quæ a voluntate nostra libera dependent, ab iis quæ eidem subjecta non sunt; & ubi ab illa pendent, probe perpendatur, quantum ab eadem pendeant: quod sæpissime difficile est, nisi in Psycologia multum fueris versatus, & singulare quoddam acumen tibi comparaveris.* Ab illa igitur Metaphysica Tractatione, præclare jam a politioribus hujus ævi Philosophis exculta, petantur quæ hic forent alioquin præmonenda circa Rationalis Animi intellectiones, voluntates, inclinationes, affectus, habitus, & reliqua hujusmodi.

ARTICULUS II.

De Actionum Humanarum Natura, ac Divisione.

CONstituto ultimo fine hominis, ac stabilita necessitate mediorum ad illum conducentium, patefacta jam est universæ vitæ nostræ ratio. Siquidem vero ejusmodi media ex dictis alia non sunt, quam humanæ actiones bonæ; eas nunc expendamus, sumpto exordio ab ipso *Actionis* nomine, ut sciamus statim quid sit id, de quo institutio suscipitur. *Actio secundum primam nominis impositionem importat originem motus,* ex Angelico Doctore (*par.* 1. *sum. q.* 41. *ar.* 1.) *Sicut enim motus, prout est in mobili ab aliquo, dicitur passio; ita origo ipsius motus, secundum quod incipit ab alio, & terminatur in id quod movetur, dicitur actio.* Est igitur actio omnis mo-

tus aliquis, sed non viceversa omnis motus actio est, quippe multiplex existit motus, qui vocatur mere *passio*. Quoties motus aliquis producitur activitate cujuspiam caussæ, idem motus dicitur *actio*, si referatur ad caussam moventem; *passio* vero, si spectetur in eo, quod a tali caussa movetur, sic ex. cau. unus idemque *illuminationis* motus, quatenus a sole egreditur, actio est, quatenus in aere recipitur, passio.

Sed hic, dum in describenda actione & passione audis me vocabulum *motus* assumere, noli præpropere suspicari, me de castris venire novissimorum Materialistarum, a quibus tantum disto animi sensibus, quantum distant ipsi a veritate. Cum prælaudato D. Thoma omnis Peripateticorum natio vocabulum illud servat in Theologicis etiam explicandis: nec infrequens fuit apud aliarum sectarum Philosophos, & Christianos Platoni præsertim addictos, inter quos S. August. (*de Doctr. Christ. lib. 3. c.* 10.) scripsit: *caritatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, & se atque proximo propter Deum: cupiditatem autem motum animi ad fruendum se & proximo, & quolibet corpore, non propter Deum*. Quare non est, cur ego relinquere debeam vocem tam longo, & universali usu firmatam; maxime cum doctrinis veterum Theologorum Scholasticorum præsentem Dissertationem ferme totam compingere proposuerim, tum quia de *verbis, quæ foliis comparantur* ex Seraphico (*in* 2. *sentent. dist.* 44. *q. ult.*) arbitror non adeo anxium esse debere Moralem Tractatorem, qui fruges sectatur *practicæ virtutis, quæ suos cultores beatos efficit*, ut notat S. Isidorus Pelus. (*ep.* 102. *ad Olympiad.*) Nec me terret, quod peraccommoda sit vox disseminando Materialistarum errori; quoniam ex D. August. (*lib.* 2. *de Serm. Dom. in monte c.* 12.) *oves non debent pelles suas deponere, si aliquando eis lupi se contegant*.

Cum in creatis aliis substantiis, tum in homine potissimum existunt motus duplicis notionis, & appellationis mox designatæ, homo namque aliquos motus vi motrice sibi propria efficit, & *actiones* dicuntur; alios in se ipso excitatos sentit ab extraneis caussis activis, & *passiones* nominantur. Priorum motuum, id est actionum, principium Anima est, quæ variis instructa viribus illos producit bifariam; nempe vel quatenus ipsam movet, vel quatenus motum edit in corpore sibi inserto: motus, quos in seipsa producit, dicuntur actiones hominis *interiores*: quos vero in corpore ciet, *exteriores* appellantur. Ita, dum voluntate sola Deum diligis, *intrinsecus* tantum agere diceris; ast dum hymnis & canticis ore prolatis ipsum collaudas, etiam *extrinsecus* operari censeris.

Juxta geminas, quæ simul in homine cohærent, activas substantias, *Spiritalem* scilicet ac *Materialem*, sunt quoque ejusdem hominis actiones partim *Spiritales*, ut intellectio, volitio, reminiscentia; partim *Materiales*, ut nutritio, respiratio, fluidorum circulatio. Quamvis autem eæ omnes sint revera motus, qui efficienter ab ipso homine procedunt; experimento tamen sat explorato constat, non eodem modo singulas illarum, sive prioris sive posterioris sint generis, profluere ab homine, & participare moralitatem, quæ impræsentiarum consideranda venit. Etenim aliæ actiones tum Spirituales tum Materiales subsunt imperio animæ, & possunt deliberate ac libere fieri, ut contemplatio veritatis, desiderium virtutis, comestio, motus localis totius corporis vel quorumdam ejus partium, dum mechanica corporis constructio nullo vitio laborat; aliæ contra non subjacent animæ dominio, & absque libertatis usu eveniunt, ut sequentibus exemplis patefiet.

Universim loquendo duplex caussa est, cur ab animæ imperio subtrahantur nonnullæ actiones, sive Spiritales sive Materiales, quæ in homine contingunt. Prima, quia spectata intima naturæ humanæ constitutione nullo pacto animæ subesse intelliguntur. Secunda, quia tametsi absolute regi possint animæ consilio, & arbitrio, attamen producuntur interdum sine deliberatione, & libertate, vel ob superinductum aliquod naturæ impedimentum, vel vitio solius hominis agentis. Ejusmodi sunt, ex *Materialibus* actionibus ob *primam* caussam, concoctio ciborum in stomacho, elaboratio chili & sanguinis, pulsus cordis; ob *secundam* visio, locutio, gesticulatio manus. Ex *Spiritualibus* vero sunt; ratione *prioris* caussæ, sensatio caloris, soni, odoris, & exinde promanans sensus voluptatis aut tristitiæ, nec non subsequens inclinatio ad prosequenda vel aversanda objecta exteriora, quæ organa corporis percellendo præbuere originem hisce animæ sensationibus: ratione caussæ *posterioris* censetur assensus ille, qui prædictis inclinationibus præstatur, quando prævius idem sensus fuit ita vehemens, ut nullum reliquerit consultationi locum; sive, ut scholæ utamur vocibus, sunt varii illi motus concupiscentiæ, qui dicuntur *primoprimi*, hoc est prorsus indeliberati.

Cum solæ actiones hominis, deliberate ac libere productæ, capaces sint bonitatis, & malitiæ moralis, ac dignæ præmio & supplicio; idcirco eæ solæ vocantur *Morales*: reliquæ omnes ex deliberata ac libera voluntate minime prodeuntes quacunque ex caussa, *Naturalium* nomine designari solent. Rursus quia operari ex consilio, & arbitrio est maxime proprium hominis rationalis, prout a brutis animantibus secernitur: inde fit, ut priores illæ morales actiones dicantur non tantum *hominis*, sed etiam *humanæ*, idest, non solum ab homine prodeuntes, sed præterea hominis propriæ; posteriores e contrario, quæ naturales seu necessariæ sunt, appellentur quidem actiones *hominis*, sed tamen *non humanæ* censeantur. Ita Theologi Scholarum omnes cum D. Thoma, qui (2. 2. *quæst.* 1. *artic.* 1.) scribit: *Illæ actiones proprie humanæ dicuntur, quæ ex voluntate deliberata procedunt; si quæ autem aliæ actiones homini conveniunt; possunt dici quidem hominis actiones, sed non proprie humanæ, cum non sint hominis, in quantum est homo*.

Quocirca ad dignoscendum, num actio aliqua sit reputanda *humana* necne, non sufficit rimari principia, a quibus proxime in homine efficitur, utrum scilicet prodierit a principiis, quæ sunt homini communia cum bestiis, aut ab aliis, quæ sunt homini dumtaxat convenientia; nam sicuti quandoque contingit, ut materiales actiones edendi, bibendi, circumeundi, quorum principia proxima sunt nobis cum brutis communia, denominationem acquirant

actuum

actuum moralium & humanorum, quia sponte ac libere in nobis extiterunt; ita viceversa fit, ut intra sphæram naturalium actionum consistant plures spirituales operationes intelligendi & volendi, quantumvis immediate emanent a principiis homini maxime propriis, quoniam citra libertatis usum emerserunt. Illud ergo in hoc negotio potissime intuendum, an actiones procedant vel non procedant *ex voluntate deliberata*, tamquam a principio aut eliciente, aut saltem imperante.

Ob id etiam sequitur, actum aliquem ab homine productum, sub una ratione esse posse *humanum*, & *non humanum* sub altera, loquendo in genere moris. Sic dum quis bona fide, atque ex ignorantia prorsus invincibili, rem alienam detinet, mulierem cognoscit non suam, amicum loco feræ interimit; cum absolute hæc omnia efficiat voluntate deliberata, actus edere dicitur humanos, in quantum *simpliciter* sunt actus detinendi rem, cognoscendi mulierem, interimendi aliquod animal: at iidem actus reputantur non humani sub ratione *furti*, *adulterii*, *homicidii*, quam illis inesse prorsus inculpate ignorat, & hoc alterum verum est, etiamsi animo foret ita dispositus, ut eadem plane ageret seclusa quoque ignorantia; quippe, ut actio judicetur humana vel non humana, non ab habituali, sed ab actuali dispositione agentis pendet.

Juxta hanc observationem Angelicus, & Seraphicus tractantes de ignorantia docent, non statim censendum prorsus involuntarium & inculpabile aliquod peccatum, eo quod ex ignorantia commissum perhibeatur; qua scilicet agens potuit ignorare solum unam alteramve actionis peccaminosæ circumstantiam, & scire absolute actionem esse peccaminosam. *Potest contingere*, ait Angelicus (1. 2. *quæst.* 76. *art.* 3.) *quod aliquis ignoret quidem aliquam circumstantiam peccati, quam si sciret, retraheretur a peccando, & tamen adhuc remanet in ejus scientia aliquid, per quod cognoscit illud esse actum peccati: puta, si aliquis percutiens aliquem sciat quidem ipsum esse hominem, quod sufficit ad rationem peccati; non tamen sciat, eum esse patrem. Unde licet talis propter ignorantiam peccet, non tamen totaliter excusatur a peccato.* Seraphicus item (*in* 2. *sent. dist.* 41. *dub.* 3.) *Ignorantia aliquando est per omnimodam privationem discretionis, & tunc tollit simpliciter rationem voluntarii; aliquando vero dicit privationem discretionis alicujus circumstantiæ, remanente nihilominus cognitione actus, & aliarum circumstantiarum: sicut est de illo, qui fornicatur nesciens fornicationem esse peccatum mortale, sciens tamen se cognoscere non suam; & tunc minuit, non tamen tollit voluntarium.*

Non debet e memoria nostra excidere superior animadversio (num. 92.) præsertim ubi in praxi morali versamur. Etenim haud paucos reperire est, qui etsi theoretice talia minime ignorent; attamen quandoque, ubi se comparant ad ferendum judicium de singulari quapiam actione, mentis suæ aciem magis figunt in perpendenda morali natura ipsius actionis, quam in exploranda actuali dispositione agentis: qua in re possunt graviter alucinari. Siquidem evenit sæpissime, ut propter dispositionem, quæ vel intellectum vel voluntatem agentis respicit, coram Deo aut levis aut etiam nulla sit noxa, quod alioquin ex suo genere lethale facinus foret. Huc spectat illa Gersonii regula, qui (*in tr. de Pollutione notab.* 3.) inquit: *in theologico vel morali negotio dum inquisitio fit de aliquibus effectis vel operibus, an sint, vel qualia sint peccata, facienda est resolutio principalis, & finalis ad libertatem consensus vel dissensus in talibus, & inde ad peccatum, dicente Augustino: adeo est voluntarium, quod si non esset voluntarium, non esset peccatum.*

Satis evolutam arbitror naturam actus humani seu moralis. Quod si brevibus expressam quis cupit, meo judicio poterit ita describi: *Est motus procedens a libero hominis arbitrio, spectata regula morum, in ordine ad finem ultimum.* Dum in prima parte definitionis nomino liberum arbitrium, non solius voluntatis influxum indigito, sed intellectus quoque operationem simul complector: nam ex Doct. Angelico (1. 2. *art.* 1.) *Liberum arbitrium est facultas voluntatis, & rationis: quod optime notatur per hoc*, prosequitur Seraphicus (*in* 2. *dist.* 25. *art.* 1. *q.* 3.) *Quod dicitur liberum arbitrium, non uno nomine, sed composito: ut unum nomen respondeat rationi, & alterum voluntati.* Secunda pars clarescet ex iis, quæ dicemus in 5. Articulo, ubi statuetur, moralitatem bonam, & malam actionum sitam esse in conformitate & dissonantia earum cum norma agendi. In tertia parte indicatur coordinatio cujusvis actionis humanæ ad finem ultimum supremæ Beatitudinis; semel ac enim ejusdem assecutio Divino decreto (*n.* 2. & 4.) alligata est solis honestis piisque operibus tamquam mediis, consequens fit, ut ad talem finem bene agendo accedamus, indeque recedamus male agendo, quamquam de illo minime cogitemus agentes.

Ex integra dictorum serie evidens manet, Moralis Disciplinæ directioni eas solas actiones per se subjacere, quas (*num.* 91.) *humanas* proprie vocandas monstravimus; cum non aliæ sint directionis capaces, quam quæ in potestate libera hominis sunt. Potest utique homo etiam *naturales* actiones arbitrio suo subdere, quatenus ad libitum ipsas vel adjuvat, vel retardat, vel sistit; ut videre est in motibus iræ, gulæ, concupiscentiæ, quibus, etsi naturaliter insurgentibus, viam præcludere aut aperire licet variis modis. Nihilominus, cum homo nequeat easdem cohibere vel adjuvare, nisi consulto ac libere certas alias actiones eliciat vel prætermittat, exempli gratia abstineat a bibendo, edendo, dormiendo, & sese dedat orationi, lectioni, labori; exinde conficitur, solas actiones humanas & liberas per se subesse morali directioni; quia harum dumtaxat ope reliquas actiones, quæ naturales & necessariæ sunt, homo utcunque subdit proprio arbitrio.

Satis de Natura actuum humanorum: nunc *Divisionem* ac seriem eorum perlustremus. Confestim sese offert ea pervagata divisio trimembris, qua dicuntur 1. *Mere eliciti*, quos nempe voluntas immediate per se producit, tum citra adminiculum cujusvis alterius Potentiæ, tum absque ullo prævio imperio proprio; uti sunt primæ deliberatæ volitiones, aut nolitiones objectorum quorumlibet. 2. *Mere imperati*, qui videlicet ex jussu voluntatis ab aliis Potentiis proxime efficiuntur; exempli gratia contemplatio objecti ab intellectu, progressio localis a vi motrice. 3. *Eliciti simul*,

simul, *& imperati*, qui nimirum a sola voluntate profluunt, ex prævio tamen ipsius imperio, ut perfecta inimicorum dilectio, condonatio injuriarum, aversatio noxiarum cupiditatum, in quos actus voluntas plerumque non erumpit, nisi postquam serio consulteque proposuit eosdem elicere, & continuare.

Actus a voluntate quomodocumque *Elicitos* bifariam partiri Scholastici motis est, quibus prævit S. Thomas (1. 2. *quæst.* 8. *& seq.*) Priore partitione alii referuntur ad *Prosecutionem boni*, ut amor, desiderium, gaudium; alii ad *Fugam mali*, ut odium, timor, tristitia. *Desiderium* versatur circa bonum absens, *Gaudium* circa præsens, *Amor* ab utroque abstrahit; nam bonum amamus, sibi præsens sive absens, illud sit; at non desideramus, nisi absens; neque gaudemus, nisi de præsenti. Pari modo *Timor* versatur circa malum absens, *Tristitia* circa præsens, *Odium* circa utrumque. Juxta partitionem posteriorem alii versantur circa *Finem*, ut volitio, intentio, fruitio (suntque iidem ipsi, qui consistunt in prosecutione boni, cum reapse volitio, intentio, fruitio non aliud esse videantur, quam amor, desiderium, gaudium) alii autem circa *media*, ut electio, consensus, usus. Inter hos omnes actus præcellentes sunt *Intentio* finis, & *Electio* mediorum.

Singulorum actuum descriptio sic breviter fieri potest. 1. *Volitionis* nomine designatur amor simplex voluntatis respicientis finem ut in se amabilem, præscindendo ab ejus possibilitate, vel impossibilitate, præsentia vel absentia. 2. *Intentio* importat motum voluntatis in finem absentem, & consequendum per opportuna media; quam ob caussam semper efficax esse præsumitur ad discrimen volitionis prædictæ, quæ absolute & ex sese inefficax est, atque ad impossibilia etiam ferri potest. 3. *Fruitio* indicat quamdam voluntatis complacentiam, in fine jam obtento quiescentis. 4. *Electio* est actus, quo voluntas amplectitur unum medium præ aliis ad obtinendum finem sibi propositum. 5. *Consensus* est actus, quo voluntas approbat media ab intellectu proposita caussa finis consequendi. 6. *Usus* est actus, quo voluntas applicat alias potentias sibi subditas ad executionem mediorum jam electorum.

Actus a voluntate *Imperati* nullam peculiarem divisionem apud Auctores sortiuntur; sed universim tali nomine comprehenduntur omnes actus, quos voluntas vel aliis Potentiis inferioribus imperat, vel etiam sibimetipsi (*num.* 98.). Plura potius observare solent circa voluntatis *imperium*: unde iidem actus denominantur, quæ quidem hoc loco summatim & ordinate simul proponere consultum arbitramur. In primis imperium istud est volitio, qua voluntas vel vult ipsa per se operari deinceps, vel vult, ut aliæ potentiæ operentur; ac merito quidem voluntati attribuitur; quia uti ex D. Anselmo ait Scotus (*in* 2. *sent. dist.* 42. *quæst.* 4.) *Voluntas est motor in toto regno animæ, & omnia obediunt sibi.* Dispescitur hujusmodi imperium in *Immediatum*, quo voluntas imperat sibi; & in *Mediatum*, quo voluntas reliquis facultatibus imperat. Rursus cum ex Aristotile (*Lib.* 1. *Polit. cap.* 3.) quodvis imperium sit vel *Politicum*, vel *Dispoticum*, hæc etiam divisio applicanda imperio voluntatis.

Imperium, quod dicitur *Politicum*, non ita constringit inferiorem, quin possit resistere, adeoque in ejusdem exercitio opus est industria; tale est imperium Principis in cives, qui sunt sui juris. Quod autem appellatur *Dispoticum* sive *Herile*, inferiorem sic ligat, ut nequeat reluctari: hujusmodi est imperium domini in servos proprie dictos, qui juris sui non sunt. Cum in homine, utpote plurimis viribus activis divinitus instructo maxima occurrat actionum varietas, definiri nequit, quænam illarum computandæ sint in numero Moralium, quænam Naturalibus accensendæ, nisi prius fuerit exploratum, quibusnam præcise Potentiis possit voluntas imperare, & quale imperium in eas exercere: nam in confesso est apud omnes, a voluntate potissimum pendere, ut actio dici possit moralis sive humana. Istud ergo nunc dispiciamus.

Primo, quandoquidem nobis conscii sumus, voluntatem nostram aliquas sibi præscribere actiones, quæ *elicitæ* simul & *imperatæ* dicuntur (num. 98.) eodem pariter intimo sensu constat, voluntatem *dispotico* prorsus imperio imperare quascunque sibi imperat actiones. Hæ vero sunt omnes illæ, circa quas libertatem *indifferentiæ* habet, Art. 111. explicandam, adeoque quæ circa bona & mala *minora* ac *particularia* versantur. Nam quod spectat ad amorem boni in genere, vel summi boni, ad odium mali in genere, vel summi mali, ad amorem sui ipsius, ac propriæ felicitatis, nequit voluntas pro libitu præscribere sibi istiusmodi actus, cum sint ipsi omnino necessarii: *Rationalis voluntas*, ait Seraphicus Doctor (*in* 2. *sent. dist.* 24. *part.* 1. *art.* 2. *quæst.* 3.) *Ita ordinatur ad aliquid, quod nullo modo appetit suum oppositum, ut patet in ordine voluntatis nostræ ad beatitudinem & felicitatem, licet autem determinate inclinetur ad beatitudinem, ad multa tamen genera appetibilium illa & eadem voluntatis potentia est indeterminata, ita quod nata est moveri in opposita, & propterea sic est naturalis, ut tamen non desinat esse rationalis, & deliberativa.* Angelicus (1. *part. quæst.* 19. *art.* 10.) *liberum arbitrium habemus respectu eorum, quæ non necessario volumus, vel naturali instinctu. Non enim ad liberum arbitrium pertinet, quod volumus esse felices, sed ad naturalem instinctum.* Porro hoc sensu intelligenda illa Ethicorum effata: *Omnes beatos esse velle natura compellit: nemo miser, etiamsi velit, esse potest: omnes, quod bonum est, appetunt*: & similia.

Secundo, si voluntatem imperantem referamus ad *Intellectum*, non minus distinctione opus est. A voluntatis imperio eximuntur omnes primæ objectorum apprehensiones, quæ suapte natura antecedere debent quemlibet voluntatis actum circa talia objecta, cum voluntas non possit ferri in incognitum, itidem excipere oportet omnia judicia sive vera sive falsa evidenter, illis namque intellectum dissentire, istis consentire, est prorsus impossibile. Relate vero ad alia objecta, quæ licet sint apprehensa, non ita tamen intellectum convincunt, quin possit illis præbere assensum aut dissensum, vel saltem utrumque suspendere propter aliquam caussam, utique potest voluntas imperare intellectuales actus; sic imperatur assensus opinionibus Philosophicis, & Theologicis, immo & ipsis Religionis mysteriis utpote obscuris.

Respe-

Respectu posteriorum istorum actuum imperium voluntatis communiter dicitur esse dispoticum; nihilominus quandoque non nihil politicum esse videtur. Etenim quemadmodum propria experientia novimus, voluntatem nostram posse pro suo beneplacito applicare intellectum certis speculationibus, vel ab iisdem revocare, vel inducere ut ad res olim cognitas reflectat; ita etiam experientia demonstrat, intellectum voluntati præcipienti interdum reluctari, ac magna industria & contentione opus esse, ut intellectus ad alias cognitiones flectatur, & ab aliis removeatur; quibuscumque demum ex caussis id eveniat. Hinc porro consequitur, in hisce casibus politicum dumtaxat esse voluntatis imperium, saltem quoad *exercitium* actuum, ut loquuntur Scholastici, sin minus quoad *specificationem*.

Tertio, simili forma philosophandum de *Phantasia*, & *Appetitu Sensitivo*. Nimirum primæ perceptiones Phantasticæ objectorum sensibilium, primique motus sensitivi nullatenus subjacere queunt imperio voluntatis, cum omnem illius actum antevertant. Sed actus alios voluntatem præscribere posse utrique Facultati vel ex eo maxime colligitur, quod nos omnes tum naturali tum Divina Lege constringimur, & imaginationem ab obscœnis cogitationibus avertere & motus sensitivi appetitus cohibere ac moderari: ad impossibile autem nemo tenetur. Scimus tamen ejusmodi imperium esse tantummodo politicum, cum ambæ Facultates sæpius invita etiam voluntate versentur circa objecta plura sensibilia, a quibus abstinere consultum foret. *Quarto*, idem prorsus judicium fiat de *Memoria*, cujus ope non semper recordari, aut oblivisci possumus earum rerum, quas cuperemus menti nostræ esse præsentes, aut absentes.

Quinto, de *Sensibus Externis* sequentia hæc sunt probe secernenda ac tenenda. In operationes externorum quinque sensuum, *in se* præcise spectatas, voluntas *directe* nullum habet dominatum. Nam quotiescunque objectum sensibile præsens adest, quantum sat est, illudque percellit sensor a organa corporea rite constructa, & integra; tunc necessario habetur sensatio ejusdem objecti, utpote quæ per naturam corporis, & animæ juxta leges a Divino Opifice sancitas ita determinata est, ut eam impedire, aut nullatenus immutare nequeat voluntas. Quocirca frustra voluntas præciperet ex. ca. sanis auribus, & naribus ne illæ tumultuosum sonitum, istæ fœtidum odorem perciperent, quandocumque forinsecus adsunt corpora producentia sensationem soni, & odoris. Ea ipsa ratio a voluntatis imperio subtrahit etiam *voluptates*, ac *tristitias* sensuum (*n.* 90.) unde proprio experimento quisque novit, se non posse impedire, ne ex sapido cibo voluptatem percipiat, ac tristitiam ex insuavi; hujusmodi enim voluptates, ac tristitiæ immediate proficiscuntur ex sensationibus præsentibus, quas per voluntatem immutari non posse prædiximus. Quod si id quod est nobis voluptati aut tædio, quatenus actu percipitur exteriori sensu, fit viceversa tædio aut voluptati ob aliam caussam longe diversam; tunc posterioris generis tædium ac voluptas, cum ex sensatione percepta minime oriantur, poterunt dependere a libera nostra voluntate, si hæc quidpiam possit in illam caussam: hujus rei exemplum petatur a conjugato, qui cum tædium concipiat cognoscendo suam uxorem deformem, voluptatem in se excitat per desiderium alienæ mulieris formosæ; & ob hanc caussam lubenter continuat, vel iterat eum actum.

Licet autem sensationes, & inde consequentes sensus voluptatis, ac tristitiæ a voluntate non pendeant in circumstantiis mox enarratis; retinet tamen voluntas facultatem liberam saltem *indirecte* imperandi sensibus exterioribus, sicque etiam ipsas sensationes, & sensuales illas perceptiones pro suo arbitrio impediendi, quoties prævisioni & consultationi locus adest. Voluntas namque continere potest organa sensuum, vel situm corporis mutare sensationum prævisarum caussa, vel alio quovis modo impedire, ne sensibile aliquod in organum sensorium agat; ita potest ex. ca. imperare manibus, ut oculos claudant, aures obturent, & pedibus ut aliorsum corpus deferant. Quare, ubi voluntas talia sponte ac deliberate negligit præstare, cum revera posset, ac deberet, merito ei imputantur sensationes, ac perceptiones sensuales (*n.* 97.) quamvis istæ sint in se operationes omnino naturales ac necessariæ.

Huc sane collimant universa illa Divinarum Scripturarum, & patrum Sanctorum testimonia, quibus jubemur perquam caute custodire, refrænare, vincere exteriores sensus (aliquo scilicet ex prædictis modis) ne forte animas nostras deprædent, atque in pravis concupiscentiis rerum, quibus delectari aut frui minime licet, exardescere faciant, sicque in malorum pœnarumve iliadem nos inducant. Horum omnium una est ratio; quia videlicet in moralibus etiam solæ omissiones actuum, ubi opportunæ circumstantiæ ad quidpiam agendum nos perurgent, reputantur pro opere vitioso ac pœna digno: unde Doctores solent omissionibus perinde, ac ipsis actionibus applicare definitionem peccati a D. August. traditam (*lib.* 2. *contra Faust. c.* 27.) *est factum, dictum, vel concupitum contra legem Dei æternam*. Ex serie igitur integra superioris doctrinæ poterit unusquisque generales regulas elicere, ad ferendum judicium de peccatis exteriorum sensuum: qua in re meticulosi quidam sæpenumero frustra animo anguntur, præfidentes vero misere, & turpiter hallucinantur.

Sexto: Potentiæ *Motrici* externorum corporis membrorum voluntatem imperare dispotico & herili prorsus imperio (*ex. n.* 109.) colligere licet. Et certe ab Auctore Naturæ frustra datus esset nobis sensus, qui dicitur *externus*, nisi vim motricem conjunctam haberet, ut per illam posset anima exterioribus membris uti ad adipiscenda, quæ sibi videntur congrua, & ad noxia repellenda. Istud imperium supponens Scotus tali ratiocinio demonstrat, peccatum dari posse in oris sermone (*in* 2. *dist.* 42. *qu.* 4.) *Potentia motiva in homine est in obedientia servili respectu voluntatis, quæ lib.* 1. *Polit. vocatur dispotica: unde in tantum sibi obedit, quod nullum membrum habile ad motum, nisi sit aridum, resistit imperio voluntatis: sed formare voces articulatas est actus potentiæ motivæ, licet non possit elici, nisi præcedente actu imaginationis, vel intellectus; ergo sermo est in potestate voluntatis, si lingua non sit impedita, sed disposita ad motum.*

Subtilis Magistri verba hoc aliud præterea nobis indi-

indigitant: scilicet herile istud voluntatis imperium erga potentiam motivam, non absolute & pro quavis hypothesi admittendum esse, sed sub certis dumtaxat conditionibus. Itaque præcedens assertio 1. Supponit membra corporis esse ad agendum bene disposita, nullove vitio impedita: hinc nil mirum, quod paralypsi vel apoplexia laborantes, nequeant pro libitu membra sua regere, aut movere. 2. Respicit actiones, quæ sunt singulis membris propriæ; neque enim auribus exempli causa, potest imperari visio. 3. Accipienda magis de actionum exercitio, quam intermissione; quippe ubi præsto sunt omnia requisita, non possunt membra bene disposita, quoties libuerit, actionem suspendere: hinc si sonus constanter aures feriat, constans sit auditio necesse est. 4. Non comprehendit eas motiones, quæ fiunt in corpore, aut intrinsecus ob solam partium texturam, ut est motus peristalticus intestinorum; aut extrinsecus, dum membra moventur quasi sua sponte citra ullam mentis deliberationem, ut est elevatio brachii in somnis.

Hactenus voluntatem spectavimus activitate sua vel seipsam, vel alias potentias applicantem ad agendum. Nunc breviter explicandum, an & quomodo ad ipsius voluntatis actiones concurrat intellectus; de reliquarum enim potentiarum influxu speciatim disserere præsenti loco videtur minus necessarium. Duo præsertim indagari possunt. Unum, an præter imperium voluntatis requiratur etiam imperium intellectus, ut ipsa voluntas vel agat per sese, vel inferiores potentias ad agendum inducat; & in quo præcise consistat imperium intellectus? Alterum, an voluntas in agendo semper necessario ultimum intellectus judicium, quod *practice practicum* appellari consuevit, sequatur?

Ut primum dubium statim quoad *posteriorem* partem solvamus, supponendum aliter intellectum, aliter voluntatem imperare. Voluntas imperat propria auctoritate non solum inferioribus potentiis, sed etiam intellectui, ac sibimet ipsi; intellectus vero nec propria auctoritate imperat, nec omnibus imperat; sed soli jubet voluntati, ut urgeat executionem ejus, quod ipsa jam decrevit faciendum. Rursus voluntatis imperium consistit in efficaci volitione; imperium intellectus situm est in quadam suasione & hortatu. Quantum ad *priorem* partem, intellectus imperium neutro ex capite necessarium videtur. Sicut enim voluntas potest ad sibi imperandum applicare intellectum sine ullo imperio intellectus; ita citra prævium ejusdem intellectus imperium poterit vel seipsam inducere ad agendum, vel alias potentias applicare ad exequenda propria decreta. Est tamen valde utile, quando voluntas torpida, ac remissa est.

Secundo etiam dubio satisfaciamus. Judicium, uti vocant practicum particulare, est illud, quo intellectus proponit & dictat voluntati faciendam, aut omittendam esse rem aliquam omnibus suis individualibus circumstantiis vestitam. Tale judicium per nos non est ipsa determinatio voluntatis unum ex duobus illis propositis amplectentis; quemadmodum sentire coguntur, quicumque inficiantur cum Chertasianis intellectum esse activam facultatem (ecquis enim ambigat, voluntatem sequi propriam determinationem?) sed est potius distincta operatio intellectus, quæ voluntatis determinationi præsternitur. His præmissis sic statuo; voluntatem ab intellectus judicio practico particulari non trahi necessatio ad agendum; debere tamen ejusdem normam sequi, quotiescumque vult consulto operari.

Idcirco primum, quia secus voluntati sua non constaret libertas indifferentiæ; hujus enim notio fert, ut voluntas possit peræque agere vel non agere, positis omnibus requisitis ad agendum conditionibus, inter quas numeratur etiam illud intellectuale judicium. Ideo vero secundum, quoniam voluntas, ubi quidquid eligit, vel ducitur certa ratione, vel non. Si hoc, jam temere & inconsulto operatur, neque ab appetitu brutorum secernitur: si illud, ergo fatendum voluntatem semper esse sequacem practici judicii intellectualis, quotiescumque seipsam prudenter determinat ad operandum: inde est, ut ejusmodi judicium soleat vocari *ultimum*, eo quod nullo alio consequenti judicio dirigatur ac moveatur voluntas ad agendum.

Ad complementum hujus Articuli placet ostendere seriem, & coordinationem admirabilem singulorum actuum tum intellectus, tum voluntatis (*n.* 99.) quæ deprehenditur in quavis operatione vere morali, spectato utroque ordine seu *Intentionis*, seu *Executionis*. Cum voluntas finem aliquem sibi præfigit assequendum, primus actus ab intellectu elicitur, estque *cognitio* finis, sive objecti in se ipso. Postea sequitur voluntatis actus, qui simplex & inefficax est *volitio* finis. Succedit actus alter intellectualis, qui est *judicium practicum*, ostendens finem illum posse reipsa obtineri. Prodit dein novus actus voluntatis, qui est efficax *intentio* finis. Hunc excipit alter actus intellectus, qui vocatur *consilium*, complectens & inquisitionem mediorum ad finem obtinendum, & consultationem de valore mediorum utilium, & comparationem utiliorum cum minus utilibus. Postremus est voluntatis actus, qui dicitur *electio* mediorum, seu medii efficacioris ab intellectu antea propositi; sicque ordo *intentionis* completur.

Quotiescumque voluntas, post præstitutum sibi finem, ac media legitima jam determinata præscripsit intellectui, ut stimulos sibi addat ad urgendam executionem; tunc primus actus est *imperium* intellectus hortantis & excitantis voluntatem, ut agat vel applicet facultates activas inferiores ad opus perficiendum. Hujusmodi imperio, pro cujus necessitate multi decertant, haud video voluntatem egere, quoties ipsa semel ac efficaciter elegit media, quæ arrident, difficultatesque adjunctas non habent, executionem urget. Secundus actus, qui est a voluntate, dicitur *usus activus*, quo voluntas applicat subditas sibi potentias ad executionem mediorum. Hunc consequitur *usus passivus* earumdem potentiarum, efficientium quidquid necessarium est ad assequendum finem. Ubi res feliciter successit, enascitur in intellectu *cognitio* perfecta, & practica finis obtenti; subindeque in voluntate *fruitio*, seu quies in fine jam adepto; atque ita ordo quoque *executionis* absolvitur.

ARTI-

ARTICULUS III.

De Voluntario ac Libero.

SECTIO I.

De Voluntario.

119. Quoniam actus nostri proprie vocari non possunt *humani* seu *morales*, nisi voluntarii ac liberi sint (*n. 91. & 96.*) quo eorum natura penitus pateat, *voluntarii*, ac *liberi* notiones nunc *seorsim* expendendæ: hinc quisque intelligit, Moralis simul & Dogmatici Theologi partes me utcumque expleturum. Plerique namque Scriptores Morales in hoc primo Tractatu toti solent esse in declarando *voluntario* & *involuntario*, seposita ac Dogmaticis relicta accurata discussione *liberi* presse sumpti pro eo, quod ex propria electione agentis procedit, & contingenter fit. Dum porro audis, me *seorsim* locuturum de voluntario, ac libero (quia scilicet unum sine altero, cum notionibus inter se differant, rite concipi potest) non *utique* postulabis, modo æquum & benevolum velis te ostendere, ut dum primo voluntarium præcise expendo, eas constanter usurpem dictiones, quæ voluntarium simul & liberum exprimunt, minimeque hæream in sola *voluntarietatis* seu *spontaneitatis* voce, quæ decurtatam a Novatoribus libertatem signat.

120. Non, inquam, id a me postulabis, nam cui bono postulari queat, mente nullatenus assequor. Id enim non requirit 1. necessitas vindicandi Catholicum Dogma de libertate; quia in illius favorem tot ac tanta occurrunt deinceps consignata in secunda Sect. hujus III. ac etiam in septima V. Articuli, ut hinc fidem meam facile detegere possit quilibet Lector, qui ex Benedicto XIV. (*n. 72.*) & Criticis omnibus dicit, *Scriptoris mentem non ex aliqua particula, sed ex tota Scripturæ textura* eruendam. 2. Non mos reliquorum Moralium Auctorum, cui potius præsens ista methodus apprime consonat; ut paullo ante notavimus, & plurima monstrabunt testimonia, tum in hoc, tum in sequenti Articulo IV. producenda præsertim ex Angelico, & Seraphico, qui diversis in locis egerunt *de libero arbitrio*, & *de voluntario*, ac *involuntario*, atque in voluntario explicando eas adhibuerunt loquendi formulas, quæ solius lubentiæ seu spontaneitatis ideam ingerunt: non quia putarint posse humanos actus laudem, aut culpam habere, si voluntarii seu spontanei tantum sint, & non etiam liberi in sensu catholico: sed quia ignorantia & reliqua impedimenta voluntarii, quæ in hoc primo tractatu Theologiæ Moralis solent expendi, proxime impetant ipsum voluntarium seu spontaneum, quod liberi fundamentum & basis est. 3. Denique non utilitas legentium; quippe non potest ipsis melius consuli, quam si juxta usitatum Moralium Scriptorum morem suis locis distincte ponantur singula, quæ notionibus discrepant, adeoque diversas exigunt interpretationes. His in antecessum notatis, haud mora voluntarium describamus.

121. *Voluntarium* definitur ab Aristotele (*lib. 3. Ethic. c. 1.*) *Quod est a principio intrinseco, cognoscente singula, in quibus est actio*. Nomine *principii* indicatur voluntas, quæ quidem agenti dianoetico non potest non esse intima, cum sit vis activa animæ rationalis, quatenus cognitum bonum prosequitur, & malum adversatur; unde merito dicitur *principium intrinsecum*. Cum autem præcedere debeat cognitio eorum, quæ a voluntate sunt amplectenda, aut respuenda, & hanc cognitionem voluntati suppeditet intellectus, qui altera est animæ vis activa quatenus sibi repræsentat objecta; idcirco ipsa voluntas, prout voluntarii principium est, *cognoscens* nominatur. Quæ porro voluntati, ut humano modo operetur, debent innotescere prælucente intellectu, tria sunt; objectum, circa quod actio versatur; finis, propter quem actio fit; & circumstantiæ, quæ actionem comitantur: hinc voluntas, ubi hæc comperta habet, dicitur *cognoscere singula, in quibus est actio*. Eadem occurrit voluntarii descriptio apud Seraphicum (*in 2. dist. 22. q. ult.*) *Duo sunt de ratione voluntarii; videlicet cognitio singularium sive circumstantiarum, & quod operationis principium sit intrinsecum*: & apud Angelicum (*1. 2. q. 6. art. 1.*). *Voluntarium dicitur esse, secundum definitionem Aristotelis, Gregorii Nysseni, & Damasceni, non solum cujus principium est intra, sed cum additione scientiæ*.

122. Porro si juxta definitionem voluntarii omnium Doctorum calculo probatam, quidquid voluntarie agitur, prodire debet ex intima propensione voluntatis, supposita intellectuali cognitione eorum, quæ ad actionem concurrunt: ecquis non videt, utramque rationalis animi facultatem dicendam esse *principium efficiens* cujuslibet actionis humanæ? Negari tamen minime potest, quin actio humana jure potiori sit attribuenda *voluntati*, quia nimirum intellectus quasi facem tantummodo præfert actioni producendæ, voluntas vero actionem decernit, ac molitur sive per se, sive ministerio inferiorum potentiarum: hinc usus invaluit, ut actio appelletur simpliciter *voluntaria*, quamvis præviam intellectus cognitionem involvat. Deficiente igitur alterutrius facultatis influxu mox explicato, actiones desinunt esse voluntariæ, adeoque humanæ seu morales: & ob hunc solum voluntarii defectum, seclusa etiam consideratione liberi proprie sumpti, nequeunt actiones imputari ad culpam vel laudem, ad pœnam vel præmium: nam etsi, ut imputentur ad eorum aliquid, præter voluntarium requiratur etiam liberum, quod est quid amplius quam simplex voluntarium; attamen, ut non imputentur, sufficit solus defectus voluntarii; hoc enim absente, præterquamquod actio non censetur *propria hominis, in quantum homo est, & ab aliis irrationabilibus creaturis differt*, ut ait Angelicus (*1. 2. q. 1. a. 1.*) intelligitur abesse etiam liberum, quod in voluntario fundatur. Quare, ut ad observationem redeamus superiorem (*num. 119. & 120.*) clarius exinde patet, cur plerique Morales Theologi mentionem liberi seponant in prima disputatione de voluntario, & involuntario.

123. Ex illa complexione ambarum animi facultatum, intellectus scilicet & voluntatis, necessario concurrentium ad quemlibet actum vere humanum, facillimum erit colligere discrimen *Voluntarii* a Coacto, Naturali, Spontaneo, Libero. Nam *Coactum* originem trahit a principio, quod est agenti extraneum, ut motus

motus unius corporis violentia aliena attracti. *Naturale* potest esse a principio intrinseco quidem, sed agente juxta tendentiam suam sine cognitione, ut igni est naturale sursum ferri. *Spontaneum* oritur a principio intrinseco cum aliqua cognitione solum materiali, & imperfecta, ut feles sponte amat caseum. *Liberum* vero non modo fit ab agente intellectuali cum propensione voluntatis, sed etiam ex indifferentia, & electione procedit. Consuetudo tamen loquendi, quæ vocum exactum rigorem non semper servat, in præsenti materia spontaneum cum voluntario confundit, uti quandoque & voluntarium cum libero.

124. Itidem *Voluntarium* debet secerni a *Volito*. Etenim, ut aliquid voluntarium sit, debet ex dictis procedere a voluntate tamquam effectus; ut autem sit volitum, satis est quod possit esse objectum voluntatis, atque in eo voluntas sibi complaceat (*n.* 100.) Sic ex. cau. quod Deus portet omnia verbo virtutis suæ, glorificetur in consilio Sanctorum, quod post longa nubila Phœbus resplendeat, sunt hæc omnia mihi volita, sed voluntaria non sunt. Sicuti vero dari potest volitum, quod non est simul voluntarium; ita ex opposito potest voluntarium esse, quod non est volitum, immo expresse nolitum, si tamen hoc sumatur de *inefficaci* volitione, ac nolitione: id patet de quavis actione, quæ fieri a nobis solet cum quadam displicentia, sive voluntate solum inducta ad vitam servandam, vel ad reparandam sanitatem.

125. Quoad volitionis *efficacis*, & *inefficacis* distinctionem, quæ ad plura inservit in Theologicis Disciplinis, præstat obiter audire Scotum, qui explicans, quomodo malus Angelus potuerit appetere æqualitatem Dei, illam exemplis sic declarat (*in 2. dist. 6. q. 1.*) *Actus volendi duplex est, simplex, & sub conditione; vel sub aliis verbis, est volitio efficax, & volitio complacentiæ. Exemplum, alio modo infirmus sperans sanitatem vult sanitatem, & alio modo infirmus desperans de sanitate: vult enim sanitatem primus, quia sperat sanitatem sibi possibilem, & habet respectu ejus volitionem efficacem, & imperativam mediis inducentibus sanitatem. Sed desperans vult volitione complacentiæ, sed non volitione efficaci, quia non quærit media inducentia sanitatem, pro eo quod non existimat illam posse sibi acquiri. Et ista volitio secunda potest esse alicujus impossibilis, & hoc sufficit ad meritum, vel demeritum; quia etsi sit impossibile, tamen potest quis consentire illi pleno consensu, & ista volitione potuit Angelus appetere æqualitatem Divinam*. Hujusmodi porro doctrina monstrat Doctor, verum esse utrumque istud dictum Philosophi in Ethicis: *voluntas potest esse impossibilium: electio non est impossibilium*.

126. Efformata jam accurata Voluntarii idea, progrediamur ad ejus Divisionem, quæ multiplex est, ut passim apud Auctores legitur; etsi non omnes conspirent in denominandis singulis divisionum membris, maxime ubi de Voluntario *in caussa*, *indirecto*, *virtuali*, *interpretativo* agitur; ex quo periculum suboritur confundendi divisionem unam cum altera. Sextuplex notari debet divisio voluntarii. *Prima* dicitur voluntarium vel *propria*, vel *aliena* voluntate: illud vere a nostra procedit voluntate, uti sunt quotidiana ea delicta, in quibus teste Scriptura Sacra *offendimus omnes*: istud primario est quidem ab alterius voluntate, sed tamen moraliter imputatur etiam nostræ, uti originale peccatum Adami, in quo juxta Apostolum *omnes peccaverunt*: quia scilicet *omnes fuerunt in ipso, dum peccavit, & quia omnes in ipso potuerunt obligari*, ut explicat S. Bonavent. (*in 2. q. 33. art. 1. qu. 2.*) Sic autem nobis imputatur a Deo, quatenus a Protoparente illud peccatum, quod fuit in ipso actuale, via generationis carnalis in omnes posteros transfunditur, eosque instar maculæ habitualis contaminat: unde apud eumdem Seraphicum D. Anselmus inquit: *Parvuli non damnantur pro culpa Adæ tantum, sed pro culpa propria, quam habent; licet non habeant eam agendo, sed contrahendo*.

127. Reliquæ quinque Divisiones spectant solum voluntarium, quod diximus *voluntatis propriæ*: nam ubi de peccatis modo agitur, ea nequeunt nobis imputari, nisi a voluntate nostra aliqua ratione pendeant, & profluant; ex eodem enim Seraph. Doctore, præter Adamum, qui *solus habuit potestatem vitiandi totam massam generis humani, nullus Parens proximus potest in prolem suam culpam actualem trasfundere*. Unde cum (*Exod. c. 20.*) dicitur: *Deus zelotes vindicare peccata patrum in filios usque in tertiam, & quartam generatiorem*, monet intelligendum esse alterutro isto in sensu; nempe quod *peccatum parentum transeat ad prolem* vel *imitatione, quomodo peccata proximorum parentum in filios frequenter pertranseunt*; vel *punitione, eaque tantum temporali, non æterna*. Siquidem (ut ipse argumentatur ex aliis Scripturis *Ezechiel cap. 44.*) *dicitur filius non portabit iniquitatem patris. Ergo si hoc non est verum de parente remoto Adam, saltem veritatem habet circa propinquos*, (& ad Galat. c. 6.) *Unusquisque onus suum portabit; sed si peccata parentum redundarent in prolem, non portaret unusquisque onus suum, immo etiam alterius*.

128. Ad omnia prorsus veri nominis peccata, quæ sunt alia ab originali noxa, necessario requiri speciem aliquam voluntarii *proprii*, non privata nostra doctrina est, sed verissima fides Catholicæ Ecclesiæ, quæ Lutherum, Bajum, ceterosque Novatores proscripsit etiam hoc nomine, quod docuerint motus inordinatos concupiscentiæ, rationem quoque ac voluntatem nostram prævenientes, esse formalia peccata, interdicta naturali divinaque lege. Hujus erroris fundamentum est, quia iisdem Novatoribus persuasum, ad rationem peccati in nobis non requiri voluntarium voluntate propria, sed sufficere voluntarium voluntate aliena Adami, qui non solum originaria labe nos fœdavit, sed etiam ingeneravit nobis pravam illam concupiscentiam. Satis hoc totum manifestavit Bajus in triplici præsertim damnata Propositione: nempe in 46. *Ad rationem, & definitionem peccati non pertinet voluntarium: nec definitionis quæstio est, sed caussæ originis, utrum omne peccatum debeat esse voluntarium?* 50. *Prava desideria, quibus ratio non consentit, & quæ homo invitus patitur, sunt prohibita præcepto: non concupisces*. 51. *Concupiscentia sive lex membrorum, & prava ejus desideria, quæ inviti sentiunt homines, sunt vera legis inobedientia*.

129. In

129. In favorem tam absurdi erroris plura obtendi possent testimonia Ecclesiasticorum Doctorum, quæ specie tenus haud modicam difficultatem ingerunt. Nos, ne ab instituto nostro nimium recedamus, perpauca producemus ex Augustino, Angelico, Seraphico, aliquantulum duriuscula, moxque sano in sensu interpretabimur; ut inde pateat modus rite exponendi quæcumque alia possunt occurrere seu in ipsorum, seu in aliorum Libris. Augustinus (*lib. 4. contr. Jul. cap. 2.*) ait: *Concupiscentia, in quantum inest, nocet, etiamsi ei non consentiatur*. Et (*lib. 1. de Nupt. & Conc. c. 23.*) docet, eos qui non consentiunt concupiscentiæ allicienti ad illicita, servare quidem mandatum (*Eccl. c. 18.*) *Filii, post concupiscentias tuas non eas*; sed non illud Decalogi, *non concupisces*. Angelicus (*quod l. 4. art. 41.*) *Motus appetitus sensitivi, si sequatur judicium rationis poterit esse etiam peccatum mortale: si autem præveniat judicium rationis, est quidem peccatum, si tendat in aliquod illicitum: est tamen peccatum veniale & levissimum; & hic dicitur primus motus peccati*. Seraphicas (*in 2. dist. 24. p. 1. art. 2. q. 2.*) *Contingit delectari ad apprehensionem delectabilis ante advertentiam delectationis: & hoc est sensualitatis, & absque dubio peccatum veniale. Contingit delectari post apprehensionem delectabilis, & perceptionem delectationis, ante plenum consensum deliberationis; & hoc est inferioris partis, & aliquando mortale, aliquando veniale*. Et (*dist. 21. dub. 4.*) ait cum Magistro, quod in nobis *tentatio hostis potest esse sine peccato, tentatio carnis minime*.

130. Supervacaneum plane est contraria congerere testimonia, in quibus prælaudati Doctores, non semel, sed centies etiam citatis ipsis in libris asseruere, nullum in nobis motum, nullum actum posse in genere moris peccatum esse, nisi aliquo pacto sit voluntarius ei, a quo prodit. *Usque adeo peccatum voluntarium est malum*, ait S. Aug. (*lib. de verit. relig. c. 14.*) *ut nullo modo sit peccatum, nisi sit voluntarium: & hoc quidem manifestum est, ut nulla hic doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat*. In textu igitur priori, nocumentum quod nobis adfert concupiscentia, non vult Augustinus situm esse in hoc, quod curam Deo nos vere culpabiles reddat circa ullum etiam assensum nostræ voluntatis; alias non diceret (*In lib. 1. de peccat. merit. c. 4.*) *In grandibus baptizatis ad agonem manet concupiscentia, non sibi ad illicita consuetudinibus nihil omnino nocitura*: sed potius in eo reponit, quod dum sumus intenti reprimendæ concupiscentiæ, non tantam percipere possimus delectationem spiritualem, quanta frueremur, si intus in nobis omnia forent pacata, ut liquet ex progressu sermonis ejus.

131. In posteriori vero textu sentit Augustinus motus concupiscentiæ prohiberi mandato Decalogi: *non concupisces*, non tamquam peccata, seu transgressiones legis, quæ a justo judice possint ad pœnam imputari, sed tamquam ea, quæ repugnant perfectioni finali, ad quam lex illa tendit, & ad quam in hac vita aspirandum est, licet non possit comparari nisi in alia beata. Sicuti enim ex Bonav. (*in dist. 27. q. ult.*) *In præcepto diligendi Deum ex toto corde duplex totalitas cordis indicatur: una, quæ excludit omnes affectus contrarios amori Dei, ita ut nihil diligatur supra Deum, vel æqualiter Deo: & ad hunc modum diligendi Deum tenemur in via vi istius præcepti: altera, quæ excludit omnes affectus extraneos, ita ut omnes motus cordis per affectum referantur in Deum, & hic modus, cum in gloria solum possit haberi, non obligat ad sui impletionem, sed tamen exprimitur in præcepto: ut sciamus quo per amorem debeamus tendere*. Non absimili ratione etsi præceptum non concupiscendi indicet tum finem, qui non est sentire motus concupiscentiæ, tum media, quæ sunt non consentire iis motibus; attamen stricta obligatio in præsenti sæculo est solum respectu mediorum. Hinc idem Seraphicus (*n. 2. sent. dist. 42. art. 2. q. 1.*) *Cum Deus prohibet concupiscentiam dicens: non concupisces: non prohibet primum motum concupiscentiæ; sed concupiscentiæ progressum, secundum illud: fili, post concupiscentias tuas non eas*.

132. Ad textus autem Angelici, & Seraphici, eadem opponi potest responsio, quoniam eodem ferme modo loquuntur, eumdemque scopum ambo spectant: responsio prono veluti alveo fluet, si diversa hæc tria doctrinarum capita perpendantur, quæ S. Antonin. (*part. 1. Summæ tit. 4. c. 16. de Sensualitate*) protestatur se hausisse ex variis Angelici Doctoris libris. 1. Est illud: *Motus sensualitatis est duplex: unus est, qui dicitur primoprimus, scilicet motus sensualitatis naturalis, quia imaginationem non sequitur, sed solum actionem naturalium qualitatum, procedens in corporali dispositione, vel complexione, & nullus talis motus sic proveniens est peccatum: ratio hujus est, quia non subjacet imperio rationis, vel voluntatis. Alius motus sensualitatis est, qui dicitur secundoprimus, scilicet qui imaginationem, vel deliberationem sequitur, & hic est peccatum: ratio hujus est, quia talis apprehensio, vel imaginatio subjacet imperio rationis, vel voluntatis*.

133. Sequitur e vestigio 2. *Motus sensualitatis illiciti possunt considerari dupliciter: non modo singillatim, & per se, & sic sunt in potestate nostra, & vitare possumus; quia quemlibet eorum prævidendo impedire possumus: alio modo possunt considerari in generali simul omnes, & sic non sunt in potestate nostra; quia dum uni obviare nitimur, ex alia parte motus illicitus surripere potest: cujus ratio est, quia non potest simul intentio voluntatis renitentis contra diversa in actu*: quod quidem a Seraphico (*in 2. dist. 41. art. 3. q. 1.*) illustratur exemplo *Naturæ, qui potest præcavere, & custodire, ne aqua per aliquod foramen determinatum ingrediatur in navim, non tamen potest facere, quod nullum habeat ingressum*. 3. Denique. *Ratio potest se habere ad motus illicitos tripliciter; scilicet ut resistens, ut recipiens, ut non impediens. Primo ratio se habet ut resistens, quando ipsa ratio, & voluntas motibus illicitis sensualitatis resistunt, habendo displicentiam de tali motu, & conatum ad repellendum: tunc nullum est peccatum, sed meritum coronæ. Secundo se habet ratio vel voluntas ut præcipiens motus illicitos sensualitatis, cum aliquis ex proposito motum concupiscentiæ excitat, & imperat: tunc, si sit illicitum in genere peccati mortalis, erit mortale. Tertio ratio vel voluntas se habet ut non prohibens motus illicitos sensualitatis; tunc talis non prohibens, cum prohibere possit, peccat venialiter: dicitur autem aliquis facere illud, quod non impedit, cum impedire possit*. Hactenus S. Anton.

134. His observatis ajo, Angelicum & Seraphicum in textibus (*n.* 229.) hæc docuisse. 1. Peccata *venialia* esse tentationes carnis, & inordinatos motus concupiscentiæ, non quidem omnes universim, quos experimur degentes in hoc mortali corpore, sed illos dumtaxat, qui sunt in potestate rationis, ac voluntatis, & possunt vigilante ratione vel præveniri & impediri ne oriantur, vel jam exorti cohiberi & domari, ad discrimen reliquorum undequaque naturalium, scilicet ex naturali temperie corporis, & qualitate organorum insurgentium etiam sine ulla prævia imaginatione seu apprehensione, adeoque nullatenus voluntatis imperio subjectorum. 2. Prioris generis motus esse peccata, non præcise quia inordinati sunt rectæque rationi adversi; sed quia, cum inordinati sint, simulque constituti in potestate voluntatis, in nobis existunt non sine aliquo ipsius voluntatis assensu saltem interpretativo & indirecto: quatenus juxta Seraphicum (*in* 2. *sent. dist.* 41. *art.* 1. *quæst.* 1.) *Oriuntur a voluntate* sin minus *præambula & movente*, certe tamen *concomitante*, *& non prohibente vel præcavente, dum potest prohibere vel præcavere*. 3. Eos motus indefinite pro peccatis venialibus habendos, licet secundum totam suam collectionem nequeant caveri in præsenti statu naturæ infirmatæ; quia juxta Angelicum (*in eod. artic.* 21. *quodlib.* 4.) *Possunt vitari singuli, & ex hoc quilibet habet aliquid de ratione peccati, licet non habeat rationem perfecti peccati, quod est peccatum mortale*. 4. Hujus generis motum dici *primum motum peccati*, quia est primum illud, quod tamquam culpabile imputatur voluntati, facta analysi peccati consummati seu mortalis, ad quod pleno consensu tantum pertrahitur voluntas illecta a concupiscentia: non quia sit motus vere *primoprimus* (ut in scholis dicitur) & nihilominus peccaminosus; quippe ex dictis liquet, esse *primosecundum* ob aliqualem consensum voluntatis *comitantis*, *& non præcaventis*. Porro hæc omnia caussam Baii nullatenus juvant, immo plane evertunt; quia juxta Doctores laudatos motus sensualitatis non essent peccata, nisi orirentur *a voluntate non præcavente, dum potest præcavere*.

135. Verum, si quod adhuc superesset dubium circa interpretationes Textuum hactenus a nobis vindicatorum, illud penitus dissipabunt vel sola hæc Seraphici Doctoris verba, quibus clariora nemo potest desiderare. Sic ait (*Comp. Theolog. Verit. libr.* 3. *cap.* 10.) *Cum loquimur de primis motibus, qui sunt peccata, intelligendum est de secundoprimis, qui sunt sensualitatis; quia primoprimi non sunt peccata cum sint naturales, & extra genus moris; quod patet per hoc, quod tales non sequuntur imaginationem, sed solummodo naturalium qualitatum actionem. Motus autem secundoprimi sunt peccata, quia sunt actus inordinati in genere moris. Quod patet per hoc, quod tales motus sunt sensualitatis, quæ subjacet in talibus dominio voluntatis: voluntas autem est principium moralium, sicuti habetur 7. Ethic. Hinc est, quod ibi genus moris primo incipit, ubi dominium voluntatis invenitur: hoc autem est in sensualitate*. Hæc Seraphicus, cui Angelicum quoque non possum non credere assentientem.

136. Nunc in viam nostram redeuntes, unde non abs re digressi paullisper sumus caussa refutandorum Novatorum, persequamur reliquas (*n.* 126. & 127.) *voluntarii* divisiones. *Secundo* dispescitur in *necessarium*, & *contingens*; & utriusque istius voluntarii intelligentia pendet ab iis, quæ de *libero* dicemus in sect. 2. hujus Articuli. Utcumque tamen innotescet, si advertas contingens esse illud, quod prodit a voluntate operante cum indifferentia ad duo contradictionis extrema; atque ad diversas etiam unius extremi species; hoc est ad volendum, & non volendum, & ad volendum hoc vel illud; necessarium vero, quod procedit ex inclinatione & lubentia quidem voluntatis, at determinatæ ineluctabiliter ad unum dumtaxat agendum. Sit loco exempli duplicis una fervens caritas B. Patris Francisci a D. Bonaventura descripta (*c.* 9. *Legendæ*): Dum hic *Sponsi amicus*, in terreno incolatu adhuc positus, *subito ad auditum amoris Domini excitabatur, afficiebatur, inflammabatur, quasi plectro vocis extrinsecæ chorda chordis interior tangeretur*; ejus amor in Deum erat voluntarius *contingenter*: ast, dum modo Paradisi gaudiis jam insertus, *quasi carbo ignitus Divini amoris flamma absorptus* pergit amare, idem amor est solum voluntarius *necessario*.

137. *Tertio*, voluntarium dicitur aut *Mediatum*, aut *Immediatum*. Ad utrumque percipiendum sufficit notare quæ scribit Angelicus (1. 2. *qu.* 6. *art.* 4.) *Duplex est actus voluntatis; unus qui est ejus immediate velut ab ipsa elicitus, scilicet velle; alius, qui est actus a voluntate imperatus, & mediante alia potentia exercitus, ut ambulare, & loqui, qui a voluntate imperatur mediante potentia motiva*. Quilibet ergo actus, quem diximus (*n.* 98.) *mere elicitum*, & *elicitum simul & imperatum*, censetur voluntarius *immediate*; & alius quicumque, quem *mere imperatum* vocavimus, erit *mediate* voluntarius. Hinc idem Angelicus (*quæst.* 74. *art.* 3.) docet in sensualitate posse dari peccatum, eo quod *actus sensualitatis potest esse voluntarius, in quantum sensualitas nata est a voluntate movente*; & hoc ipsum extendit (*art.* 2.) ad omnes alias potentias, *quæ possunt moveri ad actus suos, vel ab eis reprimi per voluntatem*: quod similiter a Seraphico (*in* 2. *dist.* 41. *art.* 2. *q.* 2.) docetur. Ejusmodi autem doctrina magis confirmat præcedens ratiocinium nostrum (*n.* 134.) ubi necessitatem voluntarii ad peccaminosos sensualitatis motus deduximus ex ipsis textibus utriusque Doctoris, qui videbantur contrarium insinuare. Nam si eatenus sensualitas, & alia quævis potentia, nata a voluntate moveri, potest esse subjectum peccati, quatenus actus talis potentiæ potest esse voluntarius *mediate*; plane sequitur, nullum adesse peccatum quoties contigit eumdem actum nullo modo voluntarium esse.

138. *Quarta* divisio est voluntarii *perfecti*, & *imperfecti*, quæ eruitur ex definitione voluntarii (*n.* 121. & 122.) commonstrante duplex effectivum principium voluntarii, scilicet *cognitionem* intellectus, & *propensionem* voluntatis: ubi enim hæ ambæ plene & integre concurrunt ad aliquem actum, dicitur is voluntarius *perfecte*; uti fuit ex. cau. adulterium Davidis; ubi vero aut utraque, aut alterutra diminuta est, actus dicitur voluntarius *imperfecte*, cujusmodi fuit concubitus Loth cum filiabus, qui ex Se-

ex Seraphico (*in 2. sent. dist. 22. in fine*) *non omnino excusatur a culpa incestus, cum cognovit filias suas, quia non fuit in eo plena ignorantia*. Divisio hæc præ oculis habenda, quoties definiendum est de lethali malitia cujuspiam actionis; quia peccato mortali locum non esse, nisi ista *tria* conspirent & uniantur simul materia gravis ex se, vel ex fine Legislatoris, perfecta cognitio, & plenus consensus, Auctores omnes tradunt. Huc etiam spectat communis illa doctrina de peccatis venialibus *ob imperfectionem actus* in rebus, quæ secundum genus suum spectatæ non admittunt veniale *ob parvitatem materiæ*, uti sunt venereæ: talem enim imperfectionem actus designat, quod hic dicitur *imperfectum* voluntarium.

139. Duæ aliæ, quæ adhuc restant, divisiones voluntarii valde momentosæ pariter sunt, & in Theologia Morali passim ab Auctoribus usurpatæ. Sed mirum est, quanta vocum varietate, & confusione a permultis efferantur, uti (num. 126.) jam adnotavimus. Nos ad evitandam omnem æquivocationem, quæ plerumque errorum parens est; arbitramur aptissime illas proponi sub iis formulis, quas adhibuit Angelicus Doctor (1. 2. *quæst.* 77. *art.* 7.) Itaque *quinto* voluntarium aliud est *secundum se, sive* formale, *quando voluntas directe in ipsum fertur*: aliud *secundum suam caussam*, seu virtuale, *quando voluntas fertur in caussam, & non in effectum*. Sic exempli loco, sed reapse nuspiam, mulier, quæ non *intentione provocandi alios ad concupiscentiam*, ut loquitur idem Angelicus (2. 2. *q.* 67. *art.* 2.) sed *ex quadam levitate, vel vanitate propter jactantiam quamdam*, utatur passim *ornatu inverecundo & impudico*, ita ut ei possit merito applicari illud Oseæ (*c.* 2.) *auferat fornicationes a facie sua, & adulteria sua de medio uberum suorum*: qualem propterea ornatum recenti memoria Summi duo Pontifices, Ven. Inn. XI. & Clem. XI. prohibuerunt severissimis edictis pro hac Urbe, teste Lambertino (*l.* 11. *de Syn. Diœc. c.* 12. *n.* 6.) tunc peccatum *levitatis*, vel *vanitatis*, quod ex suo genere ac præcise acceptum est dumtaxat *veniale*, censetur mulieri voluntarium *secundum se*; peccatum vero *mortale scandali* illorum omnium, quibus *concupiscentibus ipsa gladius factus est*, ut loquitur Tertullian. (*lib. de Cultu Femin.*) reputatur eidem voluntarium *secundum caussam*.

140. Quoniam malum hoc tam grave & exitiale est, o inconsulta mulier, quæso, pergit Tertullian. (*lib. de veland. virg. cap.* 16.) *Vela caput*, & quidquid pudor absolute tegi postulat. *Si mater es propter filios; si soror, propter fratres; si filia, propter patres: omnes in te ætates periclitantur: indue armaturam pudoris*. Cum eximio Dei beneficio, qui te prius deformem Salutaribus Undis mundavit, deputata jam sis Supernæ Civitati ambulantium cum Agno in albis; cave, ne te seducat seu recenter, seu antiquitus inducta consuetudo terrenæ Urbis, *in qua* teste D. Hieronym. (*epist. ad Marcellam*) *humilem esse miseria est*. Nam, ut observat Gregor. IX. Summus Pontifex relatus simili in caussa ab eodem Lambertino (*cap.* 1. *num.* 2.) *Consuetudo nec juri positivo præjudicium generat, nisi sit rationalis, & legitime præscripta*; multo magis caussa erit, quæ naturales divinasque leges servandæ modestiæ exterioris pessundat. *Nemo enim sanæ mentis intelligit, naturali juri, cujus transgressio periculum salutis inducit, quacumque consuetudine, quæ dicenda est verius in hac parte corruptela, posse aliquatenus derogari*, inquit laudatus Gregorius. Neque ut reipsam, aut alios decipias, quasi sic orneris, ut moroso placeas marito. Prima enim, quid si *a viro prohibita nihilominus te immoderate ornares*? plane *inexcusabilis esses*: juxta Ulricum, & Joann. de Friburgo (*in Sum. Confess. lib.* 3. *tit.* 34.) *Quippe tunc hoc faceres ex superbia, vel ex libidine*. Dein, si ita est, subdit S. Joann. Chrysostom. (*homil.* 10. *in epist. ad Colossens.*) *Igitur domi hoc facias: hic vero contrarium fit: domi rudior, foris comptissima procedis*. Tandem, esto præcipiat revera maritus immodestiam vestium pompam, ad eamque fovendam diurni nocturnique sui laboris mercedes insumat, præterquamquod is non advertit, quod Seraphicus (*in Spec. Anim. cap.* 3.) vult attendendum, *aliud dicere divitem, aliud pauperem, aliud viduam, aliud conjugatam; neque tot paria vestium convenire burgensi alicui feminæ*, quot reginæ; numquid imperio suo honestabit *corruptelam naturali juri* repugnantem? Utique ex Angelico citato (*art.* 2.) *Mulieres licite se possunt ornare. Sed ut conservent decentiam sui status, vel etiam aliquid superaddere, ut placeant viris suis*: at ornatus semper intelligitur, qualem ipse ex Apostolo describit: *Cum verecundia, & sobrietate, ut decet mulieres, quæ pietatem profitentur*. Nunc, dimisso sequiore sexu, rem nostram denuo agemus.

141. *Sexto* tandem, voluntarium explicatum ab Angelico (1. 2. *quæst.* 6. *art.* 3. & *quæst.* 77. *art.* 7.) per actionem, & omissionem actionis, dividitur communissime in *Directum*, & *Indirectum*; prout nempe *ab aliquo dicitur esse aliquid dupliciter: uno modo directe, quod procedit ab aliquo in quantum est agens, sicut calefactio a calore; alio modo indirecte, ex hoc ipso quod non agit, sicut submersio navis dicitur esse a gubernatore, in quantum desistit a gubernando*. Voluntarium igitur directum est omne illud, quod voluntas positivo influxu operatur sive per se, sive per subjectas sibi potentias: quomodo Filiis Heli Sacerdotis voluntarium erat *peccatum grande nimis, quo retrahebant homines a sacrificio Domini* (1. *Regum cap.* 2.) Indirectum autem est, quod provenit a voluntate non operante, cum possit, & interdum etiam debeat; sicuti erat ipsi patri Heli idem peccatum puerorum, qui cum pro suo munere teneretur, maxime post auditum universi Populi rumorem & scandalum, acriter illos increpare & punire; id tamen facere prætermisit, ea enim tarda, & blanda allocutio: *Quare facitis res hujuscemodi, quas ego audio; res pessimas, ab omni populo? nolite, filii mei, non enim est bona fama, quam ego audio, ut transgredi faciatis Populum Domini*: non fuit sufficiens correptio, immo mala ex D. Bonav. (*in Biblioth. Patr. cap.* 55.) ait: *Heli Sacerdos male correxit filios suos, & ideo tam ipse quam illi a Domino sunt puniti*. Eodem modo & reliquis Parentibus imputantur peccata præsertim notoria filiorum, siho, lente remisseque corripiant: *Audio de vobis res pessimas, non est bona fama, nolite filii mei*: vel si etiam ex præpostero nimium amore nullatenus increpent eo prætextu, quod teneræ ac ferventi ætati sit indulgendum: ac potius excipiant durius amicos aut propinquos, qui bono fine ipsis

ipsis insinuant delicta Puerorum, ut convenienti castigatione contineantur in officio. Væ tali indulgentiæ animabus perniciosæ ultra quam æstimari possit, immo & Reipublicæ universæ, quæ incolumis & tranquilla diu perstare nequit, ubi juvenes complectitur male institutos.

142. Postrema hæc voluntarii divisio locum habet sæpenumero in peccatis, quæ dicuntur *omissionis*, hoc est, *desertionis actus debiti faciendi in tempore determinato* uti Seraphicus (*Centil. part.* 1. *sect.* 8.), illam definit. Ubi ob omissionem aliquam contra præceptum affirmativum, obligans ad agendum pro loco & tempore, contingunt subinde alia diversa peccata, vel in ipsis hominibus, qui agere prætermisere, vel in aliis quibuscumque: tunc ea omissio in se præcise spectata dicitur voluntaria *directe*, quippe omissiones culpabiles sunt aliquo modo volitæ efficaci voluntatis actu; at peccata eamdem omissionem consequentia censentur *indirecte* voluntaria: exempli causa, si Confessarius negligat parare sibi eam rerum moralium peritiam, quam habere posset, ac deberet pro officii sui ratione, ideoque Pœnitentes, ubi opus est, minime instruat, & dirigat in via salutis, atque isti ob hujusmodi remissionem pergant frequentare periculosas occasiones, usurarios inire contractus, & illicita alia perpetrare; tunc omissio studii, & instructionis erit Confessario voluntaria directe; delicta vero Pœnitentium indirecte; quia scilicet non agendo eorum malitiam participat, juxta illud D. Isidori (*lib.* 3. *de sum. Bon. cap.* 44.) *Qui docendi accepit officium, si facta proximi corrigere potest, & dissimulat, verum est quod consensum alieni erroris habeat*. Ita pariter de divite, qui pompis ac gulæ deditus cum ab eleemosynis, & mercedum solutione abstineat, in caussa est, cur pauperes & operarii excandescant, blasphement, furentur.

143. Exempla utriusque num. superioris facile quemque deducunt ad intelligentiam trium illarum conditionum, quæ requiruntur, ut cuipiam negligenti agere imputentur tamquam voluntaria *indirecte* alia peccata consectaria, quæque pariter concurrere debent ad illud voluntarium, quod (*num.* 139.) vocavimus *virtuale* sive *secundum suam caussam*. 1. Est, ut agens, vel omittens agere, communi saltem confusaque cognitione præviderit, vel prævidere poterit ac debuerit, consecuturum effectum malum; hæc enim palam eruitur ex voluntarii definitione (*num.* 121. & 122.) quæ necessariam ostendit prælucentem aliquam cognitionem. 2. Ut caussam ejusdem effectus potuerit vitare, sive agendo, sive omittendo; quia ad impossibile neminem teneri prorsus indubitatum. 3. Ut illam quoque debuerit evitare, quippe ubi nulla legis obligatio cogit quidpiam agere vel omittere, ubi nullum peccandi periculum, si secus fiat. Cautos nos in ista animadversione voluit Angelicus, qui (1. 2. *q.* 6. *art.* 3.) postquam docuit voluntarium esse posse, aut directum, aut indirectum, mox subdit: *Sed sciendum, quod non semper id quod sequitur ad defectum actionis, reducitur sicut in caussam in agens, ex eo quod non agit; sed solum tunc, cum potest, & debet agere. Si enim gubernator non posset navem dirigere, vel non esset ei commissa gubernatio navis, non imputaretur ei navis submersio, quæ per absentiam gubernatoris contingeret. Quia igitur voluntas volendo, & agendo potest impedire hoc, quod est non velle, & non agere, & aliquando debet hoc, quod est non velle, non agere imputatur ei, quasi ab ipsis existens.*

144. Sed hic non otiose, nec inepte quis sciscitabitur, quandonam malus effectus subinde consequens agenti, vel omittendi agere, imputetur tamquam voluntarius *virtualiter*, vel *indirecte*? num scilicet postea, quando effectus reipsa prodit; aut potius antea, quando caussa illius apponitur agendo, vel non agendo? Utrumque in Scholis jam a diuturno tempore propugnatum iri constat, nec hodie spes affulget fore, ut unanimi Doctorum suffragio tandem definiatur; quisque igitur in suo sensu abundet. D. Bonav. (*in* 2. *Sent. dist.* 22. *in fine*) declarans quænam ignorantia homines excuset, istam quæstionem sic paucis expedit. *Si ignorantia est introducta per culpam propriam, sicut est in ebrio, & furioso, quorum uterque se præcipitavit in hoc per culpam suam; sic non excusat a toto, sed a tanto: quia sicut dicit Philosophus* (lib. 3. Ethic. cap. 7.) *ebrius habet duplices maledictiones; maledictionem scilicet pro culpa præcedenti, & maledictionem pro culpa subsequenti. Quantum autem & qualiter excuset subsequentem culpam, diversimode quidam determinant. Quidam enim dicunt, quod nec ebrius, nec furiosus, qui usu rationis caret, committere potest novam culpam, sed ex inordinatione sequenti aggravatur culpa prima; potest enim culpa aggravari ex effectu sequenti. Aliis autem videtur, quod nec sic excuset, quin novam culpam committat: non tamen est adeo gravis, sicut si illam faceret ex certa scientia: primus tamen modus dicendi probabilior esse videtur*. Iisdem verbis repetit hoc ipsum (*in Gentil. part.* 2. *sect.* 25.) ubi scribit: ita *videri magis peritis*; inter quos nullum mihi dubium, quin potissime intellexerit Præceptorem suum Alexand. Alensem, qui (*part.* 1. *Summ. quæst.* 114. *memb.* 7.) hæc docuit: *Tunc dicitur omissio perpetrari, quando aliquis applicat se ad actum illicitum incompossibilem cum illo actu, ad quem tenetur, ut si ipse tenetur ire ad matutinas, & inebriat se, vel sit in colloquio infructuoso, propter quod non surgens ad matutinas, tunc omittit.*

145. Bene tamen advertit P. Anaclatus in Morali Theologia (*tract.* 1. *disp.* 1. *quæst.* 3.) *Quod licet peccatum commissionis, aut etiam omissionis, indirecte vel in caussa tantum voluntarium, contrahatur mox in ipsa appositione caussæ seu impedimenti quæ fuit in libera hominis potestate; non autem tempore subsequenti, quo sequitur verb. grat. mors alterius veneno caussata: aut omissio Sacri, vel recitationis Breviarii, si tunc revera adfuit impotentia impediendi mortem alterius, vel Sacrum audiendi, nihilominus ad incurrendas pœnas, vel inhabilitates* (sicuti sunt Censuræ, & Irregularitates ex delicto), *quæ Jure Ecclesiastico in perpetrantes certa crimina sunt statuta, regulariter loquendo, non sufficit sola appositio caussæ talium criminum; sed requiritur ut tale crimen opere externo consumetur; ut Doctores communiter tradunt*. Rationem hujus posterioris adsertis hanc assignant. *Quia leges pœnales sunt stricte interpretandæ; simulque earum verba debent intelligi cum effectu, ex cap. hæc autem verba*, de Pœnitent. dist. 1. & Glossa ibidem. *Nam sola voluntas & conatus non solet per leges humanas puniri sine effectu, nisi secus in ipsamet Le-*

ge exprimatur, prout in Legibus Civilibus exprimitur, loquendo de crimine læsæ Majestatis.

146. Seraphicus Doctor etsi singulas *voluntarii* divisiones, quas (*à num. 126. hucusque*) declaravimus, nullibi ita distincte proponat, illas tamen brevibus complectitur (*in 2. Sent. dist. 41. dub. 3.*) ubi enumerat *novem gradus voluntarii, secundum quos peccata voluntaria dicuntur secundum plus, & minus.* Quisquis igitur unico obtutu universas perspicere cupit, sequentia ejusdem verba perlegat. *Primo & principaliter dicitur voluntarium, quod est a voluntate nullo inclinante, nec interius nec exterius; sic fuit peccatum Luciferi voluntarium. 2. Voluntarium dicitur, quod est a voluntate, aliquo suggerente exterius, sed nullo inclinante interius; & sic fuit peccatum primi hominis voluntarium. 3. Dicitur voluntarium, quod est a voluntate, aliquo inclinante tam exterius, quam interius; & sic est peccatum mortale, quod aliquis perpetrat ex deliberatione, & intentione post lapsum naturæ. 4. Est voluntarium, quod est a voluntate, non movente ad illud directe, movente tamen ad illud ex consequenti; sicut est peccatum omissionis, quo quis omittit ad Matutinum surgere, quia voluntarie se inebriavit. 5. Est voluntarium, quod est a voluntate non movente ad illud directe, nec appetente, sed aliud refugiente; sic est peccatum, quod homo facit mortis timore. 6. Est voluntarium quod est a voluntate, non plane id quod agit cognoscente: sic peccatum ex ignorantia dicitur voluntarium. 7. Dicitur voluntarium, quia consequitur ad aliquid, quod voluntarie factum est ab illo eodem, a quo illud fit; sic peccata quæ consequuntur ebrietatem, in quam homo se scienter induxit, dicuntur aliquo modo voluntaria. 8. Dicitur voluntarium, quia est ab aliquo potente prohibere, non tamen prohibente; sic peccatum veniale, quod est primus motus, dicitur esse voluntarium. 9. Dicitur voluntarium, quod introductum est a voluntate aliena, sicut a caussa prima: & sic peccatum originale dicitur voluntarium. In omnibus istis modis prædictis salvatur aliquo modo ratio voluntarii; proprie tamen & principaliter in duobus modis primis.*

SECTIO II.

De Libero.

147. Nunc a Voluntario ad *Liberum* progrediamur. Ut pateat penitus, quonam in sensu soleat communiter dici (*num. 97.*) *liberum* esse debere actum *humanum*, hæc statim animadvertere oportet. Duplex secernitur *essentia* actus humani; una *Physica*, quæ est ipsa actionis entitas naturalis, altera *Moralis*, quæ habitudinem actionis ad normam agendi præsefert. Inter prædicata essentialia actus humani *physice* considerati sunt hæc duo, quantum ad rem præsentem attinet, nempe quod sit motus ab intrinseca voluntatis inclinatione emanans, quodque ex prælucente cognitione intellectus producatur: quæ sunt ea ipsa, unde idea *voluntarii* (num. 121.) consurgit. Quod autem sit præterea motus, *libere* & non *necessario* productus a voluntate, mere *accidentalis* perfectio actus *physice* considerati est. Dum *accidentalem* nomino mutuata voce ab aliis Auctoribus, qui de hoc argumento scripsere, *separabilem* intelligo, quia nimirum, immutata entitate *physica* actus, ratio *liberi* potest peræque adesse, vel abesse; ut patet de universis motibus, qui cum ante omnem advertentiam rationis censeantur actus hominis naturales, postmodum accedente deliberatione & consensu dicuntur actus humani liberi. Libertas igitur ad humanum actum requiritur, prout *moraliter* consideratur, sub quo respectu sunt quasi synonimæ voces *humani, moralis, liberi*.

148. Eadem autem libertas exigitur ad moralem actum, non quod proprie ut forma constitutiva moralitatis (qua de re initio Articuli 5. disseremus) sed quia radix basisque est omnis moralitatis. Est id impræsentiarum accurate demonstrandum, non quasi obscurum aut incertum putemus, verum ob hanc præcipuam causam, quoniam eo confecto ipsa quoque exstantia humanæ libertatis manet præstabilita. Moralitas actionum necessario secum fert imputabilitatem earum ad laudem vel vituperium, ad prœmium vel pœnam; atqui imputabilitas hujusmodi nullum potest habere locum, semel ac voluntas fingitur destituta libertate agendi, seu facultate seipsam determinandi ad agendum; sublata igitur libertate necesse est ipsam quoque moralitatem destrui. Assumptio manifesta ex Patribus. Clemens Alexand. (*lib. 1. Strom.*) sic ait: *Nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habet liberam potestatem & appetendi, & aversandi.* D. Augustin. (*lib. 5. de Civ. Dei cap. 9.*) *Si concedimus nullum esse arbitrium voluntatis, omnis humana vita subvertitur: frustra leges dantur; frustra objurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibentur; neque ulla justa bonis præmia, & malis supplicia constituta sunt.* Et has quidem illationes rite deduci, naturali quoque lumine constat; talia namque Augustinus protulit ex mente Ciceronis ita ratiocinantis in hypothesi, quod *fato fianti omnia, quæ fiunt*; cui hac in re ipsa nullatenus contradixit.

149. Præterea, quomodo moralitas actionum tota non subruetur, si horum aliquid admittatur; videlicet hominem, etiam dum perperam agit, & contraria legibus molitur, minime peccare; aut si vere peccat, universa ejus peccata in Deum fore refundenda? Atqui, dempta homini libertate, alterutrum omnino fatendum est. Primum sic declarat D. Bonav. (*in 2. Sent. dist. 41. art. 2. q. 2.*) *Quoniam libero arbitrio commissum est regimen totius hominis, si aliqua deordinatio fiat in regno totius animæ, ipsi libero arbitrio imputatur: unde si omnia membra, per quæ consummata est, & omnes potentiæ, in quibus aliqua deordinatio facta est, traherentur in caussam, omnia conquererentur de libero arbitrio, cui subjecta sunt, & ei Dominus totum imputaret, quidquid in eis malum gestum fuit: Unde si tollatur liberum arbitrium, jam nullo modo erit peccatum.* Et S. Justinus Martyr (*in Apolog. 2.*) *Nisi homines possent suo arbitratu turpia fugere, & honesta sectari, extra culpam foret quidquid agerent.* Secundum pariter evidens est: hinc ex naturalis juris Tractatoribus Hugo Grotius (*Opusc. de Dogmatibus Reipublicæ perniciosis*) scribit: *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, evadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum caussam faciant, id quod in Republica minime tolerandum esse, Plato dixit.*

150. Atque hæc quidem ratio posterior sic ad pro-

posi-

positum scopum valet, ut simul elidat futilem illam exceptionem, qua priorem aliam enervare conantur nonnulli ex adverso pugnantes; dicendo nimirum; haud frustra leges ferri, nec immerito præmia & supplicia decerni in humana societate, semel ac dimittatur *sola* libertas *civilium* seu *externarum* actionum. Profecto ultra leges, quæ politiam externam respiciunt, extant plures aliæ Divinæ & Humanæ, quibus exacta morum honestas, & animi interior justitia præcipitur, in iisque pariter præmia, ac supplicia proponuntur. Etenim ex D. Thoma (1. 2. *quæst.* 90. *art.* 2.) quamvis, quæ hominibus præscribitur, *lex omnis ad bonum commune ordinetur, & respiciat ordinem ad felicitatem communem*, quam participant homines singuli, qui sunt *veluti partes communitatis perfectæ*: & ideo Philosophus 5. Eth. *legalia justa* dicat *factiva & conservativa felicitatis, & particularum ipsius politica communicatione*: attamen *oportet, quod principaliter & maxime lex respiciat ordinem, qui est in beatitudine, quæ est finis ultimus humanæ vitæ*. Ex quo fit, diversi generis leges extare debere; alias nempe, *quæ pertineant ad ordinationem hominum ad invicem, & ad temporalem tranquillitatem Civitatis seu felicitatem politicam*; & alias, *quæ ordinent hominem maxime ad Deum, & ad beatitudinem æternam*: uti passim docet idem Angelicus in universa tractatione de Legibus, (sed præcipue *quæst.* 91. 99. & 103.) Quemadmodum ergo fatente Melanctone (*in Ethica* contracta §. *de Libertate*) *Libertatem externis actionibus tollere nihil aliud est, quam in universum delere omnes leges in civitatibus, & concedere infinitam licentiam omnium scelerum, & totam societatem generis humani dissipare*; ita prorsus, nostro judicio eoque verissimo, sublata libertate reliquarum actionum cum moralium, tum supernaturalium, elevantur omnes aliæ leges a politicis diversæ, quamvis germanæ, Religio destruitur, ac Deus ipse insimulatur injustitiæ, eo quod vetet ac vindicet, quæ respuere non est in libera hominum potestate.

151. Jure propterea maximo P. Antoine (*in Theolog. Schol. tract. de Grat. art.* 6.) perstringens Jansenii asseclas, seu lupos personatos, qui cum ex una parte simul cum Luthero, & Calvino existiment tantam humano generi illatam cladem originariæ noxæ alluvione, ut libertas etiam voluntatis interierit, indeque complectantur juxta tertiam magistri sui propositionem, Apostolico judicio jam proscriptam, *ad merendum, & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiri in homine libertatem a necessitate, sed sufficere libertatem a coactione*; ex alia vero parte simulent in suis scriptionibus Asceticis ac Moralibus purissimam Evangelii doctrinam: jure, inquam, maximo admonet, eos vel unico isto falsissimo dogmate universam morum doctrinam sus deque vertere. *Jansenistæ severiorem doctrinam moralem in omnibus sequi se jactitant, sed falso: hæresis namque Janseniana continet principium omnis morum corruptelæ, docens, hominem quoties peccat, necessitari insuperabiliter per concupiscentiam ad peccandum: nam hoc ipso justam & legitimam excusationem omnibus peccatis, ac criminibus præbent: quænam enim major & justior criminum excusatio potest esse, quam insuperabilis necessitas peccandi?*

152. Quoniam libertas hominis considerati etiam secundum præsentem naturæ statum iis jam est vindicata rationibus, quæ contra omnes promiscue Adversarios possunt urgeri, quibuscumque ex caussis promoveantur ad eam inficiandam; ac præterea explicatum, quomodo libertas ad moralitatem actionum exigatur, restat nunc, ut claram distinctamque concipiamus ideam hujusce libertatis, de cujus extantia sumus persuasi. Solent Novatores, ut virus suum tegere & incautis illudere possint impune, nomen *libertatis* usurpare pro spontaneo voluntatis appetitu, sive inclinatione intima, adeoque *liberum* cum *voluntario* confundere; ea ferme astutia, qua olim Pelagius ad fallendos simplices *Gratiæ* vocabulum admittebat, non aliud intelligens quam naturalia dona in creatione hominibus a Deo collata, sicque evacuans supernaturalem Christi gratiam qua salvatur jam natura condita, ut notavit D. Augustinus (*ep. ad Sixt. & serm.* 11. *de verb. Ap.*) At vero Catholici omnes *libertatem* proprie sumptam ajunt esse expeditam potentiam agendi vel non agendi, positis etiam omnibus ad agendum requisitis: proinde quod est vere *liberum*, quidpiam notione sua præ se ferre, quod discretum diversumque est a *voluntario* hactenus a nobis præcise descripto juxta Scriptores Morales. Ad præcavendas igitur fraudes & æquivocationes omnes, minutatim examinemus quæcumque conducunt ad rectam libertatis intelligentiam.

153. Solent Theologi cum D. Bernardo, ac Sententiarum Magistro distinguere triplicem libertatem. Prima est *Naturæ*, qua quis liber est a coactione, & necessitate: de qua intelligitur dictum Apostoli (1. *ad Cor. cap.* 7.) *qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis*. Altera *Gratiæ*, qua quis a peccato liber est, juxta illud Apostoli (*ad Rom. c.* 6.) *liberati a peccato, servi facti estis justitiæ*, & Joannis (c. 8.) *si vos Filius liberavit, vere liberi eritis*. Postrema *Gloriæ*, qua quis immunis est ab hujus temporalis vitæ miseriis; de qua idem Paulus (*ad Rom. c.* 8.) *tum & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Itaque, ut Seraphicus subdit (*Comp. Th. Ver. l.* 2. *c.* 56.) *prima libertas est bonorum, & malorum; secunda est tantummodo bonorum, tertia est in cælo regnantium*: ex quo infert, quod *liberum arbitrium liberius est in bonis, quam in malis; quia in bonis est tantummodo servitus miseriæ, in malis autem est servitus miseriæ, & peccati*. Quoties nunc in scholis *liberum arbitrium* nominatur, non gratiæ aut gloriæ, sed *naturæ* libertas intelligitur, nam sola hæc libertas est a *natura* indita homini, adeoque communis bonis, & malis. Hominem in statu innocentiæ habuisse voluntatem liberam a coactione, & necessitate, admittunt cum Catholicis Lutherus, Calvinus, & reliqui Novatores; sed vitiata per peccatum natura amissam putant eam libertatem, saltem prout importat immunitatem a necessitate. Horum pessima deceptio in eo versatur, quod Scripturæ, & Patrum testimonia, quæ de libertate dumtaxat gratiæ aut gloriæ sunt accipienda; ad libertatem naturalem transferant: homo enim peccando liberum arbitrium dicitur perdidisse, non quantum ad libertatem naturalem, sed quantum ad libertatem, quæ est a culpa, & a miseria. Unde S. Augu-

gust.

gust. (*l.* 1. *contr. duas epist. Pel. cap.* 2.) ait: *liberum arbitrium usque adeo in peccatore non periit, ut per illud peccent, maxime omnes qui cum delectatione peccant.*

154. Quandoquidem libertas *naturæ*, in quovis homine etiam lapso adhuc superstes, ex dictis immunitatem tum a *coactione* tum a *necessitate* complectitur, præstat explanare, quidnam coactionis ac necessitatis nomine veniat: *Coactio* est vis, qua substantia fingitur quidpiam agere tantummodo ob vim ab extrinseco aliquo principio ei illatam, quominus substantia ipsa influat in talem actionem. Voluntas nostra, cum agat semper vi sua, & contra inclinationem suam nunquam agat, coactionem proprie loquendo pati nequit: secus enim *tunc nolens vellet*, *vel volens nollet*; ut notat Scotus (*in* 4. *Sent. dist.* 29. §. 1.) quod manifestam præ se fert contradictionem. Quare nullus actus ex iis, qui a voluntate dicuntur *eliciti* (*n.* 98.) potest esse coactus; ideoque impossibile est unum aliquem proferre in exemplum coactionis, ut monet Wolphius (*in Psycol. num.* 924.) Quidquid ergo voluntarium, seu a voluntate profectum est, necessario debet esse spontaneum, & coactionis expers; ita quidem ut si immunitatem a coactione demas voluntati, ipsam quoque voluntatem de medio tollas, quemadmodum palam convincitur eam perimere impudentissimus Bœlius, qui innumeris erroribus, queis Litterarum Orbem inficere conatus est, & hunc immanem adjunxit, ut scriberet externam coactionem in animam cadere posse: *Sicuti dicitur aliquid naturale, quia est secundum inclinationem naturæ*, ait Angelicus (1. *part.* q. 82. *art:* 1.) *ita dicitur aliquid voluntarium, quia est secundum inclinationem voluntatis. Sicut ergo impossibile est, quod aliquid simul sit violentum & naturale: ita impossibile est, quod aliquid simpliciter sit coactum & voluntarium.*

155. Quæcunque vero ad tam desperatæ caussæ patrocinium opponi possunt exempla hominum variorum, qui aliena violentia sæpius coacti fuerunt efficere aut admittere, quæ ipsi maxime respuebant; ea, si rite expendantur, alterutrum duntaxat ex his duobus evincunt: videlicet vel solas corporeas actiones, quæ dicuntur *imperari* a voluntate inferioribus Potentiis, posse coactionem subire, reluctante interim, dum efficiuntur extrinsecus, intima voluntate, quam extranei principii vis nequit pervadere; ut contingit in virgine aliqua, quæ cogitur pati in suo corpore stuprum, quod animo suo constanter aversatur: vel (si actionibus externis aliqua coactione extortis interior voluntatis inclinatio accedit, ut evenit in viatore pecuniam latroni tradente caussa vitandi præsentissimum necis periculum) easdem actiones coactas transire subinde in voluntarias. Utrumque porro concedimus; sed nihil inde infertur contra superiorem doctrinam. Nam in priori casu vis exterior non impellit voluntatem agere & producere actum immanentem contra propriam inclinationem; in posteriore autem, voluntas inducitur eadem vi solum ad volendum & lubenter agendum, cum posset non velle, si ita placeret. Totum hoc confirmat Seraphicus (*Com. Theol. verit. lib.* 2. *cap.* 56.) dicens: *Nota quod libertas liberi arbitrii est libera a coactione sufficienti, sed non libera a coactione efficienti: nulla enim coactio exterior est caussa sufficiens, ut aliquid fiat, licet quandoque sit efficiens: ut patet in multis, qui coacti sunt negare Christum per tormenta, quoniam in hujusmodi coacta voluntas, voluntas est, ut ait Augustinus.*

156. *Necessitas* hic significat ineluctabilem, & invincibilem determinationem ad aliquid agendum, propter quam actus ita existit, ut non possit non existere absolute & omnino, non ex sola suppositione quod caussa activa velit agere; sive oriatur ejusmodi determinatio ab intima caussæ agentis natura, sive proveniat ab energia exterioris alicujus principii ipsam caussam promoventis. Talis necessitas vocatur *absoluta*, & *antecedens*, quandoquidem antevertit omnem prorsus voluntatis determinationem, & in quavis hypothesi actum ab ea extorquet, sicque opponitur alteri illi necessitati, quæ dicitur *conditionata*, & *consequens*, quoniam a prævia voluntatis determinatione promanat, & solam spectat hypothesim actionis producendæ. Prioris dumtaxat generis necessitas eliminat libertatem proprie dictam: quæ enim est generis alterius, afficit etiam actum libere productum, juxta Metaphysicorum axioma: *omne, quod est, quando est, necesse est esse*. Sunt hæc probe notanda ad præcavendas Novatorum technas, qui cum reapse sentiant sive vitiosam cupiditatem, sive laudabilem caritatem imponere hominibus absolutam agendi necessitatem, solent nihilominus hanc repræsentare, quasi hypothetica tantum foret necessitas; unde voluntatem liberam esse dictitant, etiam dum agit necessario.

157. Coactione ac necessitate in antecessum sic declaratis, jam intelligimus libertatem *adæquate* sumptam, quæ utramque debet excludere, duplici quasi gradu constare; quem attendentes Catholici Doctores solent duplicem quoque libertatem humanæ voluntatis distinguere: una, eaque prorsus essentialis, dicitur libertas a *coactione* per quam voluntas sponte ac lubenter agit, quidquid agit: altera, & hæc accidentalis, dicitur libertas a *necessitate*, per quam voluntas non modo sponte agit, verum etiam cum tali suorum actuum dominio, ut, si vellet, posset peræque non agere. Potestas vero ista agendi, vel non agendi, vel *contradictionis* sive *exercitii* vocatur, si referatur ad unum, aut plura objecta, circa quæ voluntas potest elicere actum vel non elicere, hoc est, velle, & non velle: vel *contrarietatis* sive *specificationis*, si unicum aut plura objecta respiciat, circa quæ elicere potest diversos & oppositos actus: ita priori respectu potest ex. cau. *amare*, vel *non amare*; posteriori *amare*, vel *odisse*. *Accidentalem* dixi libertatem *a necessitate*, spectando physicam voluntatis humanæ essentiam: tum quia non in omni naturæ statu voluntas illam constanter retinet circa eadem objecta; Deum enim, quem nos hic libere diligimus vel non diligimus, Beati in cælis amant necessario etsi lubentissime, tum quia neque in statu præsenti potest ea libertas versari circa quodcunque bonorum aut malorum genus (*num.* 103.) sicut Metaphysici jure proprio demonstrant.

158. Non erit inutile perpendere varietatem nominum, quæ ab Auctoribus nostratibus attribui consueverunt eidem libertati sub diversis rationibus consideratæ. 1. Vocatur libertas *Indifferentiæ*, si spectetur in mera potentia; quatenus nempe facultas est agendi, vel non agendi, aliter atque aliter agendi, concurrentibus etiam

etiam omnibus conditionibus ad agendum requisitis; ex quo quisque facile dignoscet, indifferentiam hujusmodi, etsi secundum materialem vocem signet puram determinationis negationem, reapse positivum aliquid denotare, nimirum vim sese determinandi ad agendum; proindeque indifferentiam *activam* esse, non *passivam*, qualis in bilance deprehenditur. 2. Ubi in actu consideratur, libertas *contingentiæ* dicitur, quia actus hoc modo liber ita existit, ut potuerit etiam non esse, si nempe voluntas statuisset minime agere. 3. Appellatur libertas *electionis*, quoniam usus libertatis hujusce maxime se prodit, dum ex multis, quæ offeruntur, unum præ alio seligitur: *ex hoc liberi esse dicimur*, inquit Angelicus (1. *qu.* 83. *art.* 3.) *quod possumus unum recipere alio recusato, quod est eligere.*

159. Hæc porro libertas, quoad nomina omnia & rem ipsam hactenus explicata, illa est, quam Catholica Ecclesia revelato Dei verbo edocta perpetuo agnovit, quamque adversus Novatores hæreticos strenue tuentur Dogmatici ac Polemici nostri Theologi. Ad hos unumquemque remitto, cui volupe sit seriem omnem recognoscere argumentorum faventium catholicæ caussæ: pro instituto enim nostro sat est aliqua delibasse (*n.* 141. *& seq.*) quæ cum non sint Theologis indigna, possunt etiam ab Ethnicis usurpari. Nihilominus, quia ex S. Augustin. (*de Quant. animæ c.* 7.) *auctoritati credere magnum compendium est, & nullus labor*, unicum saltem adducamus Divinarum Litterarum irrefragabile testimonium, quod legitur in Ecclesiast. (*cap.* 15.) *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui.* Hoc expendens triplici loco Angelicus ita ratiocinatur. 1. *Deus reliquit hominem in manu consilii sui: hoc autem non esset, nisi haberet liberam electionem: quæ est appetitus præconsiliati, ut dicitur in* 3. *Ethic. ergo homo habet liberam electionem suorum actuum* (in QQ. Disp. q. 6. de Elect. Hum. ar. 1.) *Deus reliquit hominem in manu consilii sui, non quia licet ei facere omne quod velit, sed quia id quod faciendum est, non cogimur necessitate naturæ, sicut creaturæ irrationales, sed libera electione ex proprio consilio procedente* (2. 2. *quæst.* 104. *art.* 1.). 3. *In hoc, quod dicitur, Deum hominem sibi reliquisse, non excluditur homo a divina providentia, sed ostenditur, quod non præfigitur ei virtus operativa determinata ad unum sicut rebus naturalibus, quæ aguntur tantum quasi ab altero directæ in finem, non autem seipsa agunt quasi se dirigentia in finem, ut creaturæ rationales per liberum arbitrium, quo consiliantur, & eligunt; unde signanter dicit: in manu consilii sui* (1. *par. q.* 2. *art.* 2.)

160. Neque allatum argumentum poterunt enervare Sectarii, si dictent divina illa Sirachidis verba referenda ad hominem naturæ institutæ & integræ, minime applicanda collapso. Nam effugium istud præcludit integra sermonis series in eodem Capite, ut cuique legenti patebit. Accedit contextus alterius Capitis (scilicet 31.) ubi vir perfectus laudatur, eo quod in præsenti naturæ statu *potuit transgredi, & non est transgressus, facere mala, & non fecit*; nullus enim laudi, merito, præmiove locus, nisi supponatur arbitrii libertas ad faciendum, vel non faciendum malum (*num.* 148.) Hinc Angelicus: *Quia creatura rationalis habet per liberum arbitrium dominium sui actus, speciali quodam modo subditur divinæ providentiæ; ut scilicet ei imputetur aliquid ad culpam vel ad meritum, & reddatur ei aliquid ut pœna, vel præmium* (1. *par. qu.* 22. *art.* 2.) Quod in præsenti negotio admitti potest discrimen inter utrumque naturæ statum, illud reperitur ex *diversitate* gratiæ divinæ, quam ad abstinendum a malo, & ad perdurandum in bono, olim habuit innocens homo, & nunc recipit homo infirmatus, qua de re idem Angelicus (1. 2. *quæst.* 109. *artic.* 3. *&* 8. *ac libr.* 3. *contra Gent. cap.* 155.) fuse vero D. Augustin. (*in l. de Correpț. & Grat.*) & posteriores Scholastici Theologi.

161. Jam adversus Hæreticorum machinamenta tueamur sarta tecta, quæ hactenus de libertate disputantes adstruximus, simulque præoccupemus dubia aliquot, quæ possunt enasci legentibus etiam Catholicos Auctores, qui de hoc argumento scripsere, *quinque* remanent probe animadvertenda, quæ, utut diversa inter se ac disparata, ad utrumque indicatum finem valde conducunt. *Primo*, dicet quis, si in præsenti potissimum naturæ lapsæ statu nequit homo solis viribus legem servare & bonum facere, sicuti potest per seipsum legem transgredi, & malum facere; nonne alterutrum ex his duobus consequitur, scilicet hominem vel non peccare omittendo bonum, quod non potest facere, vel carere naturali facultate libere agendi, ac sese determinandi ad quodcumque voluerit? Dubium hoc evanescit, si attendas quæ S. Bonav. (*in* 2. *Sent. dist.* 28. *dub.* 3.) apposite scribit. *Posse quid facere vel vitare, dupliciter aliquis potest: primo modo quia per seipsum sine aliquo alieno suffragio potest illud; sicut aliquis potest comedere, quando est sanus, & habet cibum; alio modo dicitur aliquis aliquid posse, non solum quia potest illud per se, & in se, sed quia potest cum alio, quod sibi præsto est; & hoc modo accipiendo, posse omne quod Deus præcipit in nostra potestate est; quia ipse, qui præcipit, præsto est præbere gratiam adjuvantem, per quam possumus proficere: alio modo accipiendo, posse, non omne, quod præcipit, est in nostra potestate. Non tamen ex hoc excusatur aliquis; sicut si præciperet dominus servo, quod daret sibi bibendum, & ipse non haberet aquam, si posset eam acquirere, non excusaretur.* Alia itidem addit S. Doctor (*dub.* 4.) quæ ad eamdem rem faciunt.

162. *Secundo*, libertatis dogma, Christiana Fide ab omnibus tenendum, minime consistit, nisi *voluntarii*, ac *liberi* notiones prorsus diversæ habeantur, prout integra materia bipartita hujus Artic. III. satis commonstrat. Quadruplex autem notari potest discrimen voluntarii ac liberi. 1. Voluntarium ex se admittit necessitatem, etiam antecedentem absolutamque; liberum illam eliminat: sic ex. cau. *homo naturaliter, & de necessitate vult beatitudinem, & miseriam velle non potest* (ut ait, Angelicus *q.* 1. *de Potentia Dei art.* 5.) & tamen voluntarie lubenterque illam appetit, istam aversatur. 2. Quod ex priore manat, voluntarium latius patet, quam liberum; cum omne liberum sit etiam voluntarium, non e converso. 3. Ratio voluntarii est perfectio intrinseca & essentialis actionibus humanis, ratio vero liberi accidentaria & contingens dumtaxat est (*n.* 147.) 4. Fieri potest,

poteſt, ut in uno eodemque actu, qui ſimul liber ac voluntarius eſt, augeatur voluntarium, & minuatur liberum: quemadmodum demonſtrabimus in Articulo IV. ſect. 2. §. 4. ubi de ultimo voluntarii impedimento fiet ſermo, videlicet de Concupiſcentia. Ex his lumen accedit ac robur diviſioni illi apud Catholicos familiari, qua voluntarium diſtribuitur (*n.* 136.) in *neceſſarium*, & *contingens*.

163. Hæc ipſa præterea nos manu ducunt ad percipiendam celebrem apud antiquos Scholaſticos voluntatis *diſtinctionem*, qua ignorata plura eorumdem teſtimonia ad præſens argumentum ſpectantia vix poſſunt rite intelligi, facillime vero pertrahi ad abſonos ſenſus. Docuerunt illi voluntatem humanam dupliciter conſiderandam, ſcilicet prout *Natura* & *Ratio* eſt, ſeu prout *Naturalis & Deliberativa*. Priori modo ad unum objectum, & unum actum neceſſario determinata eſt: poſteriori modo ſe habet indifferenter ad plura objecta, vel ad plures rationes formales unius objecti, circa quas varios actus edere poteſt: ſub priori adſpectu eſt principium ſimplicis volitionis; ſub poſteriori principium eſt electionis. Audiatur Seraphicus (*in* 2. *diſt.* 24. *part.* 1. *artic.* 2. *quæſt.* 3.) *Concedendum, quod naturalis voluntas, & deliberativa poteſt eſſe eadem potentia, quæ quidem ſecundum alium & alium modum movendi ſic & ſic appellatur. Eadem enim eſt potentia, qua appeto beatitudinem, & qua appeto virtutem, ſive facere hoc bonum, vel illud ad beatitudinem ordinatum, quæ, ut appetit beatitudinem, dicitur naturalis, quia immutabiliter appetitus ejus ad beatitudinem inclinatur: ut vero appetit hoc vel illud bonum facere, deliberativa dicitur, & ſecundum judicium rationis poteſt ad contrarium inclinari*. Angelicus (3. *par. quæſt.* 18. *art.* 1.) *Ipſa potentia voluntatis eſt naturalis, & conſequitur naturam ex neceſſitate: ſed motus vel actus hujus potentiæ (qui etiam voluntas dicitur) quandoque eſt naturalis & neceſſarius, puta reſpectu felicitatis; quandoque ex libero arbitrio rationis proveniens, & non neceſſarius neque naturalis*. Similia exprimit variis in locis (1. *par. quæſt.* 41. *art.* 1. & *quæſt.* 82. *art.* 1. & 2. *ac* 1. 2. *q.* 10. *art.* 1. & 2.) quæ digna ſunt ut legantur.

164. *Tertio*, ex mox dictis nemo eſt qui non intelligat, *voluntarium*, & *liberum* inter ſe differre, ſicut excedens & exceſſum. Inde eſt, ut Catholici ſentiant naturalem hominis libertatem, adæquate ſeu complete acceptam, duplici quaſi gradu conſtare; & idcirco immunitatem præſeferre tum a *coactione*, quæ opponitur *voluntario*, tum a *neceſſitate* quæ adverſatur *libero* (*num.* 157.) Nihilominus apud eoſdem Catholicos ſæpe ſermone familiari, qui preſſam loquendi rationem non ſemper ſequitur, voluntarium & liberum vicaria viciſſitudine accipi conſueverunt pro ſe invicem: ita ut quod eſt duntaxat voluntarium, dicatur liberum; quodque liberum etiam eſt, appelletus dumtaxat voluntarium. Exempla occurrunt in Doctore Angelico, ut alios reticeamus. Ipſe namque (*in* 2. *Sent. diſt.* 25. *q. un. ar.* 4.) ait, *liberum arbitrium dicitur ex eo, quod cogi non poteſt*, hoc eſt, voluntarium coactione caret ſtricte ſumpta. Viceverſa (1. 2. *q.* 6. *a.* 2.) ſcribit, *perfectam cognitionem finis ſequitur voluntarium ſecundum rationem perfectam, prout ſcilicet apprehenſo fine aliquis poteſt deliberare de fine, de his quæ ſunt ad finem, moveri in finem, vel non moveri*. Porro quod fit ex prævia deliberatione, & cum indifferentia ad agendum vel non agendum, eſt vere liberum, & non tantummodo voluntarium. Unde Seraphicus (*in* 2. *Sent. diſt.* 15. *par.* 2. *artic.* 1. *q.* 2. *in fine*) *ſi voluntarium dicatur a voluntate deliberante, & conſiliante, bene concedo quod voluntarium eſt contingens, hoc eſt ſtricte liberum*.

165. *Quarto*, pariter infrequens non eſt apud eoſdem Catholicos Scriptores, ut liberum arbitrium ſeu libertas *naturæ* nunc dicatur libertas a *neceſſitate*, nunc ſimpliciter vocetur libertas a *coactione*. Ita Seraphicus (*in* 2. *Sent. diſt.* 44. *art.* 3. *quæſt* 1.) *triplex dicitur eſſe libertas, ſcilicet a coactione, a culpa, & a miſeria*. Alibi vero (*Comp. Th. Ver. l.* 2. *cap.* 56.) *libertas arbitrii triplex eſt, ſcilicet a neceſſitate, a peccato, a miſeria*. Angelicus quoque (1. *p. quæſt.* 83. *art.* 2. *in fine*) *homo peccando liberum arbitrium dicitur perdidiſſe, non quantum ad libertatem naturalem, quæ eſt a coactione, ſed quantum ad libertatem, quæ eſt a culpa, & a miſeria*. Libertatem autem naturalem, ſuperſtitem in homine lapſo, dicendam eſſe etiam a *neceſſitate*, & non a ſola coactione, paullo ante (*qu.* 82. *art.* 2.) ſatis expreſſit. Ibi enim hanc theſim ponit; *voluntas non ex neceſſitate vult, quæcumque vult*; & tali argumento confirmat. *Auguſtinus dicit, voluntas eſt, qua peccatur, & recte vivitur; & ſic ſe habet ad oppoſita: non ergo ex neceſſitate vult quæcumque vult*. Eamdem libertatem a *neceſſitate* palam aſſerit in alio textu, quem mox (*n.* 170.) referemus.

169. Gemina præcedens obſervatio erit peraccommoda ad diſſolvendas cunctas illas captioſas argumentationes Novatorum, qui ad veteris ſcholæ Magiſtros provocantes, allegare ſolent illas dumtaxat locutiones, ſive ſententias, quæ a reliquis abſtractæ, & extima ſpecie conſideratæ videntur idem prorſus ſtatuere, quod ipſimet comminiſcuntur: ſcilicet libertatem hominis totam in eo eſſe, quod ſit a coactione immunis, quod voluntarie & ex propria inclinatione agat; quamquam aliunde ſit ineluctabiliter determinatus ad agendum, & reipſa agat neceſſario. Profecto, dum ita ſe ſe gerunt, communes tum Dialecticæ, tum Criticæ Artis regulas oſtendunt ſe vel penitus ignorare, vel temere deſpicere. Nam Dialectici de Vocum interpretatione agentes monent, eas interpretandas ex relatione ad tempora, quia nimirum ſequentes ætates vocibus priorum ſæpe diverſas alligarunt notiones: Critici vero advertunt, Scriptorum mentem ex integra ſermonum ſerie dignoſcendam eſſe; quoniam non omni loco omnia enuntiari poſſunt; ut patet ex ipſa Sacra Scriptura, quæ ſalutem æternam attribuit nunc fidei, nunc ſpei, nunc invocationi divini nominis, nunc Sacramentis. Ut inſtructas haſce a Novatoribus inſidias evitarem, conſultum ego putavi *voluntarii*, ac *liberi* nomina proprio ſemper in ſenſu uſurpare, & utramque ſeorſim diſcutere: ideo autem veteres Doctores noſtri ſecus interdum locuti, quia (ut Auguſtinus dicebat Chryſoſtomum Pelagianis eripiens) *diſputantes in Eccleſia Catholica non ſe aliter intelligi arbitrabantur*, unde Novatoribus *nondum litigantibus ſecurius loquebantur*.

167. *Quinto*, haud pauci ex recentibus Proteſtantibus,

bus, qui vel Institutiones Ethicas, vel Elementa Juris Naturalis, vel alterius thematis opera evulgarunt, adeo præclare de humana libertate videntur scripsisse, ut qui homines de facie non noscit, facile sibi persuadeat, eos nobiscum sentire. Exempli loco aliqua ipsorum proferamus testimonia. Joann. Conradus Durrius (*Eth. Inst. par.* 2. *c.* 4.) inquit: *Est libertas facultas animæ rationalis, qua homo positis omnibus ad agendum requisitis, indifferenter per semetipsum potest agere, & non agere; agere hoc, & agere illud*. Tum eam hoc modo adstruit. *Talem libertatem revera in homine dari, probatione prolixa non indiget. Satis enim eam evincunt & consensus hominum doctorum pariter indoctorumque, & optima talium arbitra experientia, dum ipsimet ratiocinamur, & deliberamus atque expendimus, quid rebus bonitatis aut damni insit, quid accipiendum, quid respuendum: quæ omnia supponunt liberam in deliberantibus electionem, quin & laus & vituperium, præmia & pœnæ, atque ipsa etiam legum ferendarum ratio in libertate agendi fundatur* 3. *Eth. c.* 1. Petrus de Crousa (*par.* 1. *Logicæ sect.* 1. *c.* 13.) *qua evidentia sentio, & sentire & fateri cogor, me cogitare, eadem evidentia, modo attendam, sentio me velle, & eum esse, qui me ad volendum pro lubitu flecto; sumque actuum illorum, qui nomine tò velle veniunt, dominus, caussa, arbiter*. Puffendorfius (*l. de hom. c.* 11.) *intrinseca voluntatis indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequit; ideoque eo firmiter tenendum est, quod, ista sublata indifferentia, actionum moralium humanitas funditus simul tolleretur*.

168. Et tamen, quis crederet? nihil minus, quam istorum suffragium, catholicam caussam juvat: cur? quia re penitus inspecta deprehenduntur talia proloqui de humanis actionibus, aut *externis* tantum & *civilibus*, aut mere *naturalibus*. Ubi enim de vera morum honestate, ac de supernaturali operum justitia disquisitio instituitur, longe alio utuntur idiomate, quia videlicet deserere nolunt suorum Prodromorum, ac propriarum Sectarum pseudotheologica syntagmata de humano arbitrio, de peccato originali, de carnali concupiscentia, de merito, deque aliis controversis Articulis. Hinc Cl. P. Ignatius Schvvarzius (*tom.* 1. *Inst. Jur. Publ. par.* 1. *tit.* 1. *instr.* 1.) postquam relatum Puffendorfii textum lampyridum luce fulgentem expendit, hæc subdit: *Etsi admittat libertatem indifferentiæ in ordine ad imputabilitatem actionum in foro externo, spectato saltem merito naturali; negabit tamen spectato merito supernaturali, sola fide in Christum cum Luthero suo contentus*.

169. Quænam autem paradoxa seu portenta errorum in prædictis Articulis præsertim de libero arbitrio tueantur Lutheri, & Calvini Sectatores, ex sequentibus Tridentinæ Synodi Canonibus (*sess.* 7. *de Justif.*) colligere pronum erit. *Si quis dixerit, liberum hominis arbitrium, a Deo motum & excitatum, nihil cooperari, assentiendo Deo excitanti, atque vocanti, quoad obtinendam justificationis gratiam se disponat, ac præparet: neque posse dissentire, si velit; sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere, anathema sit* (can. 4.) *Si quis liberum hominis arbitrium post Adæ peccatum amissum, & extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, immo titulum sine re, figmentum denique a Sathana invectum in Ecclesiam, anathema sit* (can. 5.) *Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, seu mala opera, ita ut bona Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie & per se, adeo ut sit proprium ejus opus, non minus proditio Judæ, quam vocatio Pauli, anathema sit* (can. 6.) Hæc omnia nonnisi contra eosdem Novatores statuta fuisse, nemo ignorat; igitur juxta ipsos consequens est, voluntatem humanam eadem prorsus libertate, quæ *naturæ* dicitur, nunc vestitam, nunc exspoliatam esse pro varia actionum civilium vel moralium, naturalium vel supernaturalium indole: quod est omnino monstri genus.

170. Sermonem de Libertate absolvamus proferendo gravissimum simulque verissimum judicium, quod de priscis ejusdem osoribus & impugnatoribus efformavit Div. Thomas (*QQ. Disp. quæst.* 6. *de Elect. Hum. art.* 1.) ut hinc etiam clarescat, haud injuria factam Jansenistis a C. P. Antoine exprobrationem illam, quam (*num.* 151.) jam retulimus. *Quidam posuerunt, quod voluntas hominis ex necessitate movetur ad aliquid eligendum, nec tamen ponebant, quod voluntas cogeretur, quia non omne necessarium est violentum, sed solum id cujus principium est extra. Hæc autem opinio est hæretica, quia tollit rationem meriti, & demeriti in humanis actibus; non enim videtur esse meritorium vel demeritorium, quod aliquis sic ex necessitate agit, quod vitare non possit. Est etiam annumeranda inter extraneas Philosophiæ opiniones, quia non solum contrariatur Fidei, sed subvertit quoque omnia principia Philosophiæ Moralis: si enim non sit liberum aliquid in nobis, sed ex necessitate movemur ad volendum, tollitur deliberatio, exhortatio, præceptum, & punitio, & laus, & vituperium, circa quæ Moralis Philosophia consistit. Ad hujusmodi autem propositiones ponendas inducti sunt aliqui homines, partim quidem propter protervíam, partim propter aliquas rationes sophisticas; quas solvere non potuerunt*.

ARTICULUS IV.

De Involuntario ejusque Caussis.

SECTIO I.

De Involuntario.

171. QUamvis *Voluntario* accurate jam perspecto, facillimum sit efformare notionem *Involuntarii*, quippe ex veteri proloquio *oppositorum oppositæ sunt rationes*; attamen consultum arbitror specialem de isto instituere disquisitionem, ut plana nobis aperiatur via explorandi caussas singulas, quæ involuntarium ipsum progignere valent in humanis actionibus. A nonnullis dicitur esse *omne id cui deest aliquid ex requisitis ad voluntarium*, verissime; at quisquis solam tenet *involuntarii* vocem, totum id jam comprehendit. Magis nos erudiet tradita ab Aristotele definitio, qui (*l.* 3. *Eth. c.* 1.) involuntarium ait esse, *quod fit vel vi, vel ignorantia*. Cum enim volun-

voluntarium ex eodem Philosopho duo necessario complectatur (*num.* 121.) intellectus cognitionem, & voluntatis inclinationem; hinc conficitur involuntarium illud esse, quod evenit vel citra cognitionem, vel contra inclinationem, adeoque vim, & ignorantiam inducere involuntarium; cognitioni namque adversatur ignorantia, & vis inclinationi.

172. Exinde nobis duo simul innotescunt, nempe & primaria divisio, & duplex caussa involuntarii. Itaque involuntarium aliud est per *violentiam*, aliud per *ignorantiam*. Per violentiam illud agitur, ex eodem Aristotele, *cujus principium extra est, atque id ejusmodi est, ut nihil adjumenti adferat is, qui agit, aut patitur*: ut dum quis multo me robustior, apprehensa manu mea, cogit me primo amicum cædere, dein ferulam sustinere: quorum illud ago, istud patior contra voluntatis meæ propensionem. Per ignorantiam vero id agitur, pergit laudatus Philosophus, *quod ita ex ignorantia committitur, ut subsequatur dolor, & eum qui agit, pœniteat*: ut dum parens aliquis intempesta nocte a somno excitatus, ob insolitum strepitum in domus conclavio editum, ignea balista filium tunc a theatro revertentem enecat, existimans esse nocturnum furem; unde detecto postmodum errore plurimum angitur.

173. Secundo dispescitur Involuntarium in *simplex*, *& secundum quid* sive *diminutum*. *Simplex* tunc est, quando quis externa vi compulsus aliquid agit, voluntate sua in actionem nullatenus influente: ita ut in ea actione sese habeat instar inanimis instrumenti; ut dum Sancti Martyres cogebantur tyrannorum, & carnificum violentia coram idolis genua flectere, & propriis manibus thura adolere. *Secundum quid* esse censetur, ubi aliquis inducitur quidpiam facere, quod non facere mallet, aut omittere, quod mallet facere; adeo ut mutata ob supervenientem gravem caussam pristina inclinatione, jam influat voluntas in actionem, aut omissionem; ut dum pseudomartyres vel tormentis perterriti, vel blanditiis illecti Christianam Fidem abjurabant, in illa constanter permansuri, nisi persecutionis turbo ipsos dejecisset. Actiones hujusmodi dicuntur involuntariæ *secundum quid*, sive juxta Aristotelem (*l.* 3. *Eth. c.* 1.) *mixtæ*, quoniam ex voluntario simul, & involuntario coalescere videntur; ex *involuntario* quidem, quia malum imminens, aut bonum speratum, quibus voluntas tandem flectitur ad annuendum, quasi cogentis vim habent: ex *voluntario* pariter, quia absolute sunt voluntaria quæ sic fiunt; eo enim tempore, quo geruntur, *sponte* suscipiuntur, & contrariis rebus anteponuntur; unde vel laudem, vel reprehensionem consequentem habent sapientum judicio; quæ sunt utique clara indicia sponte factorum.

174. Hoc alterum involuntarii genus, & non primum illud oportet credamus extitisse in Viris illis Sanctissimis, quos ab Ecclesiæ Præpositis, *invitos*, *repugnantes*, *nolentesque* Sacris Ordinibus initiatos fuisse prisca Historia persæpe commemorat; itidem in Hebræis, & Saxonibus infidelibus, quorum illi tempore Sisebuti Regis Hispaniæ, isti ætate Caroli V. Imperatoris leguntur attracti *minis*, *terroribus*, *suppliciis* ad suscipiendum Christianum Baptisma. Neque enim ii omnes animo penitus, & constanter contradicentes Sacra reapse susceperunt; sed talia dumtaxat passi sunt antecedenter, ut ex nolentibus fierent volentes, & Ecclesiasticorum Pastorum judicio tandem sese submitterent. Hujus rei fidem facit Div. Augustinus præ reliquis Auctoribus, qui verba faciens de prædictis Ordinationibus (*Epist.* 137. *ad Donatum*) ita scribit: *Tam multi, ut episcopatum suscipiant, tenentur inviti, includuntur, patiuntur tanta, quæ nolunt, donec eis adsit voluntas sacri ministerii suscipiendi.*

175. Consonat quoque Innocentius III. (*l.* 3. *Decr. tit.* 42. *de Baptis. c.* Majores) ubi perpendens factum illud Hebræorum, quod ratum habuit Synodus Hispana Toletana IV. (*c.* 56.) duplicem distinguit voluntatem, *conditionatam* & *absolutam*, additque illam sufficere ad validam Sacramentorum susceptionem; quia scilicet *coacta voluntas, voluntas est*, arg. c. *Merita* 15. *quæst.* 1. en ejusdem Pontificis Maximi verba. *Inter invitum, & coactum, alii non absurde distinguunt, quod is qui terroribus ac suppliciis violenter attrahitur, & ne detrimentum incurrat, baptismi suscipit Sacramentum, talis characterem suscipit Christianitatis impressum, & ipse tamquam conditionaliter volens, licet absolute non velit, cogendus est ad observantiam Fidei Christianæ*; id est, licet secluso metu, & pœnarum sibi impendentium apparatu, nolit baptismo initiari, metu tamen & pœnis inducitur ad volendum, & recipiendum baptismum, juxta illud Angelici (1. 2. *qu.* 8. *art.* 6.) *Quod per metum agitur, est voluntarium, secundum quod actu agitur; sed involuntarium est, si talis metus non immineret.*

176. Doctrinis istis imbuti Confessarii genuinum sensum assequi poterunt illarum coactionum, quas alterius sexus personæ solent obtendere, dum pandunt se ob alienam violentiam vel primam fecisse pudoris jacturam, vel iterata ejusdem damna subiisse. Plerumque enim *conditionata* seu inducta voluntate admittunt, quod facere detrectarent extra certas circumstantias constitutæ. Minime tamen diffiteor, illarum multas desuper dari, ut dum corpore violantur, animo prorsus averso ad agonem usque, immo & ad palmam, luctentur: ut proinde in ipsis locum habeat, quod scripsit D. Augustinus loquens de Christianis Sacratisque feminis in captivitate vim perpessis (*l.* 1. *de Civit. Dei c.* 16.) *Sanctum corpus usu fit sanctæ voluntatis, qua inconcussa, & stabili permanente, quidquid alius de corpore fecerit, quod sine peccato proprio non valeat evitari, præter culpam est patientis*. Confirmat idipsum Seraphicus (*in* 4. *Sent. dist.* 33. *art.* 2. *in fine*) dicens: *Si amittatur incorruptio carnis, salva incorruptione mentis, manet quod formale & completivum est virginitatis, ideo meritum, & præmium etiam; quamvis illud, quod materiale erat, sit perditum, unde perdita est secundum quid, tamen manet simpliciter; perdita est in conspectu hominum, non tamen in conspectu Dei.*

S E-

SECTIO II.

De Caussis Involuntarii.

177. Declarando hactenus Involuntarii divisiones, ejus quoque caussas sumus persecuti, videlicet *Violentiam*, & *Ignorantiam*, quas Aristoteles (num. 172.) memoravit. Solent hæ ab Auctoribus vocari *impedimenta* voluntarii. Mirum porro videri non debet, quod quatuor passim recenseant, nempe *Violentiam*, *Metum*, *Ignorantiam*, & *Concupiscentiam*; nec enim propterea Morali Philosopho adversantur. Siquidem is nominare voluit illa dumtaxat impedimenta, quæ voluntarium omnino perimunt, adeoque involuntarium simpliciter efficiunt, quæ certe binarium numerum non excedunt, per se loquendo. Moralibus autem Theologis placet omnia exponere impedimenta, sive quæ tollunt, sive quæ minuunt ipsum voluntarium: idcirco adjiciunt etiam Metum, & Concupiscentiam; quippe hæc intellectus cognitioni, is voluntatis propensioni possunt officere. Quod quidem ipsemet Aristoteles sparsim indicavit in suis ad Nicomachum libris: nam (*lib.* 3. *cap.* 1.) ait, *quæ per metum aguntur, mixta sunt ex voluntario, & involuntario*, & (*lib.* 6. *cap.* 8.) *delectatio*, seu concupiscentia *corrumpit æstimationem prudentiæ*. Itaque pro more perlustremus singula hujusmodi quatuor impedimenta.

§. I.

De Violentia.

178. *Primum* igitur impedimentum Voluntarii est *Violentia* seu Vis, quam Paulus Jurisconsultus definit (*lib.* 2. *ff. Quod metus caussa*) esse *majorem rei impetum, qui repelli non potest*. Hic recolenda, quæ jam docuimus (*num.* 154. & 155.) de *coactione*. Nimirum ex iis liquet, humanam voluntatem a nulla creata caussa posse violentiam seu coactionem pati quoad internos suos actus volendi, nolendi, amandi, aversandi, ita ut a violentia tamquam a principio activo extundi possint voluntate reluctante, quo quidem in sensu dixit Venusinus Poeta (*lib.* 2. *Ode* 2.) *Cuncta terrarum subacta, præter atrocem Catonis animum*. Ibidem vero addidimus, violentiæ & coactioni subesse posse reliquas voluntatis actiones exteriores, quas nempe voluntas imperat subjectis sibi potentiis. Et hoc non sic intelligendum, quasi externa vi cogi queat voluntas ad imperandos actus aliarum potentiarum; imperium enim voluntatis est actus ejus *elicitus* seu internus, in quem coactio non cadit; sed istum potius habet sensum, quod interiores potentiæ, præsertim exteriora membra, per violentiam agentis extrinseci vel possunt cohiberi ne moveantur ad votum voluntatis, ut si volens currere detineatur; vel possunt contra voluntatis inclinationem ad motum impelli, ut si jacere cupiens cogatur progredi.

179. Allatam quoad actus utriusque generis doctrinam confirmant quæ scribit Seraphicus (*in Sent. dist.* 25. *part.* 2. *art.* 1. *quæst.* 4.) Quærenti enim, num *liberum arbitrium ab aliquo cogi possit?* ita respondit: *Notandum, quod est loqui de libero arbitrio quantum ad actum exteriorem, & quantum ad actum interiorem, sive proprium & alienum. Si loquamur quantum ad exteriorem, respectu talium actuum potest intervenire coactio; potest enim quis compelli ut genua coram idolo flectat. Si loquamur quantum ad interiorem, qui scilicet est velle, eligere, consentire; sic respectu talis actus potest liberum arbitrium aliquo modo induci, potest & impediri, sed nullo modo potest compelli. Induci quidem potest, quando amat aliud a se, & quod infra se est. Unde per oblationem alicujus rei amatæ, vel ablationem, potest induci ad consentiendum in aliquid multum efficaci persuasione, per quem modum Idololasræ tentabant Sanctos Martyres consentire in idololatriam, modo promittendo delectabilia, modo infligendo tristia. Ista tamen inductio longe distat a coactione, sicut probat ipse exitus; quia nec blandimentis allici, nec tormentis terreri adeo potuerunt, ut a veritate justitiæ mutarentur; & sic liberum arbitrium induci potest, quia amat aliquid infra se, utpote victum temporalem, vel aliquid consimile, quod potest agens creatum conferre vel auferre. Potest etiam impediri propter inclinationem, & conjunctionem sui ad corporalem naturam, quæ subest virtuti creaturæ: unde posset aliquis alium ita lædere, quod usum liberi arbitrii amitteret, ex hoc tamen liberum arbitrium non cogeret; coactio enim ponit liberi arbitrii actum, & usum, sed ligatio vel impeditio tollit. Coactio provenire habet a superiori; hinc liberum arbitrium a bono creato non potest cogi respectu actus proprii: hanc enim dignitatem habet liberum arbitrium, ut in quantum liberum soli Deo sit subjectum.*

§. II.

De Metu.

180. *Secundum* impedimentum voluntarii est *Metus*, qui ad violentiam prope accedit, atque a Jureconsulto definitur (*ff. Quod metus caussa l. ait prætor*) *est instantis, vel futuri periculi caussa, mentis trepidatio*: multipliciter dividi solet. In primis potest esse vel *levis*, vel *gravis*, hoc est non cadens, vel cadens in constantem virum. Levitas, aut gravitas timoris non ex sola natura mali, quod timetur, (ut nonnulli putant) desumenda est; verum etiam ex indole, apprehensione, sexu, temperamento, aliisque circumstantiis dimetienda. Nam sicuti aliquos interdum reperire est, quos pavor imminentis gravis mali, nedum commovet, sed rationis usu omnino privat: ita non desunt, qui specie mali suapte natura levis vehementer concutiuntur. Dein seu gravis seu levis metus potest esse, vel *antecedens* movensque ad agendum, ita ut actio dicatur peracta *ex metu*; vel *concomitans* dumtaxat actionem, quæ propterea dicitur facta *cum metu*. Rursus antecedens, vel est *totalis*, quando scilicet actio fit solum ejus caussa, adeoque eo semoto omittitur; vel *partialis*, ubi nempe simul cum aliis motivis ad agendum urget, sicque eo etiam deficiente actio non cessat. Tandem, cum metus quicumque aut ab *extrinseco*, aut ab *intrinseco* possit oriri, ille qui extraneam habet caussam, dicitur vel *injuste* incussus, qualem prædones

tiones ingerere solent; vel *juste* qualis a Legislatore incutitur prævaricatoribus legum.

181. Quamquam recensitas timoris species exploratas habere valde conducat, præsertim ubi de *publicis* actibus, sponsalibus, matrimoniis, & contractibus reliquis agitur, circa quos Doctores stabilire solent diversas theses juxta diversitatem timoris, qui potest ad eosdem actus concurrere; hoc tamen loco moralitatem spectantes dicimus universim & indistincte, actiones ex quocumque metu ortas pro voluntariis *simpliciter* habendas; modo excipiatur casus, in quo contingat rationis usum intercipi ob timoris vehementiam, unde actiones evadant prorsus indeliberatæ. Communis ea doctrina nititur hoc momento valido, quia nempe non potest non esse absolute voluntarium, quod prodit a cognitione intellectus, & voluntatis inclinatione: hujusmodi porro esse quidquid fit *ex metu*, multoque magis *cum metu*, satis perspicue deprehenditur (*ex num.* 173. *& seq.*) Quare, qui pavore mali seu motivo proximo inducitur ad volendum, vel nolendum, quod extra illius periculi circumstantias nollet, aut vellet; is potest vere dicere cum Epicteto: *non metus mali me cogit, sed mea me opinio cogit, id est, voluntas vincit voluntatem.*

182. Haud pigeat audire denuo Sanctum Bonaventuram (*num.* 179. *cit.*) qui hanc ad rem ita scribit: *Etsi inductio videatur esse quædam coactio, maxime secundum Humana Jura, quæ dicunt, illud quod fit caussa metus, non esse habendum ratum, maxime de eo metu, qui potest cadere in constantem virum, pro eo quod considerant exteriora opera; secundum veritatem tamen ista inductio stat cum libertate voluntatis, nec ei repugnat in aliquo; sed potius repugnat plenitudini amoris, & voluntatis: non enim ita plene vult aliquis, quando vult ex inductione, sicut quando vult absolute, sicut patet de jactatione mercium in mare: nihilominus tamen salvatur ibi ratio libertatis, & voluntatis, unde talis metus apud Deum non excusat a culpa; sicut aperte patet in negatione a Petro facta; & propterea non sequitur, quod liberum arbitrium, si possit a creatura induci, possit cogi.* Seraphico consonat Angelicus (1. 2. *quæst.* 6. *art.* 6.) cujus prolixa doctrina in hanc brevem argumenti formam quadrari potest. Aliquid consideratur, vel *secundum quod est in actu*, vel *secundum quod est in sola apprehensione seu ratione, unumquodque autem simpliciter esse dicitur, secundum quod est in actu*: atqui ubi id quod per metum agitur, spectatur *ut repugnans voluntati, hoc non est nisi secundum rationem tantum*; ergo *secundum quod est in actu, fit voluntarium, in quantum hic & nunc est impedimentum majoris mali, quod timebatur*; proinde *dicendum voluntarium simpliciter.*

183. Altera tamen non minus certa & universalis sententia viget, qua edocemur, in iis quæ efficiuntur ex metu quatiente etiam constantes viros, plerumque rationem voluntarii *diminui* ex parte inclinationis seu lubentiæ voluntatis, gemina ex caussa. Prima, quia actiones hujusmodi antecedenter, sive extra illas circumstantias, in quibus fiunt voluntate inducta, erant contra genium & inclinationem voluntatis, adeoque prorsus involuntariæ. Secunda, quia etiam dum postmodum supervenientibus iis circumstantiis impendentis gravis mali, mutata voluntatis inclinatione, evadunt absolute voluntariæ, adhuc perseverare solet in ipsa voluntate habitualis illa dispositio, seu velleitas inefficax ipsas non producendi, adeoque simul inesse quædam repugnantia ad contrarium, quod reipsa peragitur ex motivo circumstantiarum, uti docent Psycologi agentes *de Inclinationibus Animæ*; propria uniuscujusque experientia suadet, & confirmat Angelicus (1. 2. *quæst.* 6. *art.* 7.) dicens: *In eo, qui per metum aliquid agit, manet repugnantia voluntatis ad id quod agitur, secundum quod in se consideratur, & ideo, quod per metum agitur, quodammodo est involuntarium.* Hinc porro est, ut spectata ejusmodi diminutione voluntarii, actiones pravæ ex metu factæ censeantur venia aliqua, & pœna mitiore dignæ.

184. Mox tradita juxta communem Ethicorum sensum doctrina de *involuntario secundum quid*, quod inest actionibus ex metu peractis, haud parum potest (judicio gravissimorum Theologorum) sententiæ illorum Scholasticorum, qui asseruut *sufficientem* esse dispositionem, ad justificationis gratiam in Sacramento Pœnitentiæ consequendam, eam speciem attritionis, quæ a peccatore concipitur ob *solum* gehennæ pavorem, absque *ullo* prorsus seu explicito seu implicito vel gratitudinis vel benevolentiæ *amore* erga Deum: sic enim argumentantur illi. Ea, quæ ab homine fiunt ex metu *antecedente*, & *totali* (*num.* 180.) fiunt dumtaxat voluntate *inducta*, & *conditionata* (*num.* 175.) quatenus nempe extra circumstantiam gravis mali impendentis, quod rationabiliter timetur, *absolute* non fierent; & ideo juxta Angelicum (*num.* 183.) etiam dum peraguntur in tali circumstantia, *manet repugnantia voluntatis ad ipsa in se considerata, unde sunt quodammodo involuntaria.* Atqui in descripta sententia timor gehennæ, quo peccator corripitur, est antecedens & totalis caussa dolendi de peccatis; ergo peccator non habet nisi dolorem inductum & conditionatum; hoc autem posito, jam convincitur habere repugnantiam voluntatis ad ejusmodi dolorem, etiam dum actu dolore isto conflictatur, quatenus nempe extra circumstantiam apprehensæ gehennæ illum absolute non conciperet; & idcirco habitualem retinet erga illum in sua voluntate aversionem, propter quam est ipsi quodammodo involuntarius.

185. Quod si ita est (pergunt iidem argumentari) ecquis non videt, in hujusce peccatoris animo latitare implicitum peccati affectum; quem tamen a dolore sincero ac vere pœnitentiali abesse debere & naturalis ratio dictat, & Tridentina Synodus (*sess.* 14. *cap.* 4.) expresse decernit? Quare eidem homini, per imaginationem reputanti se tormentis Inferni afficiendum, videntur omnino convenire verba Sancti Joannis Chrysostomi, qui (*homil. in cap.* 16. *Luc.*) sic inclamat divitem iis tormentis jam subditum, & Abrahæ clementiam anxie implorantem: *Tormenta te cogunt agere pœnitentiam, non mentis affectus.* Confirmatur id ex Seraphico (*in* 3. *sent. dist.* 34. *part.* 2. *art.* 1. *quæst.* 1.) dicente: *Propter æternorum suppliciorum timorem cessat homo a peccatorum perpetratione, licet non omnino cesset a voluntate; sicut dicit Glossa ad Psalm.* 118. *Confige timore tuo carnes meas.* Accedit S. Augustinus qui

(*serm.* 162.

(*serm.* 126. *de verb. Apost.*) scribit. *Cum dicis mihi gehennam timeo, ardere timeo, in æternum puniri timeo: quid dicturus sum? vane times? male times? non audeo: quandoquidem ipse Dominus in Evangelio ablato timore subjecit timore dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus &c. plane time, nihil melius times. Sed interrogo te, si te non videret Deus, quando facis, nec quisquam te vinceret in judicio illius, faceres? inspice te ipsum: si faceres, ergo pœnam times, castitatem nondum amas: serviliter times: formido est mali, nondum dilectio boni: sed time tamen, ut ista formido custodiat te, & perducat ad dilectionem: timor enim iste, quo gehennam times, & ideo mala non facis, continet te, & sic volentem peccare animum interiorem non finit.* Porro inepta foret Sancti Doctoris illatio (quod peccator *pœnam timeat, & serviliter timeat*; quoties sibi intime conscius est, quod *faceret mala*, secluso timore pœnarum) si purus putusque gehennæ metus *voluntatem peccandi* revera excluderet, quamvis nullo seu formali seu virtuali informetur amore Dei, aut in se boni, aut nobis beneficii.

186. Neque præcedens argumentatio etiam evincit, servilem metum gehennæ esse vel *in se* malum, vel prorsus infructuosum, uti contendunt Novatores, ac novissime indicare voluit Quesnellus iis thesibus: *Timor nonnisi manus cohibet; cor autem tamdiu peccato addicitur, quamdiu ab amore justitiæ non ducitur* (ord. 61.) *qui a malo non abstinet nisi timore pœnæ, illud committit in corde suo, & jam est reus coram Deo* (ord. 62.) quam doctrinam constat jam damnatam fuisse a laudata Synodo definiente: *Attritionem, quæ ex gehennæ & pœnarum metu communiter concipitur si voluntatem peccandi excludat cum spe veniæ, non solum non facere hominem hypocritam, & magis peccatorem; sed esse donum Dei .... & peccatorem ad Dei gratiam in Sacramento Pœnitentiæ impetrandam disponere*: non id, inquam, evincit. Nam juxta vulgarem Scholarum distinctionem timor pœnarum duplex est, *servilis simpliciter*, & *serviliter servilis*. Ex Angelico (2. 2. *quæst.* 19. *art.* 4.) *Timor servilis secundum suam substantiam non importat nisi timorem pœnæ, sive timeatur ut principale malum, sive non timeatur ut principale malum: timor servilis, in quantum est servilis, solum pœnam timet. Hæc servilitas facit, ut homo affectum suum non velit subjicere jugo justitiæ per amorem. Timor servilis secundum suam substantiam bonus est; sed servilitas ejus est mala: servilitas non pertinet ad speciem timoris servilis, sicut nec informitas ad speciem fidei informis*, adeoque oritur ex mero vitio timentis, qui non vult *amare justitiam, sed solum pœnam timere*. Porro quisquis ex metu pœnarum gehennæ, tamquam ex motivo proximo inducitur ad dolendum de peccatis, utique bene facit (quippe est gehenna maxime timenda, atque ab hujusmodi timore, teste D. Augustino, solet plerumque inchoari salutaris Peccatorum conversio); ast si in solius pœnæ metu sistit, & altius non assurgens nullum alium finem dolori suo præstitit, jam ejus timor, qui erat initio servilis *simpliciter*, degenerat in servilem *serviliter*, adeoque de bono in malum transformatur solo ipsius *timentis* vitio. Siquidem eo ipso, quod homo dolens hæret in foro pœnarum metu, nihil videtur appetere aliud quam immunitatem ab illis, proindeque in proprio commodo velut in ultimo fine conquiescere: quod sane vitiosum est, & pravam peccandi voluntatem minime excludit.

187. Si quis autem neget, evenire mox dictam timoris servilis transformationem vitio timentis hominis, is audiat D. Gregorium M. qui (*lib.* 3. *Curæ Past. adm.* 14.) sic apposite scribit: *Admonendi sunt, qui flagella metuunt, ut si malis veraciter carere desiderant, æterna supplicia perhorrescant. Neque in hoc suppliciorum timore permaneant, sed ad amoris gratiam excrescant; nam qui propterea bonum facit, quia tormentorum mala metuit vult non esse, quod metuat, ut audacter illicita committat.* Quod spectat ad Tridentinorum Patrum declarationem, utique *attritionem ex metu pœnarum conceptam* ajunt esse *dispositionem* ad gratiam in Sacramento obtinendam; sed non proximam dispositionem intellexerint, vel tantum remotam, uti sunt actus fidei, & spei, adhuc sub judice lis est. Dein, quomodocumque ea disponat ad gratiæ pœnitentialis assecutionem, hac solum conditione id asserunt, nempe *si voluntatem peccandi excludat*; quæ locutio hypothetica satis indicat, non omnem nec qualemcumque pœnarum timorem esse sejunctum ab interno peccati affectu: sejunctum porro non esse timorem illum, quo quis *solum* pœnam timet, ita ut in timore isto *permaneat*, superioribus testimoniis jam demonstratum. Quidnam ergo timori pœnarum accedere debet, ut voluntatem peccandi excludat? hisce ab iisdem Patribus, qui antecedenter (*sess.* 6. *de Justif. cap.* 6.) inter alias dispositiones hominis in Baptismo justificandi recensuerant motum amoris, quo *Deum tamquam omnis justitiæ fontem diligere incipit, ac propterea movetur adversus peccata per odium aliquod, & detestationem*. Speciem autem hujusce pernecessarii amoris determinare, ad præsens institutum nostrum non attinet, quippe ad differendum de solo timore nos pertraxit secundum voluntarii impedimentum.

§. III.

De Ignorantia.

188. *Tertium* impedimentum voluntarii est *Ignorantia*, de qua longe fusius quam de reliquis impedimentis agendum: ipsa namque defectus est late pervadens genus humanum, & sæpissime creans extremam perniciem animabus, quæ in vitæ hujus termino ignorantur a Deo, quoniam antea voluerunt ignorare, quæ scire oportebat ad rite excolenda illa officia, a quibus necessario pendet æterna felicitas: *Et si enim*, ait Seraphicus (*in* 2. *sent. dist.* 22. *dub.* 3.) *omnes homines natura scire desiderent, scientiam tamen mandatorum Dei plurimi aspernantur*. Quæcumque de ignorantia ab Auctoribus traduntur, commode possunt revocari ad tria summa capita: in primo multæ ac variæ divisiones ignorantiæ expenduntur, in altero declaratur, an & quomodo ratio voluntarii conveniat tum ipsimet ignorantiæ in se consideratæ, tum actionibus omnibus, quæ ex ipsa vel cum ipsa efficiuntur ab homine: in tertio ignorantiæ natura, atque effectus describuntur spectato genere moris. Procedamus nos hac ipsa methodo, quandoquidem

siquidem non minus claritati idearum favet, quam memoriæ serviat; proindeque tractationem hanc dispertiemur in totidem capita.

189. *Primo* igitur ignorantia (quæ universim accepta denotat absentiam cognitionis in subjecto illius capaci, hoc est in substantia intelligente; adeoque non voluntatis propensioni, sicuti priora duo impedimenta, sed intellectus cognitioni ad voluntarium requisitæ officit) triplicem habere potest respectum, videlicet ad *objectum* seu rem, quæ ignoratur, ad *actum* humanum, in quem ipsa influit; ad *subjectum* seu personam, in qua reperitur: exinde petuntur divisiones omnes ignorantiæ. Juxta *primum* adspectum multiplex existit divisio. In primis enim ignorantia alia est *negationis*, alia *privationis*, alia *pravæ dispositionis*. Ex Seraphico (*in Decl. Term. Th.* versus medium) *ignorantia negationis est simpliciter non scire*; unde juxta alios *nescientia* vocari potest. *Ignorantia privationis est ignorare aliquid, postquam sciri potuit, & tenebatur quis scire. Ignorantia pravæ dispositionis est non scire veritatem, & cum hoc tenere oppositam falsitatem*. Ex eodem Seraphico (*in Centil. par. 1. sect. 7.*) *ignorantia negationis est in parvulis, quæ non est culpa neque pœna, usque ad præfixitum tempus. Ignorantia privationis est in adultis, qui tempore determinato ignorant, quæ possunt scire; vel obliti sunt, quæ aliquando didicerunt. Ignorantia pravæ dispositionis est, qua quis opinatur contraria Fidei, quæ potest erronea dici, & est in hæreticis*.

190. Deinde ignorantia alia est *facti*, alia *juris*. Posterior est, quando ignoratur lex, quæ est norma operandi; prior vero, quando aliquod opus ignoratur vel secundum genus suum, vel secundum aliquam circumstantiam, ita ex. cau. si quis fornicatur nesciens fornicationem esse grave peccatum divina lege prohibitum, *juris* ignorantia tenetur; si quis vero fornicatur, persuasus quidem de fornicationis inhonestate, sed falso credens se cognoscere mulierem suam, cum sua non sit, *facti* ignorantia implicatur. Tum ignorantia facti, vel est *proprii*; ut dum quis nesciens seu non advertens, se non persolvisse pensum Divini Officii, ad cujus recitationem tenetur ratione Ordinis, vel Ecclesiastici beneficii, cubitum pergit: vel *alieni*, uti dum quis communicat in actionibus sacris vel profanis cum homine, quem ignorat esse excommunicatum, & per sententiam judicis Ecclesiastici publice denuntiatum. Pariter ignorantia juris, aut est juris *naturalis*, hoc est eorum dictaminum, quæ ab auctore naturæ signantur in cordibus omnium venientium in hunc mundum, ex. cau. non esse violandum alienum thorum; aut *Divini*, videlicet legum, quas Deus per Prophetas, Apostolos, & Filium suum manifestavit hominibus, atque in Sacris Scripturis consignari voluit, ex. gr. suscipiendum esse Christianum baptisma; aut demum *humani*, quod partim *canonicum* dicitur, ut morales constitutiones Ecclesiasticæ de vita & honestate Clericorum, partim *civile*, ut politica statuta Sæcularium Principum de satisfactione Tutorum, dote uxorum, & similibus, quorum utrumque rursus aut est *universale*, ut quod Clericis sacris ordinibus initiati debeant deferre tonsuram, & Parentes teneantur absolute dotare filias; aut *particulare*, ut quod Clerici comam alentes suspensione a Divinis, aut mulcta pecuniaria coerceantur, & Parentes dotem determinatæ quantitatis debeant filiabus suppeditare.

191. Sub *secundo* adspectu occurrit tripartita ignorantiæ divisio, quam D. Th. (1. 2. q. 6. art. 8.) assignavit, nempe vel *concomitans*, vel *consequens*, vel *antecedens* dicitur. *Sciendum, quod ignorantia tripliciter se habet ad actum voluntatis: uno modo concomitanter, alio modo consequenter, tertio modo antecedenter. Concomitanter quidem, quando ignorantia est de eo, quod agitur: tamen etiamsi sciretur, nihilominus ageretur: tunc enim ignorantia non inducit ad volendum, ut hoc fiat, sed accidit, simul esse aliquid factum, & ignoratum; sicut cum aliquis vellet quidem occidere hostem, sed ignorans occidit eum, putans occidere cervum... Consequenter autem se habet ignorantia ad voluntatem, in quantum ipsa ignorantia est voluntaria secundum duos modos voluntarii*, directi, & indirecti: (*quos* art. 3. descripsit) *Antecedenter autem se habet ad voluntatem ignorantia, quando non est voluntaria, & tamen est caussa volendi, quod alias non vellet: sicut cum aliquis homo ignorat aliquam circumstantiam actus, quam non tenebatur scire, & ex hoc aliquid agit, quod non faceret, si sciret: puta cum aliquis diligentia adhibita nesciens aliquem transire per viam, projicit sagittam, qua interficit transeuntem*. Exemplum ignorantiæ *consequentis*, quod a S. Doctore reticetur, ex mercatore sumatur, qui hujusmodi ignorantia dicitur agere contra justitiam, si fœneratitios contractus passim ineat, vel quia ex industria tamquam morosos & scrupulosos abs se repulit doctos piosque viros, qui ipsum rite instruere volebant; vel quia solummodo neglexit mediis legitimis comparare notitiam eorum, quæ ad proprium statum & officium pertinent, quorum illud *directi*, istud *indirecti* voluntarii rationem habet.

192. Si quis petat, quamobrem in ea divisione ponatur tertia species ignorantiæ *consequentis*, præter *antecedentem*, & *concomitantem*: cum (*ex n.* 180.) metus non dividatur, nisi in *concomitantem*, & *antecedentem*; tunc difficultas ista, quam Auctores plerumque prætereunt, sic poterit meo judicio enodari. Ignorantia potest comparari vel cum *voluntate* hominis ignorantis, vel cum *actu*, qui ab eo ignoranter fit. Si cum actu conferatur, tunc sicuti non datur medium inter *esse* caussam, *non esse* caussam; ita divisione adæquata omnis ignorantia, vel est *antecedens*, quia scilicet caussa actus est, vel *concomitans*, quia nempe caussa actus non est, sed eumdem duntaxat comitatur: unde sub hoc priore respectu ignorantia, quæ dicitur *consequens*, *in quantum est voluntaria* (ut ait prælaudatus Angelicus) sub alterutra illarum specierum comprehenditur, prout contingit ipsam esse, vel non esse caussam actionis. Quod si referatur ignorantia ad voluntatem agentis, tunc exacta pariter divisione vel erit *antecedens*, hoc est præveniens omnem voluntatis actum; vel *consequens*, hoc est ex aliquo voluntatis actu sive omissione culpabili promanans; cum non detur medium inter *velle*, & *non velle* ignorantiam. Quare sub hac posteriore consideratione ea ignorantia, quæ *concomitans* vocatur, in quantum ex eodem Angelico *non inducit ad volendum actum, sed accidit actui*, ad alterutram istarum reducitur, prout ipsa est aut prorsus involuntaria, aut directe vel indirecte voluntaria. Itaque allatum exemplum de me-

tus divisione potius nobis favet; sicut enim eam bimembrem divisionem dedimus, conferentes metum cum *opere*, quod prodit ab homine metu inducto ad operandum; ita bimembrem quoque divisionem ignorantiæ hic assignamus, conferentes ignorantiam cum *opere* hominis ignoranter agentis.

193. Hinc vero duo sunt consectaria. Primum, unam eamdemque ignorantiam posse esse & *antecedentem*, & *consequentem*, respectu tamen diverso: potest enim esse caussa actus, sicque dicetur *antecedens*, in ordine ad ipsum actum: ac simul potest esse voluntaria, sicque dicetur *consequens*, in ordine ad voluntatem, quæ actum producit. Sit ex. cau. Medicus valde ignarus, qui hominem aut amicum aut propinquum ineptis pharmacis hinc migrare facit, eo quod libros fere nunquam legat, aut longe alios quam suæ artis, libros legat ejusmodi ignorantiæ, humanæ stirpi exitialis, erit *consequens* voluntatem medici, quia ab eo indirecte saltem volita; simulque *antecedens* utpote caussa internecionis amici, aut propinqui, quibus vitam prius servare quam adimere optabat medicus. Secundum, ignorantiam aliquam, sub eadem diversa consideratione voluntatis, & actus ejus, esse posse & *concomitantem* & *consequentem*: evenire namque potest, ut ignorantia ad operandum nullatenus inducat, ita tamen ut ipsa etiam seclusa opus adhuc fieret; sicque censetur *concomitans* actum; simul vero possibile, ipsam esse aliquo modo voluntariam; & ita vocabitur *consequens* voluntatem. Veniat in exemplum ille memoratus a Plutarcho (de Tranq. Animi) *qui cum in protervum canem lapidem librans, & ab illo aberrans, novercam non destinato percussisset: ne hoc quidem, inquit, modo male*: ejus enim ignorantia fuit concomitans, quia *non destinato percussit novercam*: fuisset simul consequens, si ante jactum lapidis plane neglexisset circumspicere, quoties poterat & debebat, num ullum adesset periculum in eo loco lædendi pertranseuntes personas.

194. Quod si propositæ difficultatis (*n.* 192.) solutio ita acceptetur, ut tamen ipsi D. Thomæ quis putet succensendum, quod producendo unam tripartitam divisionem ignorantiæ *concomitantis*, *consequentis*, *antecedentis*, duarum diversarum divisionum bimembrium partes invicem permiscuerit: huic ergo auctor forem, ut gratias haberet Angelico Doctori, quod more reliquorum scholæ Principum verbis brevis, sensibus prolixus, exigua doctrinæ serie exhibuerit lectoribus duas præcipuas ignorantiæ divisiones, immo quatuor, ut patet penitus inspicienti integrum textum (*art.* 8.) At quomodo, inquies, duas superiores ignorantiæ (*num.* 192.) divisiones attigit? respondeo, quia vox ignorantiæ *antecedentis* semel ab ipso nominata potest assumi ad intelligendas binas ignorantiæ species, quæ in utraque divisione idem *antecedentis* nomen participant, divisio tamen sensu; quemadmodum explicavimus. Replicabis; si ita est, ergo opus Dælio natatore. Heus tu, quæso, domi placidus consideas, si tibi non datur Corinthum adire.

195. Juxta *tertium* adspectum variæ extant divisiones ignorantiæ. Primo enim ignorantia dividitur in *vincibilem*, quam adhibito diligenti studio sive industria potest homo dispellere: & *invincibilem*, quam nullius studii, aut diligentiæ viribus removere potest. Ambas species ita describimus, presse inhærendo ipsarum nomenclationi. Ceterum cum in moralibus versemur, in quibus *ignorantiæ* vox non sumitur negative, sed privative; hoc est non pro mera *nescientia* eorum, quæ promiscue debent aut non debent sciri; sed pro defectu necessariæ notitiæ illorum, quæ ad vitæ nostræ officia, & ad beatitudinem quoquo modo referuntur, juxta generalem illam Angelici definitionem (1. 2. *q.* 101. *art.* 1.) *ignorantia est privatio scientiæ, quæ debet haberi pro tempore illo*: idcirco in dignoscenda, discernendaque ignorantia vincibili, atque invincibili non est habenda ratio solius *potentiæ*, vel *impotentiæ* sciendi, sed attendenda præterea *obligatio* comparandi scientiam, utrum ea adsit nec ne: ita quidem ut ea dumtaxat ignorantia reputetur *vincibilis*, quæ potest ac simul debet superari; invincibilis vero, quæ vel non potest, vel non debet superari. Hanc ob caussam, licet tres istæ divisiones, ignorantiæ *vincibilis*, & *invincibilis*, *culpabilis*, & *inculpabilis*, *voluntariæ*, & *involuntariæ*, quas recensent Scriptores aliqui, metaphysica, præcisione spectatæ inter se aliquatenus differant, in genere tamen moris pro una eademque habentur divisione.

196. Succedit altera divisio, qua ignorantia *vincibilis* dissecatur in eam, quæ *affectata* dicitur, & in aliam quæ vocatur *non affectata*. Prior ex Seraphico (*Centil. part.* 1. *sect.* 25.) *est ex vero consensu*; posterior *est ex negligentia & ignavia*. Hoc ut clarius evadat, exponenda istius divisionis ratio, quam Angelicus (1. 2. *quæst.* 6. *art.* 8. *qu.* 76. *art.* 3. & 4.) repetit ex partitione voluntarii *directi*, & *indirecti*; quia nimirum (*ex num.* 195.) quæ revera *vincibilis* est ignorantia, eadem *voluntaria* & *culpabilis* a Moralibus reputari solet. *Ignorantia est voluntaria dupliciter*, ait priori loco, *secundum duos modos voluntarii supra positos*, directi scilicet & indirecti: *uno modo, quia actus voluntatis fertur in ignorantiam; sicut cum aliquis ignorare vult, vel ut excusationem peccati habeat, vel ut non retrahatur a peccando, secundum illud* (*Jobi c.* 2.) *scientiam viarum tuarum nolumus: alio modo ignorantia voluntaria dicitur quasi per negligentiam proveniens*, quod sic explicat posteriore loco: *cum aliquis propter laborem in studio, vel propter alias occupationes negligit addiscere id, per quod a peccato retraheretur: vel cum aliquis vult bibere vinum immoderate, ex quo sequitur eum inebriari, & discretione carere*. Paucis igitur, resumit Seraphicus (*in* 2. *sent. dist.* 22. *art.* 2. *q.* 2.) ignorantia affectata dicitur, *cum ad viam veritatis valentes pertingere, cupimus in tenebris ambulare*: non affectata vero, *cum ex quadam pigritia, & negligentia non curamus veritatem addiscere*.

197. Quamvis Seraphicus, & alii passim Theologi ignorantiam, quam simpliciter *non affectatam* nos vocavimus, exprimere soleant vocibus *crassæ sive supinæ ignorantiæ*, sicque videantur quasi synonima habere ejusmodi vocabula; attamen sub aliquo respectu possunt accipi pro duabus speciebus infimis, quæ sub genere *non affectatæ* continentur, si nempe respiciatur *modus* diversus, quo licet ignorantiam vincibilem depellere. Ipse namque Seraphicus (*Centil. par.* 1. *sect.* 7.) eum modum perpendens ita scribit: *Vincibilis ignorantia, alia potest removeri cum magna difficultate, ut in valde hebetibus: alia potest removeri cum facilitate, ut in ingeniosis*. Igitur ignorantia erit dicen-

dicenda *supina*; quando potest ea facillime superari: *crassa* vero ubi non ita facile vinci potest. Ceterum, quotiescumque ignorantia non affectata comparatur & opponitur affectatæ, ut scilicet invicem discernantur homines, qui *studiose volunt nescire*, ab aliis, qui *per negligentiam non volunt scire*, ut loquitur laudatus Angelicus; tunc citra religionem ullam licebit cuique non affectatam ignorantiam vocabulis seu *crassa* seu *supinæ* promiscue designare; quia & crassa & supina ad eos refertur, qui per negligentiam *non volunt scire*.

198. Tandem, præter divisiones ignorantiæ, quas ex triplici diverso adspectu *objecti*, *actus*, *subjecti*, desumptas hactenus recensuimus; observanda hæc alia, quæ singulis illis accommodari potest: nimirum ignorantia vel *habitualis* est, vel *actualis*. Habitualis denotat necessariæ scientiæ defectum permanentem in homine instar habitus fixi; qualis est in pluribus plebeis ac rusticis; qui cum catechismos, conciones, aliasve instructiones audire negligunt, aut studiose detrectant; unde ad ætatem virilem aut etiam senilem deveniunt ignorantes ea, quæ Dei sunt, falsisque præjudiciis detenti circa proprii status officia. Actualis vero importat carentiam illius dumtaxat considerationis seu circumspectionis, quam homines habere debent, quoties quidpiam operantur; eaque potest occurrere etiam in doctis viris, qui licet intellectum habent habitibus scientificis exornatum, non idcirco tamen ab omni evagatione animi, incuria, torpore, præcipitantia immunes sunt. Posteriorem istam vocat Angelicus Doctor (1. 2. *qu.* 6. *art.* 8.) *malæ electionis*, inquiens: *dicitur voluntaria ignorantia etiam hoc modo, cum aliquis actu non considerat, quod considerare potest, & debet: quæ est ignorantia malæ electionis, vel ex passione, vel ex habitu proveniens*. Talem fuisse ex. cau. in Lamecho supponit Seraphicus; dum scribit (*Spec. animæ c.* 3.) *Lamech, qui putavit occidere feram, & occidit Cain, non excusatur*. Proprie loquendo, & juxta præsentem Scriptorum moralium usum, sola habitualis dicitur simpliciter *ignorantia*; actualis autem vocatur *inadvertentia*, *inconsideratio*, *oblivio*.

199. *Secundo*, quod spectat ad alterum supremum caput (*num.* 189.), eorum quæ de ignorantia possunt investigari, nimirum an & quomodo voluntarium & involuntarium vel ipsa participet, vel in actiones ex ipsa prodeuntes refundat; apud catholicos Theologos nunc est indubitatum, *aliquam* ignorantiam, etsi *non omnem*, culpa vacare seu undique versum, seu ex parte tantum. Primum tuentur contra Lutheranos, Bajanos, Jansenistas, aliosque Novatores, qui invincibilem etiam ignorantiam rerum ad morum honestatem, æternamque salutem attinentium judicant culpabilem, eo scilicet falso principio ducti, quia quæ modo a nobis depelli nequit ignorantia, censetur olim fuisse voluntaria in Adamo (*num.* 128.) Hinc damnatæ ab Alex. VIII. hæ duæ propositiones ab illo venenato fonte fluentes. *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex ipsa non excusat a peccato formali* (*ord.* 2.) *Homo debet agere tota vita pœnitentiam pro peccato originali* (*ord.* 19.) Alterum iidem Theologi sustinent contra Pelagium, Cælestium, eorumque reliquias, qui prædictarum rerum ignorantiam quantumvis vincibilem arbitrabantur prorsus innoxiam, eo quod dempto peccato originali, quod ipsi negabant, secundum necessitatem magis, quam voluntatem esse videtur, quidquid ex ignorantia perpetratur. Utrumque extremum errorem elidunt paucula hæc D. Augustini (*l.* 3. *de lib. arb. c.* 18.) verba: *non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras; sed quod negligis quærere, ignoras*.

200. Ejusmodi communis doctrina de ignorantia partim inculpabili, partim culpabili subindicat, ignorantiam has habere partes circa voluntarium, ut illud pro varia sui indole nunc perimat omnino, nunc extenuet, nunc intactum relinquat; quippe apud omnes pariter in confesso est, ratione *culpæ* in humanis actibus mensurandam secundum rationem *voluntarii*. Quare ut munus nostrum hic expleamus, sat erit declarare, quonam modo ignorantia vel sit ipsa reatus vere culpabilis, vel reatum ejusmodi in actiones humanas inducat: exinde enim velut a posteriori, ut ajunt Logici, pronum erit colligere totum id, quod ignorantia efficere potest relate ad voluntarium. Ideo vero culpabilem reatum attribuimus seorsim tum ipsimet ignorantiæ, tum actionibus ex ea productis; quoniam ut Seraphicus notat (*Centil. part.* 2. *sect.* 2.) *aliud est peccatum ex ignorantia, aliud peccatum ignorantiæ: peccatum ignorantiæ est omissio debitæ scientiæ; peccatum ex ignorantia est peccatum, quod committitur ignoranter*. Ceterum de reatu seu peccato ipsius ignorantiæ proprius erit locus loquendi in subsequenti tertio capite, ubi naturam moralem ignorantiæ perscrutabimur; in præsentiarum inquiramus dumtaxat culpabilem reatum actionum, quæ committuntur ignoranter.

201. Porro in tali inquisitione illud inconcussi principii loco tenendum, quod juxta superiorem observationem nostram (*n.* 199.) Seraphicus inculcat (*Spec. Anim. c.* 3.) *nulla ignorantia potest habere rationem peccati, nisi ex negligentia oriatur, ut dicit Augustinus: non tibi deputatur ad culpam &c. Unde qui de salute sua diligens est, per ignorantiam damnari non potest; quia si in eo ignorantia esset, invincibilis esset, quæ excusat omnino: ignorantia igitur, quæ peccatum est*, adeoque actiones etiam culpabiles reddit, *ex negligentia oritur*. Hoc posito, jam compendiaria via de quavis ignorantiæ specie poterit quis judicare ac decernere, utrum culpabilis sit necne, & culpabiles itidem actiones ex ipsa prodeuntes. Videlicet unica cura erit pervidere an ignorantia ortum habuerit *ex negligentia*, seu an *vincibilis* fuerit, vel *invincibilis*. Etenim, cum ista ignorantiæ divisio eatenus dicatur desumi ex parte *subjecti* sive agentis (*n.* 195.) quatenus proxime respicit *voluntarietatem* ac moralitatem actionum ejus, palam est ipsam reliquas omnes ignorantiæ divisiones in se complecti, quantum ad præsens negotium attinet.

202. Hinc itaque gradum facimus ad stabiliendum, ejusdem negotii expediendi causa, hanc generalem regulam. Ignorantia seu juris seu facti, seu antecedens seu concomitans, seu cujusvis alterius speciei, ubi revera est *invincibilis*, reddit actiones absolute involuntarias, adeoque a culpa prorsus immunes. Contra vero, ubi ignorantia est *vincibilis*,

tunc ea non impedit, quominus actiones censeantur absolute voluntariæ, & culpabiles: quamquam in hoc casu major vel minor possit esse culpa juxta varium ipsius ignorantiæ reatum; quæ fuit in caussa cur actiones male sequerentur. Hujusmodi regula quoad ambas partes jamdiu ab Angelico Doctore fuit consignata, ac deinceps communi Moralium Scriptorum calculo firmata; sic enim ait (1. 2. *qu.* 76. *art.* 3.) *Ignorantia, quæ non est caussa actus peccati, quia non caussat involuntarium, non excusat a peccato.... Sed ignorantia, quæ est caussa actus; quia caussat involuntarium, de se habet, quod excusat a peccato.... Quod ignorantia aliquando non totaliter excuset a peccato, potest contingere ex parte ipsius ignorantiæ, quia scilicet ipsa ignorantia est voluntaria vel directe, vel indirecte*, adeoque quia est ignorantia vincibilis. *Si vero sit talis ignorantia, quæ omnino sit involuntaria, sive quia est invincibilis, sive quia est ejus, quod quis scire non tenetur, talis ignorantia omnino excusat a peccato.* Apud Seraphicum quoque (*in* 2. *sent. dist.* 40. *dub.* 3. & *in* 4. *sent. dist.* 16. *par.* 2. *art.* 2. *q.* 1.) similia reperies.

203. At (opponet fortasse aliquis) si ignorantia invincibilis facit actionem *involuntariam*, & a culpa immunem, ergo actiones omnes ex *necessitate* absoluta productæ, quæ pariter culpa vacant, dicendæ erunt *involuntariæ* simpliciter: hoc autem plane absurdum, cum possit voluntarie, immo lubentissime fieri etiam quod necessario fit, ut liquet de amore, quo nos hic beatitudinem aut bonum in genere amamus, & Sancti in cælis Deum diligunt. Nec præstabilitam generalem regulam, nec dictiones in ea positas, ullatenus variare mihi fas est; quandoquidem, ut jam ostensum, meæ non sunt, sed Magistrorum omni exceptione majorum, atque communem in Moralium Scholis assensum obtinent: quo quidem nihil validius teste Aristotele (*lib.* 10. *Ethic. c.* 6.) *potentissimum probationis genus vocatur, confessum omnibus testimonio posse probare.* Itaque meum dumtaxat erit, communem doctrinam a proposita difficultate liberare tali pacto. *Necessitas* absoluta agendi in se spectata tollit ab actu *culpam*, quia cum electioni ac determinationi propriæ agentis locum non relinquat, *libertatis* usum impedit, qui ad peccandum requiritur: non tollit vero *voluntarium*, quia neutrum eorum, quæ voluntarium conflant, nempe intellectualem cognitionem, aut intimam voluntatis inclinationem, destruit. Sed *ignorantia*, cum sit cognitionis privatio, directe eliminat unum, sine quo voluntarium nec esse, nec concipi potest, ut centies jam dictum est: igitur actum ignoranter factum reddit *involuntarium*, adeoque a culpa immunem.

204. Assignata regula generali, quamvis optima ac verissima, contenti non sumus: ad uberiorem clarioremque notitiam placet e vestigio referre plures distinctas assertiones Seraphici Doctoris, quæ sunt veluti particulares canones respicientes unamquamque speciem ignorantiæ expressam in tot divisionibus (*n.* 189. & *seq.*) jam delineatis. Prima igitur sit (*Centil. part.* 1. *sect.* 7.) *ignorantia negationis excusat a toto: ignorantia privationis excusat a parte, non a toto: ignorantia pravæ dispositionis accusat in toto, quia perversam sequitur voluntatem.* Secunda *ibid. sect.* 25. *ignorantia facti duplex, aut adhibita debita diligentia, & hoc excusat a toto: aut non adhibita debita diligentia, & hoc excusat a tanto, & non a toto.* Tertia (*Spec. anim. cap.* 3.) *circa ignorantiam Juris naturalis nullus excusatur, quin peccet, faciendo contra legem naturalem. Jus naturale appellatur illud, ad cujus cognitionem potest homo per naturalia attingere; qui tale quid ignorat, hoc ei ex negligentia contingit.*

205. Quarta (*ibid. in Spec. anim.*) *Circa ignorantiam juris Divini, scilicet mandatorum Decalogi, & articulorum Fidei, hæc ignorantia est mortalis; quia in potestate cujuslibet est hoc scire, & a lege naturali derivatur.* Quinta (*Cent. cit. sect.* 7.) *Ignorantia Legis, Prophetarum, Evangelii, & Doctrinæ Apostolicæ, accusat sicut de magno, & mortali delicto Prælatos, maxime Episcopos & Metropolitanos, qui tenentur de Fide, & spe reddere rationem. Accusat sicut de veniali clericos simplices & illiteratos, qui cum potuissent discere, noluerunt. Laicos vero in nullo accusat, quia ad ipsos non pertinet; dummodo non contemnant.* Quisquis postremam hanc partem regulæ cum prima ejusdem parte, & cum quarta superiore regula conferet, non poterit suspicari, Seraphicum exemisse laicos homines ab omni obligatione cognoscendæ Divinæ Legis. Distingue *simplicem* rerum divinarum notitiam laicis necessariam a cognitione *æthiologica* Ecclesiasticorum, ex quorum ore Populus legem requirere solet; & conciliabis prædictas regulas. Non quævis promiscue cognitio proprie scientia reputatur; ex Isidoro enim Pelusiota (*epist.* 430. *ad Ophelium*) *hoc vere est scire, rem cum & propter caussas scire.*

206. Sexta (*ibidem in Spec. anim.*) *Circa ignorantiam juris positivi*, nempe humani, *quilibet illa, quæ pertinent ad officium suum, & de jure positivo sunt præceptoria, scire tenetur; & talium ignorantia est mortalis.* Septima (*Cent. cit. sect.* 7.) *si est ignorantia legum, & decretorum*, puta civilium, *solos judices accusat. Si est ignorantia juris continentis morales constitutiones Ecclesiasticas, ad discernenda peccata, accusat Sacerdotes, & Confessores.* Octava (*Centil. sect.* 7. & 25.) *Ignorantia crassa seu supina non excusat a toto, sed a tanto: sed etsi aliquo modo excusat, non tamen sic excusat, quin æterno igne ardeat, sicut dicit Augustinus.* Nona (*ibid. in Centil.*) *Ignorantia affectata accusat potius, quam excusat; seu ex una parte excusat, & ex alia magis aggravat*: quod sic explicat Richardus de Mediavilla (*in* 2. *Sent. dist.* 22. *art.* 2. *q.* 3.) *Affectata ignorantia peccatum non tollit, nec excusat in aliquo, omnibus pensatis; quia si excusat, in quantum est ignorantia, tamen aggravat in quantum est voluntaria: ex magna enim intensione voluntatis ad peccandum provenit, quod homo velit ignorare, ut liberius peccet, cum omnes homines naturaliter scire desiderent.* Decima (*Centil. sect.* 7.) *Ignorantia vincibilis, quæ potest removeri cum magna difficultate, excusat a tanto, sed non a toto: quæ autem potest removeri cum facilitate, non excusat.*

207. Ex dictis satis evidens, singulas ignorantiæ species revocandas ad *vincibilem* & *invincibilem*, ubi agitur de exploranda moralitate, & imputabilitate actionum ignoranter factarum. Porro plurimi morales Theologi ætatis recentioris ad utramque hanc ignorantiæ speciem discernendam criterium istud assignare solent.

Quoties

Quoties in illis circumſtantiis quibus homo operatur, nulla ratio, nullum dubium, nullus ſcrupulus occurrit de præcepto legis; tunc ignorantia eſt inculpabilis, cum in ea hypotheſi vinci nequeat: ubi vero animo agentis ſeſe obtulit aliqua ratio vel dubium vel ſcrupulus, tunc eſt culpabllis, quia vinci potuit; tenebatur quippe agens in eo caſu ſufficientem adhibere diligentiam ſecundum prudentiam, & circumſtantias ad perſcrutandam illam rationem legis. Verum ejuſmodi regula, utut veriſſima quoad ſecundam partem de *culpabili* ignorantia, in prima tamen parre de *inculpabili* non videtur adæquata, ac tuta ſatis. Nam inculpabilem & invincibilem aſſeverare ignorantiam aliquam, *præciſe* quia homo ignoranter operans nullam in ſeipſo experitur cogitationem ſeu dubitationem de lege vetante illam operationem, atque de periculo peccandi, id minime cohæret cum genuina notione talis ignorantiæ, & cum doctrina Angelici, Seraphici, aliorumque ſanioris Ethices Magiſtrorum. Hi enim ad ignorantiam vere invincibilem maxime requirunt, quod ſit omnino involuntaria, & non ſit introducta per præambulam culpam ſeu negligentiæ in adipiſcendis rebus neceſſariis, ſeu actionum, quæ cognitioni ac diſcretioni ad operandum neceſſariæ impedimento ſunt. Ex quo ſequitur, ignorantiam in ea regula indicatam, non *abſolute*, ſed *aliquatenus*, tantum invincibilem ſeu inculpabilem vocari poſſe; cum evenire queat, ut permulti in ſtudiis deſidioſi, aut ebrioſi, nulla pulſentur ſuſpicione peccandi, dum quidpiam agunt revera prohibitum a legibus, quas ignorant.

208. Talem eſſe utriuſque præſertim Doctoris prælaudati perſuaſionem oſtendunr plures textus ſparſim in hac tractatione de ignorantia (*num.* 189. *&* *ſeq.*) ac præterea in declaratione voluntarii indirecti ſeu interpretativi (*num.* 141. *&* 146.) a nobis jam productí; quibus hi ſequenres addi poſſunt. Angelicus (1. 2. *quæſt.* 76. *art.* 3.) *Cum aliquis propter laborem, vel propter alias occupationes negligit addiſcere id per quod a peccato retraheretur, talis negligentia facit ignorantiam ipſam eſſe voluntariam indirecte, & peccatum; dummodo ſit eorum, quæ quis ſcire tenetur, & poteſt; & ideo talis ignorantia non totaliter excuſat a peccato. Si vero ſit talis ignorantia, quæ omnino ſit involuntaria, ſive quia eſt invincibilis, ſive quia eſt ejus, quod quis ſcire non tenetur, talis ignorantia omnino excuſat a peccato.* Seraphicus (*Centil. part.* 1. *ſect.* 25.) *Ignorantia juris invincibilis poteſt eſſe duplex, aut enim eſt introducta per præambulam culpam, aut præter omnem culpam. Si præter omnem culpam, aut ſimpliciter privat cognitione juris, ſicut in infantibus & furioſis, qui omnino carent uſu rationis: & hæc excuſat a toto: aut non tollit omnino uſum rationis, ſed ſemiplenum: & tunc non excuſat a toto, ſed a tanto: ſicut in his, qui non plene ſunt furioſi, ſed habent aliquo modo aliqua intervalla lucida, & in pueris, qui ſunt aliquo modo capaces præcepti, licet non plene. Si autem ignorantia eſt introducta per præambulam culpam, ſicut in ebrio, & furioſo, quorum uterque præcipitavit ſe in hoc per culpam ſuam, ſic non excuſat a toto.* Et (*in* 2. *Sent. diſt.* 22. *art.* 1. *quæſt.* 2.) *privatio cognitionis ad ſalutem neceſſariæ dupliciter poteſt eſſe: aut ita quod eſt in nobis, ſed non a nobis; & hoc modo culpa non eſt, ſed magis pœna; & cum non ſimus ejus principium, in ipſa nec meremur, nec demeremur: aut ita quod eſt in nobis, & a nobis, & ſic culpa eſt: hoc autem tripliciter poteſt eſſe: aut quia ex quadam pigritia & negligentia non curamus veritatem addiſcere &c.*

209. Quæ cum ita ſint, præſtabit potius hanc aliam generalem regulam, in hujuſmodi teſtimoniis contentam rectiſſimamque, eum in finem attendere. Quotieſcunque aliquis ad ſciendum ea, quæ tum ad proprium ſtatum ac munus generatim pertinent, tum ad particulares operationes producendas ſpectant; præmiſit diligentiam moralem, quam nempe adhibere ſolent in ſimilibus probi & prudentes viri; ac præterea actioni proximus nullo pulſatur dubio vel de jure, vel de facto circumſtantia aliqua, quam ignorat; aut ſi tale dubium paſſus eſt, pari diligentia quæſivit, ut certior fieret, neque tamen notitiam adſecutus eſt: tunc ſane ipſius ignorantia erit in foro conſcientiæ vere invincibilis & inculpata, etſi interdum non admittatur ut talis in externo judiciali foro, ubi ex allegatis & probatis procedere moris eſt. Contra vero ignorantia erit aliquo modo reputanda vincibilis & culpabilis, etiam in foro Sacramentali, ſi quis vel non omnem ordinariam ſeu moralem diligentiam ad diſcenda ſcitu neceſſaria præmiſerit; vel agendo deinceps, contrariam cogitationem de honeſtate ſuæ actionis perſenſerit, & nihilominus ſtudium, aut induſtriam ſuam non reſtauraverit ad explorandam veritatem. Sic e. c. Henricus Gandavenſius (*quodl.* 12. *q.* 25.) cenſet fuiſſe prioris generis ignorantiam Jacob, *qui credens ſibi ſuppoſitam fuiſſe Rachelem, cognovit Liam, priuſquam conſenſit cum ipſa in matrimonium*: poſterioris vero generis ignorantiam Achimelech, *qui revera peccaſſet, ſi cognoviſſet Saram; etiam ipſa accepta in uxorem, quia non ſufficienter inquiſivit, an fuiſſet uxor Abraham.*

210. Nunc ad materiam *tertii* capitis (*num.* 188.) accedamus, propius inſpecturi, quænam ſit in genere moris *natura* ignorantiæ, quive præterea *effectus* ab ipſa dimanent. Ignorantia, ut ita dicam, monſtrum eſt triforme; nam & pœna peccati, & cauſſa peccati, & peccatum ſimul eſſe poteſt, quemadmodum obſervavit S. Auguſt. (*lib.* 5. *contra Jul. cap.* 3.) de ſenſuali concupiſcentia. Sic enim *carnis concupiſcentia, adverſus quam concupiſcit bonus ſpiritus, peccatum eſt, quia ineſt illi inobedientia contra dominatum mentis*, non præcavente ſcilicet aut impediente voluntate, cum poſſet (*num.* 129. *&* 134.) *& pœna peccati, quia reddita eſt meritis inobedientis: & cauſſa peccati defectione conſentientis, vel contagione naſcentis*: pari modo ignorantia 1. *pœna* eſt, quatenus provenit ex originaria culpa, juxta illud Auguſt. *inflicta eſt nobis ignorantia rerum agendarum*: iterum quatenus ad noſtra actualia crimina conſequitur ex eodem Auguſtino, *ſpargit Deus pœnales cæcitates ſuper illicitas cupiditates*. 2. eſt *cauſſa*, ut illa, quæ comparata ad actum voluntatis, dicitur *antecedens*, & ſimul *conſequens* reſpectu ipſius voluntatis (*n.* 193.) qualis fuit in Deicidis, qui, ſi cognoviſſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent, teſte Apoſtolo. 3. Eſt *culpa* vere proprieque dicta, quæ a Deo imputatur, & pro qua venia deprecanda, exemplo Pſalmiſtæ. *Ignorantias meas ne memineris, Domine.*

211. In primis, quomodo ipſa ignorantia in ſe poſſit eſſe proprie dicta culpa & peccatum, ſic demonſtratur.

Ex S.

Ex S. Bonav. & Richardo de Mediavilla (*in ſent. diſt. 22. art. 2. quæſt. 2.*) duo conſpirant ad ignorantiam culpabilem ; unum, quod eſt quaſi *materiale* peccati, nempe privatio ſcientiæ neceſſariæ in intellectu ; alterum, deordinatio in voluntate detrectante, ſeu negligente eamdem ſcientiam, eſtque veluti *formale* peccati. *Ignorantia, quæ opponitur cognitioni virtutis, ad quam tenemur* (inquit Seraphicus) *non tantum reſpicit intellectum, ſed etiam affectum : unde non tantum dicit ſcientiæ carentiam, ſed etiam voluntatis incuriam ad ſcientiam percipiendam.* Porro ex Richardo *ratio culpabilitatis ignorantiæ penes voluntatem conſiſtit :* quatenus, ſi vincibilis ignorantia eſt affectata, *eſt per voluntatis commiſſionem, dum homo vult ignorare ea, quæ ſcire teneretur, pro tempore quo ſcire tenetur ;* vel ſi eſt craſſa, aut ſupina, *eſt per voluntatis omiſſionem, dum homo ex quadam negligentia omittit procurare notitiam eorum, quæ ſcire tenetur.* Nihilominus culpabilis inhoneſtas ignorantiæ non in hac ſolum deordinatione voluntatis ſita eſt, ſed etiam in privatione ſcientiæ afficiente intellectum, quatenus voluntati ſubſtat tamquam cauſſæ ; eo ferme pacto, quo in genere cujuſvis peccati conſummati actus exterior & interior, imperatus & imperans, ſimul ſunt unicum peccatum.

212. Quoties igitur aliquis vincibili ignorautia detentus qnidpiam ſubinde perpetrat contra juſtitiam, caritatem, vel quamlibet aliam virtutem, conſequens eſt dicere, peccata hujuſmodi eſſe prorſus diſtincta a prævio ignorantiæ peccato. Idque ſentiendum, non modo dum ignorantia verſatur circa ea, quorum ſcientia ſpeciali præcepto exigitur ratione ſui, quemadmodum ſunt myſteria Religionis Chriſtianæ ; ſed etiam dum ad alia tefertur, quorum cognitio requiritur in ordine ad opus, ut ſunt Divina, & Eccleſiaſtica mandata : etſi hoc intercedat diſcrimen, quod peccatum ignorantiæ pure *credibilium* ſit diſtinctum tum numero tum ſpecie ab illo, quod committitur vel faciendo vel negligendo aliquid circa ipſa credibilia : peccatum vero ignorantiæ *operabilium* ſit quidem aliud numero, ſed tamen ejuſdem ſpeciei cum illis peccatis, quæ fiunt circa praxim rerum ignoratarum. Quare exempli cauſa ſicut graviter peccat non ſolum, qui diſſentit Fidei, vel tempore debito non elicit actum Fidei, ſed etiam qui culpabiliter negligit addiſcere myſteria Fidei : ita prorſus reus eſt gravis peccati non ille tantum qui proximum bonis ſpoliat, decimas non ſolvit, jejunia non ſervat ; ſed etiam qui neglexit comparare ſibi notitiam Divinorum aut Eccleſiaſticorum præceptorum, ob quorum ignorationem in illa crimina prolabitur.

213. Multa ſunt, quæ ſententiam hanc ſolide confirmant. In primis Divinæ Litteræ loquendo de ſcientia *operabilium*, eam per ſeſe ſpectatam inculcant, ac ſimiliter damnant inſcitiam eidem oppoſitam. Eccleſiaſt. (*cap. 17.*) *Cognoſce juſtitias, & judicia Dei.* Oſee (*cap. 4.*) *Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te.* (1. Corinth. cap. 14.) *Si quis ignorat, ignorabitur :* quæ omnia referenda eſſe ad ſola credibilia nemo evincet. Dein ipſa per ſe ignorantia operabilium opponitur virtuti ſpeciali, quæ *Studioſitas* vocatur, & ab Angelico inter partes potentiales Temperantiæ recenſetur : adeoque independenter ab operibus malis ex ipſa ortis ſpeciale peccatum eſt. Tandem ita ſenſere illuſtriores Magiſtri antiquæ Scholæ. Sanctus Thomas (*quæſt. 3. de malo art. 7.*) *Manifeſtum eſt, quod qui negligit habere, vel facere id quod tenetur habere, vel facere, peccat peccato omiſſionis, unde propter negligentiam ignorantia eorum, quæ aliquis ſcire tenetur, eſt peccatum.* Sanctus Bonaventura (*Centil. part. 1. ſect. 24.*) *Nota, quod aliud eſt peccatum ex ignorantia, aliud peccatum ignorantiæ.* Richardus (*in 2. Sent. diſt. 22. art. 2. quæſt. 2.*) *Non tantummodo velle actum, qui eſt peccatum, vel carentiam actus, quæ eſt peccatum, culpa eſt ; ſed etiam velle actum vel carentiam actus ordinantis ad culpam ; ignorantia autem neceſſariorum ad ſalutem ita ordinat ad culpam, quod cum tali ignorantia in eligendo recte dirigi non poteſt homo.* Igitur ignorantia indefinite ſeu credibilium, ſeu operabilium, eſt ſpeciale peccatum diverſum a ſubſequenti peccato operis.

214. Nec opponas, ſcientiam operabilium nobis præceptam eſſe, non abſolute & ratione ſui, ſed in ordine ad ipſa operabilia ; adeoque eorum ignorantiam non evadere culpabilem, & animæ pernicioſam, priuſquam fiant ignoranter mala opera ; itidem abſurdum eſſe hominem, quamdiu in ignorantia verſatur, continue peccare. Nam prior objectio, ſi quid probat, hoc duntaxat evincit ; ſcilicet ignorantiam, & tranſgreſſionem alicujus præcepti reſpicientis operabilia, quæ evenit ratione ignorantiæ, invicem convenire in eadem ſpecie peccati (quod jam faſſi ſumus *num. 212.*) minime vero ignorantiam, & tranſgreſſionem ſubſequentem conflare unicum numero peccatum. Poſterior autem oppoſitio abſurdum comminiſcitur, quod nequaquam complectitur ſtatuta a nobis ſententia, ſi rite percipiatur. Quippe, ut ait Seraphicus (*in 2. Sent. diſt. 22. art. 2. quæſt. 3.*) *Ignorans ignorando non peccat, niſi in illo inſtanti & tempore, in quo tenetur noſtere vel addiſcere, quod ignorat ; ideo quamvis ſemper dicatur ignorare, non tamen ſemper dicitur peccare :* rationem ſuppeditat evidentem Angelicus (*1. 2. quæſt. 76. art. 2.*) *Quia ſicut in aliis peccatis omiſſionis ſolo illo tempore homo actu peccat, pro quo præceptum affirmativum obligat ; ita eſt etiam de peccato ignorantiæ ; non enim continuo ignorans actu peccat, ſed ſolum quando eſt tempus acquirendi ſcientiam, quam habere tenetur :* exempli cauſa quando quis publicum judicis, advocati, tabellionis, medici, confeſſarii munus capeſſit, atque obire aggreditur, deſtitutus neceſſaria ſcientia : a quo tempore tamdiu ſemper tenetur reatu culpabilis ignorantiæ, quamdiu ſincera pœnitentia illum non expungit.

215. Cum ignorantiæ *natura* ſecundum genus moris ſpectata jam in propatulo ſit, reſtat ut ejuſdem *effectus* perpendamus. Univerſim loquendo duplicem diſtinguere licet ignorantiæ effectum relate ad actiones ex ea procedentes : unus immediatus, qui *phyſicus* dici poteſt ; alter mediatus, qui *moralis* appellandus : ille reſpicit *voluntarietatem* actionum, quam ignorantia juxta varias ſpecies inſpecta poteſt aut penitus tollere aut ſolum minuere, aut etiam aliquo modo augere : iſte concernit *imputabilitatem* actionum ad culpam, & pœnam, atque ex illo conſequitur neceſſario. Satis explanatum in priore parte hujus tertii capitis (*num. 200. & ſeq.*) quomodo

actio-

actiones ob ignorantiam voluntariæ vel involuntariæ, subindeque etiam culpabiles vel inculpabiles judicandæ sint. Quare reliquum dumtaxat est, ut examinemus deinceps, quanam ratione pœnæ evadant obnoxiæ, quotiescumque constat, ipsas ignoranter peractas fuisse.

216. Caussa vero, quæ in exponendo morali effectu ignorantiæ facit nos differere de sola *pœna*, nulla facta mentione *præmii*, hæc est: quia tametsi necessaria illatione deducatur, actiones in quas ignorantia influit, culpabiles esse aut inculpabiles, prout ab agente prodierunt voluntarie aut involuntarie; evidens tamen certumque nobis non est, exinde præterea consequi, ut iisdem debeatur supplicium, aut præmium. Nam omnes quidem Theologi fatentur, ignorantiam, quæ involuntarium absolute inducit, simulque inculpabilis est, veniam & excusationem parare actionibus ex ipsa factis: at plures detrectant pronunciare, illas etiam præmio dignas esse, quoniam in Tractatu Morali de Regula proxima agendi propugnant, operantem ex conscientia erronea invincibiliter, esto non peccet, proprie tamen non operari *honeste*, ac *meritorie*, & ab his non videtur dissentire Seraphicus (*num.* 207. *in fine*). Immo si de pœnis fiat sermo, quæ sunt humana lege statutæ, in sequentia plurium Theologiæ ac Juris peritorum contingere potest, ut ab hisce pœnis immunis existat actio illius hominis, qui ex ignorantia voluntaria ac vere culpabili operatus est contra legem, ignorans tamen invincibiliter pœnam in lege taxatam.

217. Has ob caussas præsens sermo noster erit de *pœnis* dumtaxat, ac de solis illis quæ jure *positivo Ecclesiastico* sancitæ sunt: sicque ex eo aliquid luminis accedet particularibus quæstionibus, quas Doctores movere solent circa Censuras, Irregularitates, Reservationes casuum, & alia hujus generis: juxta hunc scopum nostrum duo sunt hic prænotanda: unum circa leges, alterum circa pœnas. In primis Ecclesiasticæ legis varia sunt officia: nam vel mores dirigit, obligando in conscientia ad quidpiam agendum, aut omittendum, & sub hoc aspectu vocatur *moralis*; vel pœnam aliquam sive temporalem, sive spiritualem, in foro externo a transgressoribus luendam determinat: & ita dicitur *pœnalis*: vel actus quosdam seu ad externum forum, seu ad internum conscientiæ tribunal spectantes privat morali valore ac fructu, sicque *irritans* vocatur. Ad pœnales leges referri possunt censuræ, reservationes casuum ad irritantes, irregularitates partim ad pœnales, partim ad irritantes.

218. Deinde *pœna* duplicis generis esse potest. Etenim vel stricte sumitur pro incommodo per actum justitiæ vindicativæ inflicto ad aliquam culpam mulctandam: quo sensu dicitur in Jure (*l. aliud, de verb. signific.*) *pœna est noxæ vindicta*, atque ab Augustino (*l.* 2. *de Retr. c.* 9.) *pœna, si justa est, peccati pœna est, & supplicium vocatur*: vel accipitur late pro onere imposito, etiam citra peccatum, ob justa publicam præsertim caussam: quo respicit regula 23. Juris in 6. *sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus*, ut dum quis ex dispositione canonici juris deponitur ab Ecclesiastico beneficio, ad quod fuit promotus per simoniam ab altero commissam in ejus favorem, tametsi inscius fuerit ejusdem simoniæ. Porro pœnæ proprie sumptæ hæc præ reliquis est notanda divisio, quæ dicitur vel *ordinaria* vel *extraordinaria* in isto sensu; quatenus ordinaria designat pœnam convenientem, & proportionatam naturæ delicti, quæ legibus, aut communi prudentia Judicium determinata est; extraordinaria vero significat pœnam auctam ultra naturam delicti in se spectatam, propter aliquas peculiares circumstantias, quæ ad illud concurrunt: prior pœna solet etiam vocari *moderata*, & posterior *exorbitans*.

219. His in antecessum positis, quidnam ignorantia præstare possit, ubi de violatione legum *pœnalium* agitur, patefaciemus sequentibus Thesibus. *Prima*, ignorantia invincibilis pœnæ tantummodo non excusat a peccato, seu formali transgressione legis: quoniam non tollit, uti nunc supponitur, voluntarium & liberum ab actu, quo lex infringitur. *Secunda*, ignorantia sive Juris, sive Facti, quotiescumque a culpa penitus excusat, eximit quoque a pœna; siquidem pœna stricto sensu est culpæ vindicta, & peccati supplicium. *Tertia*, ignorantia non undequaque invincibilis, ubi a gravi culpa excusat, etiam a gravi pœna liberat, ob eamdem rationem: quatenus vero est ignorantia vincibilis seu culpabilis venialiter, pœnam aufert vel non aufert, prout hæc est proportionata vel non proportionata illi peccato veniali. *Quarta*, ignorantia graviter culpabilis non liberata a pœna *ordinaria* & moderata, sive transgressor legis ignoraverit legem simul & pœnam sive solam pœnam: quippe pœna hujusmodi voluntate suprema legislatoris est adnexa culpæ, simulque supponitur attemperata naturæ illius.

220. *Quinta*, ignorantia consequens, & graviter etiam culpabilis excusat a pœna, quotiescumque lex non absolute delicto pœnam intentet, sed supposito *dolo* vel *scientia*, vel *ausu temerario* delinquentis, & aliunde nihil horum occurrat in eo, qui tali ignorantia affectus legem transgreditur. Nam leges ex tritto Jurisperitorum dicto non operantur ultra verba, quæ continent, maxime ubi de *pœnalibus* agitur, quæ sunt strictæ interpretationis. *Sexta*, ignorantia consequens affectata, seu ex industria quæsita ac retenta ad liberius peccandum, non excusat a pœna, etiam in casu, quod lex sit concepta sub præfatis formulis *scientiæ* vel *ausus temerarii*. Siquidem ejusmodi ignorantia in jure æquiparatur scientiæ, uti expresse indicat Clemens IV. (*c. eos qui Tit. de Temp. Ord. in* 6.) dicens: *Eos, qui Clericos parœciæ alienæ, absque superioris ordinandorum licentia, scienter seu affectata ignorantia præsumpserint ordinare, per annum a collatione ordinum decernimus esse suspensos*. Tum quia illæ formulæ solent apponi in legibus ad eos perstringendos, qui volunt *directa*, seu *formali* voluntate ipsarum legum transgressionem: porro operantes ex ignorantia affectata plane directa voluntate peccatum velle dicendi sunt; quippe ex Angelico (1. 2. *q.* 76. *art.* 4.) *Ex intentione voluntatis ad peccandum provenit, quod aliquis vult subire ignorantiæ damnum propter libertatem peccandi*.

221. *Septima*, ignorantia prorsus inculpata & invincibilis etiam solius pœnæ statutæ humana lege pœnali excusat ab eadem pœna gemino in casu, quando videlicet pœna, vel est extraordinaria & exorbitans, vel propter contumaciam delinquentis imposita est, & ideo

ideo medicinalis sub hoc respectu vocatur. Non hoc constat ex unanimi & certa Doctorum sententia, sed dumtaxat nititur valde verosimili opinioni Panormitani, Hostiensis, Joannis Andreæ, Felini, Gonzalez, Soti, Suarezii, ac præsertim Navarri (*in Manual. Conf. cap. 23. num. 27. & cap. 274. atque in cap. 2. de Constit.*) qui ea in re sibi suffragantes memorat, præter alios Summistas, Sanctum Antoninum, & Beatum Angelum a Clavasio. Porro hanc illi rationem præcipue afferunt pro *secundo* casu. Non potest præsumi in delinquente contumacia adversus legem & potestatem Legislatoris, quæ dicitur *coercitiva* per pœnas, nisi delinquens fuerit aliquo modo præmonitus de tali pœna a legislatore imposita: atque præmonitio hujusmodi nequit supponi relate ad illum, qui legem dum violat, scit equidem actionem suam esse malam, ac lege humana vel etiam divina prohibitam, sed tamen insuperabili ignorantia nescit eam gravem pœnam esse adjectam ab humano legislatore: igitur contumax transgressor legis non est, adeoque a pœna videtur omnino immunis.

222. Pro *primo* casu sic ratiocinatur Navarrus (*cit. cap. 27. Manual.*) *Licet non requiratur consensus delinquentis in pœnam, ut obligetur ad eam, quia obligatio non nititur ejus consensu, sed potestate legislatoris imponentis eam; requiritur tamen consensus in caussam, ob quam imponitur, ut dixit Sanctus Thomas: & ut quis dicatur consentire in caussam alicujus, non sufficit quod consentiat in eo, quod est caussa; sed requiritur quod sciat aut scire debeat, id esse caussam, & qui scit, aliquid esse malum, & ignorat pœnam ob id impositam; scit quidem id quod est caussa illius, non tamen caussam illius. Nec ex eo sequitur, quod mulier, rusticus, & alii, qui probabiliter pœnas legum ignorant, in nullas earum incidant; responderi enim potest, negando sequelam, quoad pœnam ordinariam, & mediocrem proportionatam delicto, secundum naturam ejus statutam, vel prudentia communi imponendam, quam quilibet discretus paullo plus minus prævidere potest; saltem alucinando per legem naturalem dictantem, delicta mediocriter punienda: concedendo vero sequelam quoad pœnam extraordinariam, exorbitantem, & auctam ultra naturam delicti unde consideratam, propter frequentiam, vel alias circumstantias personæ, temporis, loci; quia delinquens nescit, nec scire debet, illum malum esse caussam illius pœnæ, & sola ratio naturalis non pertingit ad illam.* Addit vero (*cit. cap. 23.*) *Quod maxime procedit in foro conscientiæ; quo multos pios quis consolari potest, maxime in materia censurarum & irregularitatum.* Legatur etiam Can. 2. *Proposuisti* (*dist. 82. in 1. part. Decreti*) qui ad eamdem sententiam confirmandam solet allegari.

223. Quæ hactenus, juxta sententias Doctorum partim omnino communes exploratasque, partim verosimiliores judicio nostro, propositæ fuerunt generales regulæ circa pœnas legum humanarum, & ignorantiam transgredientium ejusmodi leges, plenum usum habere poterunt in materia *Censurarum* Ecclesiasticarum, quas constat universim esse veri nominis pœnas, non qualescumque quidem, sed *medicinales* uti ajunt. Valebunt quoque in materia *Irregularitatum*, saltem quæ *ex delicto* dicuntur, quippe cum irregularitates omnes ab Ecclesia sint constitutæ primario ad tuendum honorem Sacri Ministerii Altaris; secundario tamen illæ, quæ sunt ex crimine aliquo canonico, feruntur per modum pœnæ vindicativæ; quatenus, quisquis in simile crimen voluntarie prolabitur, ob illud indignus judicatur sacro ministerio, & ab Altari arcetur. Immo & pro materia *Legum irritantium* inservient, quotiescumque actuum irritatio fuerit imposita *in pœnam* alicujus delicti, quod legislator deprehendit non posse alia via efficaciter impediri, vel removeri a subjecta sibi communitate.

224. Cæterum, ubi agitur de aliis irregularitatibus, quæ dicuntur ex mero *defectu*, concordant Doctores nullam ignorantiæ speciem, etiamsi invincibilis sit, excusare ab hujusmodi irregularitate; quia, cum ipsa sit purum putumque impedimentum, hominem ita deformans, ut videatur indecens illum deputare Sacris Functionibus, posito semel tali impedimento mox contrahitur, etiam citra ullam cognitionem, aut ullum reatum culpabilem. Sic ex. caus. si quis in uxorem duceret feminam, quam ab alio prius vitiatam fuisse omnino ignorat, foret hic nihilominus irregularis ob defectum significationis Sacramenti, hoc est *bigamiam interpretativam*. Similiter, ubi leges irritantes certas quasdam conditiones ad valorem actuum præscribunt ex fine boni communis, non caussa mulctandi aliquod delictum, uti sunt ex. cau. parochiale beneficium, aut specialis Episcopi approbatio ad Sacramentales Confessiones rite excipiendas, numerus septenarius restium ad solemne testamentum; certum est apud Doctores, ejusmodi leges suum sortiri effectum, etsi quis secus operetur ex invincibili ignorantia. Siquidem irritatio actuum non est tunc proprie dicta pœna, quæ culpam supponat, sed merum damnum vel incommodum, quod etiam ab ignorante invincibiliter sustineri debet, quoties occurrit legitima caussa ad bonum commune pertinens.

225. Hinc patet, quidnam sentiendum sit de reservatione casuum, quam semper *magnopere ad Christiani Populi disciplinam pertinere sanctissimis Ecclesiæ Patribus visam esse*. Synodus Tridentina (*sess. 14. de pœn. c. 7.*) testatur. Quando Superior Ecclesiasticus peccatum aliquod sibi reservavit, dempta Confessariis sibi subditis facultate absolvendi ab illo, non requiritur in delinquente scientia reservationis, ut dicatur incurrisse in casum reservatum; sed delictum ejus censetur reservatum, supposita etiam ignorantia invincibili reservationis. Quod si Superior reservationi casus etiam censuram adnectat (uti Episcopi interdum, Romani Pontifices plerumque faciunt) tunc ita peccatum manebit reservatum, vel actus erit invalidus, ut tamen qui secus facit, immunis existat a censuræ vinculo quoties invincibiliter ignorarit censuram (*n. 221.*) quia supposita tali ignorantia nequit dici *contumax* adversus Ecclesiam. Porro exemplum casus Papalis reservati & sine censura, & cum censura habemus in una eademque Constitutione Benedict. XIV. *Sacramentum Pœnitentiæ*: nam accusare in Ecclesiastico tribunali innocentem Confessarium alicujus sollicitationis sacrilegæ, peccatum est absque censura reservatum Apostolicæ Sedi: absolvere autem in Sacramentali judicio personam complicem in peccato inhonesto contra sextum præceptum, peccatum est cum censura excommunicationis majoris reservatum eidem Sedi.

§. IV.

§. IV.

De Concupiscentia.

226. *Quartum* impedimentum voluntarii est *Concupiscentia*. Nam hic *concupiscentiæ* nomen usurpamus generaliter pro appetitu rationali simul & sensitivo, quomodo frequenter Scriptura, & Patres; neque pro sola illa appetitus sensitivi portione, quæ dicitur *vis concupiscibilis*, & ad carnis peccata nos exstimulat. Sed sensu quodam intermedio designamus ea voce motus omnes appetitus sensitivi, in quantum est in homine per peccatum originale corruptus, atque ob corruptionem istam factus rebellis rationi rectæ: qui quidem motus alio nomine dicuntur *passiones*. *Appetitus sensitivus*, ait Angelicus (1. *par. q.* 81. *a.* 2.) *est una vis in genere, quæ sensualitas dicitur*, quia videlicet *est inclinatio consequens apprehensionem sensitivam: sed dividitur in duas potentias, quæ sunt species appetitus sensitivi, scilicet in irascibilem, & concupiscibilem. Per hanc anima simpliciter inclinatur ad prosequendum ea, quæ sunt convenientia secundum sensum, & ad refugiendum nociva: per illam anima resistit impugnantibus, quæ convenientia impugnant, & nocumenta inferunt*. Quare *concupiscentia* hoc loco complectitur passiones seu motus tum potentiæ concupiscibilis, uti sunt motus libidinis & gulæ; tum potentiæ irascibilis, uti sunt motus iræ, & vindictæ.

227. Pervagata est apud Auctores divisio concupiscentiæ *antecedentis*, & *consequentis*; quæ non intelligitur desumpta ex parte *actus*, quasi sit vel non sit caussa illius, quemadmodum de ignorantia diximus (*n.* 192.) sed respectu dumtaxat *voluntatis* agentis efformatur, uti Angelicus (1. 2. *q.* 77. *art.* 6.) docet. *Peccatum essentialiter consistit in actu liberi arbitrii, quod est facultas voluntatis, & rationis: passio autem est motus appetitus sensitivi. Appetitus autem sensitivus potest se habere ad liberum arbitrium & antecedenter, & consequenter: antecedenter quidem, secundum quod passio appetitus sensitivi trahit vel inclinat rationem, vel voluntatem. Consequenter autem, secundum quod motus superiorum virium, si sint vehementes, redundant in inferiores; non enim potest voluntas intense moveri in aliquid, quin excitetur aliqua passio in appetitu sensitivo*. Itaque concupiscentia antecedens censetur passio, quæ vel ex qualitate corporis, vel ex apprehensione seu imaginatione sensibilis objecti oritur in appetitu sensitivo, & prævenit omnem deliberationem rationis ac voluntatis determinationem; uti est motus vindictæ exsurgens in homine, cui insperato occurrit inimicus. Consequens vero dicitur passio, quam in eodem appetitu sensitivo voluntas excitat, aut enatam fovet ut ipsa promtius & ardentius in suum objectum feratur; uti est motus vindictæ in eo, qui illatas sibi injurias serio ac frequenter ruminat, ut eas possit vividius & acrius ulcisci.

228. De utraque concupiscentiæ specie inquiritur, quidnam præstare possit relate ad voluntarium. Antequam quæstioni fiat satis, probe recolenda distinctio *voluntarii*, ac *liberi*, de qua sermo præcessit in Articulo III. passim (*præsertim n.* 162.) secus enim videbuntur sibi invicem contraria, quæ mox statuemus juxta doctrinam Angelici, ab omnibus Theologis probatam. Ut distinctionem illam paucis denuo repetamus, *voluntarium* proprie illud est, quod ex intrinseca inclinatione voluntatis cum prævia intellectus cognitione procedit; sive illud fiat necessario, sive contingenter: *liberum* vero, præsupposita ea cognitione, profluit a voluntate seipsam determinante ad agendum. Hoc prænotato, videamus statim, quomodo voluntarium ac liberum se habeant, ubi passio in nobis est *antecedens*, id ipsum postea examinaturi relate ad passionem *consequentem*.

229. *Primo* igitur, si *voluntarium* præcise consideretur, concupiscentia *antecedens* ex Angelico Doctore (1. 2. *q.* 6. *art.* 7.) *non caussat involuntarium, sed magis facit aliquid voluntarium*. Assertio hæc tribus constat partibus. 1. quod concupiscentia neque reddat actum *simpliciter* involuntarium. 2. neque involuntarium *secundum quid*. 3. quod potius efficiat *magis* voluntarium: singularum ratio in promptu est. Quoad 1. nam ad actum ex tali concupiscentia factum concurrit cognitio objecti ex parte intellectus, & inclinatio in objectum cognitum ex parte voluntatis; ergo nequit idem censeri involuntarius *simpliciter*. Sane, semel ac quis sequitur motum concupiscentiæ tendentis in aliquod objectum sensibile, vis concupiscentiæ facit, ut intellectus consideret id quod est delectabile in objecto, & sub ratione boni delectabilis proponat voluntati; adeoque, ut voluntas etiam libenter appetat objectum illud. Quoad 2. cum concupiscentia objectum suum sensibile persequens nullo modo malum respiciat, sed dumtaxat bonum delectabile, atque sub sola boni ratione hujusmodi objectum ab intellectu voluntati repræsentetur; hinc patet concupiscentiam non incitare voluntatem ad amplectendum aliquid ipsi repugnans: quare nec est, cur consequens subinde voluntatis actio erga objectum illud sensibile dicatur involuntaria *secundum quid*. Igitur quod per concupiscentiam agitur, nullo modo est involuntarium.

230. Quoad 3. assertionis partem, impetus concupiscentiæ sive passionis effervescentis facit, ut intellectus vividius ac intensius apprehendat, quod est delectabile in objecto sensibili, illudque sub majoris boni specie voluntati proponat: idcirco efficit quoque, ut voluntas ipsa lubentius ac ferventius amplectatur tale objectum: quod autem a voluntate magis lubenter fit, illud est magis voluntarium, siquidem in voluntario principaliter attenditur voluntatis inclinatio (*n.* 122.) Quare Angelicus prælaudatus: *Dicitur aliquid voluntarium ex eo, quod voluntas in id fertur: per concupiscentiam autem voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscit, & ideo concupiscentia magis facit ad hoc, quod aliquid sit voluntarium, quam quod sit involuntarium*. Ex his merito infert, in præsenti negotio longe aliam esse rationem *metus & concupiscentiæ*. Nam *in eo, qui per metum aliquid agit, manet repugnantia voluntatis ad id quod agitur, secundum quod in se consideratur. Sed in eo, qui aliquid agit per concupiscentiam, sicut est incontinens, non manet prior voluntas, qua repudiabat illud quod concupiscitur, sed mutatur ad volendum id quod prius repudiabat*.

231. Quamvis hæc omnia *ordinarie* loquendo sint verissima, potest tamen interdum evenire, ut ob concupiscentiam minuatur voluntarium tum ex parte propen-

propensionis voluntatis, tum ex parte *cognitionis* intellectus, sicque actus ex ea producti dicantur involuntarii *secundum quid*. Primo quidem, quotiescumque concupiscentia certis in circumstantiis ad aliquid extimulat, quod est maxime contrarium primariæ inclinationi, seu habituali dispositioni agentis; ut est in sene avaro viduitatem ægre ferente, qui juvenilibus voluptatibus ineptiisque quasi postliminio revocatis, pecunia abutitur, quoad usque uxorem novam nanciscatur; ea vero in domum deducta confestim insudat reparandæ pristinæ bonorum jacturæ severissima parsimonia, qua domesticos suos pene conficit. In hujusmodi enim casu, cum præsentium objectorum delectabilitas non videatur sic mutare voluntatem agentis, ut non retineat propensionem contrariam ad id quod agit, si secundum se & præcisis circumstantiis spectetur; sequitur, involuntarium esse *secundum quid*, quod ita fit ex concupiscentia, sicuti diximus esse involuntaria (*n.* 183.) quæ per metum aguntur.

232. Altero item ex capite, scilicet respectu cognitionis intellectualis, concupiscentia videtur minuere voluntarium. Cum enim voluntarium non objecti & finis dumtaxat, sed etiam circumstantiarum cognitionem complectatur (*num.* 121.) aliunde vero impetus ebullientis passionis non sinat intellectum rite examinare singulas circumstantias ad actum pertinentes, puta scandalum, dedecus, damnum, & similia pravum actum consecutura, quia intellectum detinet in vivida apprehensione objecti ut delectabilis tantummodo; palam est, aliquam voluntarii diminutionem contingere. Ceterum voluntarium, in hoc eminenti gradu spectatum, non est simplex illud voluntarium, quod respexit Angelicus (*n.* 230.) dicendo, *concupiscentiam magis facere ad hoc, quod aliquid sit voluntarium*. Eam quippe cognitionem exactam potius ad liberum refert, ut patet ex his, quæ subjungit: *Quandoque in his, quæ per concupiscentiam aguntur, non totaliter tollitur cognitio, quia non tollitur potestas cognoscendi, sed solum consideratio actualis in particulari agibili; sed tamen hoc ipsum est voluntarium, secundum quod voluntarium dicitur, quod est in potestate voluntatis, ut non agere, & non velle, similiter & non considerare*, idest, licet turbatio, quam intellectui ingerit concupiscentia, impediat actualem discretionem circumstantiarum recti, seu *æstimationem prudentiæ*, ut ait Aristoteles (*lib.* 6. *Eth. c.* 5.) attamen semper verum est, per concupiscentiam voluntarium, etiam ex parte cognitionis potius augeri, quam minui: quia ex dictis intellectus a concupiscentia excitatus majori vi apprehendit, quod est delectabile in objecto, & aliunde in facultate hominis est considerare circumstantias recti, quas tunc non attendit.

233. *Secundo*, si *liberum* consideretur, prout a voluntario distinguitur, utique diminuitur per *antecedentem* concupiscentiam, ita Angelicus (1. 2. *quæst.* 77. *art.* 6.) scribens: *Peccatum essentialiter consistit in actu liberi arbitrii, quod est facultas voluntatis, & rationis: passio autem est motus appetitus sensitivi, qui potest se habere ad liberum arbitrium & antecedenter, & consequenter . . . . si passio præcedit actum peccati, tunc necesse est, quod diminuat peccatum; actus enim in tantum est peccatum; in quantum est voluntarium, & in nobis existens: esse autem aliquid in nobis dicitur per rationem, & voluntatem: unde quando ratio & voluntas ex se aliquid agant, non ex impulsu passionis, magis est voluntarium, & in nobis existens; & secundum hoc passio minuit peccatum, in quantum minuit voluntarium*: in qua quidem postrema voce S. Doctor sumit *voluntarium* pro *libero*, sive secundum quod voluntarium est etiam liberum, uti Sylvius, Medina, & alii ipsius interpretes observant; alias contradiceret doctrinæ prius consignatæ (*artic.* 7. *quæst.* 6.) ubi *voluntarium* presse sumptum dixit *augeri* per concupiscentiam sive passionem.

234. Nocumentum, quod ex impulsu passionis advenit rationi, & voluntati, facile perspicitur. Etenim, ubi sensualis appetitus, seu concupiscibilis seu irascibilis, rationem inclinat ad apprehendendum objectum juxta suam delectabilitatem, quæ juvat ad explendum ipsum appetitum, tunc impeditur necessaria illa ad voluntarium perfectum sive liberum cognitio, qua percipi debet non solum ea res, quæ est finis, sed etiam ratio finis, & proportio mediorum ad illum, adeoque pervideri debent, quæ possunt a malo avertere, & ad bonum ducere: verissime namque de carnali concupiscentia scripsit Menander, *amor hominibus furor est, nullo consilio movetur, tenebras offundit etiam illis, qui habent bonam rationem, & decenter affecti sunt*; atque de ira Euripides, *nemo iratus quicquam recte deliberat*. Pariter motus ejusdem appetitus illicio suo voluntatem ad agendum pertrahentis coarctant indifferentiam ipsius voluntatis, cum fortius in suas partes eam inclinent, quam flectatur in partem adversam ex alio quovis motivo aut stimulo. Ex quibus omnibus necesse est libertatem diminui.

235. Præcedens assertio cum allatis rationibus eatenus subsistit, quatenus supponit rationis usum in homine a concupiscentia pulsato. Nam si concupiscentia tam repentina ac vehemens foret, ut eum usum penitus absorberet, quemadmodum teste Angelico (1. 2. *q.* 10. *art.* 3.) *Contingit in his, qui propter vehementem iram, vel concupiscentiam furiosi vel amentes fiunt, sicut & propter aliquam perturbationem corporalem*; tunc, cum *in his non sit aliquis rationis motus, & per consequens nec voluntatis, sed sola passio dominetur, sicut in animalibus brutis, quæ ex necessitate sequuntur impetum passionis*, talis passio & liberum, & voluntarium tollit ab actu sequente, adeoque (*q.* 77. *art.* 7.) *Totaliter a peccato excusat*. Immo sic ea *voluntarium tollit* (*q.* 6. *art.* 7.) *ut proprie non sit ibi involuntarium; quia in iis, quæ usum rationis non habent, neque voluntarium est, neque involuntarium*, sicut videre est in iisdem brutis animalibus, in quibus ob defectum rationis frustra voluntarium, aut involuntarium perquireres.

236. Cave tamen, ne ex prædicto effectu vehementissimæ passionis colligas, concupiscentiam inferre posse voluntati *necessitatem*, proindeque corruere catholicum dogma de libertate *indifferentiæ*. Nam aliud est, hominem necessitari interdum a passione; aliud, voluptatem necessitari ad agendum; primum cum Angelico laudato fassi sumus tum de furiosis & amentibus, tum de reliquis perturbationem corporalem sic patientibus, ut *usum rationis non habeant*: secundum præfracte negamus cum eodem Angelico, qui articulum illum (*q.* 10.) *utrum voluntas moveatur de ne-*

& necessitate ab inferiori appetitu, sic resolvit brevibus, *aut motus voluntatis non est in homine, sed sola passio dominatur; aut, si motus voluntatis sit, non ex necessitate sequitur passionem*. Ratio, cur hic *voluntatem* ab *homine* distinguamus, hæc est: quia dogma de libertate indifferentiæ, eo ipso quod *liberum arbitrium*, seu *facultatem voluntatis & rationis* importat, respicit voluntatem, non quatenus *natura* est, sed quatenus *rationalis natura* (*n.* 163.) porro voluntas, dum agit qua rationalis, adeoque usum rationis supponit, nunquam a passione aliqua potest necessitari ad consensum vel ad actum, juxta illud (*Gen. c.* 4.) *sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius*. Ubi vero rationis usus interceptus penitus est; & nihilominus aliquis actus a voluntate prodit, tunc ejusmodi actus vel *hominis* potius quam voluntatis est, vel si *voluntatis* dicitur, a voluntate prodit præcise ut *natura* est: sub quo adspectu nemo Theologorum aut Philosophorum contendit voluntatem habere *libertatem indifferentiæ* ad agendum, vel non agendum. Sume exemplum ab homine dormiente, cujus voluntas non excidit libertate sua, & tamen persæpe in motus erumpit, qui ex Angelico (*qu.* 28. *de Verit. art.* 3.) *magis sequuntur phantasiam, quam judicium completum rationis*: & ideo (2. 2. *qu.* 154. *art.* 5.) *non imputatur ei ad culpam*.

237. Quod invicem conferendo ambas assertiones de concupiscentia superius (*n.* 229. & 233.) statutas tecum ambigas: qui possit concupiscentia *liberum* minuere, dum *voluntarium* auget: vel, si utrumque præstat, eccur dicatur *minuere peccatum* ob diminutum liberum; minime vero *augere peccatum* ob voluntarium adauctum? æquum sane erit ejusmodi dubitationes ab animo tuo eximere. Animadverte primo, *liberum* non esse proprie dictam *voluntarii* speciem, qua utique diminuta & ipsum genus necessario diminuitur: sed esse quoddam veluti accidens (*num.* 147.) quod cum voluntario jungi; aut ab eo sejungi potest: unde voluntarium divisione illa, quæ a Dialecticis dicitur divisio subjecti in sua accidentia, dispesci solet in *necessarium*, & *liberum*. Si ita est, jam voluntarium & liberum quo pacto possunt aliquando non conjungi in eodem actu, possunt etiam, ubi conjunguntur, sic se habere, ut alterum increscat, alterum decrescat; idque vi etiam unius duntaxat caussæ, quæ conditiones voluntarii firmat, & liberi conditiones quatit. Secundo observa, ubi discutitur imputabilitas actionum ad vituperium vel laudem, ad supplicium vel præmium, ea proxime ac principaliter (*num.* 148.) *ex libero* desumitur, etsi *voluntarium* quoque ceu fundamentum præsupponat, *actus in tantum est peccatum in quantum est in nobis existens*, ait Angelicus, (*num.* 233.) *esse autem in nobis dicitur per rationem, & voluntatem*, namque per liberum arbitrium, quod *est facultas voluntatis & rationis*: unde *passio minuit peccatum, in quantum minuit voluntarium*, hoc est liberi arbitrii usum. Igitur, uti pergit S. Doctor; *etsi motus voluntatis sit intensior passione incitatus, non tamen ita est voluntatis proprius, sicuti si sola ratione moveretur ad peccandum*: adeoque nil mirum, quod minorem præseferat peccati malitiam:

238. Hucusque de *antecedente* concupiscentia, nunc de *consequente* (*num.* 226.) dicamus. Hæc, citra ullam distinctionem voluntarii ac liberi, utrumque auget, sicque ipsum etiam peccatum; quemadmodum unanimiter tradunt Auctores quibus præivit Angelicus dicens (1. 2. *quæst.* 77. *art.* 6.) *Passio consequens non diminuit peccatum, sed magis auget, vel potius est signum magnitudinis ejus; in quantum scilicet demonstrat intensionem voluntatis ad actum peccati; & sic verum est, quod quanto aliquis majori libidine vel concupiscentia peccat, tanto magis peccat*. Talis ex. cau. foret concupiscentia illius ebriosi, ac luxuriosi, qui salsamentis excitaret in seipso sitim ad immodice bibendum, atque potatione hujusmodi provocaret sensum venereorum. Porro quamvis peccata, quæ fiunt ex passione, dici consueverunt peccata *ex infirmitate*, quatenus juxta Angelicum (1. 2. *quæst.* 77. *art.* 3.) *quando extra ordinem rationis vis concupiscibilis, aut irascibilis aliqua passione afficitur, & per hoc impedimemtum præstatur debitæ actioni hominis, dicitur peccatum esse ex infirmitate*; attamen non ista concupiscentiæ seu passionis species potest in controversiam venire, ubi Seraphicus (*in* 2. *sent. dist.* 22. *quæst. ult.*) aliique Doctores quærunt, num excusanda magis sint, quæ ex *ignorantia*, aut quæ ex *infirmitate* geruntur. Siquidem quæ perpetrantur ex concupiscentia *consequente* voluntatis motum, magis *ex industria* quam ex *infirmitate* evenire reputantur: quia ex S. Isidoro (*lib.* 1. *de Sum. Bon. cap.* 27.) *industria peccat qui studio & deliberatione mentis malum agit, infirmitate autem, qui casu vel præcipitatione delinquit*.

239. Duo, quæ gravis sunt momenti, remanent observanda circa geminas concupiscentiæ species modo declaratas. In primis quod *antecedentem* spectat, eatenus verum est, illam *totaliter* a peccato excusare, rationis usu in homine penitus deficiente (*n.* 235.) quatenus tam exorbitantis concupiscentiæ origo non est voluntaria nec *directe*, nec *indirecte*. Ceterum, si voluntaria alterutro modo foret, tunc voluntarii pariter reputari deberent quicumque actus per ipsam concupiscentiam postea fierent, intercepto etiam rationis usu; quia juxta Scholarum effatum: *quod est caussa caussæ, est etiam caussa caussati*. Itaque plane Angelicus doctrinam illam abs se traditam ostendit esse accipiendam, dum prolata duplici divisione voluntarii *secundum se*, & *secundum suam caussam*, atque *directi*, & *indirecti*, hæc subjungit (1. 2. *q.* 77. *art.* 7.) *Passio quandoque est tanta, quod totaliter aufert usum rationis, sicut patet in his, qui propter amorem, vel iram insaniunt: & tunc si talis passio a principio fuerit voluntaria, imputatur actus ad peccatum; quia est in caussa, sicut de ebrietate dictum est. Si vero caussa non fuerit voluntaria, seu naturalis, puta cum aliquis ex ægritudine, vel alia hujusmodi caussa incidit in talem passionem, quæ totaliter aufert usum rationis, actus omnino redditur involuntarius, & per consequens totaliter a peccato excusatur*.

240. Secundo nomine *consequentis* concupiscentiæ peccatum augentis non ea dumtaxat intelligitur quæ hic & nunc motum seu imperium voluntatis sequitur, ut dum quis iram in se excitat, ut possit de inimico ultionem sumere; sed illa etiam, quæ ex *habitibus* gignitur permanenter residentibus in ipsa voluntate, aut in aliis potentiis voluntati subjectis; quotiescumque habitus hujusmodi *voluntarie* inducantur,

tur, vel jam acquisiti foveantur. Nam cum habitus addant potentiis, quibus insunt, facilitatem operandi, necessario fit, ut voluntas ob tales habitus majore propensione, & conatu intensiore agat: hoc autem posito, habitus ipsi, sin minus per sese, saltem quatenus sunt voluntarie comparati, ac retenti, voluntarium adaugent relate ad operationes sibi conformes, ad quas producendas voluntatem, seu alias potentias inclinant. Quocirca Angelicus (1. 2. *qu.* 78. *art.* 2.) thesim hanc instar canonis statuit: *manifestum est, quod qui peccat ex habitu, peccat ex certa malitia*. Ex quo intelligimus, habitum vitiosum a voluntate inductum, & servatum æquipollere actuali voluntatis imperio, quantum ad provocandum concupiscentiam, & augendum reatum eorum, quæ per ipsum habitum committuntur; quæ enim ex *consequente* seu provocata concupiscentia fiunt, præsumuntur esse in sensu eorum, quæ fiunt ex *industria* (*nu.* 238.) sive ex malitia. Quæ cum ita sint, merito ab Innocentio Papa XI. confixa illa propositio (*ord.* 58.) *Non tenemur Confessario interroganti fateri peccati alicujus consuetudinem*.

241. Nec præsens de habitibus doctrina convelli potest difficultatibus istis: videlicet 1. quod signum peccati ex malitia seu industria patrati sit subsequens gaudium in peccatore, juxta illud (*Prov. cap.* 2.) *lætantur cum male fecerint*; quod videtur abesse a multis ex habitu peccantibus, qui hanc ipsam ob rem potius anguntur & tristantur. 2. quod habitus, dum natura sua potentiam inclinant ad actus sibi conformes, faciant voluntatem propendere magis in unam, quam in alteram partem, & sic indifferentiam ejus coarctando videantur, sin minus voluntarium, saltem *liberum* diminuere; nihil, inquam, horum obest. Nam, ut posteriorem difficultatem statim aggrediamur, ea propensio voluntatis magis ad unam quam ad aliam oppositorum partem, nullatenus extenuat *liberum*; quia provenit a principio prorsus voluntario, nempe ab habitibus sponte ac libere introductis, aut retentis. Quemadmodum enim ipsa concupiscentia *consequens*, quoniam a voluntate supponitur excitata, licet voluntatem inflectat ad unam partem, non idcirco *liberum* diminuit, sed potius auget, vel signum est magnitudinis illius libidinis, cum qua peccatur, sicut *bona passio sequens voluntatis motum signum est perfectionis motus voluntatis, & ex consequenti signum est magnitudinis meriti*, ex Ricardo de Mediavilla (*in* 2. *sent. dist.* 22. *q. ult.*) haud absimili modo de habitibus philosophandum est.

242. Priori vero difficultati ita occurrit Angelicus (1. 2. *q.* 78. *art.* 2.) *Ille qui peccat ex habitu, semper gaudet de hoc, quod ex habitu operatur, quamdiu habito utitur; sed quia potest habitu non uti, sed per rationem, quæ non est totaliter corrupta, aliquid aliud meditari, potest contingere, quod non utens habitu doleat de hoc, quod per habitum commisit: plerumque tamen tales pænitent de peccato, non quia eis peccatum secundum se displiceat, sed propter aliquod incommodum, quod ex peccato incurrunt*, ex. cau. infirmitatem, egestatem, infamiam, objurgationes, molestias, & similia, quæ inveteratum habitum sese inebriandi, blasphemandi, adulterandi, furandi, consequuntur jure veluti hereditario. Atque hæc quidem Angelici animadversio communi experientiæ maxime consona, debet valde cautos attentosque reddere Sacros Pœnitentiæ Administros, ne facile credant pœnitentibus longa peccandi consuetudine implicatis, dum Paschali præsertim tempore se sistunt metu magis Ecclesiasticæ Potestatis, quam sinceræ conversionis desiderio. Etenim ex D. Gregor. M. (*hom.* 26. *in Evang.*) *Caussæ pensandæ sunt, & tunc ligandi atque solvendi potestas exercenda: videndum, quæ culpa præcesserit, aut quæ sit pænitentia secuta post culpam; ut, quos Omnipotens Deus per compunctionis gratiam visitat, illos Pastoralis sententia absolvat*. Deus autem gratia sua *visitat*, & in misericordia coronat, non fundentem ludicras crocodili lacrymas, sed rugientem a gemitu cordis sui.

243. Porro sic propugnanda superior doctrina de vi habituum malorum ad extorquendas a voluntate actiones sibi conformes, ac de malitia peccantium ex habitu, ut duo scopuli caute declinentur; videlicet tum proscripta ab Apostolica Sede Michaelis Baji hæresis, qui docuit: *omne, quod agit peccator vel servus peccati, peccatum est* (*Ord.* 35.) *in omnibus suis actionibus peccator servit dominanti cupiditati* (*Ord.* 40.) tum falsa aliorum quorumcumque persuasio, quibus videntur ex necessitate provenire peccata, quæ patrantur ab hominibus perditis, ac venumdatis ad faciendum malum; quia nempe apud D. Augustinum (*lib.* 8. *Confess.*) legitur, *dum consuetudini non resistitur, fit necessitas*; & apud Doctores illud invaluit effatum, *consuetudo & habitus vertitur in naturam*. Ejusmodi namque opinamenta scimus esse prorsus alienа ab avita Ecclesiæ doctrina, communique Fidelium sensu, ut propterea non indigeant longa refutatione. Satis sit audire citatum Angelicum sic apposite scribentem. *Uti habitu non est necessarium, sed subjacet voluntati habentis, unde & habitus definitur esse, quo quis utitur cum voluerit; & ideo sicut potest contingere, quod aliquis habens habitum vitiosum prorumpat in actum virtutis, eo quod ratio totaliter non corrumpitur per malum habitum, sed aliquid ejus integrum manet, ex quo provenit, quod peccator aliqua operatur de genere bonorum: ita etiam potest contingere, quod aliquis habens habitum vitiosum non ex habitu operetur, sed ex passione insurgente, vel etiam ex ignorantia*.

244. Neque ex D. Augustino, aut aliis Ecclesiasticis Doctoribus contrarium eruitur. Nam quonam sensu accipi possit secundum axioma, indicat idem Angelicus verbis immediate sequentibus. *Sed quandocumque utitur habitu vitioso*, qui scilicet eum habet, *necesse est, quod ex certa malitia peccet: quia unicuique habenti habitum est per se diligibile id, quod est ei conveniens secundum proprium habitum; quia sic fit ei quodammodo connaturale, secundum quod consuetudo, & habitus vertitur in naturam*. Primum vero sic explicat (*QQ. disp. q.* 6. *de Elect. Hum. in fine*) *dicendum, quod consuetudo facit necessitatem non simpliciter, sed in repentinis præcipue: nam ex deliberatione quantumcumque consuetus potest contra consuetudinem agere*: quod denuo confirmat (1. 2. *q.* 109. *art.* 8.) scribens: *in repentinis homo operatur secundum finem præconceptum, & habitum præexistentem, ut Philosophus dicit* (3. *Eth.* 8.) *quamvis ex præmeditatione rationis possit homo aliquid agere præter ordinem finis*

præcon-

præconcepti, *& præter inclinationem habitus. Sed quia homo non potest semper esse in tali præmeditatione, non potest contingere, ut diu permaneat, quin operetur secundum consequentiam voluntatis deordinatæ a Deo, nisi cito per gratiam ad debitum ordinem reparetur.* Datas autem ab Angelico Magistro interpretationes consonare menti S. Augustini, ex ipsomet colligimus Augustino: qui (*l.* I. *de Serm. Dom. in mont. c.* 23.) ubi varias distinxit delectationes illicitas, quæ solent occurrere in consummando aliquo flagitio; monet eas cunctas esse minores *illa*, *quæ assiduis factis in consuetudinem vertitur; hanc enim vincere difficillimum est*, tum subdit: *& tamen etiam ipsam consuetudinem, si se quisque non deserat, & Christianam militiam non reformidet, Deo duce atque adjutore superabit.*

245. Profecto tantum abest, quod habitus vitiosi proprie dictam imponant agendi necessitatem; quin immo (hocque sumatur velut appendix superioris thesis *n.* 240.) gravium Theologorum valde concors & rationabilis sententia fert, ea quæ a peccatoribus *indeliberate* fiunt vi habituum pravorum ipsis inhærentium, non amplius reputari fœtum *consequentis* voluntatis, nec culpæ attribui; quotiescumque pristini habitus jam cœperint displicere voluntati, & idcirco voluntas eos opportunis mediis destruere atque exscindere pro viribus adlaboret. Tali siquidem voluntatis retractatione seria, ac diligenti jam censetur amotum proximum illud peccandi periculum præsertim in repentinis casibus, quod prius inerat, dum perversi habitus tamquam serpentes in sinu fovebantur: jam caussa malorum actuum exinde consequentium censetur morali judicio sublata. Ex quo fit, quod hujusmodi actus, quantumvis ex mala radice adhuc superstite prodeuntes, non sint *formalia* peccata, quoties sine *actuali* deliberatione & assensu eveniunt, quia nimirum nec sunt voluntarii *secundum se*, ut hic supponimus, nec *secundum suam caussam* utpote jam viriliter retractatam.

246. Hujus rei exempla peti possunt ex quibusque vitiis, quæ ex diuturna peccandi consuetudine coalescunt, & in affectum cordis transeunt; sed obvia & aperta maxime sunt illa, quæ iracundia & lascivia nobis suppeditant. Sit vir, ut ait Græcus Comicus, *ingenii irritabilis & amarulenti, in quo affectus iræ non curatus & castigatus in naturalem morbum abierit*, qui propterea in domo sua uxorem & filios jugiter allatrat, ac subjectos sibi famulos contumeliis, conviciis, maledictionibus proscindit. Sit item adolescens, qui inter ipsa crepundia mollitiem edoctus, atque crescente ætate eidem cœno magis amicus factus in alias etiam fœdas cupiditates exarserit, quæ mentem e pectore tenero sufffuratæ miseros juvenes in amore jacere cogunt quasi exanimes. Jam finge, ambos postmodum ad bonam frugem conversos necessitatem mali seu malam agendi consuetudinem vertisse in voluntatem boni, Dei primum miserantis validissimo auxilio, simulque strenua opera alicujus Confessarii, qui ut Gregorius, & Bernardus loquuntur apud Seraphicum (*Pharet. l.* I. *c.* 17.) *frumenta non abscondit in populo*, hoc est, *morientibus animabus vitæ remedia non subtrahit, nec verbum bonum, quod potest prodesse, damnabili ligat silentio.* Nihilo tamen minus cum ea vitia valde velocem habeant accessum, & tardum discessum, facile deprehendes non ita iisdem frænum injectum, quin interdum rationi præcurrentia ambos pelliciant ad aliquem reprobatæ vetustatis actum. Porro autem quid contendimus, hoc est, quicquid vitiosi in tali casu uterque vel facit vel patitur, non posse amplius in culpam vocari *prætextu* inveteratæ consuetudinis, malorumque habituum nondum excisorum, sed tantum posse censeri culpabile, si contingat utroque *actu* advertente, & consentiente, quomodo judicari solet de aliis hominibus non peccantibus ex abitu.

247. Quod si exemplum itidem expostules dilucidans, quomodo una eademque res juxta varietatem temporis & circumstantiarum, nunc *formaliter* mala, nunc *materialiter* dumtaxat mala existere possit, illud exhibebit Angelicus, qui de usura differens (2. 2. q. 78. *art.* 4.) ita scribit: *nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum sub usuris: licet tamen ab eo, qui hoc paratus est facere, & usuras exercet, mutuum accipere sub usuris propter aliquod bonum, quod sit subventio suæ necessitatis seu alterius.* Sicut ergo, mutuando auxilia ab avaro fœneratore, proxime ac *formaliter* ego cooperor peccaminosæ actioni, qua is pecuniam sub usuris mihi accommodat, quotiescumque nullam habeam gravem legitimamque caussam id faciendi; hac vero instante, non nisi remote & *materialiter* eidem cooperor & idcirco culpæ expers evado: ita nihil mirum, quod ea quæ fiunt ex malo habitu voluntarie inducto ac retento, censeantur evenire *tamquam ex certa malitia*, ut ait idem Angelicus (*n.* 240.) contra vero reputentur innoxia in sensu jam explicato, postquam homo ejusmodi habitum aversari, ac pro viribus exterminare aggressus est. Doctrina nunc ultimo proposita recreare poterit peccatores serio resipiscentes, simulque cautos reddere Confessarios, ne forte ab iis exigant plus quam oportet.

ARTICULUS V.

De Moralitate actionum.

248. Observant Doctores cum Angelico bifariam spectari posse actum humanum, in genere *naturæ*, & in genere *moris*. Primum *esse naturæ* denotat physicam entitatem seu naturalem constitutionem actus: alterum *esse moris* signat habitudinem seu relationem ipsius actus ad regulas operandi, quæ secum fert imputabilitatem actus ad laudem vel vituperium, pœnam vel præmium, atque *moralitas* dici consuevit. Utrumque istud *esse* deprehendi potest in actibus tum internis solius voluntatis, tum externis aliarum potentiarum. Nam ex. cau. amor, desiderium, timor, quamdiu rationem præveniunt omnimode, in solo hærent naturæ genere: dum deliberate continuantur, pertinent etiam ad genus moris. Similiter actio exterior eundi ad Ecclesiam in genere naturæ est ejusdem speciei seu in pœnitente, seu in fure; in genere autem moris speciem sortitur diversam, cum ille pergat animo se Deo reconciliandi, iste intentione furandi, adeoque in priore actio ejusmodi censeatur moraliter bona, in posteriore mala.

249. Quoniam in prioribus tribus Articulis satis ac super perscrutati sumus naturalem constitutionem, perfectionemque omnem humanorum actuum, instituti nostri ratio postulat, ut eorumdem etiam moralitatem quam accurate expendamus. Cum vero hujusce

hujusce argumenti amplitudo longiorem exigat sermonem, idcirco ne rerum discendarum varietas obscuritatem aut confusionem pariat, præstabit illas ad generalia septem capita revocare, quibus quantum mihi videtur, cuncta feliciter exhauriri possunt, quæ sunt scitu digna circa præsentem hujusmodi materiam, sive ad theoriam, sive ad praxim referatur. Hæc igitur eo ipso, quo nunc indicantur ordine, seorsim investigabimus. 1. quæ sit essentia moralitatis. 2. quænam supremæ species moralitatis. 3. quisnam determinatus illarum numerus. 4. unde repetenda moralitas. 5. quibusnam actibus ea proprie conveniat, quove modo. 6. quinam effectus seu actiones moralitatis. 7. quænam conditiones necessariæ ad opus morale meritorium vitæ æternæ.

SECTIO I.

De essentia Moralitatis.

250. INter multiplicia attributa actionum ab homine prodeuntium alia sunt essentialia, alia accidentalia: quod actio aliqua sit & dicatur *moralis*, habetur loco meri accidentis (*num.* 147.) Quidnam porro formali suo conceptu præseferat moralitas ista præcise spectata, a Scholasticis Theologis disceptatur. Plures non infimi subsellii contendunt, eam consistere in actionum *libertate*, quæ sit utroque gradu (*num.* 157.) completa, prout scilicet & voluntarium, & liberum in se concludit; quæque prætereа non physica tantummodo libertas est, sed *moralis*, id est, quatenus in agente supponit cognitionem boni, & mali, ordinatam non ad solam naturalem delectationem, aut commodum, sed ad moralem honestatem, aut turpitudinem: unde severo loquendi genere, ajunt, non eumdem prorsus esse actum *humanum*, & *moralem*; quippe ad illum physica sufficit libertas, ad istum moralis libertas requiritur; hincque deducunt, humanas tantum esse actiones puerorum, & quorumdam amentium; esse vero etiam morales actiones adultorum rationis usu pollentium.

251. Ast si libertas moralitatem non constituit, nisi quatenus moralis est, & moralem quemdam respectum importat: haud satis capio, qui possit esse essentialis forma moralitatis absolute consideratæ, cum absonum mihi videatur, quod essentia rei quipiam possit aut debeat præsupponere ejus rei, cujus essentia est. Hac igitur dimissa sententia, quam forte ingenia feliciora poterunt assequi, alteri communiori lubenter subscribo, quæ fert completam agentis libertatem esse quidem necessariam conditionem ac simul indicium evidens moralitatis actuum; ipsam tamen moralitatem proprie sitam esse in habitudine actuum cum recta ratione tamquam normam agendi. Etenim ab hac unica commensuratione universi actus primo nanciscuntur honestatem, aut turpitudinem moralem, atque ad eamdem ultimo refertur totum id quod in actibus morale est, aut dicitur. Id omnino sensisse videtur Scotus, quamvis in oppositam distrahi soleat sententiam, dum scripsit (*quodl. quæst.* 18. *litt.* O.) *Patet, quod non ab eodem formaliter est actus bonus bonitate morali, & imputabilis ad laudem vel præmium: sed primam habet ex convenientia ad regulam juxta quam debet elici; secundum ex eo, quod est in libera potestate agentis*. Nec aliter Richardus de Mediavilla (*in 2. Sent. dist.* 40. *art.* 2. *quæst.* 2.) *actio exterior bona est moraliter, in quantum est a voluntate deliberativa secundum regulam rectæ rationis; & mala, in quantum est contra*.

252. Ea propter, cum homini ratione libera prædito sit maxime proprium præstitutam sibi a sapientissimo naturæ Auctore regulam agendi attendere, eique cunctas actiones suas conformare, quo sic beatitudinis particeps evadere queat; jam consectarium esse intelligitur, neutiquam inter se discerni actionem vere *humanam*, & actionem *moralem*: quod quidem exerte docuit Angelicus (1. 2. *quæst.* 1. *artic.* 3.) *idem sunt actus morales, & humani*: Sed quamquam omnis actio, quæ humana est, nobis sit etiam moralis quoad appellationem, fatemur tamen diversam esse rationem attribuendi uni eidemque actioni utrumque vocabulum. Nam actio vocatur *humana*, quatenus a libera hominis voluntate procedit; & *moralis*, quatenus ea ipsa est vel consentanea rectæ rationi, vel ab eadem dissentanea. Rebus sic constitutis, cogimur aliter distinguere actiones puerorum, & adultorum ratione utentium; dicendo nimirum humanas simul ac morales esse posse in utrisque, dispari tamen gradu, quia *plene* sit adultis, *semiplene* in pueris: uti sentire videtur D. Bonaventura (*num.* 208.) ac præterea suadet divisio illa voluntarii *perfecti*, & *imperfecti* (*num.* 138.) quæ solet communiter assignari.

253. Scholasticum dissidium in edisserenda moralitatis natura non impedit, quo minus proferri possit omnium sensui accommoda definitio *actus moralis*; modo scilicet complectatur id omne, sine quo moralitas nequit subsistere, & adæquate intelligi: erit autem ista, qua dicitur *actus ab homine productus libera voluntate, cum aliquo ordine ad regulam agendi, ultimo fini accommodatam*. Vocatur *productus* simpliciter, ut comprehendantur actus cum a voluntate eliciti, tum ab aliis potentiis ad nutum voluntatis manantes. Nominatur tantum *voluntas libera*; quia cum liberum supponat voluntarium, & voluntarium involvat cognitionem; iis vocibus satis exprimitur & prævia intellectus advertentia, & subsequens voluntatis determinatio a quavis necessitate immunis. *Regulæ* nomine recta ratio proxime innuitur, remote æterna Dei lex seu voluntas, quæ media ipsa ratione nobis innotescit, & applicatur ceu supremum & unicum agendi principium; atque eadem regula indefinite sumitur, prout quidpiam aut jubet, aut vetat, aut consulit, aut permittit. *Ordo ad regulam* non eum tantummodo signat, qui fert convenientiam actionum cum illa, sed & alterum oppositum, qui actionum ab ipsa discrepantiam importat. *Ultimo fini accommodata* pronunciatur ea regula, quoniam nec æterna Dei lex, nec ratio recta aliud proponunt, nisi quod moribus informandis consentaneum est, adeoque conducit ad beatitatem, quæ a morum honestate pendet. Sicuti autem actus moraliter *mali* referuntur ad *regulam* agendi quatenus ab eadem discordant: ita ad ipsam *beatitatem* referuntur, quatenus ejusdem assecutionem impediunt.

SECTIO II.

De speciebus Moralitatis.

254. DUas esse species supremas moralitatis, *bonitatem* videlicet, ac *malitiam*, apud omnes in confesso est. Etenim, cum ex dictis moralitas desumatur generatim ex ordine ad regulas morum; necessario consequitur, id quod est hujusmodi regulis conforme, esse *bonum*; *malum* vero, quod ab iisdem disforme est: quare bonitas seu honestas actionum designat illarum conformitatem cum recta ratione; & malitia seu turpitudo deformitatem ab ipsa ratione. Quamquam, ad vocabula ejusmodi quod attinet, observant nonnulli, alia atque alia ratione actus humanos & morales ita denominari: ajunt namque, actus esse *honestos* vel *turpes*, quatenus cum prædicta regula agendi conveniunt, vel ei repugnant: esse vero *bonos* aut *malos*, quatenus ad finem ultimum perducunt, aut ab eo distrahunt. Verum ut promiscue illa accipiantur, tametsi regula & beatitudo, ad quas referuntur, valde discrepent inter se, usus jam communis facit, a quo neque nos recedere volumus.

255. Expendamus seorsim utramque moralitatis speciem, ut inde hauriamus, quæ nostra plurimum interest scire. Primo bonitas *moralis* in *honestate* sita est, quæ ex dictis convenientiam signat cum recta ratione, æternam Dei voluntatem nobis manifestante. Equidem jam a vetustissimis temporibus apud doctos semper personuit tripartita divisio boni *utilis*, *delectabilis*, *honesti*, seu rectius respectus triplex, sub quo considerare licet unum idemque bonum, ex. ca. amorem erga Deum, qui simul est & *honestus*, quia maxime decet naturam rationalem; & *jucundus*, cum nulla major puriorque voluptas quam ex Numinis dilectione nascatur; & *utilis*, quoniam cum veram in hac vita libertatem, tum felicitatem summam in alia procreat. Attamen nihil proprie dicitur *bonum moraliter*, nisi quod *honestum* est: quippe bonum utile, & delectabile possunt esse objectum tam bonæ, tam malæ actionis, prout nempe adamantur ad consequendum vel honestum, vel inhonestum finem, proindeque per sese nequeunt moribus nostris affundere bonitatem moralem.

256. Hinc duo hæc sunt prorsus consectaria. Primum, solum bonum *honestum* posse simpliciter appellari bonum *morale*. Secundum, bonum honestum *propter se expetendum*, uti Seraphicus (*Centil. part.* 1. *sect.* 9.) indicat: *honestum est, quod sua vi nos trahit, & sua dignitate nos allicit: honestum lex respicit*: cum e converso bonum *utile* & *delectabile* eatenus boni moralis nuncupatione donentur, quatenus cum honestate consocientur; atque idcirco non propter se amari debeant, sed propter ipsum honestum. Ceterum sic dicimus *propter se* amandum honestum, quoniam in tanta creatorum bonorum varietate unicum est, ad quod reliqua ordinari debent, quodque ad reliqua non ordinatur; sed non propterea contendimus, in ipso honesto penitus sistendum, ac conquiescendum esse, nam ad increatum bonum omnino referri debet simul cum aliis quibuscumque. Unde Seraphicus (*in* 1. *Sent. dist.* 1. *in fine*) inquit. *Quod objicitur de virtute, quod virtus est bonum honestum; dicendum quod bonum honestum dicitur dupliciter; aut quod est pure bonum, aut in quo relucet ejus similitudo: Primo modo honesto est fruendum, proprie accepto frui, quia hoc solum terminat & quietat: secundo modo non, nisi communiter accipiatur, prout dicit delectationem: hujusmodi enim propter assimilationem ad Deum habent pulchritudinem, qua nos delectant & alliciunt. Attamen in ipsis non est quiescendum, quia tunc amittunt pulchritudinem, quoniam virtutes, cum ad se referuntur, superbæ sunt, & inflatæ*: quod quidem palam perspicitur in veterum Stoicorum jactantia, qui summum bonum quo possunt homines beari, in sola animi virtute reponentes dictitabant sapientem sibimet sufficere ad beate vivendum etiam in rota, & in Phalaridis tauro, hoc est in congerie quarumvis ærumnarum.

257. Præterea, sit cunctis ratum fixumque, illud omne, quod cum *honesto* minime cohæret, vel *honesto* adversatur, proprie nec *utile*, nec *delectabile bonum* censendum esse. Nam idea *boni* universe spectati necessario fert, ut ipsum aliquo modo possit nos conservare ac perficere; unde quia unusquisque naturali stimulo nititur in propriam perfectionem, scripsit Aristoteles (*lib.* 1. *Ethic. c.* 1.) *pulchre bonum esse dixerunt, quod omnia appetunt*. Atqui quodcunque æstimatur ab hominibus secundum faciem judicantibus seu utile seu jucundum bonum, semel ac honesto non consonat, nec nos juvat in propositæ nobis beatitudinis negotio: *quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* (*Matth. c.* 26.) immo ad extremam perditionem nostram magis conspirat: *impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis . . . ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt* (*Job c.* 21.) Non igitur bonum vere utile, ac delectabile dici potest, quod ab honestate discordat. Legatur D. Ambrosius (*lib.* 1. *Offic. c.* 9. & 12.) de hoc argumento præclare disserens.

258. Nec aliter prudens quispiam sentiet, si sepositis etiam revelatæ doctrinæ oraculis velit rem exigere ad naturale rectæ rationis dictamen. Nam Gentilitatis sapientes, teste Tullio (*lib. de Offic*) execrabantur eos, qui emolumentis cuncta metientes, quod minime honestum est, utile esse posse fingebant; atque duo hæc, natura cohærentia, opinione distrahebant: ad quem scopulum concurrerunt recenti memoria Hobbesius, Spinoza, plurésque alii increduli, & pseudopolitici. Profecto, quoties *utile* secernimus ab *honesto*, sic erimus animo affecti, ut posthabito quovis religionis, pietatis, amicitiæ officio propter suum quisque commodum alios turbet, spoliet, pessumdet, seu vi aperta seu machinationibus occultis: hoc autem semel admisso, & cuivis injustitiæ generi viam aperiri, & virtutem omnem de medio tolli, atque ipsam, quæ maxime est secundum naturam, humani generis societatem penitus disrumpi nemo non videt. At inquies, cur ergo apud cordatos etiam viros tam frequentes & graves in variis vitæ negotiis de honesto, deque utili occurrunt contentiones, si exploratum est utilitatem ab honestate separari non posse? Totam difficultatem eorum, qui reapse sapiunt, mihi persuadeo in eo duntaxat versari, ut veram utilitatem a fucata discernant, minime

vero

vero ipsos contendere de utilitate, quæ possit reperiri seorsim ab honesto; quippe ex eodem Tullio *non modo pluries putare, quod utile videtur, quam quod honestum, sed hæc etiam comparare, & in his dubitare, turpissimum est.*

259. Boni moralis descriptio hactenus assignata notionem quoque ingerit *moralis mali*. Nimirum id omne ac solum, quod turpe est seu dissentaneum a regulis rectæ rationis, intelligimus esse malum morale. Ipsa porro *malitia* actionum turpium quidnam *formaliter* præseferat, num positivum aliquid, vel potius quidpiam negativum sive privativum, jamdiu Scholastici inter sese litigant. Longe verosimilior sententia sustinet, actualem malitiam moralis peccati esse merum boni defectum: hoc est, privationem illius rectitudinis, quam homo in suis actibus servare deberet ex præscripto legis seu normæ agendi. Nullus, qui D. Augustino aliquid defert, secus opinabitur, aperte enim ait (*Ench. cap.* 11.) *Quid aliud est malum, quam privatio boni?* & exponens illud (*Joan. cap.*) *Sine ipso factum est nihil*, hinc complectitur; *manifestum est, peccatum nihil esse*; quia videlicet, si peccatum esset aliquid, haberet pro caussa Divinum Verbum, per quod facta sunt omnia, quæ aliquid revera sunt. Unde non aliam peccato caussam præfixit, quam deficientem & a scopo aberrantem (*lib.* 12. *de Civit. Dei cap.* 7.) *Nemo quærat caussam effectricem malæ voluntatis: non enim est efficiens, sed deficiens; quia nec illa effectio est, sed defectio: caussas porro defectionum istarum velle inquirere, tale est, ac si quis velit videre tenebras, & audire silentium.*

260. Inde est, ut præcipua tria Scholæ lumina, Thomas, Bonaventura, Scotus, qui Augustino maxime duce pleraque sua scripserunt, quemadmodum de postremo nominatim testatur Cl. P. Berti (*Theol. Discipl. lib.* 14. *cap.* 10.) aperte constanterque eamdem sententiam propugnarunt: *Peccatum*, inquit Subtilis Doctor (*in* 2. *Sent. dist.* 17. *quæst.* 1.) *Est formaliter corruptio rectitudinis in actu secundo. Voluntas enim libera debitrix est, ut omnem actum suum eliciat conformiter regulæ superiori, scilicet secundum Divinum præceptum, & ideo quando agit discorditer ab illa regula, caret justitia actuali debita: hæc est justitia quæ deberet inesse actui, & non inest, & hæc carentia, in quantum est actus voluntatis deficientis, est formaliter peccatum actuale.* Seraphicus (*in* 2. *Sent. dist.* 34. *quæst. ult.*) *Malum sive peccatum dupliciter potest accipi, abstractive & concretive; concretive concernit illud quod deformat, vel aliquam actionem, vel substantiam: & sic dicitur malum res mala, utpote actio mala vel anima mala: hoc modo malum aliquid est, & habet esse naturæ. Abstractive: & hoc modo malum in recto sive prædicatione formali, non est aliquid, sed nihil, quia non est ens, nec bonum, sed privatio boni. Quamvis autem malitia vel peccatum nihil sit in recto, in obliquo tamen alicujus est, & alicujus ut oppositi; & alicujus ut subjecti.*

261. Angelicus tandem (1. 2. *quæst.* 109. *art.* 2. *ad* 2.) *Peccare nihil aliud est, quam deficere a bono: quod convenit alicui secundum suam naturam.* Et (*quæst.* 75. *art.* 1.) *Peccatum est quidam actus inordinatus: ex parte actus potest habere per se caussam, sicut & quilibet alius actus: ex parte autem inordinationis habet caussam eo modo, quo negatio vel privatio potest habere caussam, scilicet deficientem, & agentem per accidens: sic igitur voluntas carens directione regulæ rationis, & legis divinæ, intendens aliquid bonum commutabile, caussat actum quidem peccati per se, sed inordinationem actus per accidens & præter intentionem; provenit enim defectus ordinis in actu ex defectu directionis in voluntate.* Quare dum alibi (*q.* 72. *art.* 1. *ad* 2.) scribit: *Peccatum non est pura privatio, sed est actus debito ordine privatus*, sumit peccatum *concretive* seu quantum ad materiale simul & formale; non *abstractive* quoad solum formale, quod dumtaxat impræsentiarum nos spectamus. Placuit integros referre laudatorum Doctorum textus, ut contrariæ opinionis Theologi ex iisdem pernoscant, quidquid a nobis reponi posset ad diluendas ipsorum difficultates, quæ ad actum seu *substractum* peccati magis, quam ad ipsam peccati *malitiam* præcise consideratam, referuntur.

262. Porro cum ex dictis bonitas & malitia duæ sint moralitatis species, quæ ex Seraphico (*in* 2. *Sent. dist.* 42. *art.* 1.) *Circa actionem humanam ita habent repugnantiam, quod ipsam dividant*, in genere moris, non naturæ, *tamquam membra opposita*, dubium existit, quomodo ambæ dici possint differentiæ essentiales, & constitutivæ duplicis speciei oppositæ actionum moralium, si quidem ex sententia S. Augustini moralis malitia est mera boni privatio; hanc autem proprietatem essentialem esse posse actionis positivæ, nulla mens capit. Sed idem Seraphicus (*quæst.* 2. *seq.*) illud sic amovet. *Malitiam contingit tripliciter comparari ad actionem: aut secundum quod est actio, aut secundum quod hæc actio, aut secundum quod talis actio. Si comparatur ad actionem, secundum quod actio est*, videlicet universim spectatam; *sic tenet rationem accidentis separabilis & communis; quia actio, quæ consuevit fieri cum culpa, potest caussa aliqua interveniente fieri absque culpa. Si comparatur ad actionem, secundum quod est actio*, nempe singularem, & individualibus circumstantiis vestitam; *rationem tenet accidentis inseparabilis, & proprii, quia illa actio eadem numero, quæ est mala, non potest esse ulterius bona, propter hoc quod eadem numero sumi non potest. Si vero & malitia comparetur ad actionem, secundum quod talis actio est*, scilicet malam & turpem; *sic potest habere rationem differentiæ essentialis, sicut enim albedo est essentialis homini albo, secundum quod est albus; quamvis non sit essentialis secundum quod homo: sic malitia est essentialis actioni malæ, secundum quod mala. Quamvis autem dicatur aliquo modo essentialis; non tamen dicitur essentialis, quia dicat veram essentiam, sed quantum ad modum se habendi.*

263. Circa bonitatem ac malitiam a Theologis controversia movetur, num scilicet utraque *simul*, aut saltem *successive* eumdem actum humanum possit afficere? Cum ex dictis bonitas, & malitia sint species moralitatis plene oppositæ, & tantum inter se differant, quantum forma & privatio formæ, primo adspectu videtur hujusmodi controversia otiosa & inepta; ecquis enim sanæ mentis disputabit exempli causa de conventione lucis ad tenebras, vitæ ad mortem; ea tamen non ita reapse est. Nam ubi ambæ species moralitatis non in seipsis dumtaxat abstracte conci-

concipiuntur, ſed ad aliquem individualem actum humanum referuntur qui in genere moris eſt veluti aggregatum quoddam ex multiplici partiali bonitate aut malitia; jam adeſt aliqua ratio dubitandi, an utraque poſſit ad eumdem actum concurrere, quando nempe contingit, ut ſit bonus ex objecto, malus vero ex fine ſive circumſtantiis, aut viceverſa. Porro talis quæſtio duplici conſtat parte, nam agitatur & de *ſimultaneo*, & de *ſucceſſivo* concurſu bonitatis, ac malitiæ. Præterea intelligitur reſpectu *ejuſdem* operantis, & ejuſdem *numero* actus in genere *naturæ* invariati. Nullus enim inficiatur, bonum malumque dici poſſe vel eumdem numericum actum, ubi a pluribus ceu concauſſis producitur, quorum unus ex bono fine, debitiſque circumſtantiis ſervatis poteſt agere, alter vero ſecus; ut dum duo ſimul medentur infirmo, alius ex miſericordia & modeſte, alius ex concupiſcentia & inverecunde; vel eumdem dumtaxat ſpecie actum, dum a pluribus ceu diſtinctis ac ſeorſim agentibus cauſſis editur; ut dum alius fidem Chriſti annuntiat ex vana gloria, alius ex animarum zelo. Quæſtio ſic intellecta a multis pendet in Sectione IV. ſubinde dicendis, quare utramque illius partem brevibus hic expediemus.

264. Quoad *primam* partem propoſitæ quæſtionis, neutiquam concedo, unicum numero actum ab uno eodemque homine productum, ſimul & eodem tempore eſſe poſſe bonum, & malum. Enimvero, ut ex communi ſententia ſcribit Scotus (*in 2. Sent. diſt. 40. quæſt. un.*) *Bonitas actus moralis eſt ex aggregatione omnium convenientium actui, non abſolute ex natura actus, ſed quæ conveniunt ei ſecundum rectam rationem. Quia igitur actui ratio recta dictat determinatum objectum convenire, & determinatum modum, & alias circumſtantias, non eſt completa bonitas ex ſolo fine, ſed requiruntur aliæ circumſtantiæ ſecundum ordinem prædictum ad hoc, quod bonitas ſit.* Quoties ergo datur aliquis actus ex objecto malus, & bonus ex fine, ut dum mulier marito mentitur ſolo animo impediendi graves domeſticas rixas; vel viceverſa bonus ex objecto, & malus ex fine, aut circumſtantiis, ut dum mulier ob vanam gloriam aucupandam apud ſuas coæquales Sacram Synaxim frequentat, aut orationibus in templo vacat, dum operas ſuas præſtare deberet propriæ familiæ: tunc in ejuſmodi actu, adæquate conſiderato ſecundum aggregationem omnium ei convenientium in genere moris, illa partialis bonitas ſeu ex fine, ſeu ex objecto, quodammodo inficitur ac deperditur, ita ut morali judicio reputetur non partialiter bonus & partialiter malus, ſed ex integro & abſolute malus, juxta decantatum axioma Moralium; *bonum ex integra cauſſa, malum ex quolibet defectu*: quamvis ut idem notat Scotus, talis actus non dicatur *perfecte malus, quibuſdam dumtaxat deficientibus, quæ ad actum concurrere deberent, ſicut de turpitudine in corpore patet*; ideo reatus culpæ & pœnæ in ipſo attenuetur. Eadem fuit doctrina Seraphici (*in 2. Sent. diſt. 24. par. 2. art. 2. quæſt. 2.*) *plura requiruntur ad bonum conſummandum, quam ad malum perpetrandum; unius enim circumſtantiæ defectus operationem deformat*: item Angelici (*in 2. Sent. diſt. 38. qu. 1. art. 4.*) *cum aliquis vult dare eleemoſynam propter inanem gloriam, hic eſt unus actus voluntatis; & hic actus totus eſt malus, licet non ab omni eo, quod in ipſo eſt, malitiam habeat.*

265. Quoad *ſecundam* vero ejuſdem quæſtionis partem, arbitror diſtinctione opus eſſe, ut rite reſpondeatur. Quamdiu actus in genere moris non multiplicatur, ſed unus idemque perſeverat, non poteſt bonitatem & malitiam habere ne quidem ſucceſſive, ſiquidem ex Seraphico (*num. 261.*) *bonitas & malitia habent rationem differentiæ eſſentialis, ſi comparentur ad actionem, ſecundum quod talis actio eſt*, nimirum bona vel mala, adeoque cum hujuſmodi differentiæ aliunde ſint inter ſeſe oppoſitæ, fieri nequit, ut ſimul afficiant eumdem actum invariata manente ipſius moralitate ſpecifica. Aſt ubi actus moralem ſpeciem variat, vel ob extrinſecum finem, ut in actibus indifferentibus ambulandi, legendi, vel ob moralem mutationem objecti, ut in actibus manducandi carnes, celebrandi Miſſam, qui tempore eſuriali, & Eccleſiæ interdictæ aut pollutæ ſunt illiciti, liciti vero elapſo tali tempore: tunc haud gravate fateor, poſſe ſucceſſive bonum, & malum dici immutata naturali ſua ſubſtantia, quippe indifferentia, bonitas, malitia, non ſunt indifferentiæ ſpecificæ & eſſentiales actus humani ſecundum genus naturæ conſiderati, ſed mera ejus accidentia; ex alia parte prædicta mutatio finis extrinſeci, aut objecti poteſt inducere abſque ulla repugnantia diverſam moralitatem in ipſum actum, ita ut ſucceſſive & bonus & malus dicatur. Id ipſum, quod de externis actibus nunc oſtenſum eſt, poteſt de internis quoque enuntiari: uti Angelicus (*quæſt. 2. de malo art. 4.*) indicat: *ſi in aliquo actu continuo primo feratur intentio ad bonum, poſtea ad malum: ſequitur, quod ſit idem actus numero ſecundum ſuam naturam, ſed tamen differt ſpecie ſecundum quod eſt in genere moris.*

SECTIO III.

De numero ſpecierum Moralitatis.

266. SUppoſito, quod bonitas, & malitia duæ ſint oppoſitæ ſpecies, quæ genus moralitatis dividunt, adeoque moralibus actionibus disjuncte conveniunt per modum eſſentialis differentiæ, quemadmodum ſuperiori Sectione patefecimus; jam hoc alterum diſcutiendum venit, videlicet an ſint præterea differentiæ *immediatæ*, ita ut univerſum moralitatis genus exhauriant, nullamve actionem alterius ſpeciei relinquant: & hæc quæſtio eo recidit, num *indifferentia* ſit admittenda tamquam ſpecies moralitatis media inter bonitatem, ac malitiam. Ne quis forte allucinetur in graviſſimæ iſtius controverſiæ ſtatu recipiendo, præſtat audire Seraphicum (*in 2. Sent. diſt. 41. art. 1. queſt. 3.*) ſic appoſite ſcribentem. *Cum quæritur, utrum actio dividatur per bonum, & malum tamquam per differentias immediatas, eſt quæſtio de actione voluntatis deliberativæ, ſecundum quod deliberativa eſt; illa enim eſt, quæ dividitur per bonum, & malum. Et quoniam de actione voluntatis deliberativæ dupliciter eſt loqui, ſcilicet quantum ad genus actionis, & in comparatione ad operantem; dupliciter poſſunt iſtæ differentiæ ad actionem comparari, aut ſecundum genus operis, aut reſpectu operantis. Si primo*

modo, *sic planum est*, *quod non est divisio per immediata*; *immo inter actionem bonam*, *& malam actionem indifferentem contingit reperiri mediam*, *& in hoc communiter omnes concordant*. *Si autem loquamur de bonitate*, *& malitia actionis in comparatione ad operantem*, *sic sunt diversæ opiniones*.

267. Hinc intelligimus, duas easque diversas moveri posse quæstiones, ubi de *indifferentia* sermo est: una, an dentur actiones indifferentes secundum *speciem* sive naturam; altera, an admittendæ indifferenter etiam *in individuo*, prout hic & nunc ab homine fiunt. In primis *specificam* actuum indifferentiam admittendam esse constat ex Seraphico prælaudato, atque ex Angelico, qui (1. 2. *qu.* 18. *art.* 8.) ait: *potest esse aliquod medium inter bonum & malum.... levare festucam de terra*, *ire ad campum*, *& hujusmodi actus secundum speciem suam sunt indifferentes*: concordant pariter reliqui Doctores Catholici. Quod si opponas, indifferentiam hujusmodi elevari ex ipsa ratione, qua (*n.* 24.) probavimus duas supremas moralitatis species recurrendo ad regulam morum; quia nimirum inter *conformitatem* cum regula agendi, & *difformitatem* seu dissonantiam ab eadem regula, nequit dari medium, adeoque nec inter *bonitatem*, & *malitiam*, quæ sita sunt in ea duplici habitudine actus humani cum regula agendi. Si hoc, inquam, opponas, ex hac alia Angelici doctrina (1.2. *q.* 92. *ar.* 2.) solutionem sumere licebit. *Præcepta legis sunt de actibus humanis*, *in quibus lex dirigit*: *sunt autem tres differentiæ humanorum actuum*: *nam quidam actus sunt boni ex genere*, *qui sunt actus virtutum*: *& respectu horum ponitur legis actus præcipere vel imperare*: *quidam vero sunt actus mali ex genere*, *sicut actus vitiosi*; *& respectu horum lex habet prohibere*: *quidam vero ex genere suo sunt actus indifferentes*; *& respectu horum lex habet permittere*.

268. Itaque si teste Angelico *permittere* indifferentiam numeratur inter actus seu officia legis universim acceptæ, quatenus lex non solum mere negative se habet circa illa, sed positive commonstrat, ea ex suo genere nec bona esse, nec mala, & ideo permissa; jam indifferentia sunt utcunque consentanea legi, non qua præcipiens, aut prohibens est, sed qua *permittens*: proinde, cum ipsa lex sit morum regula, inter moralitatis species admitti debet *indifferentia*, quin opus sit admittere medium inter convenientiam cum lege, & discrepantiam a lege. Si quæras postea, quomodo intelligenda ejusmodi *indifferentia*, an per solam negationem utriusque extremi, bonitatis scilicet & malitiæ, an per veram speciem positivam? Respondeo, utrumque posse affirmari: nam actus, qui dicitur indifferens, speciem positivam habet ab objecto suo, quatenus objectum nec honestum nec turpe ex se est, sicuti actus boni & mali sortiuntur a propriis objectis positivam speciem suam, pariter habet negationem bonitatis & malitiæ ab eodem objecto, quod honestatis æque ac turpitudinis expers supponitur. Igitur denominatio *indifferentiæ* sumitur quidem a negatione bonitatis, ac malitiæ, attamen non impedit, quominus *indifferentia* censeatur positiva species moralitatis, cum & ipsa subsit legi mores dirigenti.

269. Quotiescunque actionum specifica differentia, eo intelligatur ac defendatur moderamine, quo ab Angelico laudato, aliisque Catholicis solet proponi, ut nempe ad *aliquas* solum referatur actiones; licebit tuto pede procedere inter extremos duos errores. Primus mentem occupavit plurium cum priscorum Academicorum, tum recentium Incredulorum (*num.* 258.) quibus *omnia* sunt indifferentia, quippe cum omnia metiantur solis hominum opinionibus, consuetudinibus, statutis emolumentis, nihil natura turpe aut honestum proprie recognoscunt. Secundus insedit Wiclefitis & Hussitis, qui *nullum* opus secundum speciem indifferens agnovere: unde Concilium Constantiense (*Sess.* 15.) damnavit sequentem eorum Articulum (*ord.* 16.) *divisio immediata humanorum operum est*, *quod sint virtuosa*, *vel vitiosa*: *quia*, *sicut vitium seu peccatum mortale inficit omnes actus hominis vitiosi*; *sic virtus vivificat omnes actus hominis virtuosi*. Hoc ipsum circa humanas actiones systema, præter errores alios susceperunt deinceps quasi hereditario jure Bajani, Jansenistæ, Quesnelliani; qui propterea docent, omnia indiscriminatim seu infidelium, seu improborum hominum opera esse peccata, utpote ab incredulitatis, & concupiscentiæ mancipiis manantia.

270. Novatores isti maximum caussæ suæ præsidium repositum arbitrantur in verbis Christi (*Matth. c.* 7.) *non potest arbor bona malos fructus facere*, *neque arbor mala bonos fructus facere*. Vix ullus Divinæ Scripturæ locus, ex quo tam multos variosque errores conati fuerint elicere Hæretici diversorum temporum. Hinc enim deduxerunt Manichæi duas rerum naturas, unam bonam, alteram malam, unde boni malique extarent homines, Donatistæ malos Sacerdotes irrita conferre Sacramenta; Pelagiani ex usu boni conjugii peccatum originale minime prodire, Jovinianus homines ex Deo natos non posse peccare; quemadmodum variis in libris testantur S. Hieronymus, & S. Augustinus. Quod spectat ad perversam Novatorum interpretationem, qui mala dicunt quæcunque *actu* fiunt ab hominibus vitiosis, hac præcise de caussa, quia *habitu* mali sunt; eam jamdiu explosit D. Bonavent. (*in* 2. *Sent. dist.* 41. *dub.* 2.) qui duplicem proposuit respondendi modum, passim nunc a Theologis usurpatum. *Ad illud quod objicitur*, *quod arbor mala non potest bonos fructus facere*: *intelligenda est locutio per se*, *id est*, *si operetur voluntas mala*, *in quantum mala*, *videlicet mala intentione*: *si autem non per se intelligatur*, *non est sermo verus*; *nisi intelligatur de bono perfecto*, *quod quidem est bonum meritorium*: *sed tunc non sequitur*; *non facit fructum bonum*, *ergo facit fructum malum*; *quia inter tale bonum*, *& malum est medium*, *sicut supra* (dub. 1.) *ostensum est*. Ad assequendum genuinum sensum hujus Evangelici textus præstabit legere Cornelium Jansenium Episcopum Gandavensem (*Dom. in concord. Evang. part.* 2. *cap.* 42.) ubi scite ostendit, non omnia, quæ Dominus dicit *ad litteram* de arbore bona vel mala, eodem modo accommodanda hominibus per similitudinem arboris *parabolicæ* designatis.

271. Gradus nunc faciendus est a *specifica* ad *individualem* indifferentiam actionum humanarum; sive, ut verbis utar Seraphici (*num.* 266.) actiones consideratæ jam *secundum genus operis*, expendendæ modo *respectu operantis*. Possibile non est celebrem hanc de acti-

de actibus indifferentibus in individuo quæstionem definire ex unanimi aut fere unanimi Doctorum sensu, quemadmodum hucusque conatus sum pleraque proponere Scholasticæ concordiæ promovendæ caussa, quæ quo major, eo validior ad profligandos veritatis, ac honestatis hostes. Compertum namque est, non præsenti solum ætate, verum superioribus sæculis contrarias ea de re doctrinas e Sapientum ore, & calamo prodiisse, ita quidem ut neque Thomas ac Bonaventura, qui ceteroquin in docendo tam egregie conspirarunt, unquam inter sese convenire potuerint. Quo me igitur vertam a tantis duobus mihimet relictus, atque in tam acri & universali constitutus conflictu? Cum præsens quæstio ejus sit indolis, ut modo nihil pro alterutra litigantium parte videatur posse produci, quod jamdiu non fuerit in scholis auditum; aliunde vero suffragii mei tenuitas bilanci nullum valeat addere pondus; has ob caussas consultum arbitror unicam assumere curam distincte exponendi, quæ ad penitiorem faciunt controversiæ intelligentiam, atque tum insigniores vindices, tum præcipua momenta utriusque oppositæ sententiæ commemorare.

272. In primis, ad vocem *indifferens* quod attinet, impræsentiarum non disceptatur, num admittendus sit actus aliquis humanus sic *indifferens*, ut neque sit bonus, id est æternæ vitæ meritorius, neque malus, id est æterna pœna dignus: actus enim sensu isto indifferentes admittunt Catholici omnes fide indubia, eorumque exempla in promptu sunt. Nam ex Apostolo (1. *ad Corinth. cap.* 3.) dantur in nobis *lignum*, *fœnum*, *stipula*, videlicet juxta Sanctorum Patrum interpretationem *peccata venialia*, quorum aliqua omnino ex genere suo talia sunt, uti verbum otiosum, mendacium officiosum, vanus vestium ornatus: porro ex Seraphico (*in* 2. *Sent. dist.* 42. *art.* 2. *q.* 2.) *peccatum veniale vitam æternam retardat, quia a Deo elongat: nec tamen obligat ad pœnam æternaliter cruciantem, quantum est de se*; adeoque nec vita, nec mors æterna eidem debetur. Rursus actus fidei, timoris, spei, quibus impii *divina gratia excitati*, *& adjuti disponuntur ad justitiam* ex Concilio Tridentino (*Sess.* 6. *c.* 6.) neque sunt meritorii vitæ æternæ, cum non fiant in statu gratiæ sanctificantis, quæ illius semen pignusque est; neque digni æterna pœna, cum ex eodem Conc. (*Sess.* 14. *c.* 4.) *dona Dei sint*, *& Spiritus Sancti impulsus*, *non adhuc quidem inhabitantis*, *sed tantum moventis*, *quo pœnitens adjutus viam sibi ad justitiam parat*. Idem dicas de oratione resipiscentis peccatoris, quæ nec mala est, nec supplicio digna: unde damnata a Clemente XI. ea Quesnellii propositio (*prop.* 59.) *oratio impiorum est novum peccatum, & quod Deus illis concedit, est novum in eos judicium*.

273. Neque pariter quæritur, an existere possit humanus actus eo sensu *indifferens*, ut nec bonus sit, nec malus in ordine ad spiritualem salutem in hac vita inchoandam. Etenim Catholica itidem Doctrina adversus Novatores (*n.* 269.) instruimur, infideles homines non peccare in quavis actione sua, sed posse bonum aliquod in genere moris interdum operari; quia ex Angelico (2. 2. *q.* 10. *art.* 4.) *remanet in eis aliquod bonum naturæ*, idcirco quamvis *non possint operari bona opera, quæ sunt ex gratia, scilicet opera meritoria: tamen bona opera, ad quæ sufficit bonum naturæ, aliqualiter operari possunt: unde non oportet, quod in omni suo opere peccent: sed quodcunque aliquod opus operantur ex infidelitate, tunc peccant*. Nec obstat D. Augustini effatum, *omnis vita infidelium peccatum est*: nam ex Seraphico (*in* 2. *Sent. dist.* 41. *dub.* 2.) *hoc ideo dicitur, quia per nullam actionem, quam agunt, liberantur a culpa, quamdiu in infidelitate persistunt; & ideo sensus est, omnis vita infidelium est peccatum, id est, non sine peccato. Similiter intelligenda sequens auctoritas, & aliæ consimiles, cum dicitur, quod ubi deest agnitio veritatis, falsa est virtus, non quia illa virtus sit vitium, sed quia deficit a vera virtutis perfectione: nam virtus vera dicitur, quia veraciter perducit ad vitam*. Porro autem infidelium actiones, quantumvis intra naturæ confinia bonitatem moralem habere possint, & eo ipso malæ non sint dicendæ in ordine ad spiritualem salutem, nihilominus non sunt eatenus bonæ, ut ad illam *proxime* ordinentur. Siquidem opera, solis arbitrii liberi viribus peracta per generalem Dei concursum, nullam habere possunt seu meriti seu conditionis rationem ad consequendam salutem, & gratiam supernaturalem, quam Christus passione sua nobis promeruit; quia *si gratia ex operibus* (ad Rom. c. 11.) *gratia jam non est gratia*.

274. Itaque proposita quæstio ad eos dumtaxat restringitur actus, qui vocantur *indifferentes* in hoc sensu, quoniam concipiuntur quasi medii inter illos, qui in *solo genere moris*, hoc est relate ad rectam rationem, boni ac mali sunt. Præterea supponit, eosdem actus esse *deliberatos*; quia ex Angelico (1. 2. *q.* 18. *art.* 9.) *si actus non procedant a ratione deliberativa, sed ex quadam imaginatione, sicut cum aliquis fricat barbam, vel movet manum; talis actus non est proprie loquendo moralis vel humanus: sicque est indifferens, quasi extra genus moralium actionum existens*. Quapropter quæstionis status erit iste: an possit existere actio deliberata & humana ex. cau. ludendi, ambulandi, comedendi, quæ considerata secundum omnes circumstantias, in quibus ab homine hic & nunc elicitur, nullam habeat *moralem* bonitatem, aut malitiam, sed sit prorsus *indifferens* inter utramque; adeoque a lege, quæ norma agendi est, nec præcepta, nec prohibita, sed mere *permissa*? His omnibus in antecessum observatis videamus nunc, quidnam hac de re senserint, sentiantque Scholastici Doctores.

275. Div. Thomas prælaudatus, ejusque Sodales Theologi, Augustinensis Familia, ac plures variarum Scholarum Auctores, junctis viribus contendunt, haud posse dari actum humanum hoc postremo sensu indifferentem. Ex adverso possibilem, ac rapsè admittendum propugnant: tres præcipui Franciscanæ Scholæ Magistri, Alexander Alensis, S. Bonaventura, Scotus, ac plerique ipsorum Asseclæ. Richardus tamen de Mediavilla ex antiquis caussam hanc problematice pertractat (*in* 2. *Sent. dist.* 40. *art.* 2. *q.* 3.) sinens, unumquemque tenere seu primam seu secundam opinionem, quamvis priorem *sibi probabiliorem videri* fateatur. Ad posteriorum partes accesserunt quavis ætate multi Theologi illustres tum ex vetustis, ut Gabriel Biel Tubingensis, Almainus Parisiensis, tum ex recentibus, ut Vasquezius, aliique plures Societa-

tis Jesu, inter quos nuperrimus Scriptor *Institutionum Juris universalis Naturæ, & Gentium* P. Ignatius Schvvarz hæc subdit (*Part.* 1. *tit.* 1. *Instr.* 2. §. 4.) post maturam discussionem utriusque sententiæ oppositæ. *Utraque sententia est admodum probabilis, prima probabilior ab auctoritate, secunda a ratione: illa de consilio sectanda, cum hominem melius disponat ad finem ultimum, & virtutum exercitium; hæc in praxi omnino tuta, conformior humanæ fragilitati, & statui tot distractionum, benignitatis itidem Divinæ circa nos Providentiæ, ut recte animadvertit S. Bonaventura.*

276. Mirum fortasse cuipiam videbitur, quod Angelicus, ceterique prioris classis Doctores inficientur actus indifferentes *in individuo*, cum admittant (*nu.* 167.) indifferentes esse posse *secundum speciem*: sic enim videntur admittere speciem extra omnia individua. Verum hoc pacto possunt ipsi amovere a proprio systemate omnem contradictionis, & absurditatis notam. Dum actus consideratur secundum *speciem*, ejusdem *objectum* præcise attenditur, sepositis circumstantiis in quibus actus venire potest, & sub hac consideratione debet utique admitti differentia tamquam *species* moralitatis media inter bonitatem, ac malitiam, quia revera extant objecta, quæ collata cum regula agendi nec præcepta nec prohibita deprehenduntur. At quoties actus in *individuo* spectatur, attendendæ etiam circumstantiæ, in quibus hic & nunc producitur; cum singula quæ fiunt, sint plane individua, certisque vestita circumstantiis. Jam vero cum moralitas actuum tum bona tum mala *primario* quidem desumatur ex *objecto*, *secundario* vero ex *circumstantiis*, & aliunde inter circumstantias cujusvis deliberatæ actionis individuæ numeretur (ut ipsi supponunt) *intentio finis honesti* naturæ rationali convenientis: inde est, ut ipsorum judicio actus reputari debeat *malus*, ubi exercetur citra ullum honestatis intuitum; *bonus*, ubi fit honestatis intuitu: quamvis, ratione solius objecti, nec bonus nec malus sit. Itaque quot sunt actus ex *objecto* indifferentes, tot sunt individua illius speciei moralis, quæ *indifferentia* vocatur. Sed hujusmodi actus licet non habeant ex propria specie, quod sint boni vel mali; aliunde tamen bonitatem aut malitiam contrahere possunt, scilicet ex circumstantiis & conditionibus individualibus, in quibus necesse est ipsos evenire, quotiescunque deliberate producantur. Quare hæc duo optime cohærent; scilicet nullum extare actum indifferentem in *individuo*, quamvis secundum *speciem* aliqui possint esse indifferentes.

277. Ex hujusmodi doctrina quisque intelliget pal-mare momentum sententiæ negantis actus indifferentes in individuo: quod totum in hoc situm est, quia cunctæ deliberatæ operationes rationalis creaturæ debent ad finem honestum ordinari, adeoque bonas, aut malas ipsas evadere necessum est, prout talis ordinatio fit, aut non fit. Audiatur Angelicus (1. 2. q. 18. *art.* 9.) qui in hunc modum declarat, admittendum actum indifferentem secundum speciem, sed non secundum individuum. *Contingit quandoque aliquem actum esse indifferentem secundum speciem, qui tamen est bonus vel malus in individuo consideratus. Et hoc ideo, quia actus moralis non solum habet bonitatem ex objecto, a quo habet speciem, sed etiam ex circumstantiis, quæ sunt quasi quædam accidentia: sicut aliquid convenit individuo hominis secundum accidentia individualia, quod non convenit homini secundum rationem speciei: & oportet, quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, & habet rationem mali; si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde habet rationem boni: necesse est autem, quod vel ordinetur, vel non ordinetur ad debitum finem: unde necesse est, omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem in individuo consideratum, bonum esse vel malum.*

278. Ceterum alterius sententiæ affirmantis Patroni omni conatu sese opponunt huic *necessitati* universali, & absolutæ relationi operum ad finem honestum in genere moris, quæ in adverso systemate indubitanter assumitur tamquam basis mox expositi ratiocinii. Itaque ajunt ipsi, Deum summe benignum indulgere humanæ naturæ fragili, infirmæ, atque in statu continuæ distractionis positæ, ita ut homo non teneatur semper dirigere actiones singulas ad altiorem honestatis finem, sed possit interdum quædam agere propter aliquem finem inferiorem, proxime respicientem indigentias ipsius naturæ humanæ; uti sunt expuere, sternutare, purgamenta projicere, se movere, refrigerare, & similia. Ex quo sequitur, actus hujusce generis nec *positive inhonestos* dici posse, quia conformes voluntati Dei saltem ut permittenti & indulgenti; nec *positive honestos*; quia motivum solius permissionis ad honestatem insufficiens est; adeoque vocandos *indifferentes*. Quocirca concludit Seraphicus (*in* 2. *Sent. dist.* 41. *art.* 1. *qu.* 3.) & cum eo etiam Scotus (*ead. dist. q. un.*) quod sicut *non dicitur homo esse otiosus semper, quando non laborat; sed tunc, quando non laborat, & deberet laborare: ita non omnem actum malum esse ex hoc solum, quod caret tali bonitate*, scilicet ordinatione in finem honestum; *sed qui caret bonitate, quam deberet habere: non autem actum debere habere talem bonitatem.* Itaque si quid ego capio, tota quæstio amplissima huc tandem redigitur, an divina bonitas indulgeat humanæ fragilitati nec ne, ut aliquæ saltem actiones ab homine deliberate & consulto operante non referantur ad finem vere honestum seu moraliter bonum? Quod cum ego fidenter vel affirmare vel negare minime audeam, aliis decernendum relinquo.

SECTIO IV.

De Fontibus moralitatis.

279. Bonitatis, ac malitiæ moralis capaces non esse nisi actus vere *humanos*, idest voluntarie ac libere productos, propterea quia hi soli possunt subesse directioni rectæ rationis, sæpissime jam a nobis observatum est. Ut autem bonitas, ac malitia actuum ex eorum ad hujusmodi regulam habitudine detegatur, non quomodocumque conferendi cum ista regula; sed sub triplici respectu, videlicet ratione *objecti*, *finis*, *circumstantiarum*, comparatio instituenda, quippe secun-

secundum horum trium aggregationem adæquate cognosci humanum actum docet Scotus (*num.* 264.) ex communi sententia. Exinde nata ea distinctio duplicis bonitatis ac malitiæ, quarum alia dicitur *formalis* seu *actualis*, alia *objectiva* seu *fundamentalis*. Secunda reperitur in solo objecto, ipsumque constituit bonæ, aut malæ actionis objectum, sive secundum rectam rationem appetendum, aut aversandum; prima residet in ipso actu, sumpto secundum aggregationem omnium conditionum ad ejus moralitatem confluentium, eaque actus constituitur formaliter bonus, aut malus. Unde actualis præsupponit objectivam; nec enim idcirco objectum censetur bonum, aut malum, quia recte aut perperam a voluntate appetitur; sed potius a voluntate recte aut perperam appetitur, quia objectum per se bonum, aut malum est. Adest & aliud discrimen, quia videlicet actualis bonitas & malitia per se conveniat actui interno, & per participationem seu denominative actui externo: objectiva vero præcipue competit actui externo, prout tamen est objectum interni.

280. In scholis familiare est dispescere *actualem* bonitatem, ac malitiam actionis in *materialem*, & *formalem*. Quotiescumque actio a voluntate producta reipsa congruit rectæ rationi, ac legi æternæ, aut ab utraque discrepat, tunc appellatur bona, aut mala *materialiter*. Ubi vero ipsa materialis bonitas aut malitia actionis imputatur agenti voluntati ad laudem, vel reprehensionem, ad præmium vel pœnam; eo, quod priusquam fieret actio, eadem bonitas aut malitia cognoscebatur, vel saltem poterat, ac debebat cognosci; tunc vocatur actio bona, aut mala *formaliter*. Sic ex. cau. pure *materialis* foret bonitas eleemosynæ, si quis Dominum honorare tentaret de substantia sua, quam ex errore alienam putat: *formalis* vero bonitas simul accederet, si pecuniam erogaret, quam suam esse deprehendit. Pariter malitia luxuriæ fuit solum *materialis* in Patriarcha Jacobo concumbente cum Lia, quam inculpate opinabatur esse Rachelem: in Herode autem Rege, scienter abutente uxore fratris sui, fuit etiam *formalis*. Ita malitia internecionis Christi *materialis* simul ac *formalis* fuit in Majoribus Judæorum qui moti sunt ex invidia: in Popularibus vero, qui moti sunt ex ignorantia audientes a prioribus, quod blasphemasset ac morte dignus esset, *materialis* tantum fuit, quamquam non omni ex parte, quippe ex Seraphico (*in* 2. *Sent. dist.* 40. *dub.* 3.) *Licet Judæi simplices & populares putarent se occidendo Christum*, gladio linguæ, *blasphemum interficere*, *& sic obsequium Deo præstare: ista tamen ignorantia non excusat*, *pro eo quod opera*, *quæ Christus fecit*, *non solum magnis*, *sed etiam parvis notitiam ejus præstare poterant*.

281. Ut hac occasione momentosum quid moneamus, præcipua controversia inter Probabilioristas, & Probabilistas huc spectat. Videlicet quando circa honestatem vel inhonestatem cujuspiam actionis, exempli causa alicujus contractus, duæ circumferantur oppositæ opiniones Doctorum, una magis probabilis ac tuta, altera minus probabilis & tuta; & aliquis, hujusce dissidii propegnarus se determinat ad agendum juxta opinionem minus probabilem at tutam, relicta priore, quia nempe persuasum habet se prudenter agere sequendo opinionem, quæ dicitur probabilis, & a doctis viris defensatur: tunc, si contingeret talem actionem a norma legis reapse discordare, exempli causa contractum esse usurarium, utrum homo sic agens excusetur coram Deo ob ignorantiam *invincibilem*, atque ejus actio repugnans legi censenda sit *materialiter* dumtaxat mala nec ne, hoc est illud, de quo maxime controvertitur. Probabilistæ utrumque constanter affirmant, sicque arbitrantur se reddere immunem ab omni gravi periculo usum proprii systematis: ast Probabilioristæ neutrum sibi in animum inducere possunt, considerata præsertim genuina notione ignorantiæ vere *invincibilis* (*num.* 209.) sic enim ratiocinantur. *Ignorantia invincibilis* (ut legitur apud P. Anacletum Probabilistam in scholis tritum) *ea est quæ morali diligentia superari ac tolli nequivit*, *eo quod numquam in mentem venerit dubitare aut cogitare de opposito*; *vel etiamsi in mentem venit*, *tamen adhibita diligenti inquisitione*, *ignorantia illa depelli*, *& veritatis cognitio acquiri non potuit*. Atqui conditiones istæ non videntur quadrare ignorantiæ illius hominis, qui Probabilismi clypeo munitus quidpiam agit, quod est reipsa a lege vetitum: quia ex una parte novit ex Logica, propositionum contradictoriarum, *hic contractus est licitus*, & *non est licitus*, necessario unam esse *veram*, alteram *falsam*; ex alia parte ex duabus opinionibus hoc modo contrariis ipse eam seligit, quam detexit esse *minus verosimilem* tutamque, spectata seu ratione intima, seu auctoritate externa Doctorum. Igitur, si contra legem agit, non potest obtendere ignorantiam vere *invincibilem*, & transgressionem pure *materialem*.

282. *Actualem* sive *formalem* (*num.* 279.) dumtaxat bonitatem & malitiam actionum intelleximus, quoties eam nominavimus in præcedentibus Articulis. Nunc mentem convertimus ad *objectivam* seu *fundamentalem*, quæ hujus loci propria est; adeoque de *objecto* agimus, quod est *primum* illud, unde derivatur moralitas actionum. Universalis doctrina est, humanos actus *primario* haurire speciem suam moralem ab *objecto*; ita scilicet ut dicantur boni vel mali secundum speciem ac naturam, prout versantur circa rem, quæ rectæ rationi congruit, vel non congruit. Constat id auctoritate & ratione manifesta: nam Osee (*cap.* 9.) dicitur: *facti sunt abominabiles*, *sicut ea*, *quæ dilexerunt*: ex quo sic argumentatur Angelicus (1. 2. *quæst.* 18. *art.* 2.) *Fit homo Deo abominabilis propter malitiam suæ operationis*, *ergo malitia operationis est secundum objecta mala*, *quæ homo diligit*; *& eadem ratio est de bonitate actionis*. Quare hoc sensu intelligendum effatum D. Augustini *tract.* 2. *in* 1. *Joann.*) *Talis est quisque*, *qualis est ejus dilectio*; *terram diligis*? *terra es*: *Deum diligis*? *quid dicam*? *Deus eris*. Certe in *naturæ* genere actus specificari ab objectis, vetus est Philosophorum axioma; quidem ergo in genere *moris* idem erit? Quod si contingat reperiri objecta, quæ suapte natura nec bona, nec mala sunt, sed *indifferentia*; tunc bonitas & malitia actuum, qui circa illa versantur, repetenda erit a *fine* vel *circumstantiis*, quæ in tali casu censentur inducere rationem *objecti* moralis: ut dum ambulatio fit honestæ recreationis, vel recuperandæ valetudinis caussa; aut ex intentione persequendi adversarium, sive eo tempore, quod est a Superiore interdicta; in priori enim

enim casu bona, in posteriori mala est ex fine, & circumstantiis.

283. Porro nomine *objecti* conferentis actibus moralem speciem, non intelligitur res aliqua in se præcise spectata; sed potius res, quatenus certum præsefert respectum ad rationem, dum substernitur actui, cujus objectum dicitur; unde objectum censetur bonum & conveniens, quando actus versatur circa rem modo consentaneo rectæ rationi; malum vero & inconveniens, ubi actus circa rem occupatur secus ac dictet ratio recta. Sic objectum, ex quo sumptio cibi & potus habet, quod sit bona aut mala in genere moris, non sunt præcise cibus & potus, cum possint peræque media esse tum gulæ, tum temperantiæ; sed cibus & potus, prout juxta, vel contra regulam rationis assumuntur; idipsum dicatur de pecunia, quæ & avaritiæ fovendæ, & liberalitati exercendæ potest inservire. Retenta hac distinctione objecti *absolute*, & *respective* considerati, facile capies, quomodo actiones humanæ possint evadere malæ ex *objecto*, quamvis in *rebus ipsis* non sit malum. *Licet res exteriores*, verba sunt Angelici (1. 2. *quæst.* 18. *art.* 2.) *Sint in seipsis bonæ, tamen non semper habent debitam proportionem ad hanc vel illam actionem: & ideo, in quantum considerantur ut objecta talium actionum, non habent rationem boni.*

284. Ubi de moralitate actionum agitur, ea ratione mox indicata considerandum esse objectem, confirmat Scotus (*in* 2. *Sent. art.* 7. *quæst. unic.*) cujus integrum textum referre juvat, quoniam & alia complectitur, quæ deinceps lumen nobis præbere possunt. *Præter bonitatem naturalem volitionis, est triplex bonitas moralis secundum ordinem se habens. Prima dicitur bonitas ex genere. Secunda potest dici bonitas virtuosa, sive ex circumstantia. Tertia bonitas meritoria, sive gratuita, sive ex acceptatione divina in ordine ad præmium. Prima competit volitioni ex hoc, quod ipsa transit super objectum conveniens tali actui secundum dictamen rectæ rationis, & non solum qui est conveniens tali actui naturaliter, ut sol visioni; & hæc est prima bonitas moralis, quæ ideo potest dici ex genere, quia est quasi materialis respectu omnis boni ulterioris in genere moris. Secunda convenit volitioni ex hoc, quod ipsa elicitur a voluntate cum omnibus circumstantiis, dictasis a recta ratione debere sibi competere in eliciendo ipsam; bonum enim est ex causa integra. Tertia convenit actui ex hoc, quod præsupposita duplici bonitate jam dicta, ipsa volitio elicitur conformiter principio merendi, quod est gratia vel caritas, sive secundum inclinationem caritatis. Exemplum de primo, dare eleemosynam. Exemplum de secundo, dare eleemosynam de proprio pauperi qui eget, & in loco quo melius potest sibi competere. Exemplum de tertio; istud opus facere non tantum ex inclinatione naturali, sed ex caritate, ex qua faciens est amicus Dei, in quantum respicit opera ejus. Hæc triplex bonitas est ita ordinata, quod prima præsupponitur secundæ, secunda tertiæ, & non e converso. Huic triplici bonitati opponitur triplex malitia ex genere, ex aliqua circumstantia, & in demerito.*

285. Petes forsitan, cur Angelicus & Subtilis primariam bonitatem & malitiam actionum in genere moris doceant provenire ex *objectis* relatis ad rectam rationem, & non potius ab ipsa *ratione* aut *lege æterna*, quæ sunt agendi norma? Respondeo, utramque desumi posse & ab objecto, & ab agendi norma, sed diverso modo. Dupliciter cognoscere licet alicujus rei bonitatem seu perfectionem: primo ex ejus principiis, & accidentibus; secundo ex ejusdem conformitate cum exemplari. Porro actus humani bonitatem (idem de malitia dicas) priori respectu detegimus examinando illius objectum, finem, & circumstantias; posteriori respectu recurrendo ad rationem, & legem æternam. Quare actus humanus licet possit in se bonus esse ex objecto tamquam caussa intrinseca, simulque ex fine & circumstantiis; nihilominus requirit conformitatem cum lege, & ratione, tamquam cum mensura extrinseca; non quod bonitas ejus sita sit in tali conformitate, sed quia sine tali conformitate construi nequit. Itaque juxta scholarum formulas loquendo dicere possumus, actuum humanorum moralitatem a multis pendere, quorum unum non excludit alterum; videlicet a lege æterna *directive*; a ratione practica seu conscientia *applicative*; ab objecto, circumstantiis, ac fine *terminative*; demum *formaliter* a tendentia agentis in objectum, spectatum cum omnibus circumstantiis seu conditionibus, quas dictat ratio debere actui convenire.

286. Satis jam ostensum est, ex *objecto* regulis morum subdito desumi moralitatem humanorum actuum; ea tamen non a solo objecto pendet, tota quanta est; sed præterea a variis *circumstantiis* secundario saltem repetenda, inter quas venit præcipue *finis*, qui *extrinsecus* dicitur, de quo seorsim accurateque disseremus in calce hujusce Sectionis. Id porro mirum videri non debet, nam ex Angelico (2. 2. *quæst.* 18. *art.* 3.) *Sicut in rebus naturalibus non invenitur tota plenitudo perfectionis, quæ debetur ei, ex forma substantiali, quæ dat speciem, sed multum superadditur ex supervenientibus accidentibus, ut in homine ex figura, colore, & sic de aliis, quorum si aliquod desit ad decentem habitudinem, consequitur malum; ita etiam in actione; nam plenitudo bonitatis ejus non tota consistit in sua specie; sed aliquid additur ex his, quæ adveniunt tamquam accidentia quædam, & hujusmodi sunt circumstantiæ debitæ, unde si aliquid desit, quod requiratur ad debitas circumstantias, erit actio mala.*

287. Nullum hac de re dubium, sive consulamus Ethicam naturalem, sive Revelatam Theologiam. Enimvero Aristoteles (*lib.* 2. *Ethic. cap.* 4. & 6.) longe aliud esse docet, *agere juste*, & *agere justa*. Scripturæ Divinæ & Patres Ecclesiastici de Sacrificiis, orationibus, jejuniis, eleemosynis, aliisque operibus ex objecto optimis loquentes passim inculcant, eo quo par est modo, ac fine sollicite peragenda, ne Deo invisa, & salutarium effectuum vacua evadant. *Solemnitates vestras odivit anima mea.* (*Isaiæ cap.* 1.) *Oratio ejus erit execrabilis* (*Prov. cap.* 28.) Unde Seraphicus (*Compend. Theol. Verit. lib.* 5. *cap.* 12.) *Nota, quod, non bonum facere, sed bene facere, laudabile est: non enim verbis, sed adverbiis meremur:* unde versus: *In vitæ meritis præsunt adverbia verbis.* Hinc autem crassus detegitur error olim Hebræis, ac multis subinde Christianis familiaris, quo scilicet creditur animæ saluti satis consultum fore, si sola attendatur bonitas objectiva actio-

actionum, ſepoſita cura finium, & reliquarum circumſtantiarum. Valent ad eum convellendum plurima, quæ D. Auguſtinus præclare ſcripſit adverſus Pelagianos, qui ut medicinalis gratiæ Chriſti neceſſitatem elevarent, obtendebant virtutes, ac præſtantia Gentilium opera, retinentes acceſſoriam vanæ gloriæ labem, qua eadem plerumque deformabantur.

288. *Circumſtantia*, quam Græci *periſtaſin* vocant, juxta Seraphicum (*Centil. p.* 1. *ſ.* 33.) ſic nominatur a Latinis, quia *actum circumſtat*; eſtque proprietas *pertinens ad laudem aut vituperium, vel diminuendo, vel augendo, vel in aliud genus trahendo*: ſeu eſt particularis quædam affectio, quæ humano actui accedit, & quidpiam confert ad ejus moralitatem. Quidquid ergo actui exterius adjacet, niſi reſpectum aliquem præſeferat ad ipſum, prout ad finem ordinatur, ipſique obeſſe, aut prodeſſe poſſit, illud *circumſtantia moralis* cenſeri minime poteſt. Nam ex Angelico (1. 2. *q.* 7. *art.* 2.) *Sic circumſtantiæ ſunt extra actum, quod tamen actum aliquo modo contingant ordinate ad ipſum . . . bonitas autem actuum eſt, in quantum ſunt utiles ad finem*. Quare ex. gr. cum actus orandi, vel furandi, nec magis nec minus boni, vel mali evadant, eo quod tali anno, vel hora contingant, & ad peccatum nihil referat ex Scoto (*in* 4. *Sent. diſt.* 17. *q.* 1.) *quod fiat cum aliqua quæ vocatur Berta, vel Alicia*: inde fit, ut hæc & ſimilia minime reputari debeant inter *morales* circumſtantias. Quanta hujus generis accidentia ad actuum moralitatem prorſus impertinentia in Sacris Confeſſionibus non ſine temporis jactura anxie enarrantur a garrulis mulierculis, viriſque meticuloſis!

289. Præcipuæ circumſtantiæ, unde aliquid bonitatis vel malitiæ moralis advenire poteſt humanis actibus, ſeptem numero aſſignantur ex communi Doctorum ſenſu; quas Tullius in ſua Rhetorica recenſuit verſiculo iſto comprehenſas: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. Angelicus præcitatus ſic oſtendit convenientem eſſe hanc enumerationem. *Nam circumſtantia dicitur, quaſi extra ſubſtantiam actus exiſtens: ita tamen quod aliquo modo attingit ipſum: contingit autem hoc fieri tripliciter: uno modo, in quantum attingit ipſum actum: alio modo, in quantum attingit cauſſam actus: tertio modo, in quantum attingit effectum. Ipſum actum attingit, vel per modum menſuræ, ſicut tempus, & locus: vel per modum qualitatis actus, ſicut modus agendi. Ex parte effectus, ut cum conſideratur, quid aliquis fecerit. Ex parte cauſſæ actus, quantum ad cauſſam finalem accipitur, propter quid; ex parte cauſſæ agentis principalis accipitur, quis egerit; ex parte cauſſæ agentis inſtrumentalis accipitur, quibus auxiliis*. Quomodo ſingulæ iſtæ circumſtantiæ ſint intelligendæ, erit operæ pretium paucis indicare.

290. Circumſtantia 1. *Quis* non ipſum agentem hominem ſignificat, ſine quo actus proculdubio nequit exiſtere; ſed potius conditionem, ſtatum, qualitatem illius; perinde ac ſi diceretur *qualis*, Eccleſiaſticus, vel Sæcularis? Solutus, vel conjugatus? rationis compos, vel impos? 2. *Quid* non denotat abſolute materiam ſeu objectum actionis; ſed ſecundariam objecti conditionem, potiſſime reſpicientem ejus quantitatem, ac qualitatem, ex. gr. an multum, vel parum rei fuerit furto ſublatum? an res ſacra, vel profana? Ut autem hujuſmodi *quid* plene perfecteque exprimatur, manifeſtare quoque oportet, *circa quid* verſetur objectum actionis ſpectatum ſecundum quantitatem, & qualitatem, videlicet num ex. gr. egeno, aut diviti res fuerit ablata? alioquin *quid*, & *circa quid*, erunt quæ diſtinctæ circumſtantiæ. Hinc patet, cur Ariſtoteles (*l.* 3. *Ethic. c.* 1.) ſeptem circumſtantiis, quas nos ex Tullio memoravimus, addat octavam *circa quid*, quæ, ut notat idem Angelicus, a Tullio comprehenditur ſub *quid*. 3. *Ubi* non indicat purum putumque locum, cum actus neceſſario debet alicubi fieri; ſed aliquam loci qualitatem ſeu conditionem, quæ, licet accidentaria ſit ipſi loco, attamen aliquam adfert moralitatem; ut eſt ex. ca. ratio ſacri, vel profani, publici vel ſecreti, relate ad actum inverecundum in aliquo loco factum.

291. 4. *Quibus auxiliis* importat media applicata, & ſubſidia adhibita ad agendum ex. gr. num Eccleſiaſticis exorciſmis, vel ligatura magica diſpuleris maleficium: proprio ſtudio ac labore, vel arte notoria Anabatiſtarum ſcientiam comparare tentaveris; virginem ſeduxeris ſolus ipſe, vel ope domeſticarum famularum? 5. *Cur* exprimit extrinſecum operantis finem, quem paullo poſt expendemus; ex. ca. utrum Clericus inſerviat Epiſcopo, aut Chorum frequenter, unice vel principaliter ut aſſequatur beneficium Eccleſiaſticum; & lucretur quotidianas diſtributiones. 6. *Quomodo* repræſentat peculiarem modum agendi, non quidem illum, qui eſſentialis eſt actui humano & morali, nempe quod fiat bene vel male in genere moris; ſed alium quemvis accidentarium modum, ex. ca. utrum ex paſſione, vel ignorantia, vel malitia; raro aut frequenter; remiſſe aut intenſe, quis operatus ſit ſeu circa ſe, ſeu circa proximum. Ex Seraphico (*in Confeſſionali c.* 2. *art.* 20.) *Sacerdos hanc circumſtantiam non quærat de peccato luxuriæ, niſi a remotis; ne forte lupum excitet dormientem, id eſt, peccata nova in animo hominis repræſentet*. 7. *Quando* denotat, non præciſe ſolum tempus, quo actio fit; ſed aliquam temporis conditionem, ut ex. ca. feſtivitas aut vigilia eccleſiaſtica dierum, relate ad auditionem Miſſæ, & jejunii obſervationem: item temporis durationem, ex. ca. an quis integris menſibus, vel annis permanſerit in aliquo pravo affectu invidiæ, odii, laſciviæ, aut res alienas invito domino detinuerit apud ſe.

292. Utrum circumſtantia *Feſti* ſuperaddat novam malitiam in Confeſſione Sacramentali exprimendam, quando die *feſto* committitur peccatum *mortale*, plures præſentis ætatis Theologi contendunt inter ſeſe haud modico æſtu, nec levi opinionum varietate. Steyartius Belga eo progreditur, ut ſcribere non dubitet, *circumſtantiam Feſti omne mortale aggravare, immo ad aliam transferre ſpeciem*; hancque addit utriuſque adſerti rationem, quia *omne mortale peccatum repugnat fini ipſi proximo, & extrinſeco præcepti de ſanctificando Sabbato, qui eſt ut mens vacet Deo, & rebus Divinis*. Aſt. P. Jac. Boſſuyt Auguſt. Profeſſor itidem Belga (*Tom. I. Theol. Moral. Tract.* 1. *cap.* 6.) ita eumdem excipit: *Si ita; non inde tamen conſequitur, quod circumſtantia Feſti tantam omni peccato addat malitiam, ut in Confeſſione exprimenda ſit. Durus alioqui exactor videberis, ſi aſſeras, quod legem de colendo Sabbato graviter violet, & duplicis*

peccati

peccati mortalis reus sit ille , qui die festo delectationem habet morosam momento transeuntem. Prædicta tamen circumstantia peccatum aliquatenus aggravari, aperte indicat Seraphicus (*de Purit. Consc. cap. 2.*) *Confessio debet esse plena , quia debet continere circumstantias aggravantes peccata quæ sunt , Tempus , in quo peccas , quia gravius est otiari in die Dominico vel festo sollemni , quam in die alio simplici : & gravius est quodcumque peccatum in magna sollemnitate , quam alio tempore &c.* Rursus (*in Conf. cap. 2. de interrog. faciend. ar. 20.*) *Confessor quærat etiam de circumstantiis peccatorum : quando peccavit , utrum in tempore festivo , vel non festivo*.

293. Jam vero circumstantiæ universim loquendo *duplicem effectum* parere possunt in genere moris ex Seraphico (*num. 288.*) dummodo non sint impertinentes ad actum , prout refertur ad ultimum finem . Prior effectus est , augere , vel minuere bonitatem ac malitiam actus intra eamdem speciem : ut dum quis Deum laudat , vel blasphemat , longiori aut breviori tempore , cum majori aut minori affectu , vel aversatione , sive majorem aut minorem pecuniæ copiam egenis largitur ; hæ namque circumstantiæ , quæ revocantur ad *quid* , & ad *quomodo* , reddunt actiones illas meliores , aut pejores , ita tamen , ut non immutent actionum speciem ; quia augmentum bonitatis , & malitiæ ex hujusmodi circumstantiis provenientis pertinet ad eamdem speciem virtutum , & ad idem vitium , ad quæ refertur ipsa bonitas , & malitia absoluta , quam actiones habent ex proprio objecto : illud porro augmentum verosimiliter non fit per additionem alicujus bonitatis , & malitiæ , sed potius per intensionem . Ex his sequitur , quod ipsæ circumstantiæ vocari possint simul & circumstantiæ , & objecta : *circumstantiæ* , quatenus supponunt jam objectum principale , quod per se potest , vel non potest honeste amari : *objecta* , quatenus conjunguntur cum objecto principali , cum eoque constituunt quasi unum totale objectum per modum aggregationis .

294. Posterior circumstantiarum effectus est , producere omnino aliquam speciem moralem actus humani : quod bifariam potest contingere : 1. quidem dum novam & diversam speciem bonitatis vel malitiæ superaddunt , remanente eadem bonitatis vel malitiæ specie , quam actus antea habebat ex proprio objecto : ut quando aliquis jejunat ex voto , aut furatur in templo : actus enim jejunandi duplicem specie diversam continet bonitatem temperantiæ , & religionis : actus vero furandi similiter involvit duplicem specie diversam malitiam , oppositam virtuti justitiæ , & religionis . 2. Dum mutant pristinam objecti bonitatem , aut malitiam & simul cum objecto constituunt novam bonitatis , aut malitiæ speciem : ut quando quis pro locis Terræ Sanctæ pecuniam erogat , vel ob vanam gloriam : hi enim actus , qui ceteroquin sunt eleemosynæ actus , non constituuntur in duplici specie virtutis , aut vitii , sed tantum in una specie , scilicet religionis , vel superbiæ . In priore casu circumstantiæ actui conferunt *secundam* , & *accidentalem* speciem : in posteriore dant *primam* , & *essentialem* ; atque hoc secundum præstant similiter , ubi actus est ex sua specie indifferens ; tunc enim nonnisi a circumstantiis mutuatur bonitatem , aut malitiam .

295. Circa secundum istum circumstantiarum effectum duo occurrunt animadvertenda . *In primis* quoties circumstantia alicui actui adveniens constituit novam bonitatis , vel malitiæ speciem , alterutro ex prædictis modis ; jam non habet rationem circumstantiæ relate ad actum spectatum secundum eam *novam* speciem : sed induit rationem objecti ; & sub eo respectu evadit essentialis actui , uti docet Angelicus (*1. 2. q. 18. art. 10.*) *circumstantia manens in ratione circumstantiæ , cum habet rationem accidentis , non dat speciem ; sed , in quantum mutatur in principalem conditionem objecti , secundum hoc dat speciem* : sic ex. gr. circumstantia loci *sacri* relate ad actum *furandi* est accidens ; sed relate ad eundem actum , prout *sacrilegium* est , evadit quid essentiale , scilicet differentia specifica . *Deinde* indicium cognoscendi , quandonam circumstantia actui accedens novam in eo pariat speciem , istud est , quando in se considerata deprehenditur continere peculiarem quamdam consonantiam cum recta ratione , aut repugnantiam . Si enim absolute species moris desumitur ex ordine ad rationem tamquam agendi formam (*num. 254.*) profecto ex diverso ordine ad rationem necessum est diversam prodire speciem : hinc idem Angelicus : *quandocumque aliqua circumstantia respicit specialem ordinem rationis vel pro , vel contra , oportet quod circumstantia det speciem actui morali vel bono , vel malo* : ita exempl. grat. circumstantia loci *sacri* est hujus generis relate ad furtum , pollutionem , homicidium .

296. Ex prædicto duplici effectu circumstantiarum fluit prono velut alveo ipsarum divisio in *aggravantes* , & *mutantes speciem* , quas uberius explanare opus non est . Magis expedire arbitror nonnulla subnectere pertinentia ad utramque circumstantiarum classem , quæ possint in praxi morali usum habere . Primo itaque , circumstantias *mutantes speciem* (hoc est , transferentes actum ad aliam speciem diversam ab ea , quam sortitur ex proprio objecto) revera admittendas esse certissime constat ex Tridentin. Conc. (*Sess. 14. can. 7. & cap. 5.*) definiente contra Novatores , ejusdem circumstantias *in confessione explicandas esse : & alienum a ratione esse docere , circumstantias has ab hominibus otiosis excogitatas fuisse ; aut unam tantum circumstantiam confitendam esse , nempe peccasse in fratrem* . Secundo , ad salvandam Confessionis Sacramentalis integritatem aperiendas esse *aggravantes* circumstantias , eadem Œcumenica Synodus nullatenus definivit . Sciebat namque variantes ea de re veterum Magistrorum Catholicorum opiniones , adeoque recedere noluit a præconcepto suo consilio , *abstinendi ab articulis , qui Catholicos inter Scholas in dubitatione versantur* , ut testatur Pallavicinus (*in hist. Conc. lib. 7. cap. 10.*) idque propterea , quia *collecta fuerat , non ad decidendas opiniones , sed ad errores rescindendos* .

297. Tertio circumstantiis *aggravantibus* , seu intra eamdem speciem bonitatem vel malitiam actus augentibus , possunt adjungi circumstantiæ aliæ , quæ dicuntur *minuentes* eamdem scilicet bonitatem vel malitiam specificam actus ; ita ut superior divisio evadat trimembris , quemadmodum cum Præceptore suo Alexand. Alensi (*part. 4. Sum. Theol. quæst. 18. memb. 4. art. 3.*) illam exhibet S. Bonav. (*in 4. sent. dist. 17. q. ult.*) dicens : *circumstantiæ , quæ attingunt*

tingunt peccatum, *quædam sunt alleviantes*, *quædam in aliud genus trahentes*, *quædam aggravantes*: sic ex. cau. orationis bonitas augetur, vel minuitur, prout cum fervore majori aut minori fit; & similiter fornicationis malitia juxta varium libidinis gradum. Equidem & ipsæ *minuentes* circumstantiæ debent actui bonitatem, aut malitiam aliquam conferre, secus morales circumstantiæ absolute non essent (*n.* 288.) Non idcirco tamen *minuentium*, denominationem excidunt; nam ita denominantur, non ratione bonitatis vel malitiæ, quam actus habet ex objecto; hanc enim suo modo ipsæ adaugent: sed ratione illius dumtaxat bonitatis vel malitiæ, quæ ordinarie solet inesse actui: ita ex. cau. cum quis graviter percussus obiter tantum irascitur, vel acri pulsatus tentatione remisse orat, circumstantia brevitatis malitiam iræ, & circumstantia torporis bonitatem orationis diminuunt: quatenus seclusis hisce circumstantiis, ordinarie loquendo, actus irascendi fuisset pejor, ac melior actus orandi.

298. Quarto, circumstantiæ *aggravantes* solent a multis distribui in aggravantes *notabiliter*, & *leviter*. Sic ex. cau. publica, aut Ecclesiastica dignitas hominis, cui detrahitur, specialis custodia virginis, quæ defloratur, votum solemne continentiæ in Sacerdote post concupiscentias eunte sunt circumstantiæ *notabiliter* aggravantes triplicis ejus generis peccata; contra vero ignorantia difficulter vincibilis, quæ proprie dicitur *crassa* (*num.* 197.) *leviter* duntaxat aggravat peccata, quæ ipsius caussa fiunt ab idiotis, quatenus nempe non tantam habent malitiam, quantam plerumque solent præseferre. Hinc porro liquet, subdivisionem istam aggravantium circumstantiarum superfluam evadere, si teneatur trimembris circumstantiarum divisio a Seraphico citato assignata, quippe quæ hinc dicuntur *leviter* aggravantes, sunt eæ ipsæ, quas appellavimus *alleviantes*, seu *minuentes*. Nihilominus eadem subdivisio peraccommoda existit in gravi controversia de integritate Confessionis Sacramentalis. Auctores enim solent ibidem distinguere *multum*, & *parum* aggravantes circumstantias; tumque alii affirmant *multum* aggravantes necessario aperiendas esse a pœnitentibus, alii vero negant. Ceterum horum sententia, cui olim grave robur accedebat ex Scholasticorum auctoritate asserentium, teste Richardo de Mediavilla (*in* 4. *sent. dist.* 17. *a.* 3. *q.* 5.) *pepercisse Deum nostræ infirmitati in non obligando nos ad has circumstantias confitendas*, haud parum probabilitate sua excidisse videtur ob varias Ecclesiasticas sanctiones, potissimum a tempore Concil. Trid. emanatas, ex quibus defensores contrariæ sententiæ valida eruunt argumenta non abludentia a mente etiam quarumdam Synodorum antiquarum, inter quas Bajocensis an. 1300. quæ ita decrevit teste Lambertino (*de Syn. Diœc. l.* 6. *c.* 11. *n.* 2.) *in confessione caveant Sacerdotes, nè inquirant nomina personarum, cum quibus peccaverunt confitentes; sed circumstantias tantum, quæ possunt aggravare peccatum.*

299. Nunc de *Fine* speciatim differendum est, qui in septenario Circumstantiarum numero quintum (*n.* 261.) sibi vindicat locum, atque inter eas omnes primatum obtinet, ut notavit Angelicus (1. 2. *q.* 8. *art.* 4.) *etsi finis non sit de substantia actus, est tamen caussa alius principalissima, in quantum moveri agentem ad agendum, unde & maxime actus moralis speciem habet a fine*. Juxta vim nudam omnis *finis* inde est, ac *meta* seu *terminus*: definitur vero ab Aristotele, *est id*, *cujus gratia aliquid fit*. Duplex distingui consuevit; alius *operis*; ad quem opus suapte natura ordinatur, ut in eleemosyna sublevatio alienæ miseriæ; alius *operantis*, quem operans pro suo arbitrio sibi præfigit, ut in eodem eleemosynæ actu satisfactio pro peccatis propriis. Prior finis idem est, ac *objectum* actus: idcirco ei *intrinsecus* est, propriamque speciem confert. Posterior differt ab objecto; estque actui *extrinsecus*; unde non dat ei propriam speciem, sed est circumstantia operis ab agente relati in finem. Quare ubi bonum, aut malum *ex fine* nominatur, & distinguitur a bono, aut malo *objecto*: tunc semper intelligitur finis extrinsecus operantis, non finis intrinsecus operis. Intrinsecus autem finem diximus idem esse cum objecto actus, intelligentes non *materiale* sed *formale* objectum: quia objectum formale non est, nisi ratio seu motivum appetendi objectum materiale.

300. Finem *extrinsecum*, de quo solo deinceps loquemur, moralitatem seu bonam, seu malam conferre humanis actibus, utcunque jam demonstratum (*n.* 187.) ubi id de universis Circumstantiis probavimus. Addimus hic aliud momentum petitum ex Evangelio (*Matth. c.* 6.) *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*: in his verbis nomine *corporis* humanam operationem, nomine *oculi* intentionem finemque operantis designari, tradunt Ecclesiastici Doctores. *Est intentio tantæ virtutis*, inquit Angelicus (*opusc.* 4. *de decem Præcept.* §. *de dilect. Dei*) *quod omnia opera ad se trahit: unde quæcunque bona, mala intentione facta, in mala convertuntur: si oculus tuus, id est intentio, nequam fuerit, totum corpus tenebrosum erit, id est congeries bonorum operum tuorum tenebrosa erit*. Et Seraphicus (*de sex alis Seraph. c.* 7.) *si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; hoc est, si intuitus intentionis purus fuerit caritate, totum corpus bonæ operationis dignum erit præmio lucis æternæ*. Licet autem ad bonitatem *meritoriam* requiratur caritas, uti ex Subtili Doctore audivimus *num.* 184. ad *moralem* tamen honestatem actuum sufficiens est quicunque inferior finis, attemperatus dictamini rectæ rationis, & ex motivo alicujus moralis virtutis elicitus.

301. Sicuti actus humani diversas sortiuntur species morales ob diversitatem objectorum, circa quæ versantur, ita diversimode quoque finis in moralitatem actuum influit: unde aliter atque aliter moralitatem inducit, transmutatque in actibus ex objecto seu genere *indifferentibus bonis*, & *malis*: quod nunc distincte ostendendum. *Primo*, quando actio *indifferens* est ex objecto, tunc a fine bono, aut malo sumit primam & essentialem bonitatem, aut malitiam (*n.* 294.) adeoque per ipsum finem constituitur in alia specie virtutis, aut vitii. Hoc supponens principium D. Paulus (1. *ad Cor. cap.* 10.) Fideles cunctos exstimulavit, ut ex actionibus etiam per sese infrugiferis, quales sunt quæ pertinent ad communes corruptibilis vitæ necessitates, sollicite captarent spiritualia, & æterna lucra: *sive manducatis*,

sive

sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Clarum occurrit exemplum in actione *studendi*, quæ cum sit ex se indifferens, multas variasque suscipere potest bonitates aut malitias, juxta honestos aut inhonestos fines quorum caussa fit, teste D. Bernardo (*Serm.* 16. *super Cantica*) *Sunt qui scire volunt eo fine tantum, ut sciant; & turpis curiositas est: sunt qui scire volunt, ut scientiam suam vendant; & turpis quæstus est: sunt qui scire volunt, ut sciantur ipsi; & turpis vanitas est: sunt qui scire volunt, ut ædificent; & caritas est: sunt qui scire volunt, ut ædificentur; & prudentia est.*

302. *Secundo*, quando actio ex objecto *bona* est, & ab agente ordinatur ad *bonum* finem; tunc, si bonitas finis est specie diversa a bonitate objecti, actio desumit *novam* speciem bonitatis, adeoque *duplici* diversa bonitate honestatur. Nam sicuti ex mox dictis actio *indifferens* desumit a fine *primam* bonitatem, ita actio jam *bona* recipere potest a fine *novam* bonitatem. Neque bonitas objecti, specie discrepans a bonitate finis adjuncti, illam ullatenus excludit, ut colligitur ex Angelico (1. 2. *q. art.* 4.) quidquid nonnulli ipsius Commentatores contra senserint: *Actiones humanæ & alia, quorum bonitas dependet ab alio, habent rationem bonitatis a fine, a quo dependent, præter bonitatem absolutam, quæ in eis existit.* Idque exemplis etiam illustrat (*lib.* 3. *cont. Gent. c.* 38.) *In virtutibus contingit, quod actus unius virtutis ad aliam virtutem ordinatur, sicut cum quis dat sua, ut cum altero amicitiam habeat, actus quidem ex sua specie est liberalitatis, ex fine autem caritatis: hujusmodi autem actus majorem laudem habet ex caritate, quam ex liberalitate. Ponamus aliquem jejunantem, vel continentem se a venereis; si absque voto hoc faciat, erit actus vel castitatis, vel abstinentiæ; si autem ex voto, refertur ulterius ad virtutem, cujus est Deo aliquid vovere, scilicet ad religionem, quæ potior est castitate, vel abstinentia, utpote nos faciens recte habere ad Deum: erit actus continentiæ, vel abstinentiæ laudabilior in eo, quod ex voto facit, etiamsi non ita delectetur in abstinentia vel continentia, ex eo quod delectatur in potiori virtute, quæ est religio.*

303. Atque hoc quidem principio subnixus Angelicus demonstrat (*in eod. l. cont. Gent. l. de Perfect. Vitæ Spirit.* 12. *l. cont. Retrah. hom. ab ingres. Relig. c.* 12. & *Sum.* 2. 2. *quæst.* 88. *artic.* 6.) gravi, ac pernicioso errore illos detineri, qui opera virtutum, absque ulla voti, vel obedientiæ obligatione peracta, arbitrantur meliora & laudabiliora consimilibus operibus factis ex necessitate voti, aut obedientiæ, quia nempe tanto laudabilius videtur bonum, quanto liberius minusve necessario agitur; atque prætextu isto homines avocant ab ingressu in Religiosas Familias, erga quas sunt animo male affecti. Enim vero majorem potius bonitatem dignitatemque inesse operibus honestis, factis vi voti & obedientiæ, ostendit ad oculum vel hæc sola ratio, quam adfert (*eod. Opusc. de Perfect. Vitæ Spirit.*) *Quanto aliquis plus dat alicui, tanto majus aliquid ab eo meretur: qui facit aliquid sine voto, dat ei solum, quod facit propter ejus amorem: qui autem non solum facit, sed etiam vovet, non solum dat ei, quod facit, sed etiam potentiam, qua facit; facit enim se non posse, quin faciat, quod prius non facere licite poterat: magis igitur meretur apud Deum qui ex voto aliquid facit, quam qui illud facit sine voto*: eo ferme pacto juxta S. Anselmum (*l. de Similitud. c.* 84.) quo magis dare dicitur ille, qui dat *arborem cum fructibus*, quam alter, qui dat *fructus tantum*. Nec quidquam obest illa necessitas ex voto promanans, quoniam non antecedens & absoluta est, sed hypothetica & consequens liberam voluntatem voventium, qui ex majori erga Deum caritate, ac desiderio perfectionis illam sponte subeunt (*n.* 156.)

304. Neque sola Angelici auctoritate nititur statuta thesis (*num.* 302.): ad eam comprobandam rationes quoque in promptu sunt. Nam si bonitas ex fine proveniens non constitueret actum in alia specie distincta ab illa, quam habet ex objecto, & cum accessoria bonitate finis non remaneret prior bonitas objectiva, sequeretur, actum unius virtutis non posse ab alia virtute imperari: item actus virtutum natura, & dignitate diversarum (quales sunt theologicæ & morales) quoties imperantur ab una virtute ex. cau. religionis, paris omnino perfectionis esse: neutrum autem horum sustineri potest. Præterea solent Viri pii doctique in præcipuis suis operationibus ex objecto honestis varios laudabiles fines sibi præfigere, ut talium finium multiplicatione multiplicentur bonæ moralitates; adeoque persuasum habent, varias bonitates partim ex objecto, partim ex finibus, posse simul in eodem actu subsistere. Sic ex. cau. erogando eleemosynam intendunt ipsi, præter levamen pauperum, quod est finis operis intrinsecus, satisfactionem pro peccatis, qui est actus pœnitentiæ; cultum Dei, qui est actus religionis; suffragium animarum degentium in Purgatorio, qui est actus misericordiæ spiritualis; & similia.

305. Theologi secus opinantes moventur præsertim auctoritate S. August. (*l. de bono conjug. c.* 21.) suspicientis æquale meritum in Abrahamo generante filios, & in Joanne Bapt. continentiam servante, quoniam diversa hæc vitæ ratio in utroque oriebatur ab una intentione placendi Deo: & etiam D. Thomæ (1. 2. *qu.* 18. *artic.* 6.) desumentis a solo fine operantis bonitatem interiorum actuum voluntatis: *actus humani species formaliter consideratur secundum finem, materialiter autem secundum objectum exterioris actus: unde Philosophus dicit* (5. *Ethic.* 2.) *quod ille, qui furatur, ut committat adulterium, est per se loquendo magis adulter quam fur*. Sed nihil horum nos dimovet a constituta sententia. Augustinus æquiparat connubium Abrahæ cælibatui Joannis solum quo ad meritum præmii *substantialis*, non quoad meritum cujusvis præmii etiam *accidentalis*. Abraham namque fuit dumtaxat animo paratus ad virginitatem servandam, si Deo ita placuisset: Joannes vero eam re ipsa servavit, adeoque cum virginitas ex suo genere sit perfectior matrimonio, necessum est Joannis meritum aliquo modo præcelluisse: hinc autem conficitur, quod præter bonitatem finis placendi Deo, qui erat ambobus communis, adfuerit bonitas objectiva in cælibatu Joannis, quæ excedebat bonitatem objectivam connubii Abrahæ: ita Angelicus interpretatur Augustinum (2. 2. *quæst.* 152. *art.* 4.) *meritum continentiæ conjugalis in Abrahamo æquiparatur merito conti-*

continentiæ virginalis in Joanne respectu præmii substantialis, non autem respectu præmii accidentalis. Angelicus autem dicendo, actum specificari *materialiter* ab objecto, & *formaliter* a fine, vult tantum *principalem* speciem moralem actus petendam potius a fine, quam ab objecto; minime autem *totam* speciem actus a solo fine pendere; alioquin fur in eo exemplo diceretur absolute *adulter*, non *magis adulter*. Ex quibus omnibus compertum fit, Augustinum, & Thomam potius firmare, quam destruere thesim nostram.

306. Verum ut ea ad mentem nostram recte sumatur, simulque argumenta contraria facile dissolvantur, *duplicem* oportet distinguere *hypothesim*. Nimirum, vel agens amat objectum tum *propter se*, quia per se bonum, tum etiam *propter finem* honestum, ad quem assequendum deprehenditur utile & accomodum; vel objectum non amat ullo modo propter se, sed *dumtaxat propter finem*, ita ut finis honestus sit unicum & adæquatum motivum operandi. Thesis (*n.* 302.) propugnatur a nobis juxta priorem dumtaxat hypothesin, in qua bonitas objecti per se appetitur, esto simul referatur ad extrinsecum aliquem finem obtinendum; ut evenit in homine, qui jejunat & orat, ut hisce mediis a Deo consequatur continentiæ donum. Ceterum si quæstio reducatur ad hypothesim posteriorem, cujus unum jam dedimus exemplum (*in fine num.* 294.) tunc lubenter concedimus, bonitatem objecti quodammodo evacuari per bonitatem finis; & ab hoc solo specificari actum; cum in ista hypothesi objectum, tametsi per se bonum & amabile, appetatur dumtaxat propter aliud, & respectu finis desiderati induat rationem medii: certum enim est, moralitatem seu bonam seu malam mediorum non esse aliam a moralitate finis, ob quem eliguntur & adhibentur: sic ex. cau. cum teste D. Isidoro (*l.* 3. *de sum. bon. c.* 7.) *multi reperiantur, qui cantus suavitate commoti sua crimina plangunt*, si sæcularis quispiam decurrente octava vel Corporis Christi, vel Immaculatæ Conceptionis Deiparæ, horis canonicis in Ecclesia assisteret lucraturus indulgentias a Sum. Pontif. Urb. IV. & Sixto IV. cunctis Fidelibus concessas, ibique sacræ psalmodiæ, per sese ad divinum cultum ordinatæ, sic *præcise* intenderet, ut cordis compunctionem dumtaxat sibi parare vellet; in tali casu finis iste unicus & totalis solam pœnitentiæ bonitatem ejus actui affunderet, qui alioquin ex objecto bonitatem habet religionis.

307. *Tertio*, quando actio ex objecto *mala* refertur ab agente ad finem *malum*, & malitia objecti specie discrepat a malitia finis, tunc actio retinet malitiam duplicis speciei, nec una malitia alteram destruit. Exemplo sit trioboli mercator, qui omni arte incautos decipit & emungit, ut possit equestrem luxum in domum suam inducere, ac vitiis indulgere, a quibus avocabatur egestate & inopia pressus: item artifex, minister, famulus, uxores aut filias ad individuam pene vitæ consuetudinem concredentes iis, quorum favore ac potentia sperant se ad ea munia promovendos, quibus contra justitiam & caritatem proximorum abuti decreverunt. Quæ ad stabiliendam superiorem alteram thesim de actionibus ex objecto *bonis* peractis ob finem *bonum*, producta fuerunt momenta (*num.* 302. *& seq.*) eadem apte inversa, juxta legem contrariorum præsentem quoque fulciunt thesim: idcirco non est opus speciales probationes hic adjicere. Magis præstabit observare, quidnam exinde deduci possit relate ad moralem praxim. Cum in ista hypothesi unicum quidem peccatum committi videatur propter unam substantiam actus, sed tamen in genere moris multiplex reapse sit *propter multas & diversas deformitates*, ut ait Angelicus (*q.* 2. *de malo a.* 5.) quas agens respicit; hinc sequitur, non esse satis consultum integritati Confessionis Sacramentalis, quoties solus exprimitur actus ex. cau. furandi, non indicato pravo fine luxuriandi, seu aliud quidpiam legibus vetitum patrandi: quamvis ejusmodi finis postea effectu caruerit, vel ob mutatum voluntatis propositum, vel ob exteriora quævis impedimenta.

308. Ceterum gravis hæc obligatio, qua pœnitens tenetur Confessario manifestare malitiam finis, ad quem ordinavit nefarium opus, duo supponit: videlicet eumdem finem esse operi *extrinsecum* (*num.* 299.) non *intrinsecum*; atque ipsum opus esse *graviter* illicitum, seu lethale peccatum. Primum quidem requiritur: nam quando objectum actus est per se ordinatum ad finem, quem agens respicit, adeoque finis est *intrinsecus* sive *operis*, tunc satis est indicare solum actum pravum; quia malitia objecti, & finis hujusmodi non est specie duplex, sed unica: hinc ex. cau. homo ebriosus, & mollis qui ebrietatem, & pollutionem admisit ad captandam dumtaxat sensualem oblectationem, rite confitetur nominando ebrietatis, & pollutionis actum, cujus finis proximus & intrinsecus censetur ea oblectatio. Secundum etiam necessarium est: quia ubi medium seu objectum actionis graviter malum ordinetur ad externum finem *leviter* malum, *venialis* tantum malitia ex fine in actionem redundat, quæ non est materia necessaria Confessionis: ut dum mulier gemmam furatur ad superfluum & vanum ornatum, qui ex suo genere, & seclusa quavis & mortifera circumstantia, est dumtaxat venialis, juxta Angelicum (1. 2. *quæst.* 169. *artic.* 1.). Sic viceversa, nulla viget obligatio exprimendi malitiam objecti seu medii, quoties ad finem graviter malum adhibetur medium leviter illicitum; ut dum mulier eodem utitur vano ornatu ad excitandam in amasiunculo fœdam concupiscentiam.

309. *Quarto*, quando objectum, ac finis actionis discrepant inter se specie moralitatis, ita ut vel *malum* sit objectum, & *bonus* finis; ex. cau. dum Judæi Apostolos necabant *putantes se obsequium præstare Deo* (*Joann. c.* 16.) vel objectum sit *bonum*, & finis *malus*; ex. cau. dum iidem Judæi *jejunantes exterminabant facies suas, ut viderentur ab hominibus* (*Matth. c.* 6.) tunc utroque in casu actio singularis & individua non complectitur simul bonitatem, & malitiam, quarum altera ex objecto, altera ex fine sit repetenda (quemadmodum nonnullis Theologis visum est, quorum opinionem perstrinximus (*n.* 263. *& seq.*) sed unica constat moralitatis specie, scilicet sola malitia; unde absolute mala & inhonesta censenda est. Hujusce postremæ thesis subsidiarias rationes ex citato loco petere licebit. Interim quoniam ibidem nullas produximus Adversariorum objectiones, ne inau-

inaudita caussa videamur eos repudiare, tres potissimas referemus, simulque diluemus. Primam repetunt ex verbis Christi (*Matth. c. 6.*) *si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*. Secundam ex effato D. Ambrosii (*l. 2. Offic. c. 30.*) *affectus nomen operi imponit, & ex intentione facta pensantur*. Tertiam ex regula Juris Canonici (*Can.* duo nervi *dist.* 13. & *Can.* quod ait *dist.* 14.) *minus malum de duobus eligendum est*.

310. Seraphicus Doctor affatim nobis suppeditat quidquid opportunum est tum communiendæ thesi jam statutæ, tum repercutiendis adversis telis. Is enim (*in 2. sent. dist. 40. art. 1. quæst. 1.*) perscrutatur, num *omne opus, quod bona intentione fit, bonum sit?* Commemorata initio duplici diversa opinione affirmantium, & negantium Theologorum, monet utramque *verum dicere: si recte intelligatur*. Hanc ad rem duos assignat sensus, quos habere potest nominata *bona intentio*, nimirum advertit, eam vel indicare solam finis bonitatem, quæ tunc adest, quando bonum in se est illud, quod operans sibi pro fine præfigit: vel denotare simul & hanc finis bonitatem, & rectam electionem mediorum ad præstitutum finem conducentium, quæ bonitatem ipsorum mediorum necessario importat. Juxta distinctionem ejusmodi respondet, esse generatim verum, *quod opus, bona intentione factum, sit bonum, si intentio bona* sumatur complete in *secundo* sensu: minime autem id verum esse, si *intentio bona* præcise accipiatur in *primo* sensu: quia videlicet ubi malum assumitur medium, opus totum vitiatur, tametsi bona fuerit intentio. Postmodum concludit, relatas Evangelii, & D. Ambrosii sententias non esse intelligendas nisi de intentione *secundi* generis, habente completam bonitatem finis, ac mediorum. Hinc porro liquet, adversarios nostros incassum assumere geminos illos textus ad probandum, in uno eodemque actu humano simul consistere posse *bonitatem* ex parte *finis*, & *malitiam* ex parte *objecti*, aut viceversa.

311. Quisquis Seraphicum audire cupit, hæc sunt ipsius verba. *Uno modo intentio dicit bonitatem finis: alio vero modo non tantum dicit bonitatem finis, sed etiam ordinationem ejus, quod est ad finem, quem appetit. Et secundum hoc dupliciter potest dici intentio bona vel mala. Uno modo dicitur intentio bona, in qua est perfecta, & bona ordinatio operis ad finem intentum: & contra dicitur mala, in qua est ordinatio indirecta. Et hoc modo bonitas intentionis non tantummodo respicit bonitatem finis, sed etiam rectum ordinem ejus, quod est ad ipsum finem: hæc enim duo necessario requiruntur ad hoc, quod oculus sit simplex (sicut dicit Bernardus ad Eugen.) videlicet quod veritas sit in electione & caritas in intentione. Et hoc est dicere, quod tunc est oculus mentis simplex, sive intentio bona, quando hoc amat finaliter quod est amandum, & eligit quod est eligendum: & hoc modo qualitas operis semper respondet qualitati intentionis, nec habet instantiam: immo si oculus est simplex, totum corpus erit luminosum, & si oculus est tenebrosus, hoc est intentio mala, & opus judicatur malum.... Et sic intelligitur auctoritas Ambrosii: nam voluntas non dicitur esse bona in se, nec etiam arbor ex bonitate intentionis, nisi secundum quod intentio dicitur esse bona, quia bono modo bonum finem intendit.*

312. Pergit Seraphicus Doctor, examinando alteram acceptionem intentionis bonæ. *Alio modo dicitur intentio bona, quia illud quod finaliter intendit, est bonum. Et hoc modo non est generaliter verum, quod qualitas operis caussetur a qualitate intentionis: hoc dico quantum ad qualitatem, quæ est bonitas. Si quis enim mentitur ad deliberationem innocentis, vel furatur ut pascat pauperem, non dicitur bene facere, sicut dicit Augustinus, & etiam Apostolus, non sunt facienda mala, ut veniant bona. Quantum autem ad qualitatem malitiæ, non habet instantiam: immo necessario malitia operis correspondet intentioni malæ intendentis: qualecunque enim sit opus, dum faciat illud homo mala intentione, Deus qui scrutatur corda, malum reputat. Cum enim ad bonitatem operis necessario requiratur intentio boni finis, sola illa desistente opus judicatur esse malum: non tamen, illa sola assistente, judicatur esse bonum, quia plura exiguntur ad construendum, quam ad destruendum..... quia bonum attenditur secundum constitutionem ex concursu multarum circumstantiarum; malum vero attenditur ex cujuscumque privatione: hinc est, quod malum est omnifarie, & bonum uno modo.*

313. Dissolvamus nunc postremam objectionem (*nu. 309.*) ex Jure Canonico desumptam, quod videtur approbare electionem rei in se *malæ* factam *bono* fine. In primis ea regula, *minus malum de duobus eligendum est*, neutiquam Adversarios juvat, si sumatur de malis *pœnæ*, ex. cau. carceris, exsilii, jacturæ bonorum, naufragii, mortis; in quibus utique secundum rationem rectam illud amplectendum, quod minorem molestiam aut damnum adfert, quoniam sub eo respectu quasi boni rationem induit. Neque pariter suffragatur, si ad malum *culpæ* transferatur, prout in Jure Canonico revera sumitur. Nam duplex efformari potest hypothesis: una, quæ supponit duo hujus generis mala ingruere *uni eidemque* personæ: altera, quæ *duobus pluribus* diversis personis eadem mala impendere fingit. Si quis ad prioris hypothesis angustias redigatur, poterit alterutrum malum, quod minoris deformitatis est, seligere, non quia malum morale possit honestari intuitu boni finis, sed quia, quod ab homine sic perplexo malum eligitur, respectu ipsius desinit esse *peccatum* ob defectum libertatis: nam semel ac homo ex conscientia invincibili erronea, quam non potest deponere, credit se peccare, quodcunque ex duobus extremis adoptet, & aliunde necessitate agendi premitur, jam libertate *indifferentiæ* ad peccandum necessaria nequit amplius uti. Quod si quis in posteriore versetur hypothesi, tunc nullatenus ei licebit eligere minus malum culpæ, ut impediat majus malum culpæ in proximo: quoniam nullum vel leve malum *culpæ*, quamdiu manet tale, potest esse *eligibile* secundum rectam rationem ex Angelico (*2. 2. qu. 43. art. 7.*) *quidam dixerunt peccatum veniale esse committendum propter vitandum aliorum scandalum: sed hoc implicat contraria: si enim faciendum est, jam non est malum, neque peccatum, nam peccatum non potest esse eligibile*.

314. Ex his omnibus clarius percipimus, quanto jure Innocentius Papa XI. proscripserit sequentes ambas propositiones. *Proxima occasio peccandi non est fugienda, quando caussa aliqua utilis aut hone-*

sta non

ſta non fugiendi occurrit (*Ord. 62.*) *Licitum eſt quærere directe occaſionem proximam peccandi pro bono ſpirituali, vel temporali noſtro, vel proximi*. Utrum ex opinione hactenus a nobis confutata illas deduxerit, qui ſic ſcripſerunt, plane ignoro: nullum tamen dubium, quin poſſint commode deduci, admiſſa eadem opinione. Porro quantumvis Pontifices, & Doctores Eccleſiaſtici palam conſtanterque edoceant juxta Apoſtolum non *eſſe facienda mala, ut veniant bona*, qua ſcilicet ex Seraphico (*n. 312.*) *malum attenditur ex cujuſcumque bonæ circumſtantiæ ſeu conditionis ad actum requiſitæ privatione*: nihil tamen minus plurimos adhuc in Catholicorum cœtu reperire eſt, qui falſa perſuaſione ſibi blandiuntur, innoxia eſſe, & utcumque permiſſa certis ſaltem in circumſtantiis, quæ ſunt reapſe mala etiam *intrinſece* ſive *ſecundum ſe*, ut in ſcholis dici conſuevit. Hoc potiſſime ſentiunt de mendaciis, æquivocationibus, ſimulationibus, ubi non obeſſe, ſed magis aliqua ex cauſſa prodeſſe videntur; quare eodem ferme implicantur errore, quem notavimus (*n. 17.*) in Grotio, ceteriſque Novatoribus hæreticis, diſtinguentibus *falſiloquium* utile ac licitum a pernicioſo, & malo *mendacio*. Sic ex. cau. mentiri ſolent matres, ut delinquentes filios, quos impenſius diligunt, ſubtrahant a virga paterna: famuli ac famulæ, ut propriam incuriam celent, & dominorum iram compeſcant: coſmetæ & aulici, qui in procœtonibus eadem hora promiſcue edicunt adventantibus, optimates ſuos a penetralibus abſentes vel præſentes, vacantes vel occupatos, bene vel male affectos, prout in rem eſſe judicant.

315. Eſt hic pretium operis referre, quæ Seraphicus (*in 3. ſent. diſt. 38. art. 1. quæſt. 2.*) de *Mendacio* ſcite tradit inhærendo doctrinæ S. Auguſtini, a quo conſtat duos conſcriptos libros ad perſtringendam opinationem olimPlatonicis, ac ſubinde Origeniſtis, aliiſque Eccleſiaſticis etiam Viris familiarem, qui mendacio interdum uti contendebant, ſicut veneno medicamentis ſalubriter interſperſo: Siquidem haud modicum lumen [& adjumentum exinde capiemus non modo ad expediendam præſentem de mendaciis controverſiam; ſed etiam ad rite pronunciandum in aliis Theologicis quæſtionibus, quales præſertim ſunt iſtæ: An *idem ſpecie actus poſſit ſucceſſive habere bonitatem, & malitiam moralem* (*n. 265. & ſeq.*) An *lex naturalis immutabilis*? An *circa præcepta Decalogi poſſit Deus diſpenſare*? An, *quæ iiſdem vetantur præceptis, poſſint aliquando in peculiaribus quibuſdam circumſtantiis licite fieri*? de quibus ipſe Seraphicus alibi diſſerit (*in 1. ſent. diſt. 47. quæſt. ult. in 2. ſent. diſt. 40. dub. 2. in 4. diſt. 33. quæſt. 1. quæſt. 3*) nec non Angelicus (*in 3. ſent. diſt. 37. quæſt. 1. art. 4. & 1. 2. qu. 100. art. 8.*) Scotus (*in 3. ſent. diſt. 37. qu. 1.*) atque ex recentioribus Doctiſſimus P. Baſilius Pontius (*tr. de Matr. l. 8.*) ſat prolixe.

316. Hæc igitur ſcribit Seraphicus Doctor loco prælaudato. *Dupliciter dicitur eſſe aliquid malum; aut ex genere actus, utpote cum actus tranſit ſuper materiam indebitam: aut ex malitia intentionis. Cum autem tranſit actus ſuper materiam indebitam, hoc poteſt eſſe dupliciter, vel reſpectu Dei, vel reſpectu proximi. Si reſpectu Dei, ſic eſt malum in ſe & ſecundum ſe, nec ullo modo poteſt bene fieri: ſicut eſt odiſſe ſummum bonum, blaſphemare Deum. Si reſpectu proximi, ſicut eſt nocumentum inferre proximo in perſona vel in rebus; ſic eſt malum in ſe, & poteſt aliquo fine bene fieri, quia poteſt recta intentio ſupervenire ex diſpenſatione. Cum autem aliquid eſt malum ex malitia intentionis, tunc ſive ſit reſpectu Dei, ſive reſpectu proximi, ſimpliciter malum eſt, & nullo fine poteſt bene fieri, quia dicit privationem debiti finis. Unde facere hoc malum eſſe bonum, nihil aliud eſt facere, quam aliquid ſimul eſſe bonum & malum. Tale autem eſt mendacium: nam mendacium non ſolummodo dicit malum, ex hoc, quod actus tranſit ſuper materiam indebitam, ſed etiam ex intentione indirecta. Et quoniam ad omne mendacium iſta duo occurrunt, videlicet dicere falſum, & intentio fallendi: ratione primi eſt malum in ſe, & poteſt bene fieri ab eo, qui ignoranter dicit falſum: ratione vero ſecundi eſt malum ſecundum ſe & nullo fine poteſt bene fieri, nec circa ipſum poteſt diſpenſari: ſicut nullo modo poteſt bene fieri, quod aliquis cognoſcat alienam intentionem adulterandi, ſive ex improbitate voluntatis.*

317. Veriſſimam & planiſſimam hanc Seraphici doctrinam, ex qua poſſunt Hæterodoxi apprehendere, adeo repugnans eſſe *falſiloquium licitum*, quam montem ſine valle. Scotus (*in 3. ſent. diſt. 38. qu. 2.*) confirmat & paucis ſic proponit: *mentiri ex ratione ſua dicit intentionem decipiendi: licet autem aliqui actus non includentes intentionem malam poſſint aliquando eſſe boni ex aliqua bona circumſtantia; actus tamen includens ſecum intentionem malam numquam poteſt eſſe bonus, quia includit formaliter malum velle: ita eſt in propoſito de mendacio*. Accedit Angelicus, (*in 3. ſent. diſt. 38. q. 1. art. 3.*) idipſum adſtruens hac non minus evidenti quam ineluctabili ratione. *Cum malum omnifariam contingat, cujuslibet circumſtantiæ perverſitas, etiam aliis circumſtantiis debitis exiſtentibus peccatum in moribus facit: ut ſi aliquis accipiat, unde non det quantumcumque bonum intendat, vel aliæ circumſtantiæ ordinatæ videantur, peccatum non evitabitur. Cum autem locutio inventa ſit ad exprimendam conceptionem cordis, quandocumque aliquis loquitur, quod in corde non habet, loquitur quod non debet: hoc autem contingit in omni mendacio: unde omne mendacium eſt peccatum, quantumcumque aliquis propter bonum mentiatur.*

318. Ex continuata ſerie eorum, quæ hucuſque diximus in præſenti Sectione, ſatis jam compertum, humanorum actuum moralitatem ſeu bonam ſeu malam promanare univerſim triplici ex fonte, nimirum ex *objecto*, ex *fine*, ex *circumſtantiis*: atque *objectiva* (*num. 279.*) appellari conſuevit. Nunc quomodo erga hujuſmodi bonitatem ac malitiam oporteat eſſe affectum ipſum hominem operantem, ut refundatur, præſertim ex objecto, in ſingulas ejuſdem operationes individuas, remanet explorandum, adeoque differendum de *Formali* (*num. 279.*) bonitate ac malitia, quæ importat tendentiam agentis in objectum circumſtantiis omnibus veſtitum. Cum autem, quantum ad rem iſtam attinet, aliter de bonitate, aliter de malitia philoſophari conveniat; idcirco diſtinctis theſibus pro more aperiemus, quidnam ſentiendum nobis videatur. Subinde capta occa-

occaſione a poſtrema theſi, quæ erit numero *tertia*, ventilabimus graviſſimam, magnoque animorum æſtu a Theologis agitatam quæſtionem *de relatione operum in Deum*, duce potiſſimum Angelico Magiſtro, qui plus ceteris de illa ſcripſit variis in locis.

319. *Primo* igitur de formali *bonitate* ſic ſtatuimus. Ut ſingulares hominis actiones ab objecto, fine, & circumſtantiis reliquis bonitatem hauriant, ſeu *bonæ* in genere moris revera ſint ac denominentur, debet illarum honeſtas ex iiſdem capitibus profluens cognoſci, & *propter ſe appeti* ab operante, ſaltem *confuſe*, & in *actu* ut ajunt *exercito*: ita ſcilicet, ut exempli cauſa orans & jejunans ſpectet precum recitationem, & abſtinentiam a vetitis cibis, non ut objecta mere delectabilia, aut utilia; ſed ſub aliqua ratione honeſtatis, puta colendi Beatum Numen, & continendi corpus refractarium in officio. In his tamen, aliiſque actibus producendis non tenetur operans habere *reflexam exatamque* cogitationem de bonitate ſuorum actuum, atque ſecum dicere: *volo*, *& perficio hæc omnia*, *quoniam honeſta & virtuoſa ſunt*. Id quippe expectari nequit ab illiteratis, idiotis, mulierculis; quibus tamen perinde, ac reliquis hominibus, divinitus præſcripta eſt vitæ honeſtas, ac beatitudo ſuprema propoſita.

320. Ad comprobandam hanc primam theſim obvia ſunt Sapientum Virorum teſtimonia. Moralis namque Philoſophus (*lib. 2. Ethic. cap. 4. & alibi paſſim*) poſtulat, ut quiſquis virtutem colere, & honeſta operari deſiderat, *agat ſciens*, *& eligens propter ipſa*, hoc eſt, ipſorum honeſtate moveatur. D. Anſelmus (*lib. de arbitr. cap. 3.*) juſtitiam generice ſumptam vocat *rectitudinem honeſtatis propter ſe ſervatam*. Angelicus (1. 2. *quæſt. 19. art. 7.*) *Ad hoc ut ſit voluntas bona*, *requiritur*, *ut ſit bona ſub ratione boni*; *id eſt*, *quod velit bonum*, *& propter bonum*, *ſed quia bonum eſt*. Duplex quoque ratio ſuppetit. Etenim bonitas objecti circumſtantiis & conditionibus neceſſariis veſtiti non videtur æſtimatione prudenti in actum humanum influere poſſe, eumque bonitate *formali* donare, quoties ipſa negligatur; ſicuti contingit, dum agens ipſam non reſpicit, neque directe vult. Præterea nomine *objecti*, a quo ſpeciem moralem habent voluntatis actus, cunctis fatentibus, non deſignatur illa res, quæ appetitur, in ſe præciſe ſpectata, ſed potius motivum ſive ratio illam appetendi: porro in ratione finis ſolum bonum honeſtum, ſeu verum, ſeu apparens, poteſt movere voluntatem; unde finis & bonum in moralibus invicem converti, ſeu promiſcua eſſe dicuntur: igitur ſemoto honeſtatis in objecto materiali relucentis amore, repugnat actum eſſe *formaliter* bonum.

321. *Secundo*, loquendo de formali *malitia* ex oppoſito ſentimus. Ut actus humani ſingulares malitiam trahant ex objecto, fine, & circumſtantiis, ſeu vere *mali* in genere moris cenſeantur, minime requiritur, ut agens illam directe velit & appetat; ſed ſatis eſt, ſi *indirecte* aut interpretari velit, appetendo nimirum ſponte ac libere aliquod objectum, quod malum eſſe ei conſtabat, vel poterat ac debebat conſtare. Ita exempli cauſa ut quis jure incuſetur ſimoniacæ, aut fœneratitiæ labis, dum mercedis loco ſibi obſequentibus confert Eccleſiaſtica beneficia, aut pecunias ſuas diſtrahit contractu mutui palliati; ſat eſt, quod ſciat vel ſcire debuerit, inhoneſtum ac turpe eſſe ſpiritualia vendere temporali pretio, atque lucrum ex mutuo percipere; tametſi hujuſmodi inhoneſtas in ſe præciſe non appetatur, vel omnino diſpliceat: nam ſemel ac quis, prudens & ſciens, ambos actus perficit, ipſam quoque inhoneſtatem ipſis inhærentem voluiſſe convincitur. Secus enim rariſſimi dicerentur peccare, cum plerique ita ſint animo comparati, ut a morali turpitudine cupiant abſtracta, quæ voluptatis aut commodi cauſſa peragunt mala: hinc ubi ludis, commeſſationibus, ebrietatibus, impudicitiis, blaſphemiis indulſere a cacodæmone (ut dicere ſolent) ſeducti, paſſim eos audies talibus vitiis maledicentes. Quod ſi impoſſibile contendas, hominem ratione utentem vel directe vel indirecte *malum* appetere, cum ſolius *boni* amore ducatur humana voluntas, & *nemo reſpiciens ad malum operetur* juxta ſcholarum axioma: tunc reſpondebit Angelicus (1. 2. *quæſt.* 18. *art.* 4.) *Quod bonum*, *ad quod aliquis reſpiciens operatur*, *non ſemper eſt verum bonum*, *ſed quandoque verum bonum*, *& quandoque apparens*: *& ſecundum hoc ſequitur actio mala*. Unde & qui ferro, aquis, flammis ſeſe enecant, nonniſi *ementita ſpecie aliqua bonitatis ineſcati*, juxta Nyſſenum Gregorium, proruunt in ea flagitia; quatenus nempe bonum æſtimant aut utile jucundum ſic emergere ex mendicitate, morbis, aliiſque ærumnis: hoc ſenſu *iram* hominis vindictam ſumentis *melle dulciorem* dixit Homerus.

322. Hujuſce reſponſionis doctrina penitus inſpecta commoſtrat legitimum diſcrimen inter theſim iſtam *ſecundam*, ac *primam* ſuperiorem (*num.* 319.) quod nonnullis haud ſatis perſpicuum videtur. Perpende, quæſo, ſequentia principia moralia communi Doctorum ſenſu probata: & difficultas omnis ab animo protinus abſcedet, videlicet 1. *formalem* actionum bonitatem, aut malitiam eſſe menſurandam ſecundum regulam rectæ rationis, quam homo agendo ſervat, aut prætergreditur, 2. malum, *qua malum*, a voluntate appeti non poſſe, adeoque voluntatem ſub fucata dumtaxat ſpecie *boni* in *malum* ferri. 3. *bonum*, ſive verum, ſive putativum, eſſe objectum humanarum appetitionum; quodque *honeſtum* dicitur bonum, illud ſolum eſſe abſolute bonum ac *per ſe* expetendum, horum omnium unica ferme eſt ratio, quia nimirum, ſi ſecus in homine contingeret, homo convinceretur non amare propriam felicitatem; contra hac dicter intimus cujuſque ſenſu. Hinc porro intelligitur, cur ad formalem cujuſpiam actionis *malitiam* ſatis ſit, ſi homo eam velit ſolum *indirecte*, tendendo ſcilicet ſponte ac libere in objectum, quod cognoſcitur, aut poteſt cognoſci illicitum & inhoneſtum; quia ſic homo vult malum eo modo, quo poteſt illud velle. Clareſcit ſimiliter, cur ad formalem *bonitatem* actionis neceſſarium ſit, ut homo perſpecta honeſtate objecti ſibi propoſiti, illud *directe* appetat; quia nempe juxta dictamen rectæ rationis, quod ipſi eſt norma agendi, non ſolum poteſt, ſed omnino debet honeſtatem per ſe amare, & colere in ſuis actionibus. Ex quibus præterea diſcimus, longe proclivius ac frequentius eſſe hominibus actiones producere multiplici malitia morali infectas, quam bonitate multiplici informatas.

323. *Tertio*; ut ad *bonitatem* actionum regrediamur, hoc aliud præterea constituimus. Ut actus humani sint in genere moris *formaliter boni* seu honesti, necessarium non est, ut agens *directe* appetat, præter honestatem objectorum, etiam *finem ultimum*. Nam quamvis verissimum fateamur, omnem humanum actum esse propter aliquem ultimum finem; quia, nisi sisteret tandem in aliquo fine, infinitum vergerent humani fines, sicque, ut notat Angelicus (1. 2. *quæst.* 1. *art.* 4.) *Homo nihil appeteret, nec aliqua actio terminaretur, nec etiam quiesceret intentio agentis*: Nihilo tamen minus ex eodem Doctore (*art.* 6.) necessitas ista, *appetendi omnia propter ultimum finem*, satis consistit, si bonum, quod est humanarum appetitionum objectum, appetatur sub hoc alterutro respectu, nempe vel *ut bonum perfectum, quod est ultimus finis*, vel *ut tendens in bonum perfectum*: & rationem pro parte posteriori assignat, *quia semper inchoatio alicujus ordinatur ad consummationem ipsius, sicut patet tam in his quæ fiunt natura, quam in his, quæ fiunt ab arte: & ita omnis inchoatio perfectionis ordinatur in perfectionem consummatam, quæ est propter ultimum finem.* Porro homo voluntarie ac libere agens eo ipso, quod honestatem objecti propter se directe amat, tamquam intrinsecum proximumque operis finem, jam bonum amat *ut tendens in bonum perfectum, & ordinatum in perfectionem consummatam*, hoc est *in ultimum finem*: ergo per directum amorem objectivæ honestatis agit, quantum sat est, propter ultimum finem; adeoque ejus actus censendi sunt formaliter boni in genere moris absque directo amore ultimi finis.

324. Quisquis mente sua funditus non assequitur, quomodo vere dicatur homo *propter ultimum finem* agere & *consummatam ipsius bonitatem* amare, dum solummodo *honestatem objectivam* rerum, circa quas agit, directe & secundum se appetit (*num.* 319.) is ratiocinium istud advertat. Finis noster ultimus reapse alius non est nisi *Deus*, quod & Christiani modo decantant, & inter Gentiles Philosophos Platonici olim agnoverunt, teste S. Augustinus (*lib.* 8. *de Civit. Dei cap.* 8.) *Non dicentes beatum esse hominem fruentem corpore, vel animo: sed fruentem Deo; sicut luce oculus*. Est vero Deus summa & infinita bonitas, perfectio, honestas. Igitur eo ipso, quod opus aliquod ex parte objecti, finis, circumstantiarum, completam illam præsefert bonitatem, quam ei inesse debere recta ratio dictat, atque aliunde homo sciens & prudens illud producit ex motivo proximo talis bonitatis: profecto hujusmodi opus suopte pondere in Deum tendit & relabitur tamquam in fontem honestatis omnis. Et quamquam operis auctor Deum non cogitet aut respiciat, ratione tamen istius tendentiæ seu relationis operis in Deum, quam Theologi promiscue appellant *habitualem, implicitam, interpretativam*, censetur ipse auctor habere Deum ut finem ultimum, & ob finem ultimum operari, quantum satis est ad tuendam absolutam bonitatem formalem operum, & communem illam necessitatem omnia appetendi propter ultimum finem. Sic ex. cau. inquit Richardus de Mediav. (*in* 2. *Sent. dist.* 40. *art.* 2. *quæst.* 3.) *Quid ob amorem castitatis contrariæ tentationi resistit ex deliberatione, quamvis illam resistentiam per intentionem actualem in Deum explicite non referat, tamen actum facit moraliter bonum; quia hæc refert ad Deum habitualiter, & etiam aliquo modo actualiter implicite, in quantum hoc facit propter castitatem, cujus observatio est secundum Deum.*

325. Ejusmodi tamen implicita tendentia seu habitualis relatio operum honestorum in Deum, non est tanti facienda, ut credatur *sola* ejus ope posse Christianum hominem explere *cuncta* sua officia, citra ullum actum *formalis amoris* erga Deum gratiæ gloriæque auctorem. Nam universe loquendo *duplici titulo* debet is operationes suas *formaliter* ad Deum referre per amorem *caritatis supernaturalis*. Primo quidem, quoties operandum est *meritorie* in ordine ad vitam æternam; ad hoc enim necessaria non tantum caritas sive gratia *habitualis*, quæ gloriæ *semen* dicitur; sed etiam caritas *actualis*, quæ aliarum virtutum actus imperat, & dirigit ad suum finem & objectum, nempe ad Bonum Summum, & idcirco appellatur ab Angelico (*quæst. unic. de Car. art.* 3.) *Motrix, finis, radix, forma, mater omnium virtutum*, juxta illud Apostoli (*ad Timoth. cap.* 1.) *Finis præcepti est caritas*. Hinc idem Angelicus subdit: *Caritas cadit in definitione virtutis meritoriæ, ut patet per definitionem Augustini dicentis, quod virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur. Non enim recte vivitur, nisi per hoc, quod vita nostra ordinatur in Deum; quod caritas facit*. Attamen ad merendum necesse non est, ut iste caritatis influxus sit semper *actu*: sufficit, si *virtute* perduret, sicuti explicat idem Angelicus (*art.* 11. *ad* 2. & 3.) nec non Seraphicus (*in* 2. *Sent. dist.* 41. *quæst.* 3.) & Theologi passim.

326. Præterea ex affectu ejusdem supernaturalis caritatis debet homo se, suasque actiones ad Deum referre, quoties urget & obligat affirmativum præceptum diligendi Deum super omnia (*Deut. cap.* 6. *Matthæi cap.* 22.) siquidem ex Angelico (1. 2. *quæst.* 100. *art.* 10.) *Præceptum caritatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referantur in Deum*. Graviter itaque allucinaretur quisquis sola fretus honestate morali, & habituali relatione operum in Deum, existimaret se posse satisfacere primo, ac maximo illi mandato diligendi Deum, & ideo in nullum unquam prorumperet actum formalis hujus amoris. Sicut enim mandatum illud non solam importat reliquorum præceptorum observantiam, ut quidam putarunt Auctores distorte sumentes verba Christi (*Joann. cap.* 14.) *Qui servat mandata mea, ille est qui diligit me*; sed speciale distinctumque præceptum est, cujus observantia inducit, & reliquorum observantiam, uti Christus ibidem innuere vult: ita idem mandatum, quotiescumque urget, distinctum & formalem exigit caritatis actum erga Deum, quia caritas seu dilectio in ipso præscripta, judice Augustino (*lib.* 3. *de Doctr. Christ. cap.* 10.) *Est motus animi ad fruendum Deo propter ipsum*. Quare merito damnata ad Alexandro VIII. hæc propositio (*ordin.* 1.) *Bonitas objectiva consistit in convenientia objecti cum natura rationali; formalis vero in conformitate actus cum regula morum: ad hoc sufficit, ut actus moralis tendat in finem ultimum interpretative: hunc homo non tenetur amare neque in principio, neque*

neque in decursu vitæ suæ moralis. Virus in fine, hoc est in complexione latet.

327. Porro autem num extra commemoratas geminas circumstantias ulla sit obligatio actiones nostras ad Deum referendi ea ipsa relatione *formali* & *expressa*, quam tum ad promerendam vitam æternam, tum ad Deum ex toto corde diligendum, demonstravimus (*num.* 325. *&* 326.) pernecessariam præter relationem alteram *habitualem* & *implicitam*, ingens existit Doctorum controversia, quam quidem vel dissimulare, vel præterire nullatenus possumus; tum quia hujus loci propria est, tum quia moralem praxim, atque salutis negotium proxime respicit. Ut in re tanti momenti obscuritas, & æquivocatio omnis procul amoveatur, simulque plana aperiatur via ad decernendum subinde, quod veritati magis consentaneum videbitur, existimo quatuor hæc a nobis præstari oportere eodem ipso, quod nunc indicantur, ordine. 1. controversiæ status rite evolvendus. 2. describenda Auctorum dissidentium opinamenta. 3. animi nostri sententia & promenda & communienda. 4. diluendæ præcipuæ difficultates, quas obtendere possunt quicumque abeunt in contrarios sensus. Integram vero hancce caussam ut D. Thoma præsertim ductore pertractemus, multa sunt quæ nos movent. In primis, quia ejus gloriantur suffragio plerique illi Theologi, quos adversarios habebimus: præterea, quia nullus alter ex veteribus Scholæ Principibus argumentum hoc vel frequentius attigit, vel fusius volutavit; ex quo fit, ut ejus judicium auctoritate ac diligentia ipsius junctis, non possit non esse maximi ponderis. Postremo, quia dum ipse in variis suorum Librorum locis præsens thema in omnem pene faciem expendit pro occasionum varietate, tot ac tanta solerter notavit, sapienterque edocuit, ut ea universim accepta, sin minus Theologiæ tyronibus, provectis, exercitatisque saltem Viris videantur per sese sufficere ad controversiam istam funditus apprehendendam ac finiendam, quando etiam ipsiusmet nomen reticeretur, & auctoritas negligeretur.

328. *Primo*, quod attinet ad *statum controversiæ*, ubi de *caritate*, deque *operum relatione* agitur sive in Morali, sive in Dogmatica Theologia, valde conducit quatuor sequentes Quæstiones distinguere. 1. est, An *caritas habitualis sit necessaria, ut quæ ab homine prodeunt opera, non evadant formaliter mala, seu proprie dicta peccata?* 2. An *per actum caritatis homini inhærentis sint opera omnia ad Deum referenda, quo possint divina mandata impleri etiam quoad substantiam, adeoque graves & mortiferæ transgressiones vitari?* 3. An *ab eadem actuali caritate, vel eliciente, vel imperante, profluere debeant quævis opera meritoria de condigno vitæ æternæ?* 4. An *sub reatu saltem veniali omnes deliberatæ actiones ad Deum referendæ ex benevolo aliquo amore, ut a culpabili omissione immunes existant, qui reapse adimplent divinam legem?* Jam vero ultima hæc Quæstio est ipsa Controversia præsens de *relatione operum in Deum*. Tertiam jam expedivimus (*num.* 325.) ac denuo attingemus in Sect. ult. hujusce Articuli, ubi sermo instituetur de conditionibus ad *meritum* necessariis. Secundam, & Primam omnes Orthodoxi Tractatores sensu plane unanimi resolvunt *negative* adversus Novatores.

329. Nimirum est Novatoribus ratum fixumque, cunctas humanas actiones *vitiosæ cupiditatis* sordidum, ac noxium esse fœtum, quoties non prodeunt ex *laudabili caritate* hominem afficiente, in eoque ineluctabiliter operante. Persuasionem hanc manifestarunt ipsi in multis Propositionibus ab Apostolica Sede jam damnatis. Præ reliquis notentur hæ duæ Michaelis Baii. *Celebris illa Doctorum distinctio, divinæ legis mandata bifariam impleri: altero modo, quantum ad præceptorum operum substantiam tantum: altero, quantum ad certum quemdam modum, videlicet secundum quem valeant operantem perducere ad regnum æternum, hoc est ad modum meritorium, commentitia est, & explodenda.* (Ord. 61.) *Illa quoque distinctio, qua opus dicitur bifariam bonum: vel quia ex objecto, & omnibus circumstantiis bonum est, quod moraliter bonum appellari consuevit: vel quia est meritorium regni æterni, eo quod sit a vivo Christi membro per spiritum caritatis, rejicienda putatur.* (Ord. 62.) Perpendantur & tres istæ Quesnellii. *Amore Dei in corde peccatorum non amplius regnante, necesse est ut in eo regnet carnalis cupiditas, omnesque actiones ejus corrumpat.* (Ord. 45.) *Obedientia legis profluere debet ex fonte, & hic fons est caritas. Quando Dei amor est illius principium interius, & Dei gloria ejus finis, tunc purum est, quod apparet exterius; alioquin non est nisi hypocrisis, aut falsa justitia.* (Ord. 47.) *Sola caritas Christiano modo facit actiones christianas, per relationem ad Deum, & Jesum Christum.* (Ord. 53.) Hæreticum istud systema, ex variis compactum erroribus, Articul. III. & deinceps nos haud semel jam perstrinximus, per transennam quidem, satis tamen pro instituto nostro.

330. Itaque secunda præsertim Quæstio probe secernenda est a quarta, quam nunc ventilare aggredimur; ne vitiosa ut dicitur elenchi ignoratione cum Hæreticorum doctrinis confundantur Catholicorum Theologorum placita. Cum tamen ambæ aliquam inter se similitudinem & affinitatem præseferre videantur, idcirco ut clarius pernoscatur quod inter ipsas reapse intercedat discrimen, in eadem Quæstione secunda paullum immoremur; hinc quippe malus etiam lumen accedet iis, quæ in discussionem alterius postremæ erunt subinde dicenda. Porro hanc ad rem satis mihi videtur in medium proferre, quæ scripsit Angelicus Doctor (1. 2. *quæst.* 100. *art.* 10.) ibi enim de præceptis Decalogi fuse disserens, istud quoque dubium proponit: *Utrum modus caritatis cadat sub præcepto divinæ legis?* quod idem est, ac quærere: an adsit proprie dicta obligatio adimplendi universa mandata ex dilectione, seu affectu caritatis, ut divinæ legi satisfiat? Primo opiniones memorat contrarias, quæ illo etiam ævo vigebant apud Magistros. *Quidam enim dixerunt absolute modum caritatis esse sub præcepto ... alii vero dixerunt, quod omnino modus caritatis non cadit sub præcepto.* Postea mentem suam aperiens, subdit: *Utrique autem quantum ad aliquid, verum dixerunt*: quod declarat, probatque sequenti doctrina.

331. Distinguit. 1. præceptum caritatis, quo Deus super omnia diligendus, a serie aliorum præceptorum, quæ divinæ legis ambitu continentur. 2. Docet distinctum illud dilectionis præceptum esse affirmativum,

mativum, adeoque non obligans ad semper, sed pro determinato tempore. 3. Caritatis motum observat posse bifariam considerari: nempe vel quatenus est actus peculiaris, quem Deus a nobis interdum exigit eo affirmativo dilectionis praecepto: vel quatenus est modus, sive finis & forma actuum omnium pertinentium ad reliqua Divinae Legis praecepta. 4. Resolvit, caritatis actum sub priore respectu esse divinitus praeceptum, quotiescumque occurrit observandum primum & maximum dilectionis mandatum; sub posteriore vero respectu nequaquam praeceptum esse, id est actus aliorum mandatorum haud necessario eliciendos ex caritatis motu & affectu, ut eadem mandata rite impleri censeantur. 5. Exinde complectitur, cum hominem, qui sine ullo caritatis motu erga Deum honorat parentes, aut qualibet alia Legis praecepta observat, nullatenus reputandum esse transgressorem eorumdem praeceptorum, cum ipsa in se spectata modum caritatis, hoc est, observantiam ex caritate praestandam, minime includant: etsi concedat, ejusmodi hominem posse transgressorem existere alterius praecepti dilectionis Dei super omnia, quoties honoret parentes, aliaque servet Legis praecepta in iis temporis circumstantiis, in quibus urget observantia memorati praecepti dilectionis; cum nequeat homo Deum super omnia diligere speciali dilectionis actu, nisi seipsum, & omnes suos actus ad Deum expresse ordinet.

332. Patescunt ea singula consulenti Articulum mox citatum, quem brevitatis caussa supersedeo integrum hic transcribere, contentus sequentibus verbis, quae ad scopum nostrum potissime faciunt. *Ad secundum dicendum, quod sub praecepto caritatis continetur, ut diligatur Deus ex toto corde, ad quod pertinet, ut omnia referantur in Deum, & ideo praeceptum caritatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referantur in Deum. Sic ergo, qui honorat parentes, tenetur ex caritate honorare, non ex vi hujus praecepti, quod est: honora parentes: sed ex vi hujus praecepti: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Et cum ista sint duo praecepta affirmativa non obligantia ad semper, possunt pro diversis temporibus obligare: & ita potest contingere, quod aliquis implens praeceptum de honoratione parentum, non tunc transgrediatur praeceptum de omissione modi caritatis*: hactenus Angelicus. Totum id verbatim refert, & approbat S. Antonin. (*part.* 1. *Summae tit.* 4. *c.* 3. §. 3.) ubi assumpta consideratione Decalogi praemonstrat, *quomodo caritatis actus cadat sub praecepto*. Idipsum alibi quoque repetit (*par.* 4. *tit.* 6. *c.* 5. §. 1.) dicens: *Quamvis modus dilectionis non cadat sub illis praeceptis, quae dantur de aliis actibus virtutum (puta sub hoc praecepto, honora patrem tuum, non cadit hoc, quod ex caritate fiat) cadit tamen actus dilectionis sub speciali praecepto*, certis scilicet temporibus graviter obligante.

333. Similia sensit, & docuit gravissimus Joannes Bachonus Anglicus Carmelita, inter priscos Theologos & Canonistas valde conspicuus. Sic enim ex Petro de S. Dionysio, aliisque illius aetatis Doctoribus scribit (*in* 3. *Sent. dist.* 31. *q.* 1. *art.* 2.) *Dicunt, quod caritas cadit sub praecepto obligatorio respectu proprii objecti, scilicet respectu Dei & proximi, ita quod hoc omittens peccat mortaliter. Sed non cadit sub praecepto respectu objecti cujuscumque alterius mandati: ita videlicet, quod quicumque implet aliud mandatum non ex caritate, peccat mortaliter eo facto*. Jam qui doctrinas hasce rectissimas serio perpendere voluerit, facile deteget quam falsum, commentitium, & Christianae Theologiae oppositum sit a Novatoribus nunc propugnatum Theorema, quo nimirum statuitur, veri nominis peccatum esse, quidquid ab homine geritur absque caritatis habitu, & imperio. Ex quo fit, ut non possint eisdem non refragari penitus quotquot ex Romanae Communionis Theologis nunc propugnant, cunctas deliberatas operationes ad Deum esse dirigendas ex benevolo aliquo erga ipsum amore.

334. Opponet fortasse aliquis, non esse eam ob rem Novatoribus tantopere succensendum, cum teste Angelico (*n.* 330.) in ipso Catholicorum Theologorum coetu jamdiu extiterint, qui *dixerunt absolute modum caritatis esse sub praecepto*. Respondeo, indicatos Theologos longe alio sensu putavisse observanda divina mandata actibus ex caritate provenientibus, ac Novatores modo contendant. Illi enim eatenus solum ita censebant, quia suspicabantur Deum, utpote humanae salutis maxime sollicitum, imponendo hominibus mandata, imposuisse observantiam meritoriam aeternae beatitudinis, adeoque actus ex caritate manantes, sine qua meritum ejusmodi haberi nequit; qua in re utique alucinabantur, *non distinguentes id quod est de intentione praecipientis ab eo, quod est de obligatione praecepti* (ut notavit Richardus Minorita apud praelaudatum Bachonum), sed aliunde nihil absoni, aut falsi ad id tuendum comminiscebantur adversus orthodoxam doctrinam. Verum isti ideo praesertim dictitant necessarium caritatis influxum in singulas actiones, quia eo secluso persuasum habent omnia in homine coinquinari contagione concupiscentiae per sese mortiferae: quod nexum errorum involvit, tum revelato Dei verbo, tum manifestis Ecclesiae sensibus adversantium. Itaque non eadem indulgentia utriusque impendenda: sicuti Tridentina Synodus (*sess.* 14. *c.* 7. & *can.* 9.) non eodem habuit loco tum antiquos Scholasticos, qui ante Scotum scripsere, Sacerdotem in Sacramento Poenitentiae declarare coram Ecclesia remissionem peccatorum intrinsecus a Deo factam; tum Novatores existimantes eumdem Sacerdotem esse merum remissionis praeconem: quoniam illis videbatur perfecta contritio necessaria cuilibet poenitenti etiam ad Sacramentum accedenti: istis autem Sacramenti efficacia perquam exosa est. Ceterum esto tum in conclusione, tum in principiis Novatores convenirent cum Theologis ab Angelico relatis; adhuc tamen dispar utrorumque caussa. Siquidem illi ante, isti post solemnes Ecclesiae definitiones sic opinati; unde priores dicendi solum *errantes*, posteriores repudiandi tamquam *haeretici pertinaces*. Hoc sane pacto D. Augustinus cum Donatistis disputans, ipsos secrevit a SS. Cypriano & Firmiliano, atque a reliquis Catholicis Episcopis rebaptizantibus, tametsi eodem prorsus errore universi detinerentur.

335. Dimissa nunc Quaestione secunda contra Novatores dumtaxat agitata; pergamus animadvertere quae-cum-

cumque alia conducunt ad genuinam intelligentiam quartæ Quæstionis inter solos Catholicos vigentis. Dum disputatio ingruit de operum relatione in Deum, in primis oportet perspectas habere tres *relationis* species, a diuturno tempore in scholis nominatas. Videlicet eam vel *habitualem*, vel *virtualem*, vel *actualem* esse contingit, prout Scotus (*in 2. Sent. dist.* 41. *quæst. unic.*) inter alios explicat de relatione meritoria verba faciens. *Potest actus referri ex caritate in finem ultimum tripliciter. Uno modo actualiter, cum cogitans actualiter de fine diligit illum, & vult aliquid propter illum. Alio modo virtualiter, cum ex cognitione & dilectione finis deventum est ad volitionem alicujus entis ad finem: puta cum quis ex cognitione, & dilectione Dei actum pœnitentiæ assumit, & exequitur volendo, non tamen tunc referendo in finem. Tertio modo habitualiter: puta si omnis actus referibilis in finem manens cum caritate, quæ est principium referendi, dicatur referri habitualiter.* Angelicus itidem Doctor tres istas relationis species non uno in loco designavit, ut constabit ex variis ipsius textibus quos deinceps sparsim producemus.

336. Postmodum animadversione dignum est, non eodem sensu constanter usurpari a Theologis præsertim antiquioris ætatis vocabula singularum rationum mox descriptarum; quod quidem si quis negligat aut ignoret, is meo judicio non ita facile mentem suam a dubiis extricabit, quæ ex Testimoniorum collatione enascentur, neque felici successu quæstionem hanc enodabit. Primo, cum aliquid possit vel in se, vel in alio subsistere, ac perdurare, relatio *Actualis* dicta fuit non ea dumtaxat, quæ per sese actionibus jungitur, ideoque *explicita* est; sed illa etiam, quæ actiones comitatur per aliud quidquam a se relictum; proindeque *implicita* est. Prior reputatur proprie actualis, posterior censetur potius virtualis juxta divisionem paullo ante assignatam. Hoc gemino sensu illam nominavit Angelicus (*in 2. Sent. dist.* 40. *q.* 1. *art.* 5. *ad* 7.) ubi ait, *aut actualis relatio in Deum est conjuncta actioni nostræ, non quidem actu, sed in virtute; aut actualis ordinatio in Deum est actu conjuncta actioni nostræ.* Si enim actualis non diceretur, nisi ea relatio, quæ actiones ad Deum dirigit expresse ac formaliter, adeoque una cum actionibus elicitur, quomodo concipi posset iisdem non conjuncta actu? tunc quippe esset simul actualis, & non actualis sub eodem respectu. Richardus quoque de Mediavilla (*in 2. Sent. dist.* 41. *artic.* 1. *quæst.* 2.) memorat intentionem seu ordinationem operum in finem, *actualem implicitam continuatam in virtute*, quam necessariam, ac sufficientem arbitratur ad meritum actionum.

337. Secundo, quæ proprie *virtualis* relatio aut intentio est, frequenter legitur designata nomine *habitualis*, forsitan quia per modum habitus perseverare solet. Ita S. Bonav. (*in 2. Sent. dist.* 41. *art.* 1. *qu.* 3.) *Ad hoc, quod aliqua actio sit meritoria, non oportet, quod semper quis eam referat actualiter in Deum; sed sufficit relatio habitualis. Habitualem autem relationem voco, non quia habeat caritatem, per quam sit habitualis ad referendum: sed quia in primordio operationis illius, vel alterius, ad quam illa consequenter se habet, intentionem habet ad Deum directam: Unde si aliquis intendit dare pro Deo centum marcas, & incipit cogitare de Deo in prima marca, & in aliis non cogitat, nihilominus omnes illæ dationes sunt ei meritoriæ & fructuosæ.* Similiter Joann. Bachonus (*in 2. Sent. dist.* 42. *art.* 2. *in fine*) *sicut ad bonitatem voluntatis sequentis rationem illuminatam per fidem, non requiritur, quod semper actu explicito intendatur beatitudo, sed sufficit quod a principio boni fideles ordinent actus suos ad salutem, & virtus hujus ordinationis remanet in actibus meritoriis, qui succedunt: eodem modo sufficit in bonitate morali, quod a principio intendat homo ea, quæ ducunt ad virtutem perfectam; quæ intentio manet in dictis actibus sequentibus.* Exinde porro intelligimus, quonam sensu Seraphicus (*in 4. Sent. dist.* 6. *part.* 2. *art.* 2. *qu.* 1.) & Angelicus (3. *part. Sum. q.* 64. *art.* 3.) dixerint, *habitualem intentionem sufficere ad perfectionem, & administrationem Sacramentorum.*

338. Tertio, sunt ex recentibus Scriptoribus, qui relationem *virtualem*, etiam proprie sumptam, putent gemino sensu explicandam. Uno quidem, ubi quis vi præteritæ intentionis actualis, qua finem cognitum intendit, operari pergit actu non amplius de illo cogitando; uti dum Medicus libros legit, herbas colligit, ob præconceptum propositum sanitatis ægroto restituendæ, de qua jam non cogitat. Altero, ubi quis aliquid molitur, quod suapte natura tendit ad aliquem finem, sicut inchoatio ad consummationem, aut minus perfectum ad perfectionem, sive eum finem ipse cognoscat, sive non: uti dum quis grana seminis terræ committit, ex quo postea fructus prodit ipsi ignotus. Porro hominem utroque modo in genere moris agentem, vere finem ultimum appetere, ad eumque actiones suas ordinare, asseverat Angelicus Doctor (*quæst. un. de Car. art.* 1. 2. & 1. 2. *q.* 1. *art.* 9.) ac nemo, ut reor, negabit. *Etenim sicut in caussis efficientibus virtus primæ caussæ manet in omnibus caussis sequentibus: ita etiam intentio principalis finis virtute manet in omnibus finibus secundariis.* Item *semper inchoatio alicujus ordinatur ad consummationem ipsius: sicut patet tam in his, quæ fiunt a natura, quam in his, quæ fiunt ab arte.* Ceterum ad mera nomina quod attinet, non ita apud omnes constat, *virtualem* dicendam esse relationem operum, quæ utroque modo contingit. Nam prioris modi relatio, presse loquendo cum Scoto (*n.* 335.) utique *virtualis* est, atque nonnisi improprie, seu ex arbitraria hominum consuetudine (*num.* 337.) *habitualis* vocatur. Quæ autem posterioris est modi, ea videtur haud incongrue posse designari alterutro promiscue vocabulo & *virtualis*, & *habitualis* mox explicandæ; uti reipsa ab Angelico designatam fuisse credere par est, quo invicem possint conciliari plures ipsius locutiones in specie contrariæ, unde ingens exoritur difficultas, hactenus vix ab ullo Interprete satis nitide, & exacte exposita, ac dissoluta.

339. Ut de Angelico ita sentiam, hæc sunt præcipue quæ me movent testimonia. Ipse namque expendens obligationem, quam præsefert decantatum in scripturis præceptum de caritate, deque operibus cunctis in Dei gloriam referendis, posteaquam quis præstituto tempore specialem elicuit actum dilectionis Dei

Dei super omnia, ac Deo se totum explicite obtulit, ait (*qu. un. de Car. art.* 1.) *virtualiter omnia referre in Deum, cadit sub præcepto caritatis*: tum ejusmodi consequentem relationem *virtualem* edisserens subdit: *cum hoc nihil aliud sit, quam habere Deum finem ultimum*. Itaque cum quilibet bona opera faciens, quæ suo pondere tendunt in Deum tamquam bonum consummatum perfectumque (*n.* 323. *&* 324.) Deum habeat finem ultimum, etsi hoc nec consideret, nec intendat (quod ad *secundum* pertinet *virtualis* relationis modum (*nu.* 388.) palam est, relationem hujuscemodi ab Angelico dictam fuisse *virtualem*. Nomine itidem *habitus*, seu *habitualis*, eamdem ipsam expressisse videtur aliis in locis, præsertim (*Lect.* 3. *in c.* 3. *epist. ad Coloss.*) ubi scribit. *Non est necessarium, quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu: qui facit contra gloriam Dei, & præcepta ejus, facit contra hoc præceptum*. Si enim ad servandum mandatum de cunctis operibus in Dei gloriam faciendis, debent ea referri in Deum actu, vel habitu: aliunde vero referre *habitu* hoc importat, quod reliqua generatim divina præcepta non violentur, adeoque benefactis adimpleantur: consequens exinde est, *habitualem* pariter vocatam ab Angelico eamdem relationem prædicti *secundi* modi, qui sola nititur bonitate operum in Deum, ceu consummatam perfectionem, tendentium.

340. Quarto, quod ex hactenus prænotatis facile eruitur, ultima relationum species, quæ *habitualis* nuncupatur, plus ceteris æquivoca est, utpote triplici diverso sensu usurpata. Nam 1. libere traducta veteri loquendi more ad indicandam relationem *virtualem* proprie dictam, quæ scilicet *priori* modo (*num.* 338.) talis est, quod quidem ad oculum jam demonstratum (*n.* 337.) puto: 2. nativa, magisque communi significatione adhibita, quatenus exprimit puram concomitantiam habitus alicujus cum actu, absque ullo vel actuali, vel virtuali influxu in actum. Ita Scotus in tripartita divisione (*n.* 335.) & plerique veteres Magistri eam intellexere, determinantes modum, quo oportet actus nostros in Deum ordinare, ut evadant meritorii æternæ gloriæ. Sic etiam Angelicus, quando hæc scripsit (*qu. un. de Car. art.* 1.) *Aliud est habitualiter referre in Deum, & aliud virtualiter: habitualiter enim refert in Deum & qui nihil agit, nec aliquid actualiter intendit, ut dormiens*, quia scilicet retinere potest *caritatem*, *quæ habitualiter ordinat in Deum* (1. 2. *q.* 88. *art.* 1.) *Sed virtualiter aliquid referre in Deum, est agentis propter finem ordinantis in Deum. Unde habitualiter referre in Deum non cadit sub præcepto* (hoc est, præceptum dilectionis in Scripturis celebre non est de acquirendo aut retinendo simpliciter caritatis habitu, per quam actus possunt in Deum referri; sed potius de producendis frequenter caritatis actibus, ac de dirigenda, eorum ope, in Deum finem ultimum tota vitæ serie) *sed virtualiter omnia referre in Deum cadit sub præcepto caritatis, cum hoc nihil aliud sit, quam habere Deum finem ultimum*. 3. Demum eadem vox accepta, quatenus relationem indicat sic afficientem actiones, quæ producuntur, ut ab ipsarum morali entitate, cum norma agendi ac fine ultimo comparata, haud distinguatur; & ideo *implicita* & *interpretativa* etiam vocetur. Sic spectando *habitualem*. Angelicus potuit absque contradictione illam sub præcepto caritatis concludere, dicendo (*n.* 339.) *necessarium esse, ut omnia in Deum referantur* saltem *habitu*. Nos deinceps, dimissa *secunda* notione, quæ unice respicit statum seu dispositionem habitualem operantis, constanter hærebimus in *tertia*, quæ operum naturam & conditionem spectat; hæc namque magis quadrat præsenti controversiæ. Unde relationis *habitualis* nomine intelligemus eam ipsam, quam alii *virtualem secundi modi* (*n.* 338.) alii *implicitam* seu *interpretativam* vocant.

341. Postremo est operæ pretium observare, iisdem plane bonis operibus simul inesse posse, respectu diverso, duplicem relationem in Deum, & *virtualem*, & *habitualem*, retenta etiam propria distinctaque harum vocum significatione. Quo id assequaris, hominem considera vere Christicolam, qui primum instante maximo mandato *diligendi Deum ex toto corde* ex. cau. in die Nativitatis Dominicæ, actum caritatis elicit, & formali relatione ab eodem actu indivulsa (*nu.* 332.) omnia sua in Deum ordinat: deinde juxta generale præceptum *declinandi a malo*, & *faciendi bonum*, diebus insequentibus graviter insudat honestis operibus ex motivo proximo aliarum quarumcumque virtutum, quæ subnata occasione ei offeruntur excolendæ: postmodum, recurrente denuo eodem mandato maximo ex. cau. in die Epiphaniæ, Deum rursus diligit speciali actu amoris super omnia (hujusmodi enim mandatum per sese obligare nos *graviter* ad Deum *expresse* redamandum in majoribus *saltem* anni Festis, in quibus præcipua Religionis nostræ mysteria solemniter ab Ecclesia proponuntur Fidelibus grata memoria recolenda, nullus modo ambigit ex Theologis cordatioribus, doctrinas suas ad Sacræ Scripturæ gnomonem exigentibus) ac deinceps pro more bona quæque operari pergit. Jam opera honesta, quæ a tali homine peraguntur decurrente eo temporis spatio inter ambas dies Domino solemnes, referri censentur in Deum *habitualiter*, quia ex conditione sua, hoc est ratione suæ objectivæ bonitatis moralis, cedunt in Dei gloriam: referuntur præterea in Deum *virtualiter*, quoniam serie continuata consequuntur ad eum primum actum, quo idem homo diligendo Deum super omnia ordinavit formaliter & explicite seipsum, suaque omnia in Deum: unde est, ut sint etiam meritoria vitæ æternæ ratione præcedentis caritatis actualis, quæ censetur in cuncta illa opera influere, ac in illis quasi in virtute permanere juxta Seraphici (*n.* 337.) expositionem.

342. Jam vero, ut divisionem relationis operum hucusque discussam (*n.* 335. *& seq.*) aptemus præsenti controversiæ, prudens nemo sibi in animum inducet, hominibus in hoc sæculo versantibus præscriptam esse ullo mandato *actualem*, & *explicitam* relationem omnium, quæ deliberate geruntur in vitæ decursu: ex Angelico namque (*q. un. de Car. art.* 11.) *omnia actu referre in Deum non est possibile in hac vita, sicut non est possibile, quod semper de Deo cogitetur*. Unde infert (*in* 2. *Sent. dist.* 40. *ar.* 5.) *hoc nec præceptum, nec consilium est, sed finis præcepti. Sic Sancti in patria actus suos in Deum referunt*. Hujusmodi actualis & formalis relatio cunctorum operum statis dumtaxat temporibus facienda ex divino mandato,

N 2 dato,

dato, quotiescumque videlicet tenemur Deum diligere ex toto corde: ut jam demonstratum (*n.* 332.) atque idem Angelicus luculentius confirmat (*qu. cit. de Car.*) hisce verbis: *Non oportet, quod intentio actualis ordinans in finem ultimum sit semper conjuncta cuilibet actioni, quæ dirigitur in aliquem finem proximum*, hoc est, quæ fit immediate ob finem cujusvis alterius virtutis a caritate diversæ; *sed sufficit, quod aliquando actualiter omnes illi fines in finem ultimum referantur: sicut fit, quando aliquis cogitat se totum ad Dei dilectionem dirigere*, instante scilicet mandato maximo dilectionis: *tunc enim quidquid ad seipsum ordinat, in Deum ordinatum erit. Et, si quæratur, quando oportet actum referre in finem ultimum*, prædicta relatione formali seu expressa, *hoc nihil aliud est, quam quærere, quando oportet habitum caritatis exire in actum: quia, quando exit, fit ordinatio totius hominis in finem ultimum*: hocque totum ad amussim consonat iis, quæ (*num.* 332.) retulimus ex Summa Theologica ejusdem Angelici.

343. Nullus pariter dubitabit, quin e converso omnis humanorum actuum series necessario prorsus sit ad Deum ultimum finem ordinanda *habituali* saltem & interpretativa relatione. Hujusce namque relationis necessitas nihil præsefert aliud, quam necessitatem honeste vivendi, atque ad rectæ rationis normam cunctas deliberatas actiones exigendi (*nu.* 303. *& seq.*) ad quod quidem præstandum cum Naturali tum Divina Lege obligari omnem hominem venientem in hunc mundum, nemo vel Theologorum vel Philosophorum Moralium inficias ibit: ex D. enim Ambros. (*lib.* 1. *offic. c.* 38. *&* 39.) *In his duobus illa est animi excellentia, ut primum animus bonis exercitatus cogitationibus, mundo corde, quod verum & honestum est, videat, atque id quod honestum est, solum bonum judicet, omnesque res, in quibus honestas & decorum cernitur, præclara intentione usque ad effectum persequatur*. Itaque nonnisi de intermedia relationis specie, quæ *virtualis* dicitur, disputatio esse potest. Ex quonam autem præcise amore prodire oporteat hanc virtualem relationem; item an, & qualis vigeat obligatio ejusdem eliciendæ, remanet nunc dispiciendum: cum hucusque cumulate jam sint in medium producta quæcumque videbantur scitu necessaria tum ad statum quæstionis rite concipiendum, tum ad ipsam quæstionem solide dirimendam.

344. *Secundo*, quod spectat *opiniones Theologorum* de argumento ejusmodi proloquentium, duæ generatim nunc circumferuntur, eæque inter sese contrariæ. Una contendit, hominem quovis tempore, quidquid deliberate agit, teneri ex affectu caritatis referre in Deum tamquam ultimum finem. Ut autem se discernat, & elonget a Novatorum erroribus in præsenti materia per Apostolicam Sedem jam damnatis (*n.* 328. *& seq.*) adeoque salvam & incolumem relinquat Christianam Fidem, plures adinvenit distinctiones, modificationesque speciosas, quæ utrum aliqua saltem ex parte meræ elusiones ac subterfugia dicenda sint (quemadmodum a nonnullis alterius sensus Scriptoribus observatum) aut reapse legitima, & satis tuta munimenta, definire meum neutiquam est. Pro hac opinione, ceu pro aris & focis, decertant, præter varios Theologos Eclecticos universi recentiores Alumni unius spectatissimæ Scholæ, ex quibus memoria novissima eruditi aliquot evulgarunt in Occiduis Oris scriptiones suas, quæ confestim etiam in Italia partim Veronenses, partim Venetos typos subierunt: ubi Patronum ac Vindicem præceteris nactæ, qui magna librorum serie omnigena litterarum spirantium ditavit Christianam Rempublicam.

345. Hæc vero sunt, ex quibus propriæ opinioni sepimentum iidem conflant, ut cuilibet ipsorum volumina perlegenti innotescet. Sicut in alia theologica controversia de *justificatione peccatoris* eam tuentur proprio systemati peraccommodam distinctionem de duplici *amore Dei super omnia*, non vivificante, & vivificante; ita hic monent; *caritatem* bifariam posse usurpari; nempe tum *stricte*, prout *habitum* supernaturalis & infusæ caritatis, aut *actum* exinde manantem denotat; tum *late*, prout importat quidem dilectionem Dei *propter se*, sed quæ nondum est *super omnia*, adeoque inferiorem aliquam dilectionem benevolam, piumque affectum erga Deum. 2. Relationem operum *virtualem* dumtaxat exigunt: cum tamen virtualis relatio sensu magis proprio & communi sumpta, necessario supponat prævium explicitæ dilectionis actum; idcirco ea voce intelligunt relationem initio *actualem*, ac deinceps solum *virtualem*: immo indicatæ notioni *virtuali* hærentes addunt, actualem ipsam toties in decursu agendi iterandam, & tam efficaciter (si forsan contingat interturbari, seu disperire relictam ex primo actu virtutem) ut vi ipsius judicentur subsequentes operationes virtualiter prodire. 3. Fundamentum relationis hoc modo continuæ videntur sibi deprehendisse in quibusdam *Apostolicis effatis*, quæ ipsorum judicio *legem* complectuntur Christianos omnes adstringentem. 4. Legem istam referendi actiones deliberatas in Deum ajunt esse *mixtam*; hoc est, partim *affirmativam*, uti per se sonat, partim *negativam*, quatenus præcipit nullo tempore interrumpendam virtualem relationem. 5. Ex eadem lege talem *obligationem* enasci censent, ut homo *saltem venialiter* delinquat, quando *vel unam* actionem, seu internam, seu externam, ad Deum ultimum finem non dirigit eo, quo prædictum est, modo.

346. Denique 6. asserunt, defectum relationis hactenus explicatæ arguere quidem *hominem operantem*, atque reum constituere peccati omissionis, quoniam deliberate operando, cum posset & deberet actum suum referre ad Deum ultimum finem, id facere prætermisit; minime vero vitiare ipsum *actum non relatum* (ex. cau. erogationem eleemosynæ sine ullo ad Deum respectu peractum) ita ut *in se* malus evadat, quippe *ex officio*, seu ex genere suo, bonus semper præsumitur: itaque in isto casu operans peccat, non quia operatur, sed quia non refert. Postremum hoc est, de quo ipsi sunt maxime solliciti, quodque ab aliis probe notari volunt. Etenim satis perspiciunt, se ad Novatorum scopulos allidere, nisi actiones ipsas a labe immunes tueantur: quandoquidem isti ceu meram hypocrisim, falsam justitiam, verumque peccatum traducunt & execrantur, quidquid absque Dei amore, & relatione in ejus gloriam fit, etiamsi operans intuitu æternæ mercedis promoveatur ad operandum: atque ob id fictitias reputant in Catholicis scholis vulgatas distinctiones observantiæ mandatorum,

quoad

quoad substantiam, *& modum*; itemque operis *moraliter dumtaxat boni*, *& meritorii supernæ gloriæ*; ut patet ex *num.* 329. ex Proposit. 10. aliisque sequentibus ab Alexand. Papa VIII. proscriptis, atque ex Trid. Syn. *sess.* 6. *can.* 31.

347. Altera opinio ex adverso sic statuit. Fatetur, rem quidem esse & laudabilem, & saluberrimam cunctas deliberatas operationes in Deum ultimum finem actu, aut virtute ordinare, sive ex proprie dicta caritate, sive ex alia quavis dilectione inferiori: attamen intra ullius præcepti necessitatem conclusam esse mordicus inficiatur. Unde, loquendo universim in præsenti materia, duo solum agnoscit Christiani hominis officia: alterum, illudque speciale ac determinatis alligatum temporibus, diligendi Deum ex toto corde, juxta primum, & maximum mandatum; quod formalem omnium operum relationem in finem supernaturalem complectitur; alterum, quovis tempore obligans, adeoque generale, honeste operandi in quolibet negotio, juxta variam reliquorum mandatorum seriem; quod habitualem continet operum relationem. Idcirco si eveniat quacumque de caussa, ut post elicitum explicitæ dilectionis actum, progressu temporis aliæ hominis actiones non censeantur amplius vi illius profluere, deficiente virtuali relatione, quæ actuali successerat, ipsi hominem nullius peccati insimulant hoc solum nomine, quod eamdem non restauret virtualem actionum relationem producendo novum actum caritatis, seu alterius amoris benevoli. Atque hæc posterior opinio, si calculus rite ineatur, longe plures occupavit scholas, longeque majori gaudet privatorum Theologorum suffragio; quidquid contra nonnulli sibi persuadeant, aut orbi minus oculato suadere pertentent.

348. *Tertio*, ut *sententiam nostram* aperiamus, stabiliamusque (quod quidem pro hujusce operis instituto facimus, non quia judicium nostrum aliquid vel ponderis addere, vel detrimenti adferre credamus alterutri litigantium Parti) nos opinionem secundo loco descriptam amplexamur, ceu talo firmiore nixam. *Quatuor* autem argumentorum genera hanc ad rem sese offerunt, quæ sin minus singula, saltem simul juncta, animum nostrum ita percellunt, ut secus sentire aut docere, nonnisi reluctante conscientia, queamus, quæ quidem cogitatio nos in spem erigit certissimum fore, ut Theologi ex opposito stantes haud gravate sint excepturi, quæ hic conscribimus tali animo, ipsorum ceteroquin eruditionem, pietatem, sapientiam maxime suspicientes. Duo priora ex *doctrina veterum Magistrorum*, ac *sensu Fidelium*; posteriora duo partim ex *Sacra Scriptura*, & *Ecclesiasticis Patribus*, partim ex *absurdis* deducuntur. *Primum* est hujusmodi. Præceptum singulas deliberatas actiones, seu actuali seu virtuali relatione, jugiter ad Deum dirigendi ex affectu caritatis benevolo ignorarunt, immo negarunt præcipui veteris scholæ Magistri, qui certe neque in D. Pauli epistolis, aut S. Augustini libris hospites, neque in detegendis aut exponendis necessariis christianæ caritatis officiis oscitabundi fuerunt: igitur opinio, quæ nunc illud tam fidenter inculcat, haud vacat gravi suspicione novitatis in rebus theologicis perquam devitandæ: Sequentia eorumdem Magistrorum testimonia patefacient assumptionis nostræ veritatem.

349. Scotus in primis, ad assequendum operibus vere meritoriis spiritualem finem vitæ æternæ, eorum in Deum relationem ex caritate faciendam propugnavit (*in* 2. *sent.* 17. *quæst.* 1. *& dist.* 41. *quæst. unic.*) tum speciales caritatis actus, ex divino mandato eliciendos diebus Dominicis, etiam sensit (*in* 3. *sent. dist.* 27. *quæst. unic.*) juxta quam piam laudabilem opinationem Catholicos Parochos exstimulavit, saluberrimo consilio Benedictus Papa XIV. (*Inst. Eccl.* 72.) *ut singulis diebus festis, priusquam rem Divinam incipiant, actus fidei, spei, & caritatis alta voce pronuncient, eosque populus ad verbum repetat.* Præter hæc vero aliam quamvis obligationem in caritatis negotio palam inficiatus est verbis adeo libratis, ut propemodum crederes, ipsum oculis, quos gerebat, acutum cernentibus vel tunc pervidisse Adversariorum nostrorum singularem sententiam, eamque impetere voluisse: ait namque (*in* 2. *sent. dist.* 41. *quæst. unic.*) *Non tenetur homo nec tentione necessitatis, contra quam sit peccatum mortale, nec tentione minori, contra quam sit peccatum veniale, referre semper actum suum in Deum actualiter, vel virtualiter; quia Deus non obligavit nos ad hoc.* Quid clarius? Vel unicum interim ex antiquitate profer Scriptorem, qui ipsum talia edocentem arguerit, quasi contrarium aut D. Augustino, quem semper in ore & calamo habuit (*num.* 290.) aut D. Paulo, in cujus epistolas commentaria etiam edidisse fama est.

350. Præterea S. Bonaventura similiter negavit prædictam necessitatem relationis operum in Deum, tametsi agnomine; neque *Seraphicus*, hoc est, Trithemio & Gersone testibus (*lib. de Script. Eccl. & Epist. ad Osvaldum Monachum*) *doctrinis sanctis intellectum illuminans, & affectum in Christi amore accendens.* Nam proposito sibi Apostoli textu, *omnia in gloriam Dei facite*, sic eum præclare interpretatur, ut nec ullam statuat obligationem sibi minime perspectam, nec Auctores alios diversa pronunciantes a vero penitus aberrasse demonstret (*in* 2. *sent. dist.* 41. *art.* 1. *q.* 3.) *Respondet aliqui, quod est consilium, aliqui quod est præceptum, aliqui quod est finis præcepti sicut illud: diliges Dominum Deum tuum &c. Omnibus autem prædictis modis prædictus sermo potest intelligi. Potest enim accipi affirmative; vel negative, & affirmative dupliciter: quia hoc signum, omnia, potest ibi teneri collective, vel distributive. Si accipiatur negative, sic est præceptum, & tunc est sensus: ita faciatis opera vestra, ut nihil faciatis contra gloriam Dei. Si autem intelligatur affirmative, & hoc signum, omnia, teneatur distributive & divisim, tunc est consilium & admonitio: admonet enim Apostolus secundum hunc sensum, quod quodlibet opus nostrum referamus in Deum: & de quolibet divisim possumus facere, & utile est nobis & expediens, si faciamus . . . Si autem prædictus sermo teneatur affirmative, & hoc signum, omnia, teneatur collective, tunc non est præceptum, nec consilium; sed finis præcepti, & consilii. Ad hoc enim debemus tendere, & hoc desiderare, quod ad talem statum perveniamus, quod omnes cogitationes nostras, & affectus in Deum referamus; hoc autem tunc obtinebimus, quando Deum ex toto corde diligamus. Et sic patet, quod ex auctoritate illa Apostoli non concluditur, quod aliquis peccet, cum non refert opus suum in Deum actualiter*: hoc est relatione actuali vel *explicita*, quæ

quæ proprie actualis est, vel *implicita*, quæ alio nomine virtualis dicitur (*num.* 336.) juxta superiorem observationem.

351. Quidnam vero scholarum Angelus, & Ecclesiæ columen D. Thomas? Diversis in locis hoc idem thema volutando multa ac varia protulit, quæ in unam doctrinæ rite cohærentis seriem connexa nihil minus adstruunt, quam quod Adversarii nostri contendunt; etsi nonnulli ipsorum in uno alterove textu, interdum etiam detruncato, sistentes se hoc propugnare dictitent, quod Angelicus Doctor & constanter sensit, & perspicue scripsit. Rem ita esse deprehendet quisquis æqua lance ponderare voluerit partim probationes præsentes, partim responsa ad objectationes deinceps apponenda. Primo ex professo expendens (1. 2. *quæst.* 100. *art.* 10.) utrum caritatis influxus sit necessarius ad divinam legem servandam, docet caritatis actum, quo Deus diligatur ex toto corde, & omnia in Deum referantur, esse quidem peculiari præcepto præscriptum pro determinato tempore; ceterum in aliis præceptis *non includi, quod serventur ex caritate*, ideoque hoc sensu verum esse, quod *modus caritatis non cadat sub præcepto*. Hinc duplici efformata hypothesi, quod nempe quis exempli causa honoret parentes sine caritatis affectu, sive dum urget prædictum præceptum affirmativum dilectionis Dei; sive dum illud minime urget, resolvit quoad priorem hypothesim, ejusmodi hominem *non idcirco transgressorem effici hujus præcepti de honorandis parentibus, etsi sit transgressor præcepti, quod est de actu caritatis, propter quam transgressionem meretur pœnam*; quoad posteriorem vero addit, *posse contingere, quod implens præceptum de honoratione parentum non tunc transgrediatur præceptum de omissione modi caritatis*. Igitur sentit Angelicus, extra circumstantiam diligendi Deum speciali actu posse a nobis citra ullum culpæ aut pœnæ reatum divinam legem impleri ex solo motivo proximo & honesto aliarum virtutum, adeoque ex nullo prorsus caritatis affectu honesta opera in Deum referenda esse; secus, si necessariam crederet relationem quorumvis operum ex aliqua caritate, aut amore benevolo seu perfecto seu imperfecto, non posset absolute generatim & indefinite concludere, hanc conditionem in reliquis præceptis non includi, *quod serventur ex caritate, quod modus caritatis non cadat sub præcepto*. Quare evidens, hanc doctrinam non solum Novatores torquere, de quibus (*num.* 329. *& seq.*) sed nostris etiam Adversariis obesse, quibus familiares sunt istæ generales propositiones contraria: *quidquid deliberate agitur, ex affectu caritatis referatur in Deum: omnia in caritate fiant*. Quod si Angelicus ipsis reluctatur, ergo etiam S. Antoninus, Baconus, aliique Magistri, qui hac in re (*num.* 332. *& seq.*) eamdem prorsus doctrinam propugnarunt.

352. Secundo, Angelicus cohærenter ad ea, quæ loco præcitato edocuit juxta communem persuasionem Sapientiorum illius ævi, aliis in locis pariter expendens ex professo, quidnam præseferat tritum illud præceptum omnia in Dei gloriam faciendi, constanter resolvit, in hoc situm esse, ut (posteaquam quis, habitu caritatis in actum exeunte, Deum opportuno tempore ex toto corde dilexit, suaque omnia expresse ad ipsum ordinavit, prout primo & maximo legis mandato jubetur) finem caritatis præ oculis semper habens, Deum scilicet & Proximum, nihil contra Dei gloriam, nihil in Proximi offensionem moliatur, sed potius cuncta recte faciat juxta universæ legis præscriptum, sicque in tota honestarum suarum actionum serie habeat Deum ultimum finem. Ecquid porro istud est, nisi ea operum relatio, qnam nos *habitualem* & *implicitam* dicimus (*num.* 340.) alii *virtualem* (*num.* 338.) vocant: ipsemet vero *habitualem* simul & *virtualem* (*n.* 339. *&* 341.) nuncupavit, respectu diverso? Præter Textum ex *Lect.* 3. *in cap.* 3. *ad Coloss.* (*num.* 339.) jam a nobis recitatum, cui similis alter occurrit 1. 2. *quæst.* 88. *art.* 2. *ad* 2. attendantur hi alii. Nimirum (*Opuscul.* 18. *de Perfection. vitæ spirit. cap.* 3.) scribit: *Alio modo ex toto corde Deum diligimus*, totalitate scilicet conveniente hominibus viatoribus: *Si nihil nobis desit ad divinam dilectionem, quod actu, vel habitu in Deum non referamus, & hujus divinæ dilectionis perfectio datur homini in præcepto: primo quidem, ut omnia in Deum referat sicut in finem; sicut dicit Apostolus: sive manducatis, sive bibitis &c. quod quidem impletur, cum aliquis vitam suam ad Dei servitium ordinat, & per consequens omnia, quæ per seipsum agit, virtualiter ordinantur in Deum, nisi sint talia, quæ a Deo abducant, sicuti sunt peccata.* Ita pariter S. Antoninus (*part.* 4. *Sum. tit.* 6. *cap.* 5. §. 3.) *Dupliciter contingit diligere Deum ex toto corde. Uno modo in actu, ut scilicet totum cor hominis semper actualiter feratur in Deum: & ista est perfectio patriæ. Alio modo, ut habitualiter totum cor hominis in Deum feratur, ita scilicet quod nihil contra Dei dilectionem cor hominis recipiat: & hæc est perfectio viæ.*

353. Rursus (*Lect.* 7. *in* 1. *Cor. cap.* 10.) Apostolica ea verba edisserens: *Sive ergo manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite: sine offensione estote Judæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei*; hæc profert. 1. Monet, Apostolum ad avertenda scandala, quæ ob idolothytorum esum in Ecclesiam Corinthiacam irrepserant, duo hæc Fidelibus præscribere: unum *respectu Dei, quia debent quærere ejus gloriam, & omnia facere ea intentione, ut Deus laudetur & glorificetur*: alterum *respectu proximi, quia debent cavere ejus offensam*: 2. Utrumque officium ita declarat dicendo videlicet quoad primum: *Matthæi* 5. *Sic luceat lux vestra coram hominibus &c. Coloss.* 3. *Omne quodcunque facitis in verbo, aut in opere, omnia in gloriam Dei facite. Augustinus: hæc si recte fiunt, laudes Dei sunt. Non ergo solum vox tua laudet Deum, sed etiam opera tua concordent cum voce tua. Cum enim Deus laudatur de bono opere, Deum laudas: & cum blasphematur Deus de malo opere tuo, Deum blasphemas.* Quoad secundum vero: *quasi diceret Apostolus, ut omnia in Dei gloriam fiant, sine offensione estote Judæis, qui non adorant idola, & ideo in tali comestione scandalizantur, & Gentibus, qui adorant idola, & ideo per hujusmodi comestionem in errore confirmantur.* 3. Demum, adversus mox tradita difficultatem movet, & solvit subdens: *Omnia in gloriam Dei facite. Contra ergo nullus actus est indifferens. Respondeo, elatio hæc in gloriam Dei intelligitur vel in actu, vel in aptitudine referendi, quæ non est solum in bonis, sed*

etiam

etiam indifferentibus, & hæc quidem *relationis* explicatio consonat Textibus reliquis (*n.* 352.) nominatis. Igitur Angelicus per *intentionem laudandi & glorificandi Deum* non hoc vult, ut nempe ex præcepto teneantur Christiani singulas actiones deliberatas actuali, vel virtuali relatione continua referre ad Deum sive ex benevolo *Caritatis* affectu, sive ex immediato *Religionis* motivo, cum utriusque virtutis præceptum sit *affirmativum*, adeoque non *ad semper* obligans. Sed requirit dumtaxat, ut operando appetant & perficiant, quæ recta & honesta sunt bonitate morali adæquata, respiciente objectum, finem, circumstantias (*n.* 319. & 320.) vel saltem quæ ex honesto fine peragi possunt, si ex proprio genere non sint bona, sed indifferentia. Sic enim talia opera gloriam Dei promovent ipsa conditione sua, & in Deum ceu finem ultimum ordinantur, tametsi operans nullam de hoc cogitationem aut intentionem eliciat; sicuti ex opposito docet ipse Angelicus (2. 2. *q.* 43. *art.* 1.) de illa specie scandali activi, quod dicitur ex *conditione operis*, seu ex voluntate indirecta & interpretativa, relate ad inducendum Proximum ad peccatum.

354. Argumentum *secundum*, quod *Fidelium sensu* nititur, ex primo hactenus illustrato emanat facillime. Quotquot ferme sunt Fideles, nedum ruri, sed in florentibus quoque civitatibus vitam agentes, sic a majoribus instituti, ac mente sua affecti videntur, ut plane ignorent adsertam jugis relationis operum necessitatem: neque vel leviter suspicentur, se in legem aliquam peccato omissionis delinquere, si postquam juxta celebre D. August. monitum *fide*, *spe*, *caritate Deum coluerunt*, ac bona subinde operari pergunt ex honesto motivo reliquarum virtutum moralium, sollicite non restaurent interruptam casu aliquo suorum operum in Deum relationem, quæ vi præteritæ dilectionis, ac relationis formalis aliquandiu perduraverat. Quodque pluris faciendum, nec Pastores Ecclesiastici, sacrive Pœnitentiæ Administri ullam iisdem hac de re religionem ingerunt; aut serio eos commonefaciunt, ut culpabiles omissiones, pridem vincibili ignorantia neglectas, tandem agnoscant, & confiteantur in generalibus aut annualibus saltem exomologesibus, quæ ad perfectam animarum purgationem laudabili multorum consilio nunc frequentantur. Postremum hoc utrum vere affirmari possit de Adversariis quoque nostris, ubi absoluto sacrorum studiorum curriculo, vel relictis Theologicis exedris tribunali Confessionis se mancipant, ipsorum Pœnitentibus, ne temere quidpiam proloquar, dijudicandum relinquo. Interim adverto hoc unum, quod ex dictis consectarium videtur, scilicet mirum non esse, si ignorent illi, sileant isti: quandoquidem ex Scoto (*n.* 349.) *Deus non obligavit nos ad hoc*.

355. *Tertium* Argumentum, quod ex *Sacra Scriptura*, & *Patribus Ecclesiasticis* depromi posse initio monuimus, hoc pacto intelligendum, atque urgendum. Quandoquidem in agitandis controversiis, ex Paulo Jurisconsulto, *ei qui asserit*, *non ei qui negat*, *incumbit probatio* (quod & Dialectici inter Artis suæ canones recipiunt) nos, qui adsertam a Theologis adversantibus necessitatem referendi humanas actiones in Deum inficiamur, ad tutandam caussam nostram minime tenemur expressa splendidaque momenta proferre ex Divinis Litteris, ac Patrum traditione; sed officio nostro satis perfungimur, si auctoritates sacras, quibus iidem propriam confirmant sententiam, ipsis eripiamus utpote longe aliud, quam quod ipsi volunt, præseferentes: quamquam non desunt apud nostrates, qui curam etiam assumant argumentationes plausibiles ducendi ex memoratis Theologiæ fontibus. In id ergo unum cogitatio nostra intendit, dum ad Scripturas, & Patres provocamus, idque nunc sic breviter conficimus. Indubitatum utique est, dilectionis Dei, & relationis operum in Deum, frequentissimam, & apertissimam mentionem seu in Scripturis, seu in Patribus occurrere. Sed quid tum? universa namque testimonia (generalibus, simulque ad communes Ecclesiæ, ac Theologiæ sanioris doctrinas exactis, utendo responsionibus) possunt & apte, & commode exponi variis in sensibus, quorum nullus caussæ Adversariorum suffragatur; modo authenticæ interpretandi regulæ ipsorummet Patrum verbis in Codice Canonico (*n.* 71.) consignatæ non respuantur, sed magis proprio ingenio, uti par est, anteponantur.

356. Nimirum hæc sunt universim, quæ per Scripturas, & Patres in præsenti materia enuntiari arbitramur. 1. Omnia honeste peragenda pervigili cura, prout decet, nedum Fideles omnes in societatem Jesu Christi vocatos, sed etiam rationalem quemque hominem: ut sic benefactis nostris Deus jugiter glorificetur, qui omnis honestatis justitiæque norma, & fons est. 2. Nihil sive in verbo, sive in opere, sive in conversatione attentandum contra caritatis regulas, ac finem, ita ut nec Dei honor ulla in re lædatur, nec salus Proximi in discrimen adducatur. 3. Deum crebris & iteratis sinceræ caritatis actibus diligendum ex toto corde, ex tota mente, & ex tota anima, atque illorum vi omnia nostra ad ipsum ceu finem ultimum ordinanda. 4. Ex ejusdem caritatis affectu vivido eliciendas operationes singulas, quibus coronam gloriæ promereri avemus. Quisquis præter hæc quatuor suprema officia, quæ homini Christiano, quantum præsens ejus conditio patitur rite formando, & cumulate beando videntur sufficere, aliud præterea officii genus Apostolico Divino præcepto necessarium, jugem scilicet relationem formalem cujuscumque actus deliberati, conatur extundere ex textibus illis: *omnia vestra in caritate fiant*: *omnia in gloriam Dei facite &c.* næ is, præterquam quod severum & communi hominum naturæ minus compatientem se prodit, rem exigit, cujus propriam speciem sive formam in iisdem textibus expressam adinvenire non est. Ecquis enim aut in D. Paulo, aut in Ecclesiasticis Patribus speciale relationis præceptum deteget illis circumvolutum fimbriis, quas Adversarii nostri (*n.* 345. & 346.) apponunt? videlicet ut relatio fiat non ex caritate proprie accepta, sed ex inferiori amore benevolo, ut præscripta censeatur sub veniali delicto; ut defectus hujusce relationis sic arguat solum hominem non referentem, ut minime inficiatur actus non relatus. Si graves illæ sententiæ caritatem absolute ac simpliciter commendantes præceptum contin[ua]nt a memoratis officiis, distinctum, vereor, ne quid amplius exinde hauriatur plana nitidaque consecutionis lege, quod Catholicis Thologis hac ætate propugnare nullatenus licet.

357. At-

357. Atque ut hinc ad *Quartum* progrediamur Argumentum, quod ab *absurdis* repetitur, fatentibus Adversariis (*num.* 346.) omnino absonum, atque ab Orthodoxa Fide alienum est suspicari, actum ex genere suo morali bonum degenerare in malum, præcise quia ex pio caritatis affectu ab agente non ordinatur ad Deum, sed admissa necessitate relationis ab ipsis inculcatæ, revera istud esset consectarium, quantumvis totis lacertis adnitantur refundere labem ejusdem omissionis in solum agentem. Igitur ipsorum sententia deserenda, utpote absurdis obnoxia: sic porro ostendere pronum est, quam sit cassus hujusmodi conatus. Moralitas seu bona seu mala cujuslibet actus individui, uti in hac IV. Sectione satis ostensum, non a solo pendet objecto, sed etiam ex circumstantiis, ac sine præsertim extrinseco agentis, ita quidem ut ex Scoto, (*num.* 264.) *bonitas actus moralis omnino fit ex aggregatione omnium convenientium actui secundum rectam rationem; malum vero* ex D. Bonav. (*num.* 312.) *attendatur ex cujuscumque privatione, & idcirco malum fit omnifarie, bonum autem uno modo*, sic uti ex eodem Scoto judicare solemus *de pulchritudine, & turpitudine in corpore*. Unde quamvis circumstantiæ sint quodammodo extra actum, eo ipso tamen quod secundum rectam rationem actui conveniunt, adeoque *morales* circumstantiæ sunt, haud parum ad illius moralitatem conferunt, ut patet ex gemino earumdem effectu (*num.* 288. & *seq.*) passim admisso. Quare Angelicus (1. 2. *q.* 18. *art.* 3. & 4.) stabilitis hisce thesibus, quod *actio humana sit bona, vel mala ex circumstantia, & ex fine*, difficultatem istam, quæ præcipue videtur obstare: *bonitas actus est aliquid in ipso existens, finis est caussa extrinseca, non ergo secundum finem dicitur actio bona, vel mala*, ita removet: *quamvis finis sit caussa extrinseca, tamen debita proportio ad finem, & relatio in ipsum inhæret actioni*, in genere scilicet moris spectatæ. Atque hæc quidem omnia, unanimi Moralium sensu exploratissima, non possunt non fateri ipsimet Adversarii nostri, ubi de *Moralitate* pertractant: En regulas, ex quibus *dignosci posse actionem humanam ex circumstantiis bonam, vel malam*, ostendit eorum unus in sua Theologia Morali contracta (*Tract. de Actibus Hum. c.* 3.) novissimæ editionis Venetæ ann. 1757. *Prima, ut actio sit bona, necesse est, ut non careat ulla circumstantia sibi debita. Secunda, ut actio defectuosa sit ex circumstantia, debet esse in præcepto, & debita inesse*. Jam vero relatio operum in Deum, de qua nunc controversia, juxta Adversarios est moralis circumstantia cujusvis individualis operis deliberati, atque in præcepto est, & debita inesse: ergo ea deficiente non modo delinquit agens, sed ipsum etiam opus defectuosum fit, atque in genere moris malum; *licet non ab omni eo, quod in ipso opere est, malitiam habeat*, ut Angelicus (*num.* 264.) loquitur de alio opere habente circumstantiam pravi finis, sive ex Scoto prælaudato *non sit perfecte malum*.

358. Accedit, quod Adversarii in alia controversia, eliminando actiones *in individuo indifferentes*, hac præsertim utuntur ratione ex Doct. Angelico (*num.* 277.) mutuata; quia *cum quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis, consequens est, ut actus a deliberativa ratione procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnet rationi, & habeat rationem mali; si vero ordinetur ad debitum finem, conveniat cum ordine rationis, indeque habeat rationem boni, unde necesse est, omnem actum in individuo consideratum bonum esse, vel malum*. Quemadmodum ergo, prætermissa relatione actus deliberati in finem *honestum*, actus non relatus, judicio Adversariorum, *malus* evadit, & nequaquam indifferens dici potest; ita profecto, deficiente relatione actus deliberati in finem *supernaturalem*, hoc est, *in Deum propter se dilectum* actus non relatus, velint nolint, *malus* ob hujusmodi defectum existat necesse est. Nam si uterque finis ex divino præcepto respiciendus a quovis homine consulto agente, omissio relationis operum in alterutrum finem peræque repugnat rationi dictanti, ejus finis gratia agendum esse: semel ac autem *rectæ rationi repugnat* actus citra intuitum alterutrius finis productus, inde habet *rationem mali*; quandoquidem ex Seraphico & subtili (*num.* 357.) *malitia actus moralis individui est omnifarie ex quolibet defectu cujusvis circumstantiæ pertinentis ad aggregationem omnium convenientium actui secundum rectam rationem*. Hinc porro intelligitur, quam infelici successu conentur Adversarii nodum hunc plane Gordianum solvere dicendo, defectum relationis in finem *honestum* esse defectum regulæ *proximæ* actuum humanorum, quæ est debita *actioni* deliberatæ, eamque afficit: defectum autem relationis in finem *supernaturalem*, seu in Deum propter se dilectum, esse defectum regulæ *remotæ*, & finis ultimi, qui afficit solum agentem. Nonne, inquam ego, finis uterque & *honestus*, & *supernaturalis*, Adversariorum confessione *in præcepto est, & debitus inesse* actioni cuilibet individuæ in genere moris spectatæ? ergo utriusque finis defectus occurrens in productione talis actionis *ex hoc ipso repugnat rationi* dictanti, nihil omittendum eorum, quæ fiunt ad completam bonitatem actioni prorsus necessaria: ergo uterque pariter est defectus *regulæ proximæ agendi*, quam Morales omnes in rectæ rationis dictamine constituunt: ergo uterque defectus inde habet *rationem mali*, afficientis ipsas *actiones* non relatas ad geminum illum finem. Adducta igitur exceptione nodus magis constringitur, utpote quia ea potis non est inducendæ ulli solidæ disparitati.

359. Quæ cum ita sint, inconcussum manet, quascunque hominis actiones sine actuali, aut virtuali in Deum relatione peractas, non solummodo *informes* dicendas esse, uti Adversariis loqui moris est, sed omnino *defectuosas* & *malas*, quamquam abstracte & extra individuales circumstantias, in quibus contingunt, consideratæ sint ex suo genere, sive ex officio, bonæ atque honestæ, siquidem, ut jam audivimus (*n.* 357.) ex communi regula, quam illorum unus proponit *ad dignoscendam actionem humanam ex circumstantiis bonam, vel malam*, quoties circumstantia quæ ab agente omittitur, *est in præcepto, & debeat inesse*, tunc *actio defectuosa fit ex circumstantia*: atque ut Angelicus notat (*num.* 358.) *actus a deliberativa ratione procedens, si non est ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat actioni, & habet rationem mali*. Quod si ita est, jam in Adversariorum systemate

mate locum habebit, quod scripsit Guillelmus Estius (*in 3. sent. dist. 26. §. 44. in resp. ad 4.*) & ipse propugnator prædictæ relationis, nimirum *hominis justificati nulla esse opera tantum moraliter bona : sed quid laudabiliter ac bene moraliter fit, totum id actu aut virtute tendere in finem supernaturalem, juxta præceptum Apostoli : omnia in gloriam Dei facite*: e converso vero (quod idem Auctor ibidem reticet) quidquid actu aut virtute non tendit in finem supernaturalem, esse moraliter loquendo defectuosum & malum, sicut hucusque satis a nobis probatum. Porro autem, admissis hujusmodi corollariis, quonam successu possint Adversarii nostri, cum reliquis Catholicis Theologis juncti, refellere & insectari Bajum, totamque Novatorum cohortem, eoquod *veluti commentitiam* explodant *observantiam Divinæ Legis, quantum ad præceptorum operum substantiam tantum*, ac similiter rejiciant *opera dumtaxat moraliter bona* (*nu. 329. & 346.*) penes æquos rerum æstimatores judicium esto.

360. *Quarto* tandem, quod attinet ad *Difficultates*, quas solent Adversarii obtendere, eas in superioribus tribus membris hujus controversiæ, tametsi aliud agentes jam insinuavimus magna ex parte, ac ferme diluimus, quare ut datam (*nu. 327.*) fidem exsolvamus, brevibus expediemus postremum istud membrum, quod alioquin ceteris prolixius esse deberet. In primis ad tres D. Pauli sententias omnium ore tritas confugiunt, quibus nihil videtur evidentius; nihil validius ad firmandum præceptum de jugi, ac universali operum relatione. *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite* (*1. Cor. c. 10.*) *Omnia vestra in caritate fiant* (*ib. c. 16.*) *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi, gratias agentes Deo, & Patri per ipsum* (*ad Coloss. c. 3.*) Respondeo; caute, quæso, utantur sententiis istis, neque in solo hæreant verborum cortice, secus enim (cum Paulus in secunda præsertim *caritatem* absolute, & indefinite nominet, adeoque proprie dictam caritatem videatur intelligere, sicuti alibi passim) Sectarii meliori forsan argumentationis genere amplius quid exinde elicient. quod jam ab Ecclesia proscriptum (*n. 329.*) scilicet, *solam caritatem christiano modo facere actiones christianas per relationem ad Deum, & Jesum Christum &c.* Itaque si certum est, effata illa Paulina non tam secundum extimam speciem sumenda, quam sensu aliquo intelligenda penitiore, atque aliis tum B. Pauli, tum ceterorum Scriptorum Canonicorum doctrinis attemperato, præ oculis hebeantur quatuor illa suprema officia, quæ ibidem ab Apostolo, alio & alio sensu, Christianis inculcata credi posse (*num. 356.*) monuimus. Consulatur itidem aureus D. Bonavent. textus (*n. 350.*) in quo veluti in tabula graphice expressos cernere est sensus omnes, quos ab eodem Apostolo designatos concipere licet.

361. Sane mirandum summopere, quod qui inter Paulinos Interpretes omnium judicio maxime eminuerunt, Chrysostomus videlicet, & Aquinas, in illis locis interpretandis peculiarem operum relationem, ab actibus proprie dictæ caritatis, nec non a morum honestate prorsus distinctam, si eam D. Paulus Fidelibus revera præcepisset, nuspiam agnoverint, memorarint, in apricum protulerint. Numquid charisma interpretandi ejusmodi sententias solis reservabatur Theologis, quibuscum nos amice nunc disputamus? Aquinatis expositiones ad utriusque Epistolæ textus, quæ sunt de *habituali* & *implicita* operum relatione, jam (*num. 353.*) recitavimus ex ipsius *Lect. 7. ad c. 10. 1. Corinth.* Neque discordant quæ (*Lect. 3. in c. 3. ad Coloss.*) addit; hic enim præmisso utroque texu Apostolico: *sive manducatis &c. omne quodcunque facitis &c.* sic pergit. *Quidam dicunt, quod hoc est consilium; sed hoc non est verum: sed dicendum est, quod non est necessarium, quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu: qui enim facit contra gloriam Dei, & præcepta ejus, facit contra hoc præceptum: venialiter autem peccans non facit contra hoc præceptum simpliciter; quia, licet non actualiter, tamen habitualiter refert omnia in Deum*: nempe & quatenus abstinendo a mortalibus censetur retinere caritatem, quæ habitualiter ordinat in Deum; & quatenus præcepta Dei graviter non violando, simpliciter honestate quoque morum pollere præsumitur, ob quam series actionum ejus refertur in Deum *habitualiter* & *implicite* (sive, ut aliqui ajunt, *virtualiter*) demptis venialibus noxis, sine quibus præsens vita esse non potest, ordinarie loquendo. Atque hoc loco obiter notari volo captiosam argumentandi formam a genere ad speciem, quam videntur affectare quidam ex Adversariis, dum prima dumtaxat istius textus verba producunt, ut probent non meri consilii, sed præcepti esse singularem illam relationem operum, pro qua ipsi decertant. Utique, Angelico interprete, verba Apostoli exponenda de præcepto obligante: at extendendum ne hoc præceptum ad quamlibet promiscue relationis speciem, & ad quodlibet tempus? minime gentium: illam solummodo relationem duplicem afficit ex Angelico, quæ *actu*, *vel habitu fit*; nimirum *actualem explicitam*, quando urget mandatum maximum divinæ dilectionis, & *habitualem implicitam* extra ejusdem mandati circumstantias.

362. Expositiones itidem Chrysostomi considerantis verba Apostoli extra certa illa tempora, quæ speciales exigunt actus dilectionis erga Deum, non sunt nisi de *habituali* operum relatione; eæque non oscitanter, aut arbitrario prolatæ, sed potius sagaci peritia, summaque sapientia ex scopo, & contextu Apostolico expressæ. *Lege* singulas tres S. Doctoris homilias (*25. & 44. in 1. Corinth. c. 10. & cap. 16. itemque 12. in c. 3. ad Coloss.*) & palam deprehendes, ipsum ex Paulinis sententiis de cunctis operibus *in caritate*, & *ad gloriam Dei* faciendis, hæc unice inferre, & Fidelibus insinuare, ut scilicet a vitiis, pravis consuetudinibus, scandalis caute abstineant, & bonis actibus, quibus præsertim proximus juvatur, sedulo incumbant. Quod si eum legendi laborem detrectas, aures saltem accommoda verbis, quæ nos ex iisdem locis nunc proferimus. *Non auditis Paulum dicentem: quidquid faciatis, sive comedatis, sive bibatis, sive aliquid faciatis, omnia ad gloriam Dei facite? vos autem ad maledicentiam, & ignominiam* (*hom. 12. ad Col.*) ob vestras scilicet scurrilitates, lascivias, ebrietates, quas ibidem acriter insectatur. Rursus (*hom. 44. ad Corinth.*) *Omnia vestra in caritate fiant. Paulus hoc dicens illos tangit, ut qui seditionem agitent .... Quid est illud: omnia in caritate? sive quispiam increpat, inquit, sive impe-*

imperat, sive paret imperio, sive discit, sive docet; omnia cum caritate. Nam & cuncta, quæ dicta sunt, ideo contigerant, quod caritas neglecta fuisset, nam si ea non fuisset neglecta, non fuissent inflati, non dixissent: ego sum Pauli, ego vero Apollo: non foris judicio contendissent: ille uxorem patris non accepisset: non fratres infirmos contempsissent: hæreses non habuissent: propter charismata inanem gloriam non concepissent: Propterea dicit, omnia cum caritate fiant. Quare Chrysostomo interprete, Paulus non aliud præcipere videtur, quam quod dixerat paullo ante (*c.* 14. *v.* 1. *&* 40.) iis verbis: *sectamini caritatem; omnia honeste, & secundum ordinem fiant*: quod quidem idem est ac dicere; semper servetur inviolate *honestum & decorum omnium dictorum, & operum, ut deceat quod agatis, & conveniat, & quadret sibi ordo vitæ vestræ* (uti D. Ambrosius loquitur *lib.* 1. *de Offic. c.* 19. 45. *& seq.* tale honestum ac decorum pulchre describens) atque christianæ caritatis regulæ potissime custodiantur, ita ut vita vestra ab iis nulla in re discrepet: quippe ipsa est *vinculum perfectionis, & radix fonsque bonorum*, ut ex eodem Apostolo ait ibidem Chrysostomus.

363. A Divo Paulo provocant Adversarii ad Ecclesiasticos Patres, ceu ad probatissimos Divinarum Litterarum interpretes, sanæque doctrinæ moralis Magistros, præsertim ad Ambrosium, Basilium, Augustinum, Bernardum, aliosque, qui generale præceptum ex caritate jugiter operandi, quantum humana finit conditio, totumque vitæ ordinem ad Deum supernaturalem finem dirigendi, agnoscunt divinitus nobis intimatum per os Pauli, in quo Christus loquebatur. *Præcipit Apostolus, dicens: omnia vestra in caritate fiant*, inquit, (*lib. de corrept. & grat. c.* 3.) Augustinus. Respondeo. Bene est. Sed nihil exinde contra nos: si quidem credere par est, Sanctos Patres nihil enuntiare voluisse præter id quod ab Apostolo, cujus verbis suas construxerunt sententias, fuit constitutum: Apostolum autem placitis nostris nullatenus repugnare (*n.* 360. *& seq.*) jam confectum est. Itaque sicuti Adversarii locutiones Patrum, interdum valde amplas, & juxta apparentem vocum significationem ultra quam ipsi cupiunt, tendentes, coguntur exponere in sensu mitiori; exigendo scilicet loco caritatis proprie dictæ inferiorem quemdam affectum amoris benevoli; præcepti obligationem ad veniale peccatum restringendo, ac labem prætermissæ relationis in solum hominem refundendo, ne *litteræ*, ut ait Paulus, *occidenti* inhærentes destituantur *spiritu vivificante*; & approbare videantur quod ex prædictis locutionibus directe inferunt Novatores in Christianæ fidei perniciem: ita prorsus & nos easdem sensu accommodo & exploratis apud universam Ecclesiam doctrinis probe respondente, accipiendas arbitramur, juxta generalia principia (*num.* 356.) jam producta; quoniam propositum ab Adversariis systema in animum nostrum pervadere non potest, utpote quod videtur nobis & periculis plenum (*n.* 357. *& seq.*) & alienum a mente præcipuorum Magistrorum veteris scholæ (*n.* 349. *& seq.*) quos Ecclesiæ divinitus datos suscipimus, veluti locum tenentes Sanctorum Patrum, quibus successerunt. Ceterum, ut de solo Augustino speciatim quidpiam addamus, satis declarat, Apostoli jussa impleri posse sola *habituali* operum relatione extra eas temporum circumstantias, quæ nos urgent ad Deum diligendum *explicitis* caritatis actibus. Nam (*Concion.* 2. *in Ps.* 34.) hæc scribit: *Suggero remedium, unde tota die laudes Deum, si vis: Quidquid egeris, bene age, & laudasti Deum. Quando cantas hymnum; laudas Deum: lingua tua quid agit, nisi laudat conscientia tua? Et quoties tu cessasti ab hymno cantando, discedis ut reficiaris, noli ebriari, & laudasti Deum; discedis, ut dormias, noli surgere ad male faciendum, & laudasti Deum; negotia agis, noli fraudem facere, & laudasti Deum. Agrum colis, noli litem movere, & laudasti Deum. In innocentia operum tuorum præpara te ad laudandum Deum tota die.* Junge igitur Augustinum Chrysostomo, pari modo Apostolum explicanti; & persuade tibi, nec reliquos Patres a Luminaribus istis discrepare.

364. Nihil porro est, de quo magis sibi plaudant Adversarii post allatas Scripturarum, Patrumque auctoritates, quam de Angelici Doctoris patrocinio: siquidem constat, ipsum ex professo plurimis in locis Paulinas sententias de operum in Deum relatione, minutatim examinasse, ac subinde perspicuis loquendi formulis ea docuisse, quæ ad eorum caussam mirum in modum facere videntur; ejus generis præsertim sunt sequentia ista, 1. scribit (1. 2. *qu.* 102. *art.* 6. *ad* 7.) *Cælestis intentio omnibus operibus nostris debet adjungi*, 2. (2. 2. *q.* 89. *art.* 4. *ad* 3.) *Omnia, quæ facimus, debemus in Dei reverentiam facere.* 3. (2. 2. *q.* 83. *art.* 4. *in corp.*) *Desiderium caritatis in nobis debet esse continuum vel actu vel virtute, manet enim virtus hujus desiderii in omnibus, quæ ex caritate facimus: omnia autem debemus in gloriam Dei facere, ut dicitur* 1. *Cor.* 10. *Et secundum hoc desiderium oratio debet esse continua.* 4. Posteaquam inconcussi principii loco statuit verba Apostoli, non merum consilium, sed præceptum proprie dictum continere, adeoque *ex præcepto nos teneri omnia in gloriam Dei facere* (1. 2. *q.* 69. *art.* 1. *& q. unic. de Carit. art.* 11. *& lect.* 3. *in c.* 3. *ad Coloss.*) modum huic præcepto satisfaciendi in hoc situm esse ex mente Apostoli determinat; videlicet ut quis primo *actualiter* per explicitum dilectionis actum se, suaque omnia in Deum referat, dein ea, quæ peragit deinceps, ad ipsum Deum *virtualiter* ordinet, & ita quidem ut hæc *virtualis* ordinatio consequens prudenti judicio censeatur fieri *vi* antecedentis relationis *actualis expressæ*, atque idcirco alia relatio operum, quæ dici solet *habitualis*, minime sufficiat. Hæc plane Angelicus, nec uno in loco, aut veluti per transennam; sed consulto, exerte, & constanter tribus in locis (*qu. un. de car. art.* 2. *& in* 2. *Sent. dist.* 40. *q.* 1. *art.* 5. *ad* 6. *&* 7. *& opusc.* 18. *de Perf. vit. spirit. c.* 5.) quemadmodum apparet ex ejus Textibus, quæ ipsi nos (*n.* 240. 342. 352.) recitavimus.

365. Verum enimvero, quamquam ex ista doctrinarum serie acrius certamen nobis nascatur, ea tamen nos fatigare aliquatenus potest, expugnare penitus non potest; quoniam si & alia plura ab Angelico Doctore exarata, quæ hic Adversarii prætereunt, serio perpendantur, riteque disponantur, tantum virium hinc nobis accedit, ut propriis munimentis possimus constanter nos tenere. Quæ ad hunc scopum necessario sunt animadvertenda, mox præmittamus: inde talibus instructi prænotionibus calamum vertamus ad oppo-

oppositos Textus singulatim explicandos ita quidem, ut nullum eorum caussæ nostræ reipsa nocere quilibet Lector partium studio solutus possit cognoscere. Primo, Angelicus agnoscit quidem in Apostolicis verbis, *omnia ad gloriam Dei facite*, præceptum referendi in Deum cunctas actiones; at non ad quamlibet prorsus relationis speciem, quæ concipi potest, extendit tale præceptum: nam duas ipse aperte nominat; quarum alteram meri consilii, alteram nec præcepti, nec consilii esse docet. Hoc posito fieri potest, ut neque relationem aliam ab Adversariis nostris propugnatam comprehenderit sub illo præcepto: reapse autem non comprehendisse hinc nos deducimus, quia isti omissionem relationis actualis aut virtualis in Deum propter se dilectum ajunt in quovis casu esse dumtaxat venialem: Angelicus vero omissionem relationis, quam præcepto subjicit, monet aut mortalem, aut venialem esse posse. Quare, ut (*num.* 361.) adnotavimus, ex hoc præcise, quod Angelicus relationem operum in Deum generaliter commendans dicat, eam esse, non meri consilii, sed præcepti, minime consequitur, S. Doctorem eadem plane cum Adversariis nostris sentire, nisi hi demonstrent aliunde, illam ab eo deinceps declaratam fuisse eodem prorsus modo, quod ab ipsis nunc proponitur: quod ex mox dictis falsum esse perspicitur.

366. Secundo, Angelicus observat illud ipsum relationis præceptum habere duplicem quasi formam ita scilicet, ut negativum simul & affirmativum reputandum sit, non eo quidem sensu, quo Adversarii nostri solent similiter ipsum denominare, ac describere; (*n.* 355.) sed hoc alio longe diverso; quatenus nempe vetat quidpiam facere contra Dei gloriam, simulque jubet ad Deum aliqua ratione ordinare opera, quæ fiunt: atque utroque quidem isto sensu intellexit ipse tale præceptum, produxitque variis in locis juxta varietatem thematum, de quibus disserendi occasionem habebat. Tertio, idem præterea Apostoli præceptum, consideratum qua affirmativum, mente sua contulit cum Divinis præceptis diversæ classis, videlicet nunc cum speciali mandato ad solam caritatem, qua Deus super omnia diligendus, spectante; tumque relationem operum actualem explicitam illud præseferre dixit: nunc vero cum generali serie variorum mandatorum reliquas virtutes pertinentium: tumque relationem operum habitualem & implicitam designare docuit. Ex quo sequitur, Angelico ratum fuisse, Apostoli præceptum quaquaversus acceptum non esse nisi confirmativum Divinorum mandatorum ita quidem, ut idem Apostolus censendus sit nihil plus, aut minus Fidelibus inculcasse, quam quod in nova lege ab ipsomet Christo Domino constitutum reperitur. Quarto denique, sensit Angelicus Doctor, in iisdem plane operibus honestis, quæ ab homine Christiano in justitia Domino suo fideliter deserviente peraguntur, geminam relationis speciem simul concurrentem notari posse, facta diversa consideratione; nempe relationem tum habitualem proprie dictam (*n.* 340.), cum virtualem, presse sumptam, hoc est (*num.* 336.) actualem implicitam continuatam: quod quidem factu possibile fore nemo negabit, nosque exemplo manifesto (*num.* 341.) jam declaravimus.

367. Singulas istas quadruplicis generis observationes modo præmissas, non veritati tantum, sed & menti Doctoris Angelici esse perquam accommodatas, ostendunt ipsius scripta, ex quibus nos hanc eamdem ad rem decerpsimus potiora testimonia, sparsim inserta præsenti controversiæ. Pro tertia Observatione, quoad *priorem* partem de relatione actuali, necessaria ex præcepto Apostolico respiciente Divinum mandatum caritatis, valet textus 1. 2. *q.* 100. *tr.* 10. (*nu.* 332.) & *in* 2. *Sent. dist.* 40. *ar.* 5. (*n.* 342.) quoad *posteriorem* partem de habituali relatione, sufficiente juxta præceptum Apostoli spectantis Divina mandata reliquarum virtutum, textus *lect.* 7. *in* 1. *Corin.* (*n.* 353.) & 2. 2. *q.* 69. *art.* 1. paullo infra a nobis recitandus in responsione ad Objectionem ultimam. Quoad *utramque* simul partem de prædicta gemina relatione, disjunctive habenda juxta diversas temporum circumstantias, textus *lect.* 3. *de Coloss.* (*n.* 339.) & *opusc. de Perf. vit. spir.* (*n.* 352.) Pro quarta Observatione inserviunt textus *q. un. de Car. art.* 11. (*nu.* 340.) & præcitati *opusc. de Perf. vit. spir.* Observationem vero primam, ac secundam confirmat unicus iste textus (*in Sent. dist.* 40. *art.* 1. *q.* 1. *ad* 7.) ubi S. Doctor hæc scribit. *Quod dicitur, omnia in gloriam Dei facite, potest intelligi dupliciter; vel affirmative, vel negative: Si negative, sic est sensus: nihil contra Deum faciatis: & hoc modo præceptum est: & sic præceptum hoc præteritur vel per peccatum mortale, quod contra Deum fit, vel per peccatum veniale, quod præter præceptum, & præter Deum fit. Si autem intelligatur affirmative, hoc potest esse dupliciter: aut ita, quod actualis relatio in Deum sit conjuncta actioni nostræ in virtute, secundum quod virtus primæ ordinationis manet in omnibus actionibus sequentibus, sicut & virtus finis ultimi manet in omnibus finibus ad ipsum ordinatis: & sic adhuc præceptum est, & contingit omissionem ejus esse venialem, vel mortalem, sicut dictum est: aut ita, quod ordinatio actualis in Deum sit actu conjuncta cuilibet actioni nostræ; & sic potest intelligi dupliciter, vel distributive, vel collective. Si distributive, sic est sensus: quamcumque actionem facitis, melius est, si eam actu in Deum ordinetis; & sic est consilium. Si autem sumatur collective, sic est sensus; omnia opera vestra ita faciatis, quod nullum eorum sit, quin actu in Deum ordinetis; & hoc nec præceptum, nec consilium est: sed finis præcepti, ad quod per impletionem præceptorum pervenitur: sic enim Sancti in patria actus suos in Deum referunt.* Jam vero omnibus hisce præsidiis instructi depromptas contra nos ex variis Angelici Textibus (*n.* 364.) difficultates penitus eliquare aggrediamur.

368. Respondeo igitur ad *primum* Textum Angelici Magistri. Dum *cælestem intentionem omnibus operibus nostris adjungendam* dicit, non designat explicitam illam in Deum propter se dilectum relationem, actualem aut virtualem, quæ adversariis nostris cordi est; sed dumtaxat propugnat universim necessitatem *honesti* finis extrinseci, quem quilibet nostrum deliberate agens debet (*n.* 300.) actionibus suis præfigere; vel appetendo ipsam objectivam bonitatem rerum (*nu.* 319.) circa quas agit, si eæ sint ex proprio genere bonæ: vel spectando aliam adventitiam bonitatem, si sint secundum speciem indifferentes, ut liquet exemplo (*num.* 305.) adducto. Statim ac enim morali

honestate ad agendum quis permovetur, is vere dicitur intentionem habere sensu aliquo *cælestem*, quatenus nempe honestas humanarum actionum inchoata tendit per sese, eodem Angelico teste (*n.* 323.) in *consummatam perfectionem*, hoc est, in Deum omnis honestatis fontem; facitque, ut etiamsi is, qui agit, forte de Deo non cogitet, alii cernentes ejusmodi opera glorificent, aut certe glorificare possint Patrem nostrum, qui in cælis est, quemadmodum Angelicus ipse (*n.* 353.) Augustino præeunte explicavit Apostolum, præcipientem nos *quærere Dei gloriam, & omnia facere ea intentione, ut Deus laudetur, & glorificetur*. Itaque S. Doctor nominando *cælestem* illam intentionem, quam loco citato notat fuisse a Deo insinuatam Hebræis per *hyacinthinas vittas, quæ eorum pallis inserebantur divino mandato*, quemcumque distortum, aut pravum operandi finem, in quem carnales Judæi facile propendebant (*n.* 287.) solummodo exclusit, minime vero honestum alium finem reliquarum virtutum a caritate diversarum: quippe, fatente ipso Angelico cum priscis melioris notæ Magistris (*n.* 332. *& seq.*) in hujus vitæ decursu eæ temporis circumstantiæ sæpe incidunt, in quibus *modus caritatis* universim ac indefinite considerata, *non cadit super præcepto*, adeoque prorsus inculpata est observantia aliorum mandatorum ex fine proximo ceterarum virtutum. Sane si quis christiana spe confortatus indicato tempore inclinaret cor suum ad faciendas justificationes propter retributionem cælestem nulla prorsus caritate, seu benevolo amore ejus actiones imperante, aut concomitante, numquid iste foret censendus expers *cælestis intentionis* ab Angelico requisitæ, aut peccati arguendus ob omissam ulteriorem actionum in Deum relationem? minime; uti colligere est ex Tridentino Concilio (*Sess.* 6. *can.* 31.) atque ex damnatione propositionis (*Ord.* 12.) facta ab Alexandro Papa VIII.

369. Ex prædictis valde prona erit responsio ad *secundum* Textum. Sicuti intentio indeliberate agentibus reputatur sufficienter *cælestis*, si sit implicita seu habitualis, fundata nimirum in honestate operum conditione sua in Deum tendentium; & tunc solum debet esse explicita, & ordinata ulterius ad finem supernaturalem, quando oportet specialibus caritatis actibus Deum diligere: ita intentio operandi *in Dei reverentiam* debet esse explicita & formalis, vel actu vel virtute, quoties opus est aliquem religionis actum elicere, v. g. recitare officium, sacrificium litare, sacram synaxim sumere, jurare, adjurare &c. ubi vero nulla adest necessitas operandi ea, quæ religionis sunt, tunc sufficit implicita intentio Deum honorandi honestate actionum ex motivo cujusvis promiscue virtutis productarum; prout jam declaratum ab Angelico (*num.* 353.) & Augustino (*n.* 363.) Ratio utriusque partis est, quia tum Caritatis tum Religionis præceptum est affirmativum, adeoque non *ad semper* obligans. Porro dum idem Angelicus ait, *omnia* in Dei reverentiam facienda, si de explicita relatione operum accipiatur, censendus est illam exigere in sola hypothesi, quæ nos adigit aliquem religionis actum elicere; quia nimirum, cum finis proximus hujusce virtutis inter morales omnes præstantissimæ sit Deo honorem deferre, actus ad ipsam minime spectabit, nisi agens talem finem aliquo modo respiciat.

Hinc loco citato solide elidit hanc difficultatem contra juramenti dignitatem propositam: *finis religionis est reverentiam Deo exhibere; hic non est finis juramenti, sed potius aliquod verbum confirmare; ergo jurare non est actus religionis*: dicendo: *omnia, quæ facimus, debemus in Dei reverentiam facere; & ideo nihil prohibet, si in ipso quod intendimus hominem certificare, Deo reverentiam exhibeamus*: quasi diceret, ubi de exercendis religionis actibus fit sermo, palam est illos ad Dei honorem esse peculiariter dirigendos: nihil porro impedit, quo minus ad hujusmodi finem dirigatur juramentum, etiam dum per illud cupimus certos reddere alios homines de veritate nostrarum assertionum, adeoque jurandi actum religiosum efficiamus. Nihil igitur hæc Angelici doctrina ad scopum Adversariorum facit, nisi forsan velint evincere, modum religionis cadere sub præcepto universæ Divinæ Legis, sicuti olim de caritate philosophabantur nonnulli Theologi (*n.* 331. *& seq.*) ab ipso Angelico refutati.

370. Ad *tertium* Textum apta similiter responsio in promptu est, tametsi extima specie videatur plane decretorius ad firmandam contrariam caussam. *Desiderium caritatis, ex quo procedere debet oratio, & secundum cujus continuationem dicitur quis continue orare*, juxta Angelicum loco citato, aliud non est (uti unus etiam ex nostris Adversariis exponit, scilicet Franciscus Sylvius *Comment. ad eum Artic.*) quam desiderium salutis rerumque salutarium, seu beatitudinis & mediorum ad illam conducentium; tale enim desiderium vim orationis complectitur, Psalmista testante (*Ps.* 9.) *Desiderium pauperum exaudivit Dominus*. Hoc posito, sequentium verborum Angelici (*desiderium caritatis in nobis debet esse continuum, vel actu, vel virtute; manet enim virtus hujus desiderii in omnibus, quæ ex caritate facimus: omnia autem debemus in gloriam Dei facere, ut dicitur* 1. *ad Cor.* 10. *& secundum hoc oratio debet esse continua: unde Augustinus dicit ad Probam: in ipsa fide, spe, & caritate continuato desiderio semper oramus*) iste est genuinus sensus: hoc desiderium salutis debet in nobis jugiter durare: Idque spectata etiam præsenti conditione nostra, Deo opitulante facile continget, si ipsam salutem seu beatitudinem ardenter optaverimus sæpe sæpius, & aliunde, quæ producimus opera juxta proprium vitæ institutum, ex affectu caritatis ordinaverimus in eumdem finem: hujusmodi vero operibus oportere nos constanter vacare, quo optatæ salutis negotium feliciter perficiatur, liquet ex Apostolo adhortante, ut omnia ad Dei gloriam faciamus. Hæc, aut similia Angelicus, cui utique juxta talem scopum idem prorsus sunt, *omnia ad Dei gloriam facere, & operari omnia ex caritate*: exinde tamen nihil eruitur, quod vel nos feriat, vel Adversarios juvet. Nam textu Apostoli non utitur, ut probet nos *peccare*, si quovis tempore opera nostra non referamus in Deum ex affectu caritatis; sic enim modus caritatis caderet indefinite sub præcepto Divinæ Legis, quod ipse alibi negat; ac præterea opera essent referenda ex caritate theologica proprieque dicta, de qua ibidem loquitur, atque sub gravi obligatione, quam eadem caritas, ubi ipsius usus præcipitur, ex suo genere importat: quorum neutrum Adversarii audent asserere. Sed cum textum

sensu

sensu quasi accommodatitio assumit dumtaxat ad ostendendum necessarium influxum theologicæ caritatis in omnia opera vere *meritoria* consummatæ salutis, hoc est æternæ gloriæ: quod nos quoque (*num.* 325. & 356.) serio propugnavimus duce ipso Angelico.

371. Ad *quartum* Textum, sive ad postremam objectionem ex pluribus Textibus idem sonantibus constructam, sic respondendum arbitramur juxta ea, quæ hunc in finem (*n.* 338. & *tribus seq.*) prænotavimus. Tota vis argumenti nobis oppositi in hoc sita est, quod Angelicus constanter edicat, præceptum Apostolicum litteraliter presseque sumptum duo hæc involvere: unum, ut statuto tempore homo actualiter per explicitum dilectionis actum, se, suaque omnia in Deum referat: alterum, ut opera universa, quæ deinceps facit, ordinentur in Deum virtualiter, hoc est vi præcedentis actualis relationis, & non mere habitualiter, quæ quidem sunt ea ipsa, quorum necessitatem tuentur nostri Adversarii. Respondeo adhibita distinctione. Angelicus pro tempore *posteriori* ad actum formalis dilectionis requirit, tamquam ex Apostolico præcepto necessariam *ad non peccandum*, relationem operum *virtualem*, præcise ratione *sui*, quatenus virtualis est, & habituali seu implicitæ opposita, nego: eamdem requirit solummodo ratione *mandati* maximi de dilectione, pro *priori* tempore identidem obligantis, concedo. Ergo extra tempus, in quo urget affirmativum hoc mandatum, satis non est, si homo, qui illud rite jam implevit, referat opera sua in Deum dumtaxat *habitualiter*, rursus distinguo: si sumatur relatio *habitualis* in sensu familiari priscis Scholæ Theologis differentibus de merito bonorum operum, scilicet pro pura concomitantia habitus caritatis cum actibus qui ab homine habente eumdem habitum fiunt, aut fieri posse concipiuntur (*n.* 340.) concedo: si accipiatur in sensu nunc apud Morales Theologos frequentato pro relatione indivulsa ab operibus honestis, seu completam in genere moris bonitatem complectentibus, nego consequentiam. Ne videamur talia confingere more Sophistarum ad difficultatem mere eludendam, præstabit Angelici mentem magis aperire, ac stabilire: quem in finem velim, unisce observes, *virtualem* inter, & *habitualem* relationem istud versari discrimen; quod habitualis, utpote pendens a sola honestate operum attribuitur homini operanti; etiamsi antecedenter nullum elicuerit formalis dilectionis actum ad se, suaque omnia in Deum ordinanda: virtualis vero, ut nomen hoc suum tueatur, necessario eumdem actu præcessisse supponit. Unde omnis relatio operum in Deum virtualis est etiam habitualis, non vice versa.

372. In primis Angelicus, ubi eam postulat relationem, qua posteriora opera hominis bonum operantis censeantur morali judicio referri in Deum *virtualiter*, seu vi prioris actus quo idem homo Deum super omnia dilexit, totamque vitam suam ad Deum ordinavit, reapse exigit relationem operum habitualem, quæ in virtuali mox descripta includitur, quatenus non nisi honesta opera possunt ad Deum ordinari: sed hanc relationem vult simul esse debere virtualem sensu explicato, solum ut innuat, necessitatem nobis impositam crebro Deum diligendi specialibus actibus; quam quidem dilectionem in nobis præcessisse signum certum & evidens est, quotiescumque subsequentia opera nostra possint vere dici in Deum ordinata relatione, non tantum habituali & implicita ob ipsorum operum honestatem, sed etiam virtuali, quæ juxta nominis ethymon vim prævii actus, scilicet relationis explicitæ, præsefert tamquam sui caussam. Quare hoc totum & unicum est, quod aliis verbis breviter perstringit (*qu. unic. de Car. art.* 11. *in resp. ad* 1.) *quod omnia virtute referantur ad Deum, hoc pertinet ad perfectionem caritatis, ad quam omnes tenentur*: & (*in resp. ad* 2.) ubi præceptum Apostoli considerat, prout eam perfectionem caritatis omnibus necessariam inculcat. *cum aliquis seipsum ordinat in Deum, sicut in finem*, actu scilicet formalis dilectionis, *in omnibus, quæ propter seipsum facit, manet virtute intentio ultimi finis, qui Deus est, unde in omnibus mereri potest, si caritatem habeat: hoc igitur modo Apostolus præcipit, quod omnia in Dei gloriam referantur*. Itaque Angelicus, si aliis verbis paraphrastice exponatur, hæc videtur dicere: laudo quidem habitualem implicitamque relationem operum ad Deum in iis, qui virtuti insudant, quippe esus, potus, & alia, ubi recte fiunt, laudes Dei sunt, etiamsi vox sileat: nihilominus volentibus Divina, & Apostolica præcepta cumulate adimplere est præterea necessaria relatio virtualis: hoc est, ea relatio habitualis fundata in honestate operum debet, quoad peccatum vitandum & perfectionem cunctis Christianis necessariam habendam, prodire interdum ex aliquo speciali actu caritatis explicitæ erga Deum; quia, si ejusmodi actus aut semper, aut diu a Christianis intermitterentur, ipsi convincerentur prætergredi primum & maximum mandatum Evangelicum de diligendo Deo ex toto corde, nec non præceptum Apostolicum, ejusdem mandati confirmativum, de omnibus operibus ad Dei gloriam faciendis. Hæc plane Angelicus. Quocirca, dum subinde (*in resp. ad* 3.) negat *habitualem* relationem operum *cadere sub illo præcepto* Apostolico Divino, eam vocem usurpat non in sensu nostro; sed in alio tunc usitato (*n.* 340.) prout nempe signat meram concomitantiam habitus caritatis cum actibus ab homine justo productis in quovis honestatis genere: quasi dicat: præceptum maximum caritatis seu dilectionis Dei super omnia, neutiquam impletur sola possessione habitus caritatis, qui potest manere etiam in dormiente; sed potius frequenti exercitio actuum hujusce dilectionis, qui vim habent ordinandi ad Deum sequentem quoque vitæ nostræ seriem, tametsi Deum expresse non cogitemus; dummodo non interponantur a nobis peccata, quæ a Deo abducunt & avertunt.

373. Porro si talia sentit Angelicus, integro ejus contextu pensiculate examinato, in proclivi erit deducere isthæc tria. 1. Summam omnis doctrinæ nostræ, in præsenti tota controversia expositæ, confirmari mirum in modum iisdem ipsis Angelici textibus, qui primo adspectu videbantur vel maxime nobis adversari: quod jam non indiget alia probatione. 2. Hinc magis magisque labefactari jamdiu ab Apostolica Sede profligatam opinationem Moralium illorum Scriptorum, qui de necessitate actualis caritatis miserime senserunt. Si enim laxiores ii, proprioque genio nimium indul-

indulgentes Casuistæ, Angelicum Magistrum aut legissent, aut docentem sequi voluissent, prout sacratis proprii instituti legibus forsan tenebantur; nunquam profecto edidissent in Christianæ disciplinæ perniciem male sonantes hasce propositiones, ab Innocentio XI. ab Alexandro VII. & VIII. postmodum proscriptas. *Sufficit, ut actus moralis tendat in finem ultimum interpretative: hunc homo non tenetur amare neque in principio, neque in decursu vitæ suæ moralis.* Dicito clarius: in decursu totius qua late patet humanæ vitæ: numquid enim, moralem vitam excipiendo, Dei amatorem faciens, quando naturali solum vivens vita aut ineptit infantulus, aut decrepitus jam delirat? *Homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur elicere actum fidei, spei, & caritatis ex vi præceptorum Divinorum*: explica, cur? forsitan quia mandatum diligendi non computatur inter præcepta Divina, eo quod primum & maximum in Lege sit? Si saperes, intelligeres utique, quo spectent peculiares illæ loquendi formulæ Moysi divinitus inspiratæ, ubi primitus mandatum illud (*Deut. c. 6.*) evulgavit, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua: eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo: & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens: & ligabis ea, quasi signum in manu tua, eruntque, & movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine, & ostiis domus tuæ.* Nunc nega, si potes, gravissimum præceptum Divinum, quod *per se* unumquemque hominem obligat, etiam *extra* periculum mortis, ad eliciendos sæpissime in vita, ac sæpius infra annum, speciales actus dilectionis, ideoque spei & fidei simul, ac propterea ad pœnitentiam in *multum tempus* non differendam, si lapsus in lethale peccatum contigerit. *An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus*: heus tandem desine, ossuciis istis Moyses minime flectitur. Necesse non est, ut tu condemnes, cum Tuba Gentium jamdiu intonuerit (*1. ad Cor. cap. 16.*) *Si quis non amat Dominum nostrum, Jesum Christum*, quando scilicet, & quo modo par est eum a nobis amari, *sit anathema, maranatha*. Hisce, inquam, aliisque similibus commentis refellendis peraccommoda Angelici doctrina.

374. Sequitur 3. eamdem doctrinam ne hilum prodesse systemati nostrorum Adversariorum, sed magis obesse multiplici nomine. Nam si Angelicus in Textibus præcitatis relationem operum continuatam sentiret præceptam esse, non qua habitualis vere est, sed præcise qua *virtualis*, atque etiam ratione *sui*, seu independenter a præviis dilectionis actibus, quibus homo sæpius tenetur se totum explicite Deo devovere; tunc hujusmodi relatio virtualis prodire deberet, non ex imperfecto amore benevolo, sed omnino ex proprie dicta caritate. Quandoquidem (ut palam eruitur tum ex *c. 5. opusc. 18. num. 352.* tum ex integro *art. 11. qu. unic. de car. num. 270.*) Sanctus Doctor caritatem nominat absolute, eamque considerat, prout censetur omnibus necessaria ad satisfaciendum Evangelico præcepto dilectionis, ab Apostolo Fidelibus sollicite commendato. Unde subdit, meritoria evadere posse omnia opera, quæ ab homine habitualiter justo deinceps fiunt virtute superstite illius prævii actus, quo Deum ex tali caritate dilexit, atque ad Deum omnia sua ordinavit. Certum autem est, caritatem vere theologicam in Evangelio præcipi, qua Deus, & propter se, & super omnia diligendus, atque hujusce caritatis influxum requiri ad opera meritoria cælestis gloriæ. Præterea, quod ex mox dictis consectarium, sub mortali prorsus peccato eadem virtualis relatio foret necessaria; cum graviter obliget præceptum illius caritatis, a cujus virtute illam relationem Sanctus Doctor derivat, in singulis locis antea memoratis.

375. Tandem, admissa necessitate jugis relationis explicitæ seu formalis, quæ scilicet vel actu vel virtute opera ad Deum ordinat, sola relatio habitualis implicita, fundata in morali bonitate operum, impar plane foret implendo Apostolico præcepto de cunctis actionibus ad Dei gloriam faciendis, extra determinata illa tempora, in quibus oportet diligere Deum super omnia. Atqui Sanctus Doctor id pernegat variis in locis (*num. 339. 352. & 353.*) ubi idem præceptum cumulate a nobis servari testatur, si *vel actu, vel habitu omnia ad Deum referamus*, si *Deum ultimum finem habeamus*, si *recte cuncta faciendo Deum laudemus*, si *nihil contra Dei gloriam*, & *præcepta ejus faciamus*. Quare supposita sufficientia ejusdem relationis habitualis talibus modis explicatæ, hoc ratiocinio demonstrat, absque peccato mortali non posse accusatum veritatem negare, ubi secundum juris formam a legitimo judice interrogatur (*2. 2. q. 69. art. 1.*) *Omne, quod est contrarium divinæ gloriæ, est peccatum mortale, quia ex præcepto tenemur omnia in gloriam Dei facere: 1. ad Cor. 10. Sed quod reus id quod contra se est, confiteatur, pertinet ad gloriam Dei, ut patet per illud, quod Josue dixit ad Acham: fili mi, da gloriam Deo Israel, & confitere, atque indica mihi, quid feceris? Jos. 7. ergo mentiri ad excusandum peccatum est peccatum mortale.* Satis igitur in aperto est genuina mens Angelici Magistri, cujus variæ doctrinæ pro varietate argumentorum, quæ ipsi discutienda offerebantur, exaratæ, nec rite unquam intelligentur, nec inter se apte coæherentes detegentur, nisi ratum sit, ipsum retulisse Paulinum præceptum nunc ad speciale Divinum mandatum dilectionis, nunc ad reliqua Divinæ legis mandata, quibus jubemur in quovis rerum genere declinare a malo, & facere bonum, sicque Deum jugiter glorificare. Nec insolens, aut impropria hæc interpretandi ratio, ut unus idemque Textus diversis sensibus litteraliter exponatur. Etenim apud sacros interpretes in confesso est, unico Textui persæpe subesse posse, juxta primariam Spiritus Sancti intentionem, plures sensus, nedum accommodatitios, sed etiam litterales ut patet ex. caus. de ea Moysis sententia (*Genes. c. 1.*) *in principio creavit Deus cælum, & terram*, quæ D. Augustino interprete hæc duo dogmata simul indicat: nempe nullam materiam ante mundum extitisse, & ipsum mundum temporariam habuisse originem. Quæ quidem animadversio ipsum Angelicum minime latuit, cum scribat (*part. 1. Summ. qu. 1. artic. 10.*) *Quia sensus litteralis est, quem auctor intendit; auctor autem Sacræ Scripturæ Deus est, qui omnia simul suo intellectu comprehendit: non est inconveniens, ut dicit Augustinus, si etiam secun-*

secundum litteralem sensum in una littera Scripturæ plures sint sensus.

376. Reliquum jam est, ut amplissimæ hujus Controversiæ vela contrahamus; & quæ ad istum Articulum V. adhuc pertinent scitu digna, persequamur, non amplius subtiliter disputando, & quasi cum hostibus digladiando (quod hic facere vel invitos nos compulit necessitas) sed magis pro more nostro blande enarrando. At numquid nos negantes hactenus *necessitatem* jugis relationis operum in Deum, a tot præstantibus, & pro Domino zelantibus Theologis propugnatam, Evangelicam Legem destruximus, quæ ex D. Bonaventura (*in* 4. *Sent. dist.* 40. *art.* 1. *quæst.* 1.) *Principaliter habet oculum ad amorem, & ex amore potissimum observatur?* Absit, sed legem statuimus. Quare? quia quod germanæ benignitatis, adeoque cordati etiam Theologi proprium esse indicat idem Bonaventura (*num.* 83.) *Nihil, quam quod constitutum est secundum Divinam legem, edocuimus, nec addendo ad Dei verbum, nec auferendo*. Ceterum, quoniam opinionem eorumdem Theologorum non hoc uno nomine, ut nonnulli faciunt, repudiavimus, quod præceptum imponat nimis molestum, & observatu impossibile; quippe ex laudato Seraphico (*in* 3. *Sent. quæst. ult.*) novimus: *potius alleviare, quam gravare, quæ faciunt ad caritatis profectum, cujus est nos sursum levare ad modum pennæ*: idcirco Christianos omnes, eosque præsertim, quibus cura est salutem suam operandi, & sedulitas coram Deo semper ambulandi, etiam atque etiam hortamur, ut quantum possunt, in dies etiam singulos, crebris caritatis affectibus cunctas actiones suas ad Deum dirigant. Nam ex eodem Doctore (*in* 2. *Sent. dist.* 31. *art.* 1. *quæst.* 3.) *Distributive & divisim nullum est opus deliberativum, quod a nobis fiat, quod quidem non possimus facere propter Deum, & si hoc faceremus, melius faceremus, quam quando non referimus*. Tum quia æternæ retributionis præmium (*num.* 325.) non rependitur nisi operationibus, quas amor caritatis informat; unde caritatis summa præstantia, atque utilitas elucet.

SECTIO V.

De Subjecto Moralitatis.

377. Segregandos esse actus vere *humanos* ab iis, qui dumtaxat *hominis* vocantur, palam est (*num.* 91.); posteriores namque sunt per se omnis moralitatis expertes. Exploratum quoque (*num.* 98.) humanos actus universe acceptos, aut interiores esse, aut exteriores. Nomine *interiorum* eos intelligimus, qui solius sunt voluntatis, quoniam ab ipsa immediate producti. Quare *exteriores* dicuntur universi alii, qui ortum trahunt a qualibet potentia a voluntate distincta: adeoque etiam intellectuales; etsi enim hi extra animum non sint, neque inter sensibiles computentur: *externi* tamen voluntati sunt eo ipso, quod a voluntate proxime non producuntur. Actus humani exteriores, cum ad nutum voluntatis fiant, semper conjunguntur cum aliquo voluntatis actu, nempe cum illius saltem imperio. Hinc bifariam considerari, ac denominari solent, puta sub ratione *objecti*, & *actus*. Quatenus voluntas eos appetit, & imperat, dicuntur ejus *objecta*; quatenus a propriis potentiis producuntur juxta voluntatis imperium, se habent ut *actus* illarum; etsi voluntati pariter attribui soleant, & affectus voluntatis appellari, quoniam fuerunt imperati a voluntate, quæ principatum obtinet in regno animæ. Sic exempli causa sacra peregrinatio est *objectum* voluntatis, quia a voluntate præscripta, ac simul *actus* virtutis exterioris motricis, quia per hanc perficitur.

378. His prænotatis dico, moralitatem inesse posse tum interioribus voluntatis actibus, tum exterioribus reliquarum facultatum, quæ voluntati parent. Ratio est manifesta: nam hi omnes pendent a voluntate, cujus præcipuæ sunt partes in moralitatis negotio juxta doctrinam Articuli II. atque ideo eos vel bonos, vel malos esse oportet, prout voluntas in ipsis eliciendis, & imperandis rectæ rationis regulam sequitur, aut deserit. Apposite Scotus (*in* 2. *Sent. dist.* 42. *quæst.* 4.) *Secundum Anselmum voluntas est motor in toto regno animæ, & omnia obediunt sibi: sicut ergo voluntas tenetur habere in actu suo rectitudinem, sic tenetur habere illam in aliis actibus exterioribus, ad quos cooperatur, ut motor: sicut igitur movendo recte potentias inferiores, actus earum sunt recti rectitudine participata; ita etiam per oppositum, movendo non recte, sunt actus earum non recti*. Ex qua quidem doctrina idem Subtilis Magister eruit duo hæc principia Theologica: primum, *peccatum non posse esse formaliter, nisi in voluntate, vel in actu ejus materialiter*; secundum *nullum actum posse esse malum etiam materialiter, nisi qui potest imperari ab actu voluntatis formaliter malo*. Allatæ rationi accedit auctoritas inconcussa. Divisio namque peccati, sive modi peccandi *aut cogitatione, aut sermone, aut opere*, quam ibidem Scotus propugnat, passim a Sanctis Patribus traditur; habetque fundamentum in Divina Scriptura, maxime ubi præcepta Decalogi recenset. Nam octo priora partim ad actiones, partim ad locutiones referuntur; duo vero posteriora, cum latentem in corde concupiscentiam alienarum rerum damnent, solas moderantur animi cogitationes.

379. Exinde crassus detegitur error, quo plerique Judæorum olim detinebantur. Cum enim dicente lege, *non concupisces*, persuadere sibi debuissent, concupiscentiam cordis ad illicita tendentem esse peccatum: nihilominus sensum legis corrumpentes non reputabant se peccare, nisi per opera externa, unde ipsis, quantumvis sub lege constitutis, minime quadrabat, quod Paulus (*ad Rom. cap.* 7.) protulit in persona idonei auditoris legis: *peccatum non cognovi, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces*. Eodem exitiali præjudicio illigari videntur haud pauci christiani nominis homines, qui ubi Confessarium adeunt, eumque *inter decem in eadem parochia sedentes simpliciorem*, ut notavit Seraphicus (*Serm.* 3. *de diebus Rogat.*) exoneraturi merces plurium mensium, aut etiam annorum, solent plerumque sermone suo discurrere per solas operum inhonestorum cathegorias, nihil solliciti de deliberatis cogitationibus, morosis delectationibus, repetitis desideriis, ceterisque perversis affectibus cordis, quasi & ipsi nunquam audissent Christum in nova lege clamantem (*Matth. cap.* 15.) *de*

corde

corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ, quæ coinquinant hominem. Frustra vera hæc in re obtenditur praxis Fori humani, in quo Prætor nec judicat de internis, nec de minimis curat. Nam ex Angelico (*Opusc. de decem Præceptis §. penult.*) *hæc est differentia inter legem Divinam, & mundanam, quia lex mundana judicat facta & dicta; Divina autem non hæc tantum, sed etiam cogitata; & ratio hujus, quia illa est per homines, qui judicant ea, quæ apparent exterius; sed ista est a Deo, qui exterius interiusque conspicit*.

380. Cum ex dictis constet, tum interiores, tum exteriores voluntatis actus esse posse bonos, aut malos, etsi non semper singuli eorum sint reapse tales, ob defectum scilicet alicujus conditionis ad moralitatem necessariæ, uti cernere est in motibus, qui primo-primi vocantur, tria nunc remanent exploranda: nimirum 1. *ordo*, *modusque*, quo utriusque generis actus moralitatem solent participare. 2. *diversitas* moralitatis, quæ iisdem inesse potest, ubi inter se invicem conferuntur. 3. *incrementum* moralitatis, quod possunt suscipere interiores actus ratione exteriorum. Quod fuit *primo* loco propositum, facile expedietur, modo præ oculis habeatur tum divisio bonitatis, ac malitiæ *objectivæ*, aut *formalis*, (*num.* 379.) tum duplex adspectus *objecti*, & *actus* (*num.* 377.) sub quo concipere licet operationes exteriores facultatum subjectarum voluntatis arbitrio. Si fingamus actum externum specie sua *indifferentem* ex. cau. ambulationem, fieri nequit, quin bonitas vel malitia sit prius in interno, quam in externo actu, puta in proposito ambulandi, quam in deambulatione; nam actus natura indifferens sortitur moralem speciem a fine extrinseco operantis (*num.* 301.) adeoque deambulatio judicanda erit bona vel mala, prout voluntas eam decrevit ex honesto vel inhonesto fine. Sin autem externum actum ponamus jam ex propria specie *bonum*, aut *malum*, uti sunt ex. cau. oratio, & blasphemia; tunc externus, qua *objectum* interni, prius habet bonitatem aut malitiam, quæ in hoc casu dicitur *objectiva* seu fundamentalis; hæc namque convenit actui secundum ejus convenientiam aut repugnantiam cum regula rectæ rationis, adeoque in ipso apprehenditur, antequam voluntas illum appetat. Qua *actus* vero sive effectus interni dum spectatur, sic ipsi interno prius inest bonitas aut malitia, quæ in eo casu *formalis* seu actualis vocatur: ista enim derivatur proxime a voluntate, cum actus evadat formaliter bonus, aut malus, quatenus *voluntarie* ac *libere* fit.

381. Stabilito tali *ordine*, quo bonitatem, aut malitiam interioribus, exterioribusque actibus advenire nunc diximus, ex templo innotescit *modus*, quo iidem hanc ipsam specificam moralitatem induunt. Communis est utrique tum objectiva, tum formalis bonitas, ac malitia; at cum hoc discrimine. *Objectiva* convenit *primario*, ac *per se* actui *exteriori*, exempli gratia recitationi orali precum, contumeliosæ locutioni adversus Deum; cum spectata recta ratione, unde objectiva moralitas sumenda, illa hominem a Deo conditum maxime deceat, ista vero summopere dedeceat, ante quamlibet voluntatis determinationem. *Formalis* autem *primario*, ac *per se* competit *interiori* actui exempli causa deliberato proposito fundendi preces, evomendi contumelias; cum a sola voluntate pendeat, ut actus voluntarie ac libere existat, quod formalis moralitas solet respicere. Itaque objectiva, & formalis seu bonitas seu malitia inter se quidem distinguuntur; sed sunt sibi invicem causæ, sive mutuam præseferunt dependentiam ratione actuum, quos ambæ per sese efficiunt: internus actus imperans participat bonitatem ac malitiam externi, in quem tendit tamquam in suum objectum: externus actus imperatus mutuatur bonitatem ac malitiam interni, cujus est effectus. Ex his facile constabit, quo sensu dicant Theologi Catholici cum Sancto Augustino (*lib. de vera Relig. cap.* 14. & *lib.* 1. *Retract. cap.* 9.) *Peccatum usque adeo esse voluntarium malum, ut nullo modo sit peccatum, nisi sit voluntarium: voluntatem esse qua peccatur, & recte vivitur &c.* Ista enim intelligenda dumtaxat de malitia *formali*, quæ secum fert imputabilitatem ad pœnam & reprehensionem: & hoc pacto de bonitate ac malitia actuum Scotus (*num.* 378.) ratiocinatur. Ceterum malitiam *objectivam* non excludunt sed præsupponunt; cum ea sit fundamentum & radix, cur *formaliter* malus evadat actus ipsius voluntatis imperantis exteriorem actum, juxta illud Osee (*cap.* 9.) *Facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt*; & Sancti Augustini (*Epist.* 52. *ad Macedonium*) *Ex eo, quod quisque diligit, mores hominum dijudicari solent*.

382. *Secundo* loco suboritur dubitatio, num interioris, atque exterioris actus bonitas, aut malitia sit una & eadem, vel potius diversa; adeoque, si contingat inhonestum esse actum utrumque, num sit reputandum unicum peccatum, aut potius multiplex, illudque in Sacramentali Confessione distincte aperiendum? Seraphicus Doctor hanc expendens quæstionem (*in* 2. *Sent. dist.* 42. *art.* 1. *quæst.* 1.) ad amovendam omnem æquivocationem advertit, dupliciter posse invicem comparari malitiam seu peccatum operis exterioris, atque interioris voluntatis. *Uno modo, prout ista duo conjuncta sunt, & ordinata, ita quod unum est ex altero. Altero modo, prout sunt separata, ita quod unus peccet voluntate tantum, postea voluntate, & opere*. Tum resolvit, *non esse dubium, quod diversis peccatis peccet quis, si una vice tantum velit malum, alia vice velit & perficiat*; quia nempe *actus voluntatis, in quo consistit prima ratio deordinandi, est alius & alius*, hoc est multiplex numero. Priori autem considerato modo docet, *voluntatem interiorem cum actu exteriori non facere diversa peccata, sed unum formaliter peccatum*: rationem dat; quia *peccatum dicit deordinationem a fine, & ibi est una ratio deordinandi, & una deordinatio: voluntas enim est, quæ inordinate avertitur ab incommutabili bono, & convertitur ad commutabile bonum, non solum quantum ad actum proprium; sed etiam quantum ad actum inferioris potentiæ, qui ei subjicitur, unde unus est ibi actus voluntatis, nec aliter est culpabilis, nisi propter alium, quod patet, quia si procederet ab alio principio, quam a voluntate, jam non esset culpabilis*. Ex quo concludit, quod (*cum aliquid proprie loquendo non numeretur, nisi quia cum numeratione ex parte principii materialis concurrit numeratio ex parte principii formalis*, *sicut* albedo

albedo numeratur in duobus hominibus albis) in eo casu *peccatum unum sit formaliter, licet plura sint materialiter*, hoc est *plura deordinata & culpabilia opera*, quæ subsunt *uni rationi deordinandi*.

383. Hoc *unum formaliter* peccatum, ex eodem Seraphico Doctore est, *unum convenientia ordinis*, qui potest esse in pluribus *ad invicem relatis, & ordinatis, quorum unum est ab altero*. Angelicus quoque (1. 2. *q.* 17. *art.* 4.) interiorem, exterioremque actum censet unum esse formaliter ejusmodi unitate: *nihil prohibet aliqua esse secundum quid multa, & secundum quid unum .... Actus inferioris potentiæ materialiter se habet ad actum superioris, in quantum inferior potentia agit in virtute superioris moventis ipsum. Unde patet, quod imperium, & actus imperatus sunt unus actus humanus, sicut quoddam totum est unum, sed est secundum partes multas*. Hinc porro sequitur, utrumque actum ob ejusmodi unitatem haberi pro unico peccato etiam in Sacramentali judicio, ita quidem, ut censeatur integre confiteri quisquis enuntiat exteriorem actum inhonestum, non indicando deordinatam voluntatem tamquam illius principium. Non perinde tamen integra foret Confessio, si quis ad fornicationes, vel odia proximi propensus eumdem interiorem actum concupiscendi mulierem, appetendi vindictam, diverso tempore iterasset, nullo exteriori actu producto; ac postea in Confessione reum se diceret *unius* interni actus oppositi temperantiæ, vel caritati. Nam duæ voluntates interiores, quantumvis simillimæ sicut ovum ovo, sunt duo diversa peccata numero & *materialiter*, & *formaliter*, quia *interruptæ* supponuntur morali æstimatione; adeoque, ut concludit idem Seraphicus, *sunt duæ principales deordinationes, & per hoc duo peccata*.

384. *Tertio* loco, jamdiu disputari solet, utrum actus exterior superaddat interiori ullam bonitatem, aut malitiam? Quisquis de re ista vult scite pronuntiare, mente sua prius teneat necesse est, quæ nunc sumus observaturi. Dum præsens disquisitio suscipitur, 1. interior exteriorque actus supponuntur *simul juncti*, ac etiam *convenientes* circa objectum, finem, & circumstantias: secus enim utriusque malitia, seu bonitas, foret vel numero discreta, vel specie quoque diversa; proindeque actus exterior citra dubium augeret bonitatem, aut malitiam interioris tum in primo, tum in altero casu. 2. Non hic attenditur bonitas vel malitia *objectiva*; nam cum hanc actus interior participet ratione exterioris (*num.* 384.) fieri nequit, quin exterior actus sic quidpiam addat interiori: quare de sola *formali* sermo est, quæ propria est interioris, ab eoque in exteriorem redundat. 3. Siquidem duplex secerni potest voluntas operis exterioris faciendi, videlicet efficax, & inefficax, quæstio movetur de sola *efficaci*: quid sibi velit distinctio ista, explicat Seraphicus (*in* 2. *sent. dist.* 42. *art.* 1. *quæst.* 2.) *Cum quæritur, utrum opus addat aliquid ad malitiam voluntatis, hoc dupliciter potest intelligi. Uno modo respectu voluntatis quæ potest in opus procedere, sed tamen non procedit, quia non omnino plene vult: & respectu talis voluntatis absque dubio malitiam operis addit: cum enim peccatum consummatur in opere, tunc est plenior consensus, & ideo peccatum tunc majus, & gravius est. Alio modo potest intelligi respectu voluntatis, quæ quidem in opus non procedit, non quia non velit, sed quia non potest: & tunc movetur ista quæstio: cum utrobique sit plena voluntas, utrum gravius peccet, qui vult & non potest, aut qui vult & facit, esto quod uterque moveatur ex æquali amore*.

385. Denique 4. in disceptationem nunc cadit illud solum augmentum bonitatis, aut malitiæ; quod actus exterior interiori addere concipitur *per sese*, & non *casualiter* seu *occasionaliter* tantummodo. Etenim tale augmentum in sensu posteriori facile quisquis admittet, ubi hæc animo advertet, quæ Angelicus Doct. scribit (1. 2. *quæst.* 10. *art.* 4.) triplicem assignans modum, quo illud evenire potest. *Voluntatem secundum se fieri meliorem in bonis vel pejorem in malis, videtur posse contingere tripliciter. Uno modo secundum numerum, puta cum aliquis vult aliquid facere bono fine vel malo, & tunc quidem non facit, postmodum autem vult, & facit: duplicatus actus voluntatis, & sic fit duplex bonum, vel duplex malum. Alio modo quantum ad extensionem: puta cum aliquis vult facere aliquid bono fine vel malo, & propter aliquod impedimentum desistit: alius autem continuat motum voluntatis, quousque opus perficiat: manifestum est, quod hujusmodi voluntas est diuturnior in bono vel malo, & secundum hoc est pejor, vel melior. Tertio secundum intensionem: sunt enim quidam actus exteriores, qui in quantum sunt delectabiles, vel pœnosi, nati sunt voluntatem intendere, vel remittere: constat autem, quod quanto voluntas intensius tendit in bonum, vel malum, tanto est melior, vel pejor*.

386. His omnibus accurate observatis, propositæ quæstionis status huc devolvitur: an voluntas, quando perfecta est, ita ut nullam ab actu externo patiatur mutationem in agendo, vel quoad intensionem, vel quoad durationem; quando item adeo efficax est, ut idcirco dumtaxat non prorumpat in opus externum, quia ejusdem faciendi vel facultate, vel occasione caret: an, inquam, talis voluntas proprie ac per se loquendo sit æque bona, vel mala sine actu exteriori, ac esset eodem actu producto, ideoque actus exterior ex. cau. jejunandi, vel furandi, nullam addat ipso voluntati formalem bonitatem, vel malitiam, si produceretur oblata opportunitate, semotisque impedimentis? Plures Theologi sentiunt, parem omnino esse bonitatem, vel malitiam voluntatis sive conjunctæ cum actu exteriori, sive ab illo sejunctæ, hac potissimum de caussa; quia actus humanus non est *formaliter* bonus, vel malus, nisi quatenus procedit a libera voluntate, proinde non videtur posse voluntati quidpiam ejus addere, quod totum ab ipsa obtinet quasi precario. Ex adverso decertat cum suis asseclis Scotus, qui ejusmodi quæstionem sic presse sumptam accuratius forsan pertractavit (*in* 2. *sent. dist.* 42. *quæst.* 4. atque in *Quodlib. quæst.* 18.) præ reliquis vetustioribus Magistris. Argumenta, quæ partim ab auctoritate, partim a ratione promit, ac nervose pro more suo urget, placet e vestigio producere, ut quisquis iisdem sentiet se convinci, haud dedignetur dare victas manus, quamvis Auctor ipse undequaque non placeret.

387. Primum argumentum repetitur ex D. Augustino

ſtino (*lib.* 13. *de Trin. cap.* 5.) dicente: *Mala voluntate vel ſola quiſque miſer efficitur ; ſed miſerior poteſtate, qua deſiderium malæ voluntatis impletur*. *Patens eſt ergo*, ſubdit Subtilis Doctor, *quod hoc non poteſt intelligi de miſeria pœnæ ; quia deſiderans, & non potens habere quod deſiderat, plus habet de pœna quam ille, cujus deſiderium impletur; intelligitur igitur de miſeria culpæ*. *Actus ergo malus exterior addit ad miſeriam culpæ, quæ præfuit in actu interiori malo*. Et hoc quidem incrementum culpabilis miſeriæ non reſtringendum ad illos dumtaxat caſus, in quibus voluntas ratione exterioris actus fit pejor quantum ad multiplicationem, vel intenſionem actuum ſuorum; cum Auguſtinus univerſim, & indefinite loquatur, adeoque malam voluntatem ſpectet, etiam ubi nullam ab actu exteriori recipit mutationem. Nec obſtat, quod idem ſcribit Auguſtinus (*Lib.* 1. *de liber. Arbitr. c.* 3.) *ſi cui etiam non contingat facultas concumbendi cum conjuge aliena, planum tamen aliquo modo fit, id eum cupere; &, ſi poteſtas daretur, facturum eſſe ; non minus reus eſt, quam ſi ipſo facto deprehenderetur*: qui quidem textus conſonat tum Divinarum Scripturarum, tum aliorum Sanctorum Patrum doctrinis, unde illud manavit adagium a D. Bernardo (*epiſt.* 77.) expreſſum: *voluntas pro facto reputatur, ubi factum excludit neceſſitas*. Nam locutiones hujuſmodi ſpectant retributionem operum, innuuntque voluntatem efficacem reputari pro facto, quantum ad præmium, vel ſupplicium *ſubſtantiale*; non vero quantum ad aliud *accidentale*, quod non niſi operi externo rependitur, quemadmodum Seraphicus Doctor (*in* 2. *ſent. diſt.* 40. *art.* 2. *quæſt.* 1. & 3.) planum facit.

388. Alterum argumentum rationi innixum ſic proponi poteſt ipſis ferme verbis prælaudati Subtilis Doctoris; illudque valet etiam ad elidendum principale momentum (*n.* 286.) oppoſitæ ſententiæ: Ubi adeſt diverſa convenientia, vel diſconvenientia ad dictamen rectæ rationis, ibi alia & alia eſt bonitas, vel malitia moralis: quippe bonitas moralis eſt integritas eorum, quæ recta ratio dictat debere actui convenire, & malitia defectum hujuſce debitæ convenientiæ præſefert. Atqui recta ratio dictat, aliam integritatem conditionum convenire actui interiori, aliam exteriori: etenim ſumendo utrumque actum in ſuo eſſe reali, & quidem tali ac tali, impoſſibile eſt convenire interiori actui, quod convenit exteriori, cum ille intrinſecam cogitationem ſeu affectionem, iſte locutionem, & operationem importet extrinſecam: quæ tria diverſis propterea diriguntur præceptis Divinæ Legis. Ergo bonitas, vel malitia moralis eſt alia in interiori, alia in exteriori actu, adeoque poſterior aliquid addit priori. Nec refert, quod realis convenientia, vel diſconvenientia cum ratione recta, quam actus exterior importat diverſimode ab interiori, ſit ſolum objectiva ſeu *materialis*; & ideo *formaliter* bonus, aut malus non poſſit evadere, niſi mediante actu interiori voluntatis liberæ imperantis. Nam hoc totum fatetur etiam Scotus, quin loco moveatur: ſemel ac enim exterior actus ſermonis, aut operis a voluntate imperatur potentiis aliis, confeſtim producitur *modo humano*, & *directioni* legum ſubjacet: igitur bonus vel malus evadit bonitate, vel malitia etiam *formali* ſibi propria ac diſtincta, quantumvis dependente ab interiori illo imperio. Quare diſcrimen utriuſque actus in hoc ſolum ſtat, quod in interiori *formalis* moralitas ſit primaria & independens, in exteriori vero ſecundaria & partecipata. Immo, quia exterior dicitur habere formalem moralitatem *mediante* interiori, conſequens eſſe monet Subtilis Doctor (*Quodl. q.* 18.) quod *aliam* habeat ab ea, quam habet interior actus; *quia idem non eſt cauſſa, nec etiam medium reſpectu ſui ipſius, nec etiam eſt cauſſa vel ratio meditandi reſpectu ſui ipſius*.

389. Ceterum, quidquid in hac quæſtione adiaphora de moralitate externorum operum lubeat theoretice ſentire, ad praxim quod attinet, certum eſt in Sacramentali Confeſſione aperiendas eſſe non ſolas illicitas cogitationes volitioneſque, ſed externas quoque actiones inhoneſtas; ſive hæ aggravent per *ſeſe* malitiam improbæ voluntatis, ſive minime aggravent. Unde legimus proſcriptam ab Alexand. VII. Papa hanc propoſitionem (*ord.* 25.) *Qui habuit copulam cum ſoluta, ſatisfaciat confeſſionis præcepto dicens: commiſi cum ſoluta grave peccatum contra caſtitatem, non explicando copulam*. Hujus autem rei multiplex adferri poteſt cauſſa. 1. Quia quoties conceptum animo peccatum etiam exteriori opere completum fuit, illud debet integre ac totaliter manifeſtari in Confeſſione: integratur autem juxta Seraphicum (*nu.* 383.) ex interno ſimul & externo actu, & fit unum formaliter peccatum, unitate convenientiæ. 2. Quia actus internus prohibetur in Divina Lege ſpecialibus præceptis tamquam malus ex objecto, aut ex circumſtantiis, ut Scotus (*in* 2. *diſt.* 42. *q.* 2. & 3.) adnotavit. 3. Quia exterior actus poteſt eſſe occaſio, cur interna voluntatis malitia valde notabiliter augeatur, ſeu extenſive ſeu intenſive, uti cum Angelico (*num.* 385.) obſervatum. 4. Denique quia perſæpe actus externus eſt directa, & proxima cauſſa plurium impedimentorum, pœnarum, damnorum, quæ vel ipſum peccantem, vel alios etiam afficiunt; quemadmodum declarare ſolent Theologi Morales in Tract. de Caſibus reſervatis, Cenſuris, Irregularitatibus, ac de Reſtitutione. Hæc porro omnia neceſſum eſt prænoſcantur a Sacris Pœnitentiæ Adminiſtris, quo rite poſſint efformare terreſtre illud judicium, quod teſte D. Hilario (*com. in cap.* 16. *Matth.*) *præjudicata auctoritas in cælo eſt*.

SECTIO VI.

De Moralitatis Effectibus.

390. ACtu *humano* in genere *moris* conſiderato quidam attribuuntur *effectus*, qui eumdem actum ratione moralitatis conſequuntur inſtar proprietatum inſeparabilium, atque in ipſum hominem agentem, prout eſt cauſſa moralis actus, judicio ſeu imputatione quadam refunduntur. Senſu, ſermoneque communi duo ſunt ejuſmodi conſectarii effectus: videlicet, juxta geminas oppoſitas bonæ, vel *malæ* moralitatis ſpecies, numeratur primo *Laus*, vel *Vituperium*, ſecundo *Præmium*, vel *Pœna*: exinde actus boni *laudabiles*, & *præmiabiles*, mali vero *reprehenſibiles*, & *punibiles*; ſicque homo ipſe, quia *mortaliter*, hoc eſt, ex voluntate libere agente bonos aut malos

malos actus produxit, vel laude & præmio, vel vituperio & supplicio dignus judicatur. *Laudabile & vituperabile, præmiabile & punibile, continentur sub hoc communi, quod est imputabile: & illius communis est una ratio hæc; scilicet actum esse in libera potestate agentis*, inquit Scotus (*in Quodl. q.* 18. §. de secundo principali). Itaque ad humanum & moralem actum quaquaversus spectatum tria referri possunt, nempe *entitas physica* actus, quæ est veluti ipsius *materiale* sive subjectum; *moralitas*, quæ est quasi *formale* seu forma constitutiva; & *imputabilitas* jam descripta, quæ moralitate ceu radice fluit. Quare minus apte Puffendorfius (*l.* 1. *de Jur. Nat. & Gent. c.* 5.) dum assumere voluit scholasticas loquendi formulas, quarum alioqui barbariem spinosam, implexasque tenebras se aversari sæpius monuit, *imputabilitatem* ait esse *formale* actionis moralis. De morali imputabilitate actionum humanarum, præter nominatum Scriptorem, Wolphius, aliique recentes Heterodoxi prolixe tractant in suis sive ad Ethicam, sive ad Naturalem Jurisprudentiam commentariis: ast non sine nævis, & erroribus, quos minime patitur sincera morum doctrina, soli Romanæ Ecclesiæ a Christo Domino per Beatos Apostolos commendata. Ea propter dormitare fas non erit Catholicis illis Professoribus, quibus demandata provincia hujuscemodi libros prælegendi studiosæ Juventuti, ne forsan hoc prætextu capessendæ politioris litteraturæ blando inficiatur veneno perversæ doctrinæ, sicque lolium magis, quam triticum domum reportet, qua de re satis jam præfati sumus in I. Articulo, nihil aliunde detrahentes promeritis, quæ alias ob caussas iidem Scriptores possunt sibi vindicare in litteraria Republica.

391. Multa ad præsens gravissimum argumentum spectantia jam a nobis discussa Artic. III. & IV. ubi de *Voluntario*, & *Libero*, ac de *Impedimentis Voluntarii*; idcirco reliqua dumtaxat, ibidem prætermissa, nunc persequemur, ordiendo ab universali *imputabilis* notione. *Imputabile* abstracte sumptum est attributum proprium humani actus, quo designatur, efficientem illius caussam, quæ non est nisi natura intelligentiæ compos, posse adstringi ad reddendam de illo rationem, iisque effectibus subdi, qui consequuntur ipsum actum in genere moris consideratum. *Imputabilitas* est ipsa ratio, cur agenti intellectuali tribuantur iidem effectus, scilicet laudis aut vituperii, præmii vel pœnæ; eaque est moralis bonitas vel malitia, quam actus ex suo genere complectitur. *Imputatio* est judicium, quo actus humanus declaratur potens producere hosce effectus, iisque subeundis homo agens addicitur a Legislatore seu Superiore legitimo, cujusmodi est primario Deus, & secundario inter homines illa Communitas, vel Rector illius Communitatis, ad quam agens referatur tamquam pars. Subtilis Doctor indicans rationem, cur aliquid sit imputabile, nominavit *liberam potestatem, quam habet agens super actum suum*, non quod putarit libertatem agendi esse intrinsecam & essentialem moralitatis formam; sed quia libertas est proxima ratio fundandi in actionibus moralibus imputabilitatem ad laudem & præmium, vel ad vituperium & pœnam. Unde (*in* 2. *sent. dist.* 7. *qu.* 1.) postquam essentiam *boni*, & *mali moralis* constituit *in convenientia*, & *disconvenientia cum regula agendi* (quod & nos propugnavimus *num.* 252.) statim infert: *ex hoc patet, quod non ab eodem formaliter est actus bonus bonitate morali, & imputabilis: sed primam habet ex convenientia ad regulam, juxta quam debet elici: secundum vero ex eo, quod est in libera potestate agentis*. Porro quod spectat ad nomina Effectuum, disjunctive consequentium quodvis imputabile, ea per sese facile intelliguntur. *Laus*, & *Vituperium* denotant cognitionem, atque approbationem bonitatis, & improbationem malitiæ actuum oppositorum, cum utriusque imputatione facta agenti bonum, & malum. *Præmium* & *Pœna* indicant remunerationem, & vindicationem, quibus subjiciuntur voluntate ac decreto Superioris bene & male agentes.

392. *Imputabilis*, quoad essentiam, & effectus satis jam declarati, unica restat divisio observanda, qua dispescitur in *immediatum*, & *mediatum*: eam Scotus accurate describit (*Quodlib. quæst.* 18.) hisce verbis: *De imputabili distingui potest, quod uno modo propriissime accipiendo illud potest dici imputabile, quod est immediate in potestate voluntatis: & sic solum velle est imputabile, quia ipsum solum est immediate in potestate libera voluntatis. Alio modo imputabile potest dici quidquid est simpliciter in potestate voluntatis, licet non immediate, & sic actus alterius potentiæ, quem voluntas mediante actu suo volendi potest imperare, ut eliciatur, vel impedire ne eliciatur, est imputabile voluntati; quia tota coordinatio usque ad illum actum est in potestate, etiam includendo istum actum*. Hinc vero duplicem elicit differentiam utriusque imputabilis. Prima, quia ad immediatum *non requiritur nisi ipsa potentia voluntatis, & illud quod requiritur propter actum ejus, cujusmodi est intellige-re: & ratio est, quia illud est immediate effectus voluntatis: & de hoc potest accipi illud Augustini* 1. *Retr.* 9. *nihil est tam in potestate voluntatis, quam ipsa voluntas, intellige, quantum ad actum suum proprium*. Ad mediatum vero *requiritur potentia alia a voluntate, exequens illum actum*. Secunda, *quia est major contingentia sive indifferentia respectu imputabilis* immediati; *quoniam non requiritur ad illum actum nisi voluntas, supposita ostensione sufficienti intellectus: unde per alia posteriora quæcumque impediri non potest, ne eliciatur. Sed ad imputabile* mediatum *requiritur alia potentia, per cujus impotentiam impeditur potentia ad actum illum: unde non ex sola indifferentia voluntatis est contingentia ejus, sicut contingentia primi actus*.

393. Ex dictis intelligimus, omnes, & solos voluntatis actus posse imputari ad laudem vel vituperium, ad præmium vel supplicium. *Omnes* dico, ut comprehendantur tam *interni*, quam *externi*, quibus voluntas, tamquam regina in regno animæ, debet rectitudinem dare rationis regulæ convenientem. *Solos* pariter nomino, ut inter externos ii excipiantur actus, qui nec dispotico, nec politico voluntatis imperio subjacent; & ideo non *humani*, sed *hominis* dumtaxat appellantur. Exinde pariter regulas haurire possumus ad dignoscendam imputabilitatem cujusvis individuæ actionis. Præcipuæ, & universales erunt hæ duæ. Prima, *ubi moralitas actionum, ibi imputabilitas illarum*; & *tanta imputabilitas, tanta moralitas*: imputabilitas enim est proprietas sive effe-

ctus

ctus consequens moralitatem '. Secunda, *tanta imputabilitas actionum, quanta in agente advertentia, & libertas*: siquidem libertas agentis est proxima ratio fundandi imputabilitatem actionum (*n.* 391.) quatenus nempe ipsa libertas, juxta varia Scholasticorum placita, aut est forma constitutiva moralitatis, ex quo fluit imputabilitas, aut certe conditio prorsus necessaria ad illam. Idcirco vero *advertentia* nominatur, quoniam Doctores cum Magistro Sententiarum (*in* 2. *dist.* 25.) tradunt *liberum arbitrium esse facultatem voluntatis, & rationis*: adeoque ad humanæ libertatis usum requirunt utriusque potentiæ operationem. Itaque juxta intellectus cognitionem perfectam vel imperfectam, ac voluntatis consensum plenum, vel semiplenum, arguenda gravis aut levis culpa agentis, simulque moralis imputabilitas actionum ejus. Ex generalibus istis regulis deducere oportebit alias particulares, quæ respiciunt singulos eos modos, quibus voluntariæ aut involuntariæ dici possunt (*n.* 146.) hominum actiones.

SECTIO VII.

De Dotibus meritorii operis.

394. MEritum *præmii*, quod in explicanda Morali Imputabilitate nominavimus, non sumitur speciatim pro merito illius gloriæ, quam fide indubia credimus in cælestibus tabernaculis paratam diligentibus Deum; sed universim accipitur pro convenienti retributione, quæ humanos actus honestos necessario consequitur. Cum tamen *finis ultimus*, ad quem præceptionibus suis Moralis Theologia nos dirigit (*n.* 10.) alius reapse non sit, quam supereminens illa gloria æternum duratura: idcirco placet nobis supremo loco (tametsi Morales plerique Tractatores curam ejusmodi soleant Dogmaticis relinquere) singulas indicare conditiones, quas humanis actibus inesse oportet, ut peculiare meritum induant tanti præmii: sic enim labor iste noster *homini* simul, & *christiano* rite formando inserviet, quod hucusque semper in oculis habuimus. Porro ex D. Bonav. (*in* 2. *Sent. dist.* 27. *art.* 1. *q.* 2.) *contingit aliquid mereri ex congruo, & ex condigno. Tunc est meritum ex condigno, quando ratio meriti reperitur ibi perfecte & plene; & tunc est ibi quædam commensuratio, & adæquatio meriti ad præmium. Meritum autem congrui dicitur, in quo est aliqua dispositio congruitatis respectu ejus, ad quod illa dispositio ordinatur: quæ tamen deficit a ratione congruitatis.* Juxta decretum Synodi Tridentinæ (*Sess.* 6. *can.* 32.) *homo justificatus potest bonis operibus, quæ per Dei gratiam facit*, tria hæc *vere mereri*, nempe *augmentum gratiæ*, *vitam æternam*, *atque etiam gloriæ augmentum*. Utrum autem meritum istud dicendum sit *condigni* nec ne, Synodus tacuit, ut pro more suo (*n.* 296.) illæsas relinqueret variantes ea de re Scholasticorum opiniones. Nihilo tamen minus, cum solum meritum de condigno videatur esse *vere meritum*, quoniam *æqualitatem* præsefert cum præmio, illudque propterea, tamquam *ex justitia* debitum reposcit, inde est, ut spectato Œcumenico illo Decreto, adversus Hæreticos meritorum osores publicato, Nostrates Theologi unanimi consensu nunc propugnent, bona opera justorum hominum promereri, *de condigno* cælestis vitæ præmium; simulque persuadeant sibi, hujusmodi nomen, quamvis in Scriptura & Patribus haud expressum, minime amandandum ad *profanas vocum novitates* (1. *ad Tim. c.* 6.) ab Apostolo reprobatas, utpote nova dumtaxat dictione enuntians avitam Catholicæ Ecclesiæ doctrinam. Nam ex Seraphico (*in* 1. *Sent. dist.* 26. *dup.* 1.) *novitas uno modo sonat in vitium, alio modo non: quando est talis adjunctio, quod sententiam etiam facit, quæ non habet ortum ex veritate antiqua, tunc est vere novellum; & sic dicit Apostolus esse fugiendum, unde addit, profanas*: secus vero, *quando, quantum ad intellectum sanum, non est nova*. Plura de hoc (*in Oper. de Beatif. Serv. Dei t.* 2. *l.* 2. *c.* 28. *n.* 7.) Benedictus XIV.

395. Jam vero ad prædictum meritum *de condigno* juxta communiorem, ac verosimiliorem Theologorum sententiam, *sex* requiruntur conditiones. Duæ hominem *merentem* spectant, tres ad *opus* ipsum meritorium referuntur, una retribuentem *Deum* respicit. Primo igitur, ex parte *hominis*, necessarius est *status viæ, & gratiæ sanctificantis*. Status quidem *viæ*, ut scilicet homo degat in hoc sæculo, sitque in corpore mortali, & conditione mortali, indigens cibo, potu, somno, ceterisque vitæ præsentis adminiculis: quæ nunc est ipsa conditio nostra, non Henochi, & Eliæ. Ratio est, quia Sacra Scriptura significat, Deum determinasse hujus mortalis vitæ spatium, ut homo ad supremam felicitatem tendat per bona opera tamquam media ejusdem assequendæ. *Ante obitum operare justitiam* (*Eccl. c.* 14.) *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (2. *ad Cor. c.* 6.) Quare Sancti in cælis degentes quæcunque a Deo nobis obtinent beneficia, per modum *impetrationis* obtinent, minime per modum *meriti*, de quo nunc sermo. Quæ enim in publicis Ecclesiæ precibus nominantur illorum *merita*, non habent nisi vim impetrationis relate ad *nos*, quamvis respectu *ipsorum* fuerint olim veri nominis merita. Præterea viatori homini necessarius status *Gratiæ sanctificantis*, cujus formalis effectus est ex Trident. Syn. (*Sess.* 6. *c.* 7. & 16.) hominem, *in cujus corde per Spiritum Sanctum diffunditur*, *justificare*, *sanctificare*, *renovare*, sicque constituere *Dei amicum & filium adoptivum*, & *heredem secundum spem vitæ æternæ*. Ratio est, quia ad comparandum condignum meritum vitæ æternæ (quæ ex Seraphico *in* 2. *sent. dist.* 29. *artic.* 1. *quæst.* 1. *consistit in habendo eum, qui est omne, & summum bonum, & qui est super omnem naturam exaltatus, & lucem inhabitat inaccessibilem*), necessum est, ut cum ejusmodi gloria proportionem habeat, non opus tantum, sed ipsa maxime persona operantis adeo quidem, ut sicut gloria est supernaturalis & divina, sic ad statum supernaturalem & divinum tum opus, tum persona transferantur. Hoc enim est inter Deum, & hominem discrimen, eodem Seraphico teste (*dist. cit. & dist.* 40. *art.* 2. *qu.* 3.) *quod homo non reputat opus dignum retributione propter bonitatem operantis, sed potius operantem propter bonitatem operis; homo enim indiget alieno servitio. Deus autem, qui bonorum nostrorum non indiget, non operantem propter opera, sed opera propter operantem acceptat, & remunerat: sicut innuitur Gen.* 4. *respexit Deus ad Abel, & ad munera ejus: prius dicit, ad Abel, &* postea

postea dicit, ad munera. Porro autem ea mirabilis transformatio hominis perfici nequit, nisi per supernaturale donum gratiæ sanctificantis: quia ex eodem Seraphico (*dist.* 17. *art.* 2. *quæst. ult.*) ipsa est *quid divinum, & ad hoc est ordinata, ut ducat ad Deum: sicque ratione suæ dignitatis totum hominem reddit Deo acceptum, & charum.*

396. Rationes istæ, quibus idem Seraphicus pariter utitur (*dist.* 29. *art.* 1. *quæst.* 2.) ad probandum, *neque in statu innocentiæ potuisse hominem acceptari a Deo acceptione speciali, qua in filium adoptatur, & dignus reputatur æterna beatitudine, absque munere ejusdem gratiæ superadditæ naturæ*, satis elidunt palmarem Baii errorem, qui multis propositionibus (*Ord.* 2. *& seq. usque ad* 20.) jam a Pio V. Papa damnatis contendit ad condignum meritum cælestis vitæ haud necessariam homini gratiam adoptionis per Spiritum Sanctum in ejus corde habitantem: sed sufficere veram legis observantiam, id est, opera bona, quibus homo actualibus Dei auxiliis suffultus legem adimplet: quia nimirum Scriptura cælorum regnum promittit absolute obedientiæ legis: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* (Matthæi cap. 6.) *Gloria & honor omni operanti bonum* (*ad Rom. cap.* 2.) Præterquam enim quod plura ex isto commento consequuntur absurda, cuivis vel leviter intelligenti obvia, nihilominus eidem favet, quam Sacra Scriptura. Hæc namque ideo in citatis Textibus commendat solam Legis observantiam, qua homines *fideles* alloquitur, quibus utpote a peccato ad statum gratiæ sanctificantis jam translatis, acceptoque Spiritus Sancti pignore decoratis, non remanent inculcanda nisi bona opera, ne forte desidia ac torpore gratiam deperdant, acquisito ad cæleste regnum jure excidant, & veluti aridi palmites a vite Christo præcisi in ignem mittantur, æternum arsuri. Unde idem Seraphicus (*dist.* 30. *art.* 1. *quæst.* 1.) apposite notat, fideles, & justos homines haud frustra bonis operibus jugiter incumbere in præsenti sæculo, quamquam multiplicatione bonorum operum non augeatur futura merces præmii *substantialis*, consistentis in visione, amore, & fruitione Dei: quia scilicet *caritas non potest in homine vigere, quin exeat in bonos actus, cum potest, & debet: ideo sequens opus frustra non fit, quia quamvis non addat ad præmii excellentiam, addit tamen ad meriti efficaciam: & etiam disponit ad profectum, & facit ad incrementum meriti respectu accidentalis præmii.*

397. Secundo, ex parte *operis* meritorii, requiritur 1. ut opus in genere moris sit *adæquate bonum*, id est ex Scoto (*num.* 357.) *habens aggregationem omnium convenientium actui secundum rectam rationem*; cujusmodi sunt objectum vel ex proprio genere bonum, vel saltem ordinabile ad finem honestum, si sit indifferens; circumstantiæ omnes necessariæ ac legitimæ; & finis præsertim honestus: de quibus accurate jam egimus in sect. 4. Ratio in promptu est. Nam meritum in concreto solet definiri: est opus bonum in obsequium alterius factum, de se aptum ad aliquid obtinendum per modum retributionis, seu mercedis. At vero opus, quod non est adæquate bonum, & cujusvis malitiæ expers, nequit præseferre obsequium Deo gratum, dignumque cælesti mercede; quippe ex Sancto Augustino (*Lib. de Grat. & lib. Arb. cap.* 6.) *Quæ mala sunt, non coronat Deus.* Unde si *domos ædificasse*, seu copiosam sobolem donasse legitur (*Exod. cap.* 1.) Ægyptiacis obstetricibus, quæ mendacio a perditione liberarant infantes Hebræorum, subdit Seraphicus (*Expos. in cap.* 1. *Sap.*) *Dicendum secundum Glossam, quod non mendacium, sed pietas earum remunerata fuit .... quæ duo unum fuerunt connexione, non indivisibilitate.* Porro etsi ad eliciendum actum præcise bonum in *solo* genere moris, saltem ubi arduus ac præcellens non est, juxta Seraphicum (*in* 1. *Sent. dist.* 28. *quæst. ult.*) sufficiat *gratuita Dei influentia, per quam cetera conservat, & adjuvat, ut compleat operationes suas*, hoc est, concursus Dei generalis; attamen idem actus moraliter bonus, si referatur ad promerendam gloriam, quæ finis ultimus supernaturalis est, talis meriti substratum esse nequit, nisi fiat cum supernaturalis gratiæ adjutorio, quam Christus passione sua nobis obtinuit, ut enim Trident. Syn. (*sess.* 6. *cap.* 56.) inquit: *Christus Jesus, tamquam caput in membra, & tamquam vitis in palmites, in justificatos jugiter virtutem influit, quæ virtus bona eorum opera semper antecedit, & comitatur, & subsequitur, & sine qua nullo pacto Deo grata, & meritoria esse possunt.* Itaque sub *prima* operis conditione nunc explicata intelligere oportet auxilium *supernaturalis* istius gratiæ, quæ est veluti circumstantia necessaria ad opus *bonum*, qua *meritorium* vitæ æternæ: & hoc sensu Angelicus (*Quodl. art.* 5.) dixit, *merita esse supra naturam.*

398. Requiritur 2. ut opus sit vere *liberum*, sive immune (*num.* 154. *& seq.*) tum a coactione, tum a necessitate: cujusmodi fuit exempli gratia custodia pudicitiæ in Josepho Hebræorum Patriarcha (*Genes. cap.* 29.) qui inter maxima illicita, dum scilicet *Putipharis uxor ejus domina quadam die intravit ejus domum absque arbitris, & apprehensa lacinia vestimenti ejus dixit: dormi mecum*, urgentissimum evasit periculum, *relicto in manus illius pallio fugiendo*. Istius conditionis necessitas perspicue constat 1. ex Sacra Scriptura, quæ ubi hominem justum commendavit (*num.* 160.) *Qui potuit transgredi, & non est transgressus; facere mala, & non fecit*, mox subdit: *ideo stabilita sunt bona illius in Domino.* 2. ex Catholica Ecclesia, quæ hanc propositionem (*Ord.* 3.) in Iprensi Jansenio damnavit: *ad merendum, & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione*: 3. Ex Sancto Augustino (*lib.* 2. *de Lib. Arb. cap.* 1.) scribente: *illud bonum, quo commendat ipsa justitia in damnandis peccatis, recteque factis honorandis, quomodo esset, si homo careret libero voluntatis arbitrio? non enim aut peccatum esset, aut recte factum, quod non fieret voluntate: ac per hoc & pœna injusta esset, & præmium, si homo voluntatem non haberet liberam.* 4. ex ratione. Nam si libertas utroque gradu completa juxta communem Moralium sensum, cui nititur recitatus Augustini textus, est pernecessaria ad imputabilitatem actionum absolute & universe spectatam, quia nempe fundamentum est omnis moralitatis, quam imputabilitas consequitur (148. & 391.) multo magis necessaria erit ad singulare meritum de condigno excelsæ gloriæ.

399. Ast ingens hic occurrit difficultas de Christo humani

humani generis Reparatore, quem scimus meruisse per actiones quantumvis necessarias, & a coactione dumtaxat immunes. Respondeo: quid, si Christi exemplum doctrinæ mox statutæ magis opitularetur? audi. Ex Seraphico (*in* 3. *Sent. dist.* 18. *art.* 1. *quæst.* 2. *& art.* 2. *quæst.* 2.) *Quia Christus Dei, & hominum fuit mediator, debuit esse comprehensor, & viator; comprehensor propter suam dignitatem, & viator propter nostram necessitatem; & ideo partim debuit esse in statu gloriæ, partim in statu miseriæ .... & sic habuit gloriam ad comprehendendum, & gratiam ad merendum*. Hoc posito, dico Christum fuisse præditum libero arbitrio, quod est una ex naturalibus proprietatibus perfectæ humanitatis ab ipso assumptæ, adeoque libertatem habuisse non solum a coactione, sed etiam a necessitate: quod satis indicatur eo vaticinio (*Isaiæ cap.* 7.): *Butyrum, & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum*: adnotante quippe Angelico ad hunc ipsum locum (3. *part. quæst.* 18. *art.* 4.) *electio actus est liberi arbitrii*. Exinde vero complector, Christum non ex dispensatione tantum, sed ex lege ordinaria requirente ad meritum has ipsas conditiones, de quibus nunc a nobis fit sermo, multa tum patiendo, tum agendo & sibi, & nobis vere meruisse. Fateor tamen non ad omne actionum genus Christum habuisse libertatem indifferentiæ: & idcirco nec omnes ejus operationes proprie meritorias fuisse, ob defectum istius, seu aliarum etiam conditionum. Sic exempli gratia non meruit per visionem beatificam, per actum caritatis erga Deum, per actum gaudii beatifici, cum ejusmodi actus non fuerunt liberi, sed necessarii; non viatoris, sed comprehensoris; propterea nec ullum fuit iisdem a Deo promissum præmium aut retributio. Sed per actus orationis, jejunii, obedientiæ, dilectionis proximi, & consimiles, quoniam perfecte liberi fuerunt, vere promeruit toto vitæ suæ tempore, atque ratione istorum, postquam somnum cepit & exsurrexit, adsecutus est amplissimum præmium: quod solent explicare Theologi in Tractatu de Divini Verbi incarnatione. Itaque exemplum a Christo petitum nobis favet.

400. Requiritur 3. ex parte *operis*, ut opus moraliter bonum, ac liberum, quod ab homine justo viatore prodit ope supernaturalis gratiæ, ex proprie dicta *caritate* aut eliciatur, aut imperetur. Non hoc ceu Fide Catholica exploratum propugnamus; sed tamquam verosimillimum juxta communiorem gravium Doctorum sententiam, quam alibi jam proposuimus (*num.* 284. 325. & passim in tota Controversia de operum relatione in Deum *num.* 328. *& seq.*). Unde Seraphicus inter alios scripsit (*in* 2. *Sent. dist.* 29. *art.* 1. *quæst.* 2.) *Magnitudo caritatis est principalior inter omnia, quæ faciunt ad meritum; quia secundum illius quantitatem attenditur remuneratio præmii substantialis; pondus enim amoris est, quod dat valorem operibus meritoriis*: quibus similia Angelicus item (*Suppl.* 3. *part. quæst.* 96. *art.* 1. *&* 13.) profert. Huic sententiæ suffragantur Scripturarum, Patrumque auctoritas, nec non ratio manifesta. *Ratio* ex hactenus dictis sic elicitur. Cum enim meritum in concreto denotet opus, quod fit in obsequium alicujus personæ, a qua merces illi subinde retribuitur; & aliunde, ubi de gloriæ retributione agitur, Deus utpote non egens servitio nostro (*num.* 395.) opera magis propter operantem acceptet, quam operantem propter opera; hinc sequitur, quemlibet hominem intuitu supernæ mercedis agentem debere operari animo obsequendi & placendi Deo, atque ad Deum se suaque omnia formali relatione ordinare: quæ utique fieri nequeunt sine aliquo caritatis affectu. *Auctoritas* vero est cujusmodi. Nimirum Sacra Scriptura frequenter testatur, bona invisibilia æternæ vitæ a Deo præparata, ac promissa *diligentibus Deum, in Dei gloriam operantibus, propter Christum, aut in nomine Christi ærumnas patientibus &c.* Sanctus Augustinus passim radicem meriti caritatem esse declarat, qua in Deum finem ultimum opera nostra referuntur; hinc ita ratiocinatur (*lib. de Morib. Eccles. cap.* 15.) *Si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino virtutum esse affirmaverim, nisi summum amorem*: cur? quia licet quævis virtus suam habeat specialem honestatem, & cujusvis virtutis actus possint ordinari ad merendam vitam beatam; reipsa tamen nullus actus virtuosus illam meretur, nisi in eum influat caritas, qua Deus super omnia diligitur. Hoc unum docuisse putandum Sanctum Doctorem in ea sententia toties repetita, sed præsertim (*lib. de Grat. & Lib. Arb. cap.* 18.) *Quidquid putaverit homo facere bene, si fiat sine caritate, nullo modo fit bene*; id est non est verum absolutumque bonum: *non quia sit vitium*; ex Seraphico alibi laudato (*n.* 273.) *Sed quia deficit a vera virtutis perfectione; quia virtus vera dicitur, quæ veraciter ducit ad vitam*. Quapropter si ad rectum istum sensum oculos intendissent Bajani, Jansenistæ, Quesnelliani, nunquam tam pessime in caritatis negotio scripsissent, plane errantes, & non intelligentes Augustinum ob cordis tumorem; sicuti Paulum non intellexerunt olim *Pelagiani, manifesto errore, & superbia se contra Divinam gratiam erigentes*, ut ait Seraphicus (*in* 2. *Sent. dist.* 28. *in fine*). Porro autem ex Seraphico (*num.* 337.) sat est, si prædicta operum relatio in Deum ex caritate facienda sit *virtualis*.

401. Tertio tandem, ex parte Dei retribuentis, requiritur *pactum* seu promissio de mercede gloriæ æternæ bonis operibus reddenda, ita nimirum, ut non sufficiat ad vindicandam iisdem rationem meriti de condigno (quemadmodum nonnulli de Schola Theologi contendunt) si prodeant ab homine per supernaturale gratiæ donum sanctificato, & ad divinam veluti dignitatem evecto. Quamquam & hæc postrema conditio non pertineat ad Christianam Fidem, graviorum tamen Doctorum suffragio roboratur, atque tum ex Divinis Litteris, tum ex Concilio Tridentino facile eruitur. Nam 1. ut ex illis unicum afferamus testimonium, Seraphicus sic ait (*in* 2. *Sent. dist.* 27. *quæst. ult.*) *Gloriam non tantum contingit mereri merito congrui, sed etiam merito condigni, pro eo quod gratiæ, & gloriæ quædam est commensuratio, & in Deo quædam cadit obligatio, non ex necessitate, sed ex sua mera benignitate; quia voluit promittere, & pactum firmare cum his, qui eum diligunt, quod seipsum mercedem eis retribueret: sicut in Abraham apparet, Genes.* 24. *Ego ero merces tua magna nimis*. 2. Nihil familiarius Scripturæ Sacræ, quam *promissionum* vocabulo exprimere bona invisibilia æternæ vitæ. *Pietas ad omnia utilis, promissionem*

missionem habens *vitæ* (*1. ad Timoth. cap. 4.*) *repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hereditatis* (*ad Hebr. cap. 9.*) *Accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se* (*Jac. cap. 1.*) 3. Concilium Tridentinum (*Sess. 6. cap. 16.*) inquit: *bene operantibus usque in finem, & in Deo sperantibus proponenda est vita æterna, tamquam merces ex ipsius Dei promissione bonis ipsorum operibus, & meritis fideliter reddenda*. Hinc Ecclesia Catholica solet Deum orare (*in Dom. 5. post Pent.*) *Ut promissiones Dei, quæ omne desiderium superant, consequamur*. Sane Theologica quoque ratio idipsum persuadet. Quantacumque enim sit dignitas operis in statu gratiæ peracti, illud tamen nunquam habere potest *æqualitatem perfectam*, quæ ad meritum *de condigno* requiritur; cum cælesti præmio, consistente *in habendo eum, qui est omne & summum bonum, & super omnem naturam exaltatus* ex Seraphico (*num. 395.*) neque sic Deum pervomere potest, ut ei reddere teneatur *coronam justitiæ tamquam justus judex*. Si igitur hujus generis merita revera dantur, nullum prorsus dubium de antecedente Divina promissione, qua fit, teste D. Augustino (*lib. 1. Confess. cap. 4.*) *Ut Deus reddat debita, nulli debens*.

402. Ad metam jam perducta est procemialis hæc Dissertatio de humanis actibus, deque præcipuis aliis Moralis Disciplinæ materiis, non alterius certe favore, quam Clementissimi Numinis: quem quidem sicuti initio suppliciter postulavi, ita constanter etiam mihi præsentissimum hactenus persensi; ac propterea nunc omni qua possum animi gratitudine extollo, atque deprædico. Lectores vero humanos, benignos, prudentes, quos opella ista deinceps nanciscetur, enixe rogo verbis Seraphici mei Magistri, ac Patroni S. Bonaventuræ (*in fin. lib. 2. sent.*) *Ut si quis aliquid in hoc opusculo invenerit approbatione dignum, agat gratias Deo largitori bonorum; in aliis vero locis si invenerint vel falsum, vel dubium, vel obscurum, scribentis insufficientiæ benigne indulgeant, qui absque dubio* (*teste conscientia*) *vera, aperta, & communia dicere concupivit*. Porro quandoquidem summa universorum, quæ huc usque disserui, eo tandem redigitur, ut intelligatur, *omnem nostram actionem potissime ordinatam esse ad Finem Ultimum, qui est* αλ *&* ω, *principium & finis*, uti Vener. Dunsius Scotus loquitur (*in fin. lib. 1. sent.*), idcirco cunctis Theologiæ Moralis studiosis, si vere sapere cupiunt, summopere enitendum est, ut usum propriæ disciplinæ nullo modo aberrare faciant a Fine tam præstantissimo, *ad quem*, medullitus opto verbis Piissimi Richardi de Mediavilla (*in fin. lib. 4. sent.*) *Me, & omnes scriptorum meorum pios interpretes, & benevolos correctores, ac etiam impressionis hujus operarios & auctores, perducat suavissimus Jesus Christus, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.*

FINIS TOMI PRIMI.

ANTOINE
THEOLOGIA
MORALIS

TOM.
I.
II.
III.